

Anton
Caragea

Epoca Renașterii Naționale

(1750 - 1878)

Anton Caragea

**Epoca Renașterii Naționale
(1750-1878)**

Anton Caragea

0000000000

Epoca Renașterii Naționale (1750-1878)

Editura Universității din București

– 2003 –

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI
COTA \bar{I} 308943

842/03

© Editura Universității din București
Șos. Panduri 90-92, București - 76235; Tel./Fax: 410.23.84
E-mail: editura@unibuc.ro
Internet: www.editura.unibuc.ro

B.C.U. Bucuresti

C20034081

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CARAGEA, ANTON

Epoca renașterii naționale: 1750-1878 / Anton Caragea -
București: Editura Universității din București, 2003

332 p. ; 21 cm.

Bibliogr.

ISBN 973-575-767-2

94(498)''1758/1878

Tehnoredactare computerizată: Constanța Titu

*Motto: Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria
României ca să pun înaintea ochilor fiilor ei
Câteva pagini din viața eroică a părinților lor
N. Bălcescu*

Predoslovie către cititor

Epoca Renașterii Naționale așa trebuie numită perioada anilor 1750-1878 niciodată în istoria românilor saltul nu a fost atât de rapid și atât de complet, aproape nu există spațiu al vieții în care transformările să nu fie nu doar vizibile, dar și uimitoare. Radu Rosetti, care a prins ultimele ecouri ale acestui timp trecut în splendidele sale „Amintiri” devenea conștient de această prăpastie ce se deschidea între România generațiilor trecute și cea a prezentului, notând nostalgic dar și cu mândrie : ”Nu cred să fie altă țară în care toată viața publică și privată să se fi schimbat mai repede și mai desăvârșit decât la noi și mai ales în care orice urmă a unui trecut, relativ foarte apropiat, să se fi stins atât de complet și de răpăde ca la noi”¹ Fiecare segment al acestei perioade de timp include în el modificări atât de rapide încât se ridică în mod natural o întrebare: cum a fost posibilă o atât de radicală transformare ?

Răspunsurile au fost variate de la Pompiliu Eliade² care a văzut cheia înțelegerii acestor transformări aproape exclusiv în experiența și modelul francez până la Neagu Djuvara³ care a încercat să recupereze

¹ Radu Rosetti, *Amintiri*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 15.

² vezi Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898 și *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX-é siècle*, Paris, 1905.

³ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne*, București, Editura Humanitas, 1995.

și contribuția elementului românesc la această „schimbare la față a României”.

Mai recent Nicolae Isar⁴ lansa o ipoteză pe cât de atractivă pe atât de corectă : aceea a contribuției școlii naționale, a curentului iluminist și a conștientizării pe această cale a ideii naționale.

Acum încercăm să lansăm o nouă ipoteză în câmpul cercetării istorice anume că la baza modernizării noastre rapide stă una din cele mai controversate idei politice, specifică secolelor XVIII-XIX: teoria capitulațiilor. Încercăm aici să ducem la bun sfârșit un proiect de istorie a românilor văzută, centrată și explicată prin capitulații.

Acest proiect a fost lansat pentru prima oară de Nicolae Bălcescu, care a văzut în capitulații elementul motor al istoriei românilor centrându-și întreaga operă istorică și în special celebra sa „Istorie a românilor supt Mihai Voievod Viteazul” pe această temă.

Reluăm acum acest proiect bineînțeles având la dispoziție întreg tezaurul acumulat de cercetarea istorică în cei peste 150 de ani care au trecut de atunci și încercând să vedem adevărata istorie a românilor prin perspectiva gândirii lor politice și istorice, prin presă și diplomatie căutând tot ceea ce le-a fost ca un far în această perioadă: autonomia lor bazată pe vechile tratate cu Poarta - capitulațiile.

La finele unei cercetări uriașe se desprind câteva concluzii asupra acestei perioade și în special asupra începuturilor ei : perioada 1750-1821, de multe ori privită drept un simbol al celei mai negre asupri și a cvasi-disoluției noastre ca stat este în fond perioada celei mai energice renașteri naționale aproape fără egal în lumea est-europeană. Studiind cu atenție tot ceea ce se întâmplă acum înțelegem reușita idealurilor revoluției din 1821, chiar după dispariția conducătorului ei, pentru că aceste idealuri nu aparțineau doar unui om așa cum mulți au crezut, ci unei extrem de importante clase politice care în întregimea ei acceptă acum agenda gândirii naționale.

⁴ vezi splendidul excurs prin cultura iluministă românească din, Nicolae Isar, *Principatele Române în epoca luminilor (1770-1830). Cultura, Spiritul critic, Geneza ideii naționale*, București, Editura Universității București, 1999.

Am considerat totodată interesantă observarea și opiniilor străinilor despre ce se întâmpla în spațiul nostru și mai ales care era opinia lor despre trecutul nostru .

Aș mai putea continua dar nu vreau să răpesc bucuria cititorilor de a descoperii ei însăși o nouă viziune asupra istoriei românilor și asupra perioadei pe care trebuie să ne-o asumăm cu mândrie :epoca renașterii naționale.

Anton Caragea

9 martie 2003 - ziua celor sfinți 40 de mucenici din Sevasta

Ce sunt și ce au reprezentat capitulațiile

În vara anului 1772 (iulie-august) se desfășurau la Focșani lucrările unui congres de pace. În fapt respectivul congres era condamnat de la început la eșec căci cele două părți aflate în conflict se situau pe poziții reciproc ireconciliabile. Într-o ședință din 16 septembrie 1770 consiliul imperial rus hotărâse încorporarea principatelor la Rusia¹, iar în 1771 Poarta se declarase la rândul ei gata a lupta, încă 10 ani pentru menținerea suzeranității sale în Principate². Totuși, deși congresul a început sub auspicii nefavorabile, prin lipsa de mediatori internaționali³, a beneficiat de întreaga atenție a factorilor politici interni, aici deplasându-se o delegație importantă de boieri din Țara Românească și Moldova, delegație numărând între ei pe mitropolitul Grigore al Țării Românești, episcopul Cozma al Buzăului, arhimandritul Chezarie (viitorul vestit episcop al Râmnicului) și boierii Nicolae Dudescu, Mihai Cantacuzino, Pană Filipescu, Pantazi Câmpineanu, Grigore Băleanu, Dumitrache logofătul, Ștefan Topliceanu și Ioniță Bălăceanu⁴. Adică într-un cuvânt tot ceea ce avea Țara Românească mai ales ca funcție și neam.

Toți aceștia vor prezenta la 6 august 1772 Contelui Orlov, reprezentantul Rusiei în congres, o scrisoare în care îi arată existența unor „învoieli cu cari strămoșii lor s-au încheiat odinioară Porței” și care au fost nesocotite și țara „nu cutează nici să crâcnească spre a-și cere vechile sale drepturi”⁵.

¹ Leonid Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 32.

² *ibidem*, p. 33.

³ vezi relatările lui Ienăchiță Văcărescu din *Poezii Văcărești - Opere*, București, Editura Minerva, 1982.

⁴ *Genealogia Cantacuzinilor*, București, Institutul de Arte Grafice și Editura Minerva, 1902, p. 23.

⁵ *ibidem*, p. 24.

Pe 30 august la cererea lui Orlov delegația îi remite pentru susținerea drepturilor sale următoarele acte „1 – supunerea Țării Românești la Turc (sub Mircea) a 2-a supunere sau închinare (sub Laiot), 3 – firmanele care întăresc privilegiurile țării, 4 – stricăciunea privilegiurilor și unirea Țării Românești” etc.

Era acesta momentul clar stabilit istoric al reintrării capitulațiilor pe scena politică în același timp pentru Țara Românească și pentru Moldova. Chiar și C. Giurescu arăta că „ce poate fi mai natural decât să admitem că atunci când boierii munteni plăzmuiau vechile lor capitulațiuni cu Poartă, moldovenii care lucrau alături de ei, prin același mijloace și pentru atingerea aceluiași scop, să fi făcut, în ceea ce-i privește același lucru ?

Ceea ce unii căutau să dovedească prin „învoiala” lui Mircea și „tractatele” lui Laiot Basarab, ceilalți susțineau prin hatiserifurile date lui Bogdan și Vasile Lupu”⁶.

Această opinie ne este astăzi confirmată de un document din arhiva de politică externă a Rusiei din 6 august 1772 în care G. G. Orlov și A. M. Obreskov înștiințează de primirea a „diferite petiții ale valahilor și moldovenilor”⁷. Știm deja că petițiile valahilor conțin celebrele capitulații și avem aproape certitudinea că cele ale moldovenilor conțin aceleași acte realizate în perioada anilor 1768, perioadă în care țarina Elisabeta lansa apeluri la ridicarea popoarelor creștine din Balcani, iar reprezentanții ei în Principate, precum Nazarie Carazin îi vizita pe Cantacuzini, pe Grigore al III-lea Ghica și pe episcopul Argeșului și principalele figuri ale principatelor pregătindu-i pentru marea ridicare. Tot în această direcție a pregătirii propagandistice a ofensivei ruse în direcția Principatelor Române găsim și faptul că la 8 aprilie 1768 la tipografia Senatului Rusiei cu semnătura împărătesei Ecaterina se aflau spre a fi tipărite (vor fi traduse la 16 august 1773 de logofătul II Toma) cererile boierilor din principate care apreciau că „fericirea neamului moldovenesc este subordonată întru starea cea neclintită a pronomiilor vechi”⁸.

⁶ C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei...*, p. 27.

⁷ M. Maxim, *Țările Române*, p. 47.

⁸ V. A. Urechia, *Memoriu asupra perioadei din istoria românilor de la 1774-1786*, București, 1893, p. 127.

În această atmosferă încărcată, intrigile Rusiei și ambiția lui Mihai Cantacuzino, cultura și spiritul anti-turc al familiei sale îi vor servi ca baze pentru realizarea celebrelor capitulații⁹. Perioada de realizare a acestor acte e fără îndoială anterioară războiului izbucnit în 1768, la acea dată marea boierime din Țara Românească știa deja ce vrea, îl răstoarnă pe domnitor și îl blochează în capitală capturându-l la Hanul Șerban Vodă (pregătesc voluntari și trimit o delegație în întâmpinarea rușilor spre a le cere protecția și ulterior spre a merge la Petersburg. La vizita la Petersburg aceste idei sunt deja clarificate și probabil de comun acord cu rușii interesați „în independența noastră și întărirea influenței într-un stat tampon”¹⁰ după cum declara șeful colegiului de afaceri externe N. I. Panin ele sunt prezentate la congresul de la Focșani.

„Momentul 1768–1774 era un moment în care „situația politică se înfățișa atât de complicat și amenințătoare pentru țările noastre”¹¹ încât era normal ca reprezentanții clasei politice autohtone, cu atât mai mulți unii care aspirau la domnie (Mihai Cantacuzino) să aibă și o pregătire ideologică, programatică pentru ceasul în care se pregăteau să schimbe complet direcția politică a Țării Românești.

Capitulațiile Moldovei sunt în mod clar redactate sub influența celor din Țara Românească și ulterior lor, probabil în intervalul 1770 – (întâlnirea la Petersburg cu țarina Ecaterina¹²) – 1772, (când le înaintează la Congresul de la Focșani (aceiași opinie o are și istoricul V. A. Urechia

⁹ vezi Ienăchiță Văcărescu: *Opere. Poezii Văcărești*.

¹⁰ L. Boicu, *Geneza*, p. 33.

¹¹ vezi N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, București, 1896, p. 313.

¹² această întâlnire trebuie să fi fost decisivă pentru realizarea schițelor de început ale teoriei capitulațiilor astfel la Petersburg se deplasează o delegație de „gri” între care enumerăm pe Inocenție, episcop de Huși, Benedict, egumenul Moldoviței, Vartolomei Măzăreanu, egumen de Solca, Ion Paladi, biv vel logofăt, Enakaki Milu, biv vel spătar, vezi V.A. Urechia, *Documente relative la anii 1800-1831*, București, 1889. Componența delegației ne arată atât rolul clerului în lupta de eliberare a Principatelor cât și faptul că curând după realizarea lor capitulațiile sunt acceptate și promovate de întreaga clasă politică.

care apreciază că „în tabăra de la Focșani, moldovenii și muntenii fac cărțile împreună și vor să meargă împreună la Constantinopol”¹³).

‘Istoriografia românească îl acreditează de multe ori ca un principal creator al „capitulațiilor” pe Ienăchiță Văcărescu. Fără a exclude o influență a puternicului și cultului boier asupra ideii în sine, totuși este exclus ca el să fie participant la redactarea acestor prime capitulații. În primul rând, el aparținea partidei filo-turce a boierilor din Țara Românească, iar capitulațiile au fost rezultatul tocmai al acțiunii boierilor filo-rușii. Conform propriilor sale mărturii din „Istoria prea puternicilor împărați otomani” el nu a fost încunoștințat de diversele acțiuni pre-revolta din 1768 și imediat după izbucnirea războiului a profitat de ocazie pentru a trece în Transilvania, la Brașov unde a rămas până la 1772, la congresul de la Focșani când a fost solicitat ca specialist de partea turcă din a cărei delegație a și făcut parte de-a lungul convorbirilor ne având legături cu delegația ruso-română și ulterior retrăgându-se în Imperiul Otoman.

De altfel și diferențele marcante între textul capitulațiilor date plenipotențiarilor ruși de boieri, la Focșani și cel reprodus de Ienăchiță Văcărescu arată acest lucru. Cel al lui Ienăchiță Văcărescu e extrem de apropiat de textul furnizat de Dimitrie Cantemir. În plus sunt diferiți și anii, Văcărescu crede că s-a încheiat în 1418, iar Cantacuzino îl datează la 1383 și 1393. Astfel se poate arăta chiar că în cadrul primei acțiuni de publicare și de agitație internațională prin capitulații, Văcărescu nu a luat parte, meritul său urmând a se contura abia ulterior. ‘Din partea sa Ienăchiță Văcărescu făcea cunoscute rudimentele teoriei capitulațiilor într-o scrisoare adresată în iulie 1772 marelui vizir în care ilustrând cu argumente istorice drepturile Țării Românești amintea pentru prima oară de o așa numită „închinare a lui Mircea, a lui Laiotă Basarabă Voievod și Matei Basarab la leat 1633.”¹⁴ Cu alte cuvinte Ienăchiță Văcărescu fusese martor la născocirea ideii primelor capitulații, în perioada de

¹³ V. A. Urechea, *Memoriu asupra ...*, p. 18.

¹⁴ Vlad Georgescu, *Memoires et projets de reforme dans le principautes roumaines (1769-1830)*, București, Editura Academiei, 1970, p. 39.

dinainte de 1772, fără a participa însă la realizarea actelor care vor fi furnizate plenipotențiarilor ruși la congresul de la Focșani.’

Cine sunt totuși cel mai probabil autorii? E clar că banul Mihai Cantacuzino e realizatorul de frunte împreună cu ceilalți membrii ai delegației care a și prezentat lui G. G. Orlov, îl mai putem bănuși la a-l fi ajutat și pe luminatul Chesarie, episcop al Râmnicului și strălucită personalitate culturală, cunoscător al operei lui Cantemir și pe mitropolitul Grigorie apropiat cercurilor pro-ruse și implicit interesat în a preciza programatic poziția țării față de Imperiul Otoman. Mai ales bănușiala noastră se îndreaptă spre un boier relativ puțin cunoscut: Pană Filipescu, membru într-o veche familie boierească interesată de istorie și care pusese în circulație tradiția închinării Țării Românești sub Mircea cel Bătrân în „Istoriile domnilor Țării Românești” atribuite lui Constantin Filipescu și scrise de Radu Popescu. Această carte se afla în familia Filipeștilor și relatează că: „după ce a făcut Mircea Vodă aceste izbânde, văzând obrăznicia turcilor, s-a împăcat cu ei și le-au fost dând plocon pentru ca să se odihnească țara cu pace”¹⁵. Această tradiție a închinării lui Mircea, fiind o tradiție mai recentă, o completare la cea mai veche care îl considera pe Laiot Basarab artizan al înțelegerii cu Poarta și prezența acestei tradiții la capitulațiile din 1772 ni-l recomandă pe Pană Filipescu, ca unul din creatorii de marcă ai capitulațiilor.

În fond încă de la prima ciocnire între diplomația rusă și cea turcă de la Nemirow¹⁶ rușii s-au confruntat cu răspunsul obișnuit pe care Poarta îl dădea pentru orice pretenție teritorială asupra Principatelor încă de la 1699, la Karlowitz când Alexandru Mavrocordat Exaporitul declarase că „Moldova e volnică și nu e supusă turcilor cu sabia”¹⁷ fiind astfel prima conferință internațională ce a pus pe tapet această problemă spinoasă.

Această cerere a Rusiei arată clar că încă de atunci (1737) ea a hotărât să manevreze problema capitulațiilor în folosul ei. Dacă Țările Române erau doar dependente de Poartă se putea imagina un viitor în

¹⁵ C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei*, p. 25.

¹⁶ L. Boicu, *Geneza chestiunii*, p. 37.

¹⁷ *ibidem*, p. 31.

care ele „volnice” fiind să se rupă de aceasta și să se pună sub protecția Rusiei, ceea ce constituia în fond și o manieră de a refuza amestecul celorlalte puteri europene în problemele românești.

Ca răspuns la această pretenție de unilateralitate a Rusiei, clasa politică românească, propune un set de acte cu caracter internațional care să reglementeze relațiile cu Poarta, dar și cu celelalte puteri și să garanteze autonomia și integritatea teritoriului celor două Principate.

Nu întâmplător acestea apar în timpul războiului din 1768–1774, deci într-o vreme când „decizia asupra viitorului posesiunilor europene ale Turciei trece din mâna acesteia în mâna Europei”¹⁸ /

. Cea mai bună dovadă a faptului că textul capitulațiilor e anterior anului 1772 ne e dată chiar de notele politicii externe rusești. La 22 martie 1771 și 24 octombrie 1771 țarina Ecaterina se arăta gata a ceda principatele, dar în mod condiționat de reatribuirea către ele a „drepturilor, imunităților și obiceiurilor cu care ele s-au supus Turciei”, ori prima schiță de istorie a Moldovei, accesibilă rușilor (în care nu se vorbește de capitulații - n.n.) a apărut în 1772–1773 cu numele de „Istoria Moldovei” spre a servi plenipotențiarilor ruși la negocierile de pace și nici nu cuprindea informații despre istoria Țării Românești.

Deci de unde știa țarina despre capitulații cu doi ani înainte de specialiștii săi, dacă nu din memoriile și de la vizita boierilor români la Petersburg.

Aceștia au ilustrat rușilor adevăratele dimensiuni ale capitulațiilor și i-au făcut pe aceștia să fie interesați de trecutul principatelor spre a-l folosi ca o armă împotriva Imperiului Otoman, dar și a puterilor europene competitori. Faptul că în ciuda aprecierilor unor ruși D. G. V. Gonța și L. E. Simionova¹⁹ care consideră capitulațiile ca posteroare anului 1776 (mergând până la 1821) acestea sunt acte pur românești. O dovadă suplimentară ce ne arată că teoria capitulațiilor este o creație pur românească fără nici un amestec al puterilor străine și în special a Rusiei este dedicația pe care Gavril, mitropolitul Moldovei o dă contelui Rumianțeff pe un exemplar al celebrului „Nakaz”: „Fiindu bine

¹⁸ *ibidem*, p. 41.

¹⁹ vezi M. Maxim, *Țările Române*, p. 46-49.

încredințați că de vor viețui sub aceste folositoare pravile, întru starea cea neclintită a pronomiilor vechi, se vor face foarte fericiți la politiceasca împărtășire”²⁰. Astfel mitropolitul Gavril face „o minunată și patriotică rezervă”²¹ arătând în momentul de maximă putere al Rusiei că românii nu sunt gata a renunța la drepturile și autonomia lor conținute în vechile legături cu Poarta oricât de tentante ar fi ofertele Rusiei. Și mai clară ne apare opoziția boierilor din Principate la pretențiile anexioniste ale Rusiei și conștiința realității că teoria capitulațiilor era creația lor din faptul că la aproape doi ani de la prima punere a lor în circulație, la 30 august 1774 avem în clar și prima capitulație a Moldovei folosită de această dată în spirit anti-rus, pro-turc într-un act trimis la Constantinopol și semnat de mitropolit, episcopi și boieri. Acest act dat Porții prin spătarul Ioan Cuza și postelnic Ienachi²² Chirică cuprinde ideea că Principatele „s-au supus voluntar Porții și au format dintotdeauna un fief separat, independent, autonom” și solicită un tribut la cuantumul celui fixat de Mahomed IV, iar „prinții să fie aleși în țară și confirmați de Poartă ca în vechime”²³.

Iată deci că ‘aceste „capitulații” apar ca acte cu caracter național, realizate în Principate în perioada 1768–1770 și gata a fi folosite nu în favoarea Rusiei cum ea ar fi dorit, dar în favoarea Principatelor.’

În fond ce sunt capitulațiile și care este dezbaterea născută de ele?

O lungă perioadă de timp de la „redescoperirea” acestor capitulații, moment pe care l-am analizat mai sus nimeni nu a chestionat veridicitatea acestor acte. Iar când se întâmpla așa ceva, așa cum avea să aprecieze M. Kogălniceanu (în 1856), „ne pare rău, foarte rău (și fiecare cititor va înțelege pentru ce) că „Zimbrul” ne silește să intrăm acum cu el în discuție despre mai multă sau mai puțină autenticitate a textului tratatului, încheiat de către Moldova cu Înalta Poartă”²⁴.

²⁰ V. A. Urechia, *Memoriu asupra perioadei...*, p. 779.

²¹ *ibidem*, p. 779.

²² vezi și C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei*, p. 31.

²³ L. Boicu, *Principatele române în raporturile politice internaționale*, Iași, Editura Junimea, 1986, p. 203-204.

²⁴ C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei*, p. 43, n. 3 sau M. Kogălniceanu, *Opere*, vol. II, *Scrieri istorice*, București, Editura Academiei, 1976, p. 575.

Adică necesitățile politice ale autonomiei Principatelor față de Poartă nu permiteau nici unui adevărat patriot să intre într-o analiză de autenticitate fără a prejudicia interesele neamului. După 1878 schimbarea poziției internaționale a țării în urma congresului de la Berlin (iunie – iulie 1878) permitea acum o analiză pur istorică ne încărcată de repercusiuni politice, la fel schimbarea de mentalitate în cercetarea istorică, trecerea la pozitivism și la o critică acerbă contra vechilor „tabuuri” romantice.²⁵ Acestei atmosfere îi va aparține o critică puternică adusă existenței capitulațiilor de unul din autorii acestei școli C. Giurescu, în lucrarea de acum celebră „*Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană. Studiu istoric*”.

În fond cartea era o riguroasă analiză științifică ce aplicată capitulațiilor Moldovei le dovedea influențate de Dimitrie Cantemir prin „Istoria imperiului otoman” și „Descrierea Moldovei” „Cantemir plâzmuind pentru motive care nu se pot încă lămuri, dar care par a fi mai mult de natură politică decât științifică, condițiunile închinării, consfințite printr-un hatiserif al sultanului”²⁶.

Trebuie spus că paternitatea primului act de punere în discuție a capitulațiilor, îi revenise lui N. Iorga, ce aprecia, la publicarea cărții banului Cantacuzino, că „pretinsele tratate sunt rezultatul relațiilor vechi cu Poarta, așa cum se păstrase în mintea boierilor dintr-o epocă mai târzie”²⁷ „cu o formă neadmisibilă din capul locului, căci în acest stil nu s-a scris niciodată în cancelaria otomană”²⁸. După aceste două luări de poziție nimeni nu ar mai fi îndrăznit să reia subiectul autenticității capitulațiilor fără informații noi.

Acest lucru s-a putut face odată cu apariția unei noi generații de cercetători care în 1958 arătau: „hatt-i șerifurile privitoare la principatele române sunt acte unilaterale prin care se asigura intrarea acestor state în ceea ce se numește dreptul de contract, ele puteau fi retrase în orice moment de către puterea eminentă și valabilitatea lor era limitată la durata domniei suveranului emitent”²⁹. În 1974 se va descoperi primul

²⁵ vezi Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, p. 160 – 162

²⁶ C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei*, p. 65.

²⁷ *Genealogia cantacuzinilor*, p. 423.

²⁸ *ibidem*, p. 68–69, n. 3.

²⁹ G. G. Florescu, *L'aspect juridique des khatt-I-cherifs – Contribution a l' etude des*

izvor turcesc ce cuprindea un act acordat lui Mihnea Turcitul în 1585, descoperire urmată de altele în scurt timp.³⁰

La capătul acestei lungi perioade de reevaluare Ștefan S. Gorovei scria: „s-a pus în evidență un lung șir de mărturii autentice care atestă în diverse momente și împrejurări istorice, existența acestor acte cu adevărat fundamentale”³¹. Deci capitulațiile chiar dacă nu în forma în care fuseseră inițial rescrise existau, fondul lor istoric era real și nu doar o tradiție stătuse la baza redactării acestor acte, ci chiar documente reale, dar căzute în desuetudine și uitare sau chiar distruse, fuseseră în mintea creatorilor acestor acte. Cercetările recente au ilustrat că aceste acte nu erau nici unilaterale, ci cuprindeau o atentă negociere și nici atât de efemere, ci dependente de marile condiții strategice ce ar fi favorizat una sau alta dintre părți. Cum spunea perfect M. Kogălniceanu „niște legături sui – generis care erau tari când românii erau slabi și slabe când românii erau tari”³².

Aceste înțelegeri între musulmani și nemusulmani erau permise de dreptul istoric pe baza unei complicate construcții politice ce depășea împărțirea strictă între o casă a drept – credincioșilor, dar – al Islam, și una a necredincioșilor, adică a războiului, dar – al – harb permițând existența unui teritoriu ambiguu, intermediar, din care – am făcut parte și noi – dar – al – ahd – casă a păcii, a legământului ceea ce dădea o anumită stabilitate acestor hattiserifuri³³.

Totuși aceste înțelegeri au cunoscut o treptată evoluție mergând spre deteriorarea statutului juridic al Principatelor pe parcursul secolului XVI când se trece de la ahidnamele de început ce garantau drepturile țărilor române la berate și hatișerifuri de privilegii de rang inferior, această

relations de l'Empire Ottoman avec les Principates Roumaines, în SAO, I București, 1958, p. 121–147.

³⁰ M. Maxim, *Țările Române*, p. 143–169, „Statutul de Ahd. În teoria și practica juridică moldoveană”

³¹ Ștefan S. Gorovei, op. cit., p. 32.

³² M. Kogălniceanu, *Opere. Scrieri istorice*, vol. II.

³³ vezi o bună expunere a acestei situații la M. Maxim, *Țările Române* p. 143 – 169 – „Statutul de Ahd. în teoria și practica juridică musulmană”.

evoluție fiind blocată de explozia de rezistență românească din vremea lui Mihai Viteazul și perioada imediat următoare³⁴.

Acestea sunt celebrele capitulații și istoria lor zbuciumată mergând de la afirmare la contestare violentă și sfârșind într-o acceptare ce le transformă radical ca formă, dar le păstrează conținutul și le probează veridicitatea.

Noi să urmărim mai departe drumul variantelor de capitulații pornite la 1768 – 1770 spre a susține drepturile noastre într-o situație externă deosebit de complicată și să încercăm să ne explicăm de ce apar ele acum și care este clasa susținătoare și beneficiară.

Primul răspuns se impune cu claritate din tot ceea ce am spus: realitatea istorică, un război rapid ce urma a duce la alungarea turcilor din Europa și la restructurarea statutului Principatelor, dar aceasta deși cea mai evidentă nu e singura rațiune. La fel de importantă e și etapa nouă în care se aflau pe atunci domniile fanariote, etapă apreciată ca extrem de dură de cei mai buni cercetători ai epocii.

Astfel N. Iorga aprecia a corespunde acestei perioade un „fanariotism național - grecesc, cu spirit de renovare, elenică, cu școli în acest sens și cu rezultatele la care se ajunge totdeauna în asemenea cazuri: la reactivarea întregii societăți românești, care admitea pe fanarioți ca domni care să facă la Iași și la București pe „filosofii francezi”, dar nu pe grecii cu program național grecesc”³⁵.

Într-o altă carte Dan Lăzărescu aprecia la rândul său pentru această perioadă o întărire de nepermis a fanariotismului ce amenința a înghiți programul național românesc când odată cu revenirea Olteniei la Țara Românească, cu alungarea Austriei dincolo de Carpați și cu reformele lui Constantin Mavrocordat se ajunge la o deosebită considerare a puterii fanariote, putere ce lovește tot mai dur în interesele boierimii autohtone³⁶ prin transfer de greutate din Fanar în Principate, prin fiscalitate și prin măsuri reformiste ca abolirea clăcășiei în 1737 și 39.

³⁴ vezi Stefan Stefanescu, *Țara Românească de la Basarab I Intemeietorul la Mihai Viteazul*, București, Editura Politică, 1970.

³⁵ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, București, Ed. Eminescu 1981, p.351.

³⁶ Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. I, București, Ed. Sport-Turism, 1985.

Știm deja cine sunt cei interesați de schimbarea statutului țărilor române și cine ar fi principalii lor beneficiari, urmând mai departe lista creatorilor de capitulații ce cuprinde majoritar nume de mari boieri precum Mihai Cantacuzino, I. Văcărescu, N. Dudescu, G. Callimachi, Ion Cantacuzino, D. Golescu, Gr. Ghica, Veniamin Costachi Al. Beldiman, D. Sturdza etc.³⁷ Apare clar aportul de marcă al mării boierimi la realizarea acestor acte diplomatice în care așa cum aprecia Vlad Georgescu, „termenul de autonomie nu trebuie să ne înșele, el nu este decât un eufemism în spatele căruia se ascunde ideea de independență”³⁸.

Același autor ilustra o adevărată continuitate de luptă politică pronațională în cadrul acestor categorii „Bunicul lui I. Văcărescu e ucis de turci la 1714 împreună cu Constantin Brâncoveanu, tatăl și unchiul conduc mișcarea de la 1753, nepotul său Barbu va fi printre inițiatorii mișcării lui Tudor Vladimirescu, în multe privințe Mihai Cantacuzino preia și transmite apoi nepotului său Ioan idei formulate de Șerban Cantacuzino și Constantin Cantacuzino”³⁹.

Apare astfel clar că marea boierime nu e la primele încercări de restructurare a echilibrului, ci intră într-o tradiție a activității politice, într-o adevărată istorie Shakesperiană a predestinării unde moartea eroică a părintelui îi obligă pe fiu la acțiune și tot așa într-un lanț permanent. Nu e vorba deci de o atitudine de moment ci de tradiții politice și de povestiri istorice, geneologii familiale ce nu numai că obligă la activism politic, dar oferă și argumentele istorice ce duc la nașterea capitulațiilor. În aceste circumstanțe este cu totul firesc să constatăm ascendentul în planul ideologiei naționale a problematicii politice, a raportului cu puterea suzerană, problemă prioritară a momentului pe care îl traversează țările noastre. Așa se explică reactualizarea ideilor cantemirene, devenită principala referință în ideologia politică⁴⁰, iar Gh. Platon aprecia că „există o reținere ciudată cu privire la creditul care urmează să fie acordat boierilor și clasei pe care aceștia o alcătuiesc, în diversele etape ale istoriei

³⁷ vezi Vlad Georgescu. *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române (1750-1831)*, București Editura Academiei, 1972, p. 42.

³⁸ *ibidem* p. 145.

³⁹ *ibidem* p. 60

⁴⁰ P. Teodor *Interferențe iluministe europene*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1984. p. 215.

noastre. Ne-am obișnuit (...) să-i excludem cu ostentație aproape de la orice act mare al istoriei, când îi acceptăm, admitem că au fost constatări să participe la un act progresist au făcut-o sub presiune.”⁴¹

De data aceasta boierimea română a dovedit o atitudine de înțelegere remarcabilă a statutului Principatelor gata fiind să ia o atitudine clară „tragicul context internațional în care totdeauna, s-au aflat țările române în cursul istoriei au impus opțiuni la fel de tragice generate de anumite convingeri politice cei care au calculat greșit de cele mai mult ori au plătit cu viața”⁴².

Exact, lupta pentru capitulații a fost declanșată de marea boierime în condiții grele și meritul îi aparține cel puțin în etapa de până la 1821 și cei care au preluat standardul apărării capitulațiilor au sfârșit deseori tragic. Dacă privim numai la prima generație de creatori ai capitulațiilor. Mihai Catacuzino își va sfârșii viața într-un exil sărac în Rusia, la fel nepotul său, spătarul Ioan Cuza va fi decapitat în Moldova, Petre Depasta nimeni altul decât un nou creator de capitulații va fi condamnat alături de spătarul Cuza la pierderea averii ca trădător al Porții” cu confirmarea sultanului.⁴³

Deci această luptă nu e un expedient o ofensivă culturală ci presupune în primul rând o atitudine net antifanariotă, antigreacă.

Mihai Cantacuzino și Ion Cantacuzino se văd ca domni pământeni, iar ceilalți creatori ai capitulațiilor nu vor ezita la 1774 să aleagă un pământean ca domnitor, pe banul Ștefan Pârscoveanu⁴⁴.

Creatorii capitulațiilor în Moldova: Depasta, Cuza, Manolachi, Bogdan, Chirică vor intra într-o conjurație antifanariotă și mulți vor fi executați de domnul Constantin Moruzi (august 1778)⁴⁵. Iată deci că lupta pentru capitulații a cerut de la bun început jertfe și va continua să ceară jertfe de a lungul întregii sale existențe.

⁴¹ Gh. Platon *De la constituirea națiunii la marea unire*, vol.II, Editura Univ. Alex. I. Cuza.

⁴² *ibidem*, p.270.

⁴³ *ibidem* p. 270.

⁴⁴ L. Boicu, *Principatele române în raporturile politice internaționale*. Iași, 1986, p. 210.

⁴⁵ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, București, Editura Lider 2000 p. 84.

Ajunge să ne gândim la Tudor Vladimirescu și o generație întreagă de boieri care are „amintirea unor bejeneri în pripă a acestor goane năpraznice prin zloată, a nopților petrecute în capul oaselor... a zilelor de umilință și deznădejde, în care mai nici una din înaltele fețe de țării nu scăpase de furia plebei”⁴⁶ suferințe transformate în avalanșa de memorii bazate pe capitulații a anilor 1821–1822.

Încă odată lupta pentru capitulații nu e ușoară și ceea ce e important de observat e că primul lor rol nu e atât antiotoman căci ele arată tocmai o înțelegere între cele 2 părți cât în mod expres antifanariot, cea mai frecventă cerere e revenirea la o domnie pământeană. Un scriitor mai puțin familiarizat cu lumea diplomatică și de o mai redusă cultura și informație ca Dionisie Eclesiachul crede la 1774 (și multă lume o credea alături de el) că tratatul de la Kucuk Kainargi prevedea ca o condiție pentru revenirea Principatelor la imperiul otoman „așezământ ca turcii să nu mai sează în Țara Românească... și domnul să fie ales de boierii țării din pământeni din etnia și neamul domnesc”⁴⁷.

E clar în această atmosferă creată de capitulații părea improbabilă o revenire a fanarioților neincluși în ele și respinși de societatea românească. Unul din creatorii capitulațiilor de la 1768–’70, episcopul, ulterior mitropolitul Cozma Popescu va fi atât de disperat de revenirea fanarioților încât îi va scrie cancelarului austriac A.V. Kaunitz să obțină „menținerea măcar a vechilor privilegii în cazul când independența nu s-ar putea obține”⁴⁸.

Înainte de a părăsii momentul 1772 e necesar să mai facem o revizuire a unei opinii înrădăcinate în mentalitatea istorică, anume că aceste capitulații ar sta prin filiera lui I. Văcărescu sub influența lui Dimitrie Cantemir popularizat în perioada 1734–1771. În fapt așa cum am văzut capitulațiile Moldovei se nasc mai târziu și sub influența celor redactate în Țara Românească, și au un caracter mai puțin elaborat, influența cantemiriană apărând abia în faza ulterioară a creionării lor complete în opera doctorului Petre Depasta.

⁴⁶ *ibidem* p. 83-85 Ioan Cuza Și Manolachi Bogdan la 18 august 1778.

⁴⁷ P. Comea, *Originile romantismului*, p.177.

⁴⁸ D. Eclesiarhul, *Hronograf (1764–1815)*, București, Editura Academiei, 1987.

Prima etapă e în principal a capitulațiilor din Țara Românească și acestea stau așa cum am văzut sub influența operei familiei Filipescu și a operelor lui Constantin Cantacuzino – stolnicul ce aprecia că „români: se află atâta fericiți și slobozi de tot, iar încă și domnie, stăpânirea și limba aceea a românilor tot stă să fie”⁴⁹ și în a cărei tradiție familială se menținea amintirea postelnicului Cantacuzino care evitase transformarea țării în pașalâc tocmai promițând respectarea întocmai a condițiilor „capitulațiilor”⁵⁰. L-a fel în biblioteca familiei se află fără îndoială „Istoria Țării Românești” a stolnicului Constantin Cantacuzino într-o variantă mai amplă decât cea care ne-a parvenit nouă și în orice caz documentația strânsă pentru lucrare: „hrisoavele domnilor ce sunt pre la boierime și pre la mănăstiri date și la sate câte am putut vedea să pot scoate ceva”⁵¹, adică o bogăție de material care îi va folosi urmașului său în elaborarea tezei capitulațiilor. Adevăratul izvor al primelor capitulații ne apare cu claritate Constantin Cantacuzino – stolnicul și opera sa istoriografică și operele familiei Filipescu, Dimitrie Cantemir și operele sale fiind recuperate de autorii moldoveni cel mai probabil în 1772 și perioada următoare. Și era normal căci „timp de secole drepturile românești vor fi acreditate în conștiința europeană prin lămuriri, dovezi istorice, opere culturale și evidența unei comunități de gândire și civilizație”⁵².

Problema capitulațiilor era una prea importantă spre a-și avea izvorul în doar o operă și un personaj, ele apăreau de la început ca o operă colectivă atât a marii boierimi, a clasei politice din cele 2 principate dar și ca o punte peste generații unind istoriografii din deceniile de aur 1678–1715 cu nepoții lor care încercau să refacă situația Țărilor Române de la sfârșitul secolului XVIII.

Deci o unitate de acțiune și simțire românească care va permite capitulațiilor în perioada următoare să își facă o intrare răvășitoare pe scena diplomatică internațională pentru aproape 100 de ani (până la 1878).

⁴⁹ I.C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, 1932, p. 15

⁵⁰ vezi Mircea Malița, *Introducere la ... "Pagini din trecutul diplomației românești"* București Editura politică, 1966, p. 11

⁵¹ Cronicari munteni p. 62

⁵² *ibidem* p. 173

Capitulațiile între 1772 și 1821

– armă împotriva dominației fanariote

Abia lăsate capitulațiile de către boierii din Țara Românească pe masa reprezentanților de la Congresul de pace de la Focșani și începea o nouă etapă a luptei. Etapă care va continua fără oprire până la 1774: popularizarea capitulațiilor dincolo de perimetrul ruso-turc și în occident și mai ales în Austria, direct interesată de spațiul românesc. În fond așa cum observă și Alexandru Duțu odată cu trecerea țărilor române de la „conștiința ortodoxă la cea națională”¹ se conștientiza primejdia reprezentată de o legătură prea strânsă cu Rusia, care în același timp țesea chiar un plan fantastic de trimitere a românilor în stepă, desființarea principatelor și deșertificarea teritoriului spre a prevenii noi conflicte.² Față de astfel de opinii excentrice, patrioții români au înțeles să răspundă prin accelerarea propagandei în ceea ce privește drepturile lor istorice consfințite în capitulații. (Începe tot acum și prima lor folosire împotriva intereselor Rusiei ce cereau ca problema Principatelor să nu devină o chestiune europeană ci una bilaterală: ruso-turcă). Astfel în 1770 românii cereau să se bucure chiar de ar fi să ajungă „supt stăpânirea Rusiei și bucurându-se de deplina noastră slobozenie, să nu fim lipsiți de mila ce avem supt stăpânirea turcească ci încă să ni se mai înmulțească”³. Împărătesei Ecaterina II-a îi cereau „asigurându-li cu multă milostenie toate privilegiurile și drepturile lor”⁴. Într-o scrisoare către elciul (ambasadorul – n.n.) Austriei vizându-se internaționalizarea problemei se nota: „Principatele moldo-române au stătut totdeauna sloboade supt

¹ Alex. Duțu, *Mișcarea iluministă moldovenească de la sfârșitul secolului al XVIII-lea* în „Studii”, nr. 5, 1966, p. 9221

² vezi Leonid Boicu, *Geneza chestiunii*, p. 35

³ N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 456-457

⁴ *ibidem* p. 480

Domnii lor pământeni uniți cu Ungaria și cu Transilvania, de unde au primit totdeauna ajutoare⁵ spre a se lupta împotriva deselor opintiri ce făceau Turcii pentru a-i supune. În cele de pe urmă, nevoia a silit pe părinții noștri a se preda supt mari condiții, folositoare și însemnate, pe care însă tiranii au început a le restrânge”⁶.

Într-o a 2-a scrisoare către același elciu se scrie „privim împrejurările de acum ca foarte pricioase pentru a cere din nou vechile noastre drepturi și a ne pune într-o stare de neatârnare”⁷.

Neatârnarea aceasta era adevăratul vis al boierilor români nicidecum stăpânirea rusească cum au exagerat mulți. Cu armatele ruse ocupând țara și apărând ca biruitoare, trimiși la Petersburg precum odată la Istanbul, cu forța aproape, boierii români găsesc curajul de a folosii capitulațiile în favoarea lor și mai ales de a spune prin intermediul Austriei voința lor de independență și nu de distrugere statală.

Ce e interesant, este că scrisorile menționate mai sus sunt anterioare momentului 1772, prima impunere diplomatică a capitulațiilor ilustrând din nou că acestea erau deja redactate de boierii români, cu mult înaintea congresului de la Focșani și nu sub influența Rusiei ci contrar ei.

În scrisoarea ce acompania trimiterea capitulațiilor către reprezentantul Rusiei, contele G.G. Orlov se preciza: „urmașii străbunilor noștri... care au legat ocrotirea țării noastre de Poarta othomanicească, cunoșteau foarte bine modul cu care s-a dat patria noastră. Cu toate acestea, în fiecare neam din urmă, se vede necunoașterea acelor vechi învoieli și țara gemând, nu cutează nici să crâcnească spre a-și cere vechile sale drepturi”⁸. Acesta era adevărul, proclamarea capitulațiilor și discuția în jurul lor era prohibită înainte de 1768 și acesta este motivul pentru care nu aflăm informații amănunțite despre ele înainte de această dată⁹, în schimb ele apărând din abundență după 1768 când războiul și retragerea

⁵ ideea e integral copiată ca formă și fond de la stolnicul Constantin Cantacuzino din „Istoria Țării Românești” vezi *Cronicari munteni*, București, Ediția M. Gregorian, 1961

⁶ N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 487.488

⁷ *ibidem* p. 489

⁸ *ibidem* p. 492

⁹ Există totuși informații care susțin ipoteza noastră că ideea capitulațiilor era prezentă încă de la războiul din 1737–1739 în spațiul românesc, dacă nu și mai dinainte. Astfel în

administrației fanariote permit aceasta. Aici e marele rol al Rusiei care a permis agitația în jurul capitulațiilor înțelegând să o folosească în jocul ei diplomatic. Că românii nu au înțeles același lucru e de acceptat.

Istoriografia de la C. Giurescu a apreciat integral actele înaintate Congresului de la Focșani ca „falsuri patriotice” cum spunea N. Iorga. În fond analiza riguroasă a lui C. Giurescu se întindea doar asupra textelor capitulațiilor moldovene și parțial a celor muntene, iar N. Iorga era cel care dădea verdictul asupra falsității ca formă a textelor muntene¹⁰ referitoare la supunerea Țării Românești față de Imperiul otoman în timpul lui Mircea și a Laiotă Basarab (1383 și 1460). Dar aceste acte au fost însoțite și de documente autentice lucru nereliefat până acum, dar ușor observabil în enumerarea banului Mihai Cantacuzino: „firmane care întăreau privilegiurile țării, firmane care totdeauna numeau pământul românesc autonom și de sine stătător dintru început și îndeosebi cinstit cu autonomia.

Firmane pentru a face negoțul Turcii la bâlciurile țării, firmane care opresc trecerea prin țară nu numai a turcilor de rând, dar chiar și a Pașilor celor mari.

Firmane care opresc apelul pământenilor, de a nu fi trași prin judecăți afară din Țara Românească.

Firmane care îndreptăteau pe Domni de a căuta pricinile de judecată între Turcii și Români¹¹. Erau acestea documente neautentice? Cătuși de puțin și iată câteva exemple de firmane sultanale, care la doar

perioada războiului din 1737–1739 când austriecii vor să ia Muntenia și proclamă acest lucru în orașul Câmpulung primesc răspunsul „Noi cele două provincii ale Moldovei și Țării Românești am fost fără îndoială cele mai fericite din câte a supus casa otomană, deoarece suntem singurele cărora li s-a acordat dintru început și le-a fost permanent menținut privilegiul de a fi guvernate de domnii din nația noastră și de ritul nostru” (vezi Șerban Papacostea, „Tratatele Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în sec. XIV–XVI; ficțiune politică și realitate istorică în „Stat, Societate, Națiune. Interpretări istorice, p. 104 și aceste cuvinte erau rostite în plină epocă fanariotă și de niște clerici și orășeni nu de cel mai înalt rang și cultură, dar în orice caz pătrunși încă de spiritul românismului și amintirea capitulațiilor).

¹⁰ *ibidem* p. 69

¹¹ *ibidem*, p. 499–500

2 ani de la acest moment cuprindeau absolut toate prevederile enumerate de banul Mihai Cantacuzino.¹²

Astfel la 5–14 noiembrie 1774 Abdul Hamid I declară „să nu se îngăduie nimănui ostași sau civili să intre în Țara Românească și Moldova”¹³.

În privința comerțului „negustorii își vor prezenta scrisorile lor voievozilor Țării Românești și Moldovei și luând alte teșchererele de la voievozi vor șede în locurile care li se vor arăta, în târgurile ce vor fi organizate... nu vor întreține vite și nu vor înființa cășle”¹³.

Pe 16/25 ianuarie 1782 „era oprită intrarea tuturor, fără poruncă în Țara Românească, iar cei ce o vor face contrariul să fie împiedicați, oprți și să fie pedepsiți”¹⁴.

12/21 ianuarie 1785 „când va sosi înalta parafă împărătească să vă fie cunoscut că țara Moldovei fiind din trecut și până acum separată la cancelarie și fiind oprită călcarea ei cu piciorul, ea este liberă în toate privințele ... în țara mai sus pomenită să nu intre nimeni”¹⁵.

Este vreunul din aceste documente diferit ca sens și formă de ceea ce enumera banul Cantacuzino ca documente remise pe masa conferinței de la Focșani ?

Nu, banul Cantacuzino a uzat o metodă perfectă amestecând între texte inedite, realizate de el și colaboratorii lui, texte autentice reușind astfel să pună în perplexitate partea otomană, care izvoarele arată clar nu a mai putut reacționa. A strecurat și aici firmele care nu existau precum cel cu privire la „firmele care arătau cum alegerea Domnului se făcea de românii pământeni”¹⁶ sau poate erau firmele din vechime care nouă nu ne-au parvenit, lucru care potrivit opiniilor unor turcologi

¹² fără îndoială banul prin poziția familiei sale și izvoarele strânse de stolnicul Constantin Cantacuzino ca și prin funcția tatălui sau de vistiernic avea acces la toate documentele de acest gen ca cele pe care le enumerăm.

¹³ *Documente turcești privind istoria României*, vol. II (1774–1791), Editura Academiei, București, 1983, p. XI.

¹⁴ *ibidem* p. 6.

¹⁵ *ibidem* p. 36.

¹⁶ *idem* p. 58.

de renume este perfect posibil. Nu trebuie crezut că aceste firmane erau doar post 1774, există o pleiadă de acte de acest gen cu conținut aproape identic, de astfel documentele citate au un început similar „când au fost cercetate condicele de porunci aflate în păstrare la Divanul meu împărătesc, s-a găsit scris că fuseseră date în repetate rânduri porunci înalte și enumerările continuă ca la Mihai Cantacuzino „ca după ce raialele Țării Românești și Moldovei, care sunt ca și chelerul Înaltei mele împărății, își vor da giziilele lor după trebuință, să nu se mai perceapă pentru socotelile vechi nici bani și nici altceva, orice ar fi ele, iar în cazul certurilor dintre musulmani și raiale sau dintre raiale, voievodul Țării Românești... să le dea drepturile ce se vor dovedi”¹⁷.

Este exact formularea lui Mihai Cantacuzino cu privire la firmanele de judecăți și zeci de astfel de „nizamuri și firmane ar putea fi date spre a arăta că banul Cantacuzino a dat documente reale, existente delegaților ruși care i-au pus în încurcătură pe turci. Când aceștia potrivit obiceiurilor lor” au cercetat înscrisurile de porunci păstrate la Divanul meu împărătesc”¹⁸ cu cele furnizate de Cantacuzino și de ruși s-a găsit o identitate perfectă ceea ce ne explică de ce turcii au acceptat celebra mențiune în tratatul de la 1774 privind vechile drepturi ale Principatelor și nu le-au respins „ex. abrupto” pentru că banul Mihai Cantacuzino spusese parțial adevărul și documentele falsificate ca formă erau și ele valabile în conținut¹⁹.

Acest amestec de adevăr, acte originale și reconstituiri (să nu uităm că Repnin ceruse boierilor să aducă originalele actelor și cererilor lor)²⁰. Ceea ce Mihai Cantacuzino făcuse; amestecate între documente originale, emanate de la Poartă acte realizate intern, dar care alcătuiau un tot și împinse suficient de mult în trecut pentru ca depistarea lor să fie dificilă. Astfel se explică marea victorie a capitulațiilor: ele nu au fost declarate false și respinse de Poartă în mod oficial, clar și ferm niciodată (singura punere sub întrebare, dar extrem de moderată a apărut la 1856 când

¹⁷ *ibidem* p. 500.

¹⁸ *ibidem* vol. III Anexe p. 5-11.

¹⁹ *ibidem* p. 15.

²⁰ vezi M. Maxim *Țările Române* p. 48 și Leonid Boicu, *Principatele române* p. 212.

reprezentantul turc a declarat că nu s-au putut găsi în arhivele țării sale urme ale capitulațiilor²¹.

În plus ceea ce a provocat și mai mult consternarea Porții a fost un capitol sugestiv intitulat: „stricarea privilegiilor și ruinarea Țării Românești”²² prin care în contrast cu toate asigurările date de Poartă era descrisă situația de facto a țării.

Perioada 1772-1774, în pofida întreruperii negocierilor de la Focșani, este prin excelență perioada diplomatică a confruntării. După primele victorii surprinzător de rapide ale armatei ruse în anii precedenți conflictul va trena și va apărea tot mai clar în urma implicării general europene și în special a Austriei că adevărata soluție va apărea pe plan diplomatic, înfrângerea oricât de severă a Turciei neputând duce automat la ocuparea teritoriului de către Rusia ci doar la o intervenție europeană. „Dezmembrarea Poloniei o anunța pe a Turciei și nu exista cabinet sau om de stat care să nu aibă un proiect de împărțire a Imperiului otoman ținut în rezervă pentru momentul oportun. Privită din acest unghi de vedere suzeranitatea otomană a constituit o piedică în calea anexării principatelor de către alte puteri, în calea declanșării unei tragedii asemănătoare celei poloneze”²³.

Existența noastră va fi în primul rând salvată în această perioadă de rivalitatea ruso-austriacă și de interesul general european pentru această zonă și tot această rivalitate va permite capitulațiilor să își câștige reputația internațională.

Astfel încă din 1769 viitorul împărat Iosif al II-lea îi va declara lui Frederic al II-lea că „nici el, nici mama sa nu vor accepta vreodată ca rușii să rămână în posesia Moldovei și Valahiei”²⁴.

Perioada 1772-1774 este deci o perioadă propice agitării problemei capitulațiilor și în plus o perioadă pentru Moldova de formulare suplimentară a acestor acte. Ajungându-se și pentru această țară la primul text definitiv al capitulațiilor moldovene aflat sub influența combinată a

²¹ L.Boicu, *Geneza chestiunii*, p. 30.

²² *ibidem*, vol.II, p. 500-505.

²³ L. Boicu, *Geneza chestiunii*, p. 30.

actelor finalizate de boierii din Țara Românească și de tradiția cantemiriană ce apreciasse că „bisericile, legea, giudecățile, obicei ele nezmintite și nebetjite și le-au păzit... în țările noastre nu s-au clădit moschei, ceea ce este cel mai mare semnul vredniciei și slobozii”²⁵

La fel de importantă și ilustrativă pentru realizarea capitulațiilor înainte de 1772 și chiar de 1770 și în Moldova și de corelarea lor cu realități și informații istorice este existența unui apel al boierilor și clerului moldovean către țarină, în decembrie 1769 și în care solicitau retrocedarea din Polonia a inventarului și documentelor Mitropoliei Moldovei care conține vechile drepturi ale țării și care fuseseră luate în urma expedițiilor lui Ioan Sobiescki din 1686.²⁶ Deci încă din 1769 acesta căuta informație istorică pe baza relatărilor lui Cantemir despre drepturile țării ajunse în Polonia, practic deci organizau o adevărată vânătoare de documente menite a ne proba drepturile în fața noii puteri ce dorea a ne ocrotii.

Fără îndoială că rămăsese în memoria oamenilor politici români amintirea proclamației din 30 mai 1711 care justifica acțiunea Moldovei prin necurmatele încălcări ale suveranității ei, a tractatelor ei” de către Poartă. Aici se invocau vechile capitulații acordate de otomani lui Bogdan al III-lea, drepturi ale țării nerespectate de turcii”²⁷⁻²⁸.

Opinia generală e că dezbaterea în jurul capitulațiilor a început abia cu 1772/1774, dar este o opinie falsă. Încă de la jumătatea sec. XVII în fața luptei între boierimea autohtonă și cea de origine grecească (vezi conflictul vestit Cantacuzini – Leurdeni, extins pe aproape 3 decenii până la domnia lui Șerban Cantacuzino 1678-1688) și în fața presiunilor tot mai crescute ale Porții asupra drepturilor principalelor aceste acte

²⁴ *ibidem* p. 33.

²⁵ D. Cantemir, *Hronicul vechimii româno-moldo-valahilor*, editia. Grigore Tocilescu, Opere, t III, p.170.

²⁶ Kogălniceanu, *Arhiva Românească*” ediția II-a, tom II 1860 p.159-163.

²⁷ vezi pentru impactul acestei proclamații V. Cândea și Dinu C. Giurescu în *Pagini din trecutul diplomației românești*, Bucuresti, Editura Politică, 1966, p. 196.

²⁸ pentru opinia autorilor cu privire la conformitatea capitulațiilor cu realitatea istorică vezi Dinu C Giurescu, *op.cit*, p. 74.

încep a fi tot mai des ridicate la rang de principiu diplomatic. Astfel cronicarul Radu Popescu la începutul secolului al XVIII-lea știa despre capitulații suficiente informații (să nu uităm această cronică se afla în posesia boierului Pană Filipescu care nu întâmplător e unul din creatorii capitulațiilor). „Deci după ce au făcut Mircea Vodă aceste izbânde, văzând obrăznicia turcilor, s-au împăcat cu ei și le-au fost dând plocon pentru ca să se odihnească țara cu pace”²⁹.

Așa cum mulți istorici înțeleg „într-o vreme dominată covârșitor de spiritul tradiției, argumentarea boierilor români trebuia neapărat să se rezeme pe invocarea situațiilor din trecut, pe drepturile istorice ale țărilor lor.”³⁰ Astfel se explică valul de mențiuni care pătrund în întreaga societate românească din afara arcului Carpaților, în sec. XVII–XVIII cu o accentuare deosebită după 1770, când întâlnim ca element propice eventual chiar sub forma unei anexiuni legale (printr-o aderare chipurile benevolă) Rusia trebuia să le întărească Tarilor Romane poziția externă distinctă, adică statutul special de autonomie rezultat din capitulații”³¹.

După anul 1773, probabil an nu numai de acțiuni militare, dar și de concentrare pe problema capitulațiilor, anul 1774 se deschide la 30 martie cu o scrisoare adresată „împărătesei Rusiei, contelui I.N. Panin și mareșalului – conte Romanțof” în care se arată îngrijorarea factorilor politici din Principate ce observă că Rusia e mai puțin dornică să sprijine cauza „capitulațiilor” în urma complicațiilor situației internaționale.

„Temerea noastră nu este că ne vom pierde numai privilegiile, ci că mai mulți dintre noi ne vom pierde și viața (temere după cum am văzut îndreptățită de evenimentele ulterioare – n.n.) pentru că tiranul pățit din cele trecute va schimba chipul cârmuirii noastre în pașalâc (...) și nici un fel de învoială sau tractat nu-l va putea face să le păzească”³².

²⁹ vezi *Cronicari munteni*, ediția M. Gregorian, vol. I, București, 1961, p. 239.

³⁰ Șerban Papacostea, „Tratatele” p. 93.

³¹ Apostol Stan, *Protectoratul Rusiei asupra Principatelor Române (1774-1856). Între dominație absolută și anexiune*. București, Ed. Saeculum Io, 1999 p. 13.

³² N, Iorga, *Genealogia*, p. 517.

Contelui Panin aceeași i se adresau „pentru slava și marile interese adevărate ale Rusiei s-o ocrotească spre a se asigura slobozenia”³³.

Ce se întâmplase? Rusia satisfăcută de partea sa din Polonia³⁴ și înțelegând deja că va ieși răsplătită și cu părți ale imperiului otoman, probabil cu Crimeea, anexări pentru care avea binecuvântarea Austriei și a Europei și înțelegând că anexarea Principatelor e mult mai dificilă înregistrase o marcantă scădere de interes. Scădere care se datora și diverselor acțiuni politice bazate pe „capitulații”, prin care clasa politica românească încercase să cointerezeze Austria și Europa în garantarea autonomiei lor și evitarea trecerii de la un stăpân la altul. Astfel de acțiuni tratate grotesc de Rusia, ca nerecunoștința, făcuseră să se simtă un curent de abandon pe care boierii români care își legaseră soarta de Rusia și agitația în jurul „tractatelor” cu Poarta îl înregistrau cu deznădejde. Știau că provocaseră daune intereselor otomane prin dezvăluirile făcute la Focșani dând părții ruse documente autentice pe care ea nu le-ar fi putut deține și care aruncaseră în perplexitate Poarta („o pășise tiranul” cum spuneau ei) și furnizând și acte politice constituite de ei în acord cu tradiția și realitatea istorică amplificaseră această derută, iar acum ar fi venit timpul răfuielii (din această derută Poarta va ieși definitiv abia la 1878).

Această disperare se accentuează și în mai 1774 se adresează feldmareșalului rus „Rumianțev” o scrisoare în care e rugat a ajuta o deputație din țară să ajungă la Petersburg, delegație prin care „să propunem și să cerem simpla noastră rugăciune și dorință: întărirea slobozeniei noastre”³⁵.

La 3 iunie în două scrisori diferite, adresată una contelui Panin se cerea: „a vă spune cu plăcere umilele rugăciuni pentru întărirea slobozeniei țării noastre”³⁶ iar contelui Cernisev o altă misivă: „rugându-vă pentru întărirea slobozeniei terii noastre”³⁷.

³³ *ibidem* p. 519.

³⁴ vezi și *Istoria modernă universală*, vol. I, p. 163-173.

³⁵ N. Iorga, *Genealogia*, p. 517.

³⁶ *ibidem*, p. 529.

³⁷ *ibidem* p. 532.

Așa cum aprecia Leonid Boicu la 1772-1774 „accentul preocupărilor românești cădea asupra condițiilor retrocedării către Poartă a Principatelor sau asupra formulării unui statut de stat - tampon”³⁸. Pentru cea dintâi ipostază (...) se continuau eforturile merite să repună Principatele în vechile lor drepturi originare.

E aici momentul să spulberăm o altă mentalitate greșită legată de „capitulații”, ideea că acestea au apărut ca obiect de atenție diplomatică doar la 1772, dacă ne referim la forma clară data de Mihai Cantacuzino atunci această idee are o oarecare rațiune. Dacă ne referim însă la conținut trebuie arătat că documente cu un conținut similar (singura diferență e ca ele nu se pretindeau a fi un „tractat” ci doar informații din el) au fost înaintate cu mult timp înainte curții de la Viena. „În esență memoriile succesive înaintate curții din Viena în cursul războiului și al negocierilor de pace, în 1716-’18 rod al speranțelor de eliberare trezite de biruințele contra vechilor dominatori, cer pe lângă desprinderea țării de turci, „păstrarea datinilor” ei în relație cu Poarta, domnii să nu mai fie străini, ci români orânduși pe viață, tribut scăzut la nivelul vechi, revenirea la autonomia internă chiar în cazul păstrării suzeranității otomane”³⁹⁻⁴⁰.

Capitulațiile existau deci în conștiința diplomației europene (să ne reamintim episodul de la Carlowitz când turcii răspund polonezilor „că Tara Moldovei nu pot să o deie să le fie lor podani, că iaste volonică, că turcilor îi închinată, nu-i luată cu sabia”⁴¹) și numai astfel se explica rapida lor acceptare într-o societate bazată pe tradiție, precum era cea medievală”.

Într-o societate diplomatică ce deținea arhive, date perfecte, ca cea vieneză și care respingea „de piano” orice inovație „repunerea în vigoare a unor vechi drepturi recunoscute în trecut, dar violate în prezent”⁴² nu a născut proteste deoarece aceste acte se regăseau ca

³⁸ L. Boicu, *Principatele române* p. 200.

³⁹ vezi Valeriu Sotropa, *Proiectele de constituție, programele de reformă și petițiile de drepturi, din Țările Române în sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1976, p. 33-34.

⁴⁰ originalul „plângerii boierilor din Țara Românească”, cu mențiunea clară a proto-capitulațiilor „drepturile din tractele cele vechi” la Hurmuzaki în „*Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VI, p. 181-234.

⁴¹ vezi și Ștefan Ștefănescu, *Istoria Românilor*, p. 20.

⁴² *ibidem* p. 120-121.

spirit în toate memoriile ce fuseseră înaintate curții de la Viena și sporadic și altor puteri în ultima sută de ani. Ele nu constituiau o noutate și nu au născut uimire în lumea diplomatică europeană obișnuită a auzii de ele nu doar de la partea română dar și de la cea turcă la toate marile congrese de pace ale perioadei: 1699, 1718, 1737, 1739, 1772 și acum la 1774.

Un singur exemplu e mai mult decât grăitor pentru frecvența cu care proto-capitulațiile sunt furnizate diplomației europene de către români.

În aprilie 1711 la tratativele de la Luțk, Dimitrie Cantemir va face să fie menționate de nenumărate ori cuvintele în textul final „după vechile obiceiuri ale Moldovei” anume: „granițele țării, autonomia ei față de turci”, organizarea internă etc.”⁴³ Aceste cuvinte nu reprezintă nimic altceva decât reprezentarea vechii realități statuate prin „capitulații”, aceea că avem de a face cu un pământ liber, libertate răscumpărată anual prin diferite sume de bani înaintate Porții.

Ilustrativă pentru modalitatea prin care amintirea acestor acte s-a păstrat în societatea românească este modul în care s-a luat decizia acceptării adevăratelor ahidnamele, a actelor originale. Astfel actul din martie / mai 1456 „prin care Petru Aron și adunarea țării hotărăsc să răscumpere pacea de la turci”⁴⁴ menționează: „ne-am sfătuit mult și am socotit între noi despre cotropirea și pieirea țării noastre”⁴⁵ și în final toți boierii semnează adresa prin care se decide răscumpărarea păcii de la turci.

Astfel de acte colective antrenează conștiințele a multor oameni și participarea la ele devine o adevărată tradiție familiară și orală, specifică societății medievale. Toți oamenii prezenți la astfel de adunări (și ele au fost numeroase în istoria noastră pe această problemă a relațiilor Poartă – Principate)⁴⁶ poartă convingerea, absolut reală, că decizia lor apare la

⁴³ Ion. Ionașcu, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368–1900)*, București, Editura Politică, 1971 p. 198-202.

⁴⁴ *ibidem* p. 112, vezi și Franz Babinger, *Cel dintâi bir al Moldovei către sultan*, București, 1936.

⁴⁵ *ibidem* p. 112–113.

⁴⁶ În 1601 boierii la începutul domniei lui Radu Șerban hotărăsc într-o mare adunare supunerea față de Poartă declarând că „pe viitor ei vor continua să procedeze în așa fel

capătul unei forme de negocieri, deci o formă de tratat prin care în schimbul tributului țara rămâne complet independentă. De aici, din această amintire a marilor adunări care au decis problema raporturilor cu Poarta apare tradiția capitulațiilor. Din acest moment „reprezentanții clasei politice a Țării Românești și Moldovei au invocat în toate împrejurările care puteau servi interesele românești: capitulațiile”⁴⁷⁻⁴⁸.

La 1774 boierii sunt practic disperăți în fața acestei noi uitări a capitulațiilor, a acestei noi trădări, cum o socotesc fără a avea însă curajul său o spună cu glas tare, căci unicul loc de refugiu le rămâne Rusia. Totuși bătălia nu e definitiv pierdută căci „diplomația țaristă în scopul întării propriilor poziții în dauna Porții a urmărit formarea unui stat mai puternic în regiunea Dunării. Astfel cu prilejul preliminarilor de pace de la Focșani (1772), Rusia a pus problema constituirii Principatelor într-un singur stat (pe care să-l poată înghiți mai ușor -n.n.) care urma astfel să se formeze Statul independent Dacia, situat între Rusia, Austria și Turcia”⁴⁹.

În final „tratatele ruso-turce au prevăzut dispoziții prin care se îngrădea sistemul politici otomane de ascensiune, înlocuindu-l cu sistemul convențional al tratatelor internaționale”⁵⁰.

Ca urmare tratatul încheiat în 1774 la Kuciuk Kainargi prevede la art. XVI că „Principatele au a se bucura în viitor de aceleași privilegii, de care s-au bucurat în timpul domniei sultanului de fericită amintire Mahomed (IV) prea iubitul tată al Maiestății sale sultanului”⁵¹

Așa cum arăta A.D. Xenopol, tratatul din 1774 datorită situației internaționale complexe: „recunoștea Rusiei numai un drept încă foarte nehotărât, acela de a proteja Țările Române. Ambasadorul rusesc din Constantinopol putea, când va cere nevoia, să vorbească în favoarea lor și

cum au făcut de ... 140 de ani de când ei recunosc superioritatea otomană” vezi Stefan Ștefănescu *Istoria. Românilor* p. 123.

⁴⁷ La fel Dimitrie. Cantemir la 1711 după tratatele vorbește boierilor din nou de raporturile cu Poarta și de încălcarea de către ea a „tractatelor” inițiale.

⁴⁸ St. Ștefănescu, *Istoria Românilor*, p. 121.

⁴⁹ I.Vântu, G.G. Florescu, *Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale și constituționale*, București, Editura. Științifică, 1965, p. 40.

⁵⁰ *ibidem* p. 40-41.

⁵¹ C. Giurescu *Capitulațiile* p. 27 și Hurmuzaki supliment I, doc. MCCLXXII p. 898-899.

prin însăși tratatul se stipulau spre folosul lor mai multe condiții pricioase”⁵²
Începând cu tratatul de pace încheiat între Rusia și Imperiul otoman de la Kuciuk Kainargi (10/21 iulie 1774) capitulațiile au fost luate drept bază de discuție în ceea ce privește organizarea și statutul internațional al Principatelor Române”⁵³.

Neștiind încă de semnarea păcii și de condițiile stipulate boierii încă se mai agitau pentru apărarea țării, la 10 iulie ei adresau scrisori către feldmareșalul Rumianțev (Romanțof). Obreșcof și I.N. Panin cerându-le „să luați parte și voi după bunătatea Escelenței voastre la întărirea slobozeniei neamului nostru”⁵⁴.

În momentul aflării prevederilor exacte ale păcii o adunare a țării cu semnăturile mitropolitului, episcopilor și a boierilor țării îi scrie contelui Rumianțev (22 iulie 1774): „Fiindcă Escelența voastră ați binevoit a ni spune prin graiu, că în tratatul de pace de curând încheiat s-au pus ca temei de fericire a țării noastre starea în care se afla ea în zilele lui sultan Mahomed al IV-lea, plecat ne rugăm E. V. a se face prin deosebit articol o descriere a acestei stări, încât să nu mai poată fi privitoare de deosebite tălmăciri. Deci, mai înainte de toate, cel dintâiu privilegiu al nostru era: 1. Alegerea Domnilor noștri în ființa unui pământean, întărit de Poartă, prin cererea cu anafora noastră, pe toată viața, dovadă la aceasta aducem pe Domni care au domnit în zilele pomenitului sultan Mehmed al IV-lea.

„... Aceasta ne rugăm să se facă și acum a se alege adică Domnul țării din pământeni, *acesta fiind temeiul privilegiilor.*”

„Plătindu-se haraciul, Domnul să rămână nesupărat în stăpânirea și administrarea țării noastre”⁵⁵. Conform lui Mihai Cantacuzino alte 3 ponturi fiind date prin prințul Potemkin către țarină și către contele Panin⁵⁶ în care se cerea: ”Elciul Măriei sale, ce se va afla după vreme la

⁵² A.D. Xenopol, Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române, București, Editura Albatros, 1999, p. 185.

⁵³ Ștefan Ștefănescu, *Istoria Românilor*, p. 121.

⁵⁴ N. Iorga, *Geneologia*, p. 526.

⁵⁵ *ibidem* p. 537–538.

⁵⁶ *ibidem* p. 540, tot acum, la 1 august 1774, o adunare a boierilor la Mitropolie hotărăște să trimită la Poartă cu un arz, pe boierii Constantin Cocreșcu și stolnicul Dumitrache în care cer „revenirea la vechile privilegii”, vezi V.A.Urechia, *Memoriu...*, p. 12.

Contantinopol, să fie ascultat și slobod a apăra și sprijinii drepturile țării noastre după tractate”⁵⁷

Ce ne spun aceste texte date imediat în perioada următoare semnării tratatului de la Kuciuk Kainargi? În primul rând o puternică tendință antifanariotă, care se va menține până la finele revoluției din 1821, tendință ce consideră” temeiul tuturor privilegiurilor”: alungarea grecilor, refacerea domniei pământene. În al 2-lea rând o ușurare față de îndepărtarea posibilității de anexare la Rusia, cu excepția boierilor Cantacuzino și Filipescu puternic compromiși, restul sub o formă sau alta s-au reorientat rapid, acceptând supremația Porții și luptând pe lângă aceasta spre a îndeplinii programul înregistrat în capitulații.

Al 3-lea rezultat (și poate cel mai important pentru cercetarea noastră) este problema sultanului considerat model pentru respectarea „capitulațiilor”, a tractatelor cu Poarta: Mahomed ⁵⁸.

Care Mahomed a fost o lungă discuție: Mahomed al II-lea (1444, 1451–1481) sau Mahomed IV (1649–1687).

Boierii români nu puteau face confuzia pe care au făcut-o negociatorii ruși, care în necunoștință de cauză (deși istoriografia rusească susține că rușii sunt creatorii capitulațiilor – n.n.) au acceptat menționarea lui Mahomed IV, ca sultan. Deși din enumerarea privilegiilor făcute de boierii români în iulie 1774 se vede clar că ei se refereau la celălalt Mahomed al sec. XV.

Odată greșeala comisă de ruși care îl notaseră pe Mehmed IV ca un creator al „tractatelor” boierii români sperați nu au mai avut ce face și au pus toate „ponturile” lor, adică toate informațiile pe care le dețineau de la Cantemir și cronicarii sec. XVI-XVII despre starea țării în vremea lui Mehmed II pe seama lui Mehmed IV.

Ei știau prea bine și aveau nenumărate informații că în perioada 1649–1687 domnii celebri ca Radu Mihnea III, Constantin Serban Basarab, Gheorghe Ștefan, Grigore Ghica etc. nu îndeplineau condițiile

⁵⁷ *ibidem* p. 540, aceste acte au apărut și în „Trompeta Carpaților” în anii 1868 și 1869 fiind furnizate lui Cezar Bolliac de D.A. Aricescu.

⁵⁸ vezi pentru această cheltiune și opiniile lui C. Giurescu, *Capitulațiile* și mai ales cele mai moderne ale lui M. Maxim în *Țările Române* p. 48.

scrise de domnie pe viață, ei fuseseră înlăturați de Poartă, nu fuseseră aleși în țară ci direct de Poartă etc.

În fața nepriceperii rușilor (de altfel la celelalte negocieri de pace precum la congresul de la București din mai 1812 spre a-i împiedica a mai comite erori grosolane români le vor da cărți și materiale privind capitulațiile - n.n.) românii au trebuit să se descurce, după posibilități manipulând informațiile istorice cu speranța că aceasta nu se va observa.

Ca urmare tot în lunile iulie / august boierii scriau Porții: „știut este de toți că Țara Românească de la o vreme se oblăduiau fără de nici-o regulă cu toate se urma după părere, după putință și voință; însă obiceiurile cele vechi se păzea sau în scris, sau în ținere de minte ce se mărturisea de toți într-un chip... Deci fiindcă prea puternica Poartă au revărsat milele sale și au așezat oblăduirea Țării Românești după starea cea veche.(se cere) a ni se preaînoi așezământurile cele vechi ale țării”⁵⁹.

Imediat după ce feldmareșalul – conte Rumianțev „anunța (Mitropolitului Moldovei n.n.) la 28 iulie încheierea păcii și dispozițiunile referitoare la Principate îi scrie că s-a hotărât ca țara „să aibă voie să se folosească cu toate acele odihne cu cari s-au folosit în vremile împăratului sultan Mehmet”⁶⁰.

La 30 august spătarul Ioan Cuza și postelnicul Ienachi Chirică se roagă „să le dea desăvârșit înalta ascultare la plecatele noastre cereri cu pecețile tuturor întărită în care se cuprind cele vechi ale noastre pronomii”⁶¹.

Ce ne arată toate aceste documente: o mare adaptabilitate, o menținere a liniei capitulațiilor și o conștientizare în întreaga societate românească a rolului acestor acte. (Ne vedem încă odată obligați să ilustrăm că aceste capitulații existau în memoria colectivă înainte de 1771 sau 1772 și încă în dimensiuni cu mult mai largi decât am crede, în chiar conștiința oamenilor simpli, un cântec din 1768 ne vorbește de

⁵⁹ N. Iorga, *Genealogia* p. 541.

⁶⁰ C. Giurescu, *Capitulațiile* p. 29.

⁶¹ *ibidem* p. 31.

arestarea domnului Grigore al III-lea Ghica și revolta din București și menționând chiar principiul capitulațiilor.

„Noi după a noastră stare
N-avem altă supărare
Cherestele, zaharele
Ne deprinsesem cu ele”⁶².

Parcă ar vorbi Mihai Cantacuzino.

Ce însemna în fond tratatul de la Kuciuk Kainargi pentru Principate?

„Trăsătura principală a raporturilor Principatelor cu Poarta înainte de tratatele ruso-turce constă în aceea că ele nu erau reglementate pe cale convențională”⁶³.

După 1774 prin înscierea „tractatelor” Principatelor cu Poarta (a capitulațiilor) în tratatele cu caracter internațional dintre Rusia și Turcia a acestea căpătau o sancțiune internațională.

După faza regimului de state tributare (până în sec. XV-XVI) și faza regimului de vasalitate⁶⁴ se intra în faza unor raporturi stabile reglementate prin capitulații.

Din acest moment, până la 1878 „capitulațiile” așa cum fuseseră ele scrise de banul Cantacuzino, de Pană Filipescu și de Chesarie al Râmnicului, de spătarul Ioan Cuza și postelnicul Ienachi Chirică deveneau o realitate. Ele erau înscrise în circuitul diplomatic internațional și oficializate ca acte valabile. În acești 100 de ani capitulațiile au funcționat, au produs efecte benefice pentru țara noastră și au fost reale.

Din acest moment 1774 / 75 apar transformări masive în istoria capitulațiilor, generația care le-a creat fie emigrează în Rusia (Cantacuzinii) fie cade sub securea fanarioților reînțorși.

Tot acum plecarea lui Mihai Cantacuzino face ca responsabilitatea pentru capitulații și păstrarea lor să cadă asupra lui Enăchiță Văcărescu, reînțors în țară, a cărui popularitate și relații de prietenie cu clerul (Grigore

⁶² *Cronici și povestiri românești verificate (sec. XVII-XVIII)* edita Dan Simionescu, București, Editura Academiei, 1967, p. 131.

⁶³ I. Vântu, G.G. Florescu *Unirea principatelor* p. 41.

⁶⁴ G.G. Florescu. *L'aspect juridique des khatt-i-cherfts în Studia et Acta orientalia*, vol.I Bucuresti, 1958, p. 121-147.

al Argeșului îi era oaspete frecvent⁶⁵, la fel și Chesarie al Râmnicului) cu marii boieri ai țării și slujbele de încredere cu care a fost onorat de Alexandru Ipsilanti (1774-1782) și Nicolae Caragea (1782-83) Mihail Suțu (1783-86) și chiar și de Nicolae Mavroghenii în prima parte a domniei (1786-1791)⁶⁶ îi vor crea o aureolă de bărbat înțelept, apărător al poporului, aureolă care va supraviețui până la 1821 și o găsim chiar amintită într-o scrisoare a lui Tudor Vladimirescu către Barbu Văcărescu.

Nu e astfel de mirare că tradiția ulterioară îl va prezenta pe Văcărescu ca un creator al capitulațiilor. Deși el, în fond, este doar un transmițător, un păstrător al creațiilor lui Mihai Cantacuzino și Chesarie al Râmnicului tradiția parvenindu-i de la aceștia și cum o recunoaște și el „cum am auzit-o”. „Au hotărât-o și cu sfat din obște la leat 1418 (an diferit de cel al lui Cantacuzino, deci e primul moment când se creează pe lângă cele 2 inițiale capitulații ale Țării Românești date la 1382 / 83 sau 1393 și 1460 o a 3-a variantă. Creația fie e chiar a lui Văcărescu, care devine convins de utilitatea capitulațiilor și în baza cunoștințelor sale de istorie creează această nouă dată și o înscrie în a sa: „Istorie a preaputemilor împărați otomani. Ceea ce e cea mai plauzibilă variantă. Fie o preia de la Chesarie, martor al nașterii capitulațiilor la 1768 /69 domnul cu boierii au închinat Țara Românească fără războile-au hărăzit toate privilegiile, adică a rămânea la toate prințipatul cum au fost și până atunci cu obiceiurile și orânduielele sale cele dinceput și cu a nu se putea face măcar o geamie în țară și ce dă va și veni vreun pământean la legea turcească, să-și piarză patria, robii și toate cele mișcătoare și acolo să iasă din țară și țara să-și dea numai tributul sau dajdea, care atunci s-a legat a fi pe an taleri 15.000... și așa făcând prințipatul mefruzul calem adică deosebit de condeiu”⁶⁷.

⁶⁵ vezi Gh. Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei*, București, 1943, p. 62.

⁶⁶ vezi *Poezii Văcărești*, *Opere*, p. 270-289, vezi pentru problema primei apariții în operele lui Ienăchiță Văcărescu a ideii capitulațiilor, memoriul pe care acesta îl trimite în iulie 1772 marelui vizir spre a-i cere respectarea autonomiei Țării Românești în baza primelor ei tratate cu Poarta în Vlad Georgescu, *Memoires et projets de reforme dans le principautes roumaines (1769-1830)*, București, Editura Academiei, 1970, p. 34-39.

⁶⁷ *ibidem* p. 204–205.

E aici influența culturii și a științei despre Imperiul otoman a lui Văcărescu.

Trebuie arătat că odată cu revenirea fanarioților și cu politica elastică a acestora reapare teama de a vorbi de capitulații. În plus retragerea creatorilor în Rusia provoacă o sincopă între textele actelor furnizate la 1772 și cele ce apar după 1774. Sincopă ce apare ilustrată în crearea unor noi capitulații, deci masiva documentație pe care Cantacuzino o ia cu el în Rusia, lipsește de acum și e înlocuită cu amintiri, acte mai noi și idei ale lui Văcărescu.⁶⁸

Este aceasta un moment deosebit când lupta primejdioasă pentru capitulații găsește noi continuatori energici și dispuși la risc: „în Principate începuturile curentului național sunt legate de sfârșitul secolului al XVIII-lea când sunt concepute primele memorii ale boierimii adresate marilor puteri în contextul războaielor ruso-austro-turce”⁶⁹. Acest curent național, puternic antifanariot ce marca nașterea națiunii moderne române va găsi soluții originale de acțiune și va crește tot mai mult sfârșind la 1821 sub forma unui tăvălug care îi va mătura pe greci din organizarea politică a țărilor române.

„Regimul fanariot ce aduce cu el o întărire a puterii centrale”⁷⁰ a unei puteri ostile boierimii și percepută de aceasta ca un dușman personal și al privilegiilor țării devine ținta unor „petiții la Viena și la Sankt Petersburg (ce) propun întoarcerea la vechile „capitulații” cu Poarta și accesul la tron al boierilor pământeni”⁷¹. Trebuie arătat că această dușmănie contra domnitorilor fanarioți nu provenea în mod unilateral din vreun sentiment de xenofobie sau de ambiție prost înțeleasă ci din conștientizarea faptului că acești „cei mai obediți supuși ai împărăției turcești instalați pe tronurile de la Iași și București aveau drept scop să

⁶⁸ Se vede aici câte dreptate avea Neagu Djuvara când spunea că „dintr-o minoritate activa ieșită din rândul boierimii” s-au ivit toți doctrinari renașterii naționale în „*Intre orient și occident. Țările Române la începutul epocii medievale* (1800-1848), Buc. Ed. Humanitas, 1995, p. 326.

⁶⁹ M. Opritescu, *Partidul Național Democrat condus de N. Iorga, (1910-1938)*, București, 2000, p. 1.

⁷⁰ N. Djuvara *op.cit.*, p. 123.

⁷¹ *ibidem* p. 123.

distrugă ființa autonomă a Moldovei și Munteniei să lichideze raporturile contractuale stipulate în capitulații”⁷².

Astfel se explica „activismul politic al românilor în sec. al XVIII-lea”⁷³ în jurul capitulațiilor, arma cu care îi puteau răsturna pe fanarioți și reface independența țării.

Următoarea bătălie în jurul capitulațiilor se muta în jurul conflictului Austria – Moldova pentru ocuparea Bucovinei, așa că de această dată capitulațiile încep din nou a fi în centrul atenției, dar acum în Moldova.

În vara lui 1775 Nicolae Vasilevici Reprin primește un memoriu în care i se atrage atenția că „Poarta nu numai că nu era îndreptățită să cedeze o parte a teritoriului Moldovei, care, de altfel, i se supusese de bună voie și nu fusese obligată să o facă prin forța armelor, ci că era chiar datoare să-i restituie ceea ce îi uzurpase ea însăși, de a lungul veacurilor”⁷⁴⁻⁷⁵.

Ca urmare a acestor proteste N. V. Reprin va cere în iunie 1775, pe când era în drum spre Poarta spre a susține drepturile principatelor să îi fie furnizate originalele capitulațiilor⁷⁶ și tot acum va primi în același protest acuzații contra lui Grigore al III-lea⁷⁷ Ghica în care se invoca „Statutul special al Principatelor, supunerea de bună voie sub oblăduirea Porții” și obligația acesteia din urmă de a „respecta toate drepturile noastre, privilegiile noastre și să mențină libertatea noastră și patria noastră fără cea mai mică dezmembrare”⁷⁸ deci respingând cedarea Bucovinei tocmai pe baza capitulațiilor.

Reprin, nefamiliarizat cu capitulațiile precum toți diplomații noi care abia acum începeau să audă de ele a cerut originalele spre a-i fi facilitată misiunea la Constantinopol.

⁷² A. Stan, *Protectoratul Rusiei*, p. 32.

⁷³ V. Ciobanul, *La granița a trei imperii*, Iași, Editura Junimea, 1995, p.6.

⁷⁴ *ibidem* p. 144.

⁷⁵ vezi și A. Vianu, *Cu privire la hatîșerifurile de privilegii acordate Principatelor Române în anul 1774*, în „Romano-Slavica“, V. 1962, p. 121 și următoarele.

⁷⁶ L. Boicu, *Principatele Române*, p. 212.

⁷⁷ vezi A. Iordache, *Principii Ghica o familie domnitoare din istoria României*, București, Editura Albatros, 1991.

⁷⁸ *ibidem* p.209.

E interesant că el a ajuns la Istanbul și a pornit cu elan pentru îndeplinirea misiunii sale lucru transformat ulterior în hatiseriful din 1774 al Porții care enumera imunitățile Principatelor.

Deci Reprin își primise actele solicitate, care nu pot fi decât toate acele firmane originale enumerate la 1772 de Mihail Cantacuzino și cu care el a putut forța Poarta să elibereze hatiseriful.

Deși aceasta inițial declarase verbal „că va restitui Principatelor vechile lor privilegii, dar nu în scris Moldova și Muntenia trebuind să se mulțumească doar cu cuvântul ei”⁷⁹. Această schimbare de optică extrem de rapidă a avut probabil lor odată cu trimiterea noilor acte de către boierii moldoveni.

Să nu credem deci că boierii din principate se „cumințiseră” după încheierea păcii, cătuși de puțin. Lupta continua cu energie spre a smulge de această dată, de la Poartă care le rămăsese putere suzerană toate concesiile de care aveau nevoie pentru un stat mai puternic, care să nu fie o pradă sigură pentru prima putere care s-ar ridica contra lor.

„După încheierea tratatului de pace (de la Kuciuk Kainargi – n.n.) două delegații din ambele țări au solicitat de astă dată de la Constantinopol: respectarea autonomiei și a vechilor drepturi și privilegii”⁸⁰.

În plus „s-au mai adresat Rusiei în 1775, câteva memorii (două de către domnitorul Țării Românești, Alexandru Ipsilanti, către țarina Ecaterina și doua de către boieri, dintre care unul de către țarina Ecaterina făcut de către boierii munteni și altul de către cei moldoveni către ambasadorul Rusiei la Constantinopol”⁸¹.

Vedem deci câtă dreptate avea L. Boicu când aprecia: că „Din istoria relațiilor diplomatice ale țării noastre apare limpede că în perioada de semidependență față de Imperiul otoman a rămas neatinsă convingerea că relațiile țărilor române cu Poarta sunt de natură contractuală distincte de acelea care leagă raialele și sangeacurile de imperiu”⁸².

⁷⁹ *ibidem* p. 212.

⁸⁰ Valeriu Șotropa, *op.cit.*, p. 86.

⁸¹ *ibidem* p. 36.

⁸² L. Boicu, *Principatele române* p. 18.

Ca urmare pacea din 1774 e un moment extrem de important al relațiilor între imperiu și principate tocmai ca urmare a apariției capitulațiilor pe scena diplomatică.

„Întreaga desfășurare a raporturilor româno-turce de după anul 1774 se va axa pe principiul respectării nizamurilor care circumscriu linia politică oficială față de Moldova și Țara Românească.

Tocmai cerințele respectării nizamurilor amintite au determinat emiterea (...) a numeroase firmane (...) în ele evidențindu-se eforturile pentru....readucerea locuitorilor plecați în bejenie (..) pentru iertarea „trădării” lor față de Poartă”⁸³ etc.

Spre a înțelege mai bine schimbarea rapidă de mentalitate post-1774, putem enumera câteva însemnări rapide privind capitulațiile care apar în operele câtorva dintre cronicarii timpului. Astfel în manuscrisul unui anonim, ”Lista succesiunii împăraților turci, a vizirilor și domnilor Munteniei și Moldovei până la anul 1781” aici în dreptul numelui lui Bogdan Orbu găsim însemnarea :”la 1503, Bogdan Vodă, fiul lui Ștefan, care a închinat turcilor Moldova”⁸⁴.

La fel cronicarul Atanasie Comnen Ipsilanti în „Scrieri bisericești și politice”, notează și el despre momentul închierii capitulațiilor: ”Bogdan, cu sfatul ce i-a lăsat tatăl său cu limbă de moarte a închinat Moldova sultanului Suleiman în anul mântuirii 1529, cu învoieli anumite, cu dare hotărâtă”⁸⁵ (influența textului lui Cantemir este atât de marcantă încât nu necesită explicații suplimentare).

Înainte de a vedea conținutul diverselor acte ce reflectă agitația românilor pentru recunoașterea capitulațiilor în perioada 1774-1787 trebuie să observăm o caracteristică generală, anume că partea otomană nu va vorbi niciodată explicit de „tractate” - de capitulații deși va include aproape complet prevederile lor într-o suită de documente eliberate în această perioadă. Deci „capitulațiile” sunt aplicate, dar nu se recunoaște aceasta niciodată fățiș. Dacă ne reamintim declarația Porții din noiembrie

⁸³ *Documente turcești*, vol. II, p. XI.

⁸⁴ *Documente Hurmuzaki. Scrieri și documente grecești privitoare la istoria românilor din anii 1592-1837*, București, 1914, p. 305.

⁸⁵ *ibidem*, p. 144.

1774 că va da tot ceea ce cuprind capitulațiile, dar niciodată în scris. Vedem aceeași tendință de rezistență față de ideea de le accepta, combinată cu conștiința faptului că acele prevederi sunt reale, iar cererile bazate pe ele trebuie îndeplinite. E neplăcerea de a acorda ceva pentru că *trebuie* și nu pentru că *vrea*.

În fond Poarta se va conduce în acești 10 ani de diplomație după trei principii clare: 1) să nu recunoască niciodată în scris aceste „acte” ale principatelor (vedem chiar și formularea din tratat, iar în martie 1779 Poarta hărțuită de Rusia să recunoască „capitulațiile” o va soma „dacă există privilegiul să îi fie prezentat, dacă nu Rusia să înceteze a îl susține”⁸⁶) să le pună sub semnul întrebării când poate sau să se retragă într-o tăcere definitivă când e presată să le accepte și i se arată că argumentul că „nu le-a găsit în arhivele sale”⁸ poate fi ușor răsturnat prin întrebarea clară: are ea interesul să îl găsească ? S-au prin întrebarea și mai directă: de ce a recunoscut atunci toate aceste privilegii în anii de dinainte de 1768?

2) Dorința Porții de a nu lăsa ca informații despre existența „capitulațiilor” a „tractatelor” să se scurgă spre Principate, teama că în clasa politică românească se va afla despre amploarea acestor posibilități și ele vor fi exploatate în detrimentul Istanbulului provoacă dorința Porții de a nu menționa nicăieri cuvintele cheie: „tractate, obligații reciproce” etc. Este dorința de nu vorbi despre un lucru dezagreabil combinat cu

3) Preocuparea continuă spre o riguroasă aplicare și respectare a drepturilor propriu-zise din „tractate” dar nefolosindu-se termenul (e un adevărat tabu), adică într-un cuvânt respectarea scrupuloasă a obligațiilor, dar fără a se vorbi despre ele. E o convenție, nescrisă clasa politică din Principate să nu mai vorbească de „capitulații” și în schimb prevederile lor vor fi aplicate atâta timp cât nu intră în conflict cu interesele Porții.

Convenție statuată sub amenințarea luării acestor privilegii în caz de continuare a agitației pe această temă. Această trecere în umbră în perioada 1774–1787 e tocmai o recunoaștere a adevărului: capitulațiile încep a funcționa din nou, acum.

⁸⁶ L. Boicu, *Principatele române*, p. 212.

De ce toată această acțiune concentrată ?

O singură frază ne lămurește: „între dezagregarea imperiului otoman și geneza chestiunii române ca problemă internațională e o strânsă legătură”⁸⁷.

Apare așa cum am spus o avalanșă de nizamuri (ordine, regulamente, etc.) ce reflectă pe rând fiecare prevedere a „capitulațiilor”.

În 5–14 noiembrie 1774 Abdul Hamid ordona „să nu se îngăduie nimănui... ostași sau civili, să intre în Țara Românească și Moldova”⁸⁸.

16 / 25 ianuarie 1782 „era un nizam vechi (cât de vechi ? n.n.).

Cu înaltă poruncă faptul că ele să fie la adăpost de tiranii ca și de oprimări și era o cerință a dreptului să se creeze condiții pentru ridicarea bunăstării”⁸⁹.

12/21 ian. 1785 „când va sosii înalta poartă împărătească să vă fie cunoscut că țara Moldovei fiind din trecut și până acum separată la cancelarie și fiind oprită călcarea ei cu piciorul, ea este liberă în toate privințele iradeaua mea este ca să se asigure liniștea și bunăstarea raialelor ei... în țara mai sus pomenită să nu intre nimeni”⁹⁰ să se depună eforturi și să se arate atenție pentru cele pomenite mai sus, potrivit cerințelor condițiilor nizamului (un nizam mai vechi găsit în arhive)⁹¹.

Toate acestea sunt făcute, fără mare plăcere, ca urmare a acțiunii combinate a boierilor și a Rusiei. Imperiul otoman nu va uita că a fost obligat la aceste concesii și își va îndrepta ura spre Rusia când la începutul războiului din 1787 va considera că el a izbucnit tocmai datorită cererilor și prevederilor anormale de la 1774 A.D. Xenopol sesiza și el aceeași pomire „războiul din 1787 nu a fost decât o urmare a celui din 1768. Neînțelegerile rămase în urma păcii de la Kuciuc – Kainargi, exploatate de ruși pentru a-și întinde neconținut dominația lor pe socoteala turcilor, precum și alte încurcături ce veniră în urma lor, conduseră din nou la ruperea păcii încheiate și la vărsarea sângelui între cele 2 împărății”⁹².

⁸⁷ *ibidem* p. 212.

⁸⁸ L. Boicu, *Geneza chestiunii române*, p. 12.

⁸⁹ Documente. Turcești, vol. II p. 6.

⁹⁰ *ibidem* p. 35.

⁹¹ *ibidem* p. 58.

⁹² *ibidem* p. 59.

În primul rând situația internațională se schimbase dramatic în detrimentul Turciei. Rusia reușise să încorporeze bucata din Polonia primită la 1772, reușise să se apropie de Austria pe baza unui controversat proiect de realizare a unui regat Dacic, și al unui imperiu bizantin reconstituit și mai ales țarina Ecaterina II-a găsea în Iosif II un interlocutor mult mai comod și mai interesat în „marea politică” și anxioși decât mama sa⁹³: Maria Tereza (1740-1780) și implicit mult mai ușor manevrabil de celebra „Semiramidă a Nordului”.

În 1783 printr-o lovitură de maestru Rusia anexase Crimeea absolut amiabil și cu acceptul puterilor europene și era gata să meargă mai departe.

Potențialul său militar era refăcut după lungul război cu Turcia, efectivele sale numărând la 6 iulie 1783 după cifrele domnitorului N. Caragea 80.000 ostași aleși (50.000 bine pregătiți 30.000 suficient) 80.000 trupe de garnizoană în Europa și Asia și 200.000 trupe neregulate⁹⁴.

În plus aliatul tradițional al Imperiului otoman, Franța trecerea printr-o gravă criză financiară și de autoritate care va duce în 1789 (la 2 ani de la începutul războiului) la marea revoluție franceză⁹⁵ și care deja immobilizase Franța în 1787 prin vestita rebeliune nobiliară⁹⁶. Prusia lui Frederic al II-lea, deși începuse a fi interesată de situația Porții nu era nici destul de puternică și nici destul de interesată a intervenii în favoarea Istanbulului⁹⁷. Tot acest context atât de defavorabil era menit a duce la explozie.

Nerealizând situația de izolare și inferioritate în care se află Poarta își manifesta doar nemulțumiri și opoziții violente față de tot ceea ce constituiau împlinirile prevederilor „capitulațiilor”. Astfel Poarta se revolta refuzând să accepte înființarea consulatelor străine în Principate, mișcare care „da o nouă vigoare concepției (prevăzute în capitulații – n.n.) potrivit căreia Moldova și Muntenia se bucurau de o situație politică particulară nefăcând parte din imperiul otoman”⁹⁸.

⁹³ A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci*, p. 97.

⁹⁴ E. Zollner, *Istoria Austriei* vol. II, p. 289-296.

⁹⁵ *Documente. Turcești*, vol. II p. 47-48.

⁹⁶ vezi Albert Mathiez, *Revoluția franceză*, p. 30-43.

⁹⁷ *ibidem* p. 41-43.

⁹⁸ D. Berindei, *Români și Europa în perioadele premoderne și modernă*, București.

Turcia era conștientă de această latură a deschiderii consulatelor străine, așa că semnând beratele pentru înființarea consulatelor sultanul Abdul Harid I va declara „se vede că vine vremea să părăsesc ambele principate”⁹⁹.

Un fapt care trebuie semnalat este că Poarta va încerca să reziste deschiderii consulatelor străine tocmai folosindu-se de capitulații. Istoricul V.A.Urechia arată că „Poarta încă în iunie 1780 nu permite înființarea unui asemenea consulat din partea Rusiei. Ea neagă Rusiei acest drept de a stabili un consul în Muntenia, Moldova și Basarabia, sub cuvânt că aceasta nu a mai fost până acum și că s-ar călca stipulațiile capitulațiunilor Moldovei și Munteniei cu Turcia care opresc înființarea în Principate de tribunale străine”¹⁰⁰.

Conștienți de faptul că Poarta pierde teren în această confruntare boierii revin la atac cu prevederile capitulațiilor. Astfel în iulie 1782 marii boieri din Moldova semnau un act de unire „pentru apărarea vechilor drepturi și privilegii” ale țării¹⁰¹.

În aprilie 1783 Nicolae Caragea (aceasta ne explica poate și rapida lui înlocuire ulterioară) trimite către Bulgakov (ambasadorul rus la Constantinopol) un memoriu privind încălcarea de către Poarta a tratatului din 1774 și cerând domnia ereditară (în beneficiul său, bineînțeles) și „respectarea privilegiilor țării”¹⁰².

Ca urmare a acestor acțiuni dârze ale românilor în 1783, la venirea pe tron a lui Mihail Suțu noul domn va primii un act emis la 10 martie pe care Văcărescu îl prezintă astfel legându-l și de capitulații „Iara dă la '83 augustu venise domn aici Mihail Vodă Șuțu și după acestu tractat ce s-a săvârșit la ghenaiie '84 dedese prea puternica împărăției și Țării Românești un deosebit hatișerif cu multe privileghii decât acel ce au dat la '75”¹⁰³ (tot el scrisese despre tratatul de la Kuciuk Kainargi: și la

⁹⁹ L. Boicu, *Principatele Române* p. 231.

¹⁰⁰ V.A.Urechia, *Memoriu asupra perioadei din istoria românilor de la 1774-1786*, București, 1893, p. 177-178.

¹⁰¹ L. Boicu, *Principatele Române*, p. 233.

¹⁰² vezi actul la V. Sotropa *op.cit.*, p. 37 și L. Boicu, *Principatele Române* p. 236.

¹⁰³ *ibidem* p. 237.

1774, iulie 4, s-au încheiat pacea la Kainargic) înnoind și oareșcare privilegiile ale Moldovei și Țării Românești”¹⁰⁴.

Ce e cu această avalanșă de document enumerând privilegiile ale țării în condiții tot mai precise?

Nimic altceva decât rezultatul presiunii diplomatice românești practic continua de la 1768, când într-un moment de euforie (notat dar și batjocorit de filoturcul Ienăchiță Văcărescu: „găsim pă polcovnicul Nazarie, îl întâlnim cât pe un mântuitoriu al țării și ne zice: ce căutați a merge la feldmareșalul căci oaste vine multă, mai bine să mergeți la împărăție. Să cereți privilegii, ca și cum ar mai fi rămas altă treabă pă aici dă stăpânirea țării și numai privilegiile leipa”¹⁰⁵) s-a crezut prăbușirea imperiului otoman mai aproape decât era. Înfierbântați de discuțiile din anii anteriori, de capitulațiile plătuite cel mai târziu în 1768 toți aceștia au crezut că văd ceasul independenței sub protecția Rusiei venit, „curând ei au avut însă prilejul să constate că speranțele lor în ceea ce privește posibilitatea prăbușirii Imperiului otoman erau nejustificate”¹⁰⁶.

Ca urmare după 1774 ei „au solicitat sprijinul diplomației ruse, pentru a-l determina pe padișah să emită un act special cu putință, toate drepturile și privilegiile de care urmau să se bucure ei în viitor sub oblăduirea Porții”¹⁰⁷.

Numai în perioada 1774-1786 sub dubla presiune a Rusiei și a boierilor Poarta va da pe lângă o multitudine de nizamuri¹⁰⁸ și hatișerife ca cele din 1774; Senedul din 1783 și un nou hatișerif în 1784 toate garantând drepturile enumerate în capitulații (acele ce erau cât de cât conforme cu interesele Porții).

În plus așa numita Convenție explicativă de la Constantinopol din 1779 (convenția de la Ainali Kavak, cum a fost supranumită) a făcut ca „regimul de vasalitate impus prin voința unilaterală a Porții a fost înlocuit printr-un raport convențional prevăzut în tratate internaționale și

¹⁰⁴ Poieții Văcărești, *Opere* p. 288.

¹⁰⁵ *ibidem* p. 237.

¹⁰⁶ *ibidem* p. 262.

¹⁰⁷ V. Ciobanu, *La granița a trei imperii*, p. 51.

¹⁰⁸ *ibidem* p. 55.

garantat de acestea”¹⁰⁹ „cu drepturi și obligații reciproce ale părților contractante”¹¹⁰.

De ce oare Rusia va înscrie cu atâta asiduitate capitulațiile în programul său? Existau pentru ea avertismente că la un moment dat capitulațiile vor putea deveni negative, elemente de blocare a ambițiilor ei.

Astfel în 1771, la Constantinopol, s-a semnat un tratat între Austria și Poartă în care contra Olteniei, Viena se obliga să obțină retrocedarea teritoriilor ocupate¹¹¹. Protestele au curs imediat arătând ca Imperiul otoman are obligația prin capitulații de a apăra teritoriile Țării Românești¹¹² nu de ale înstrăina.

Astfel Rusia își semna blocarea intențiilor sale viitoare de anexiune căci „Imperiul otoman nu putea ceda teritoriul unui stat aflat doar sub suzeranitatea și nu în componența sa”¹¹³.

Atunci cum se explică această insistență ?

Simplu „luată pe nepregătite Rusia își va formula cu timpul obiectivele politice”¹¹⁴.

Acționând cu vigilență, cu rapiditate, descriind capitulațiile ca mari oportunități pentru Rusia, punându-i documente favorabile la dispoziție, intervenind în discuțiile de pace, permanent activi boierii români au ilustrat Rusiei, care nu avea încă un plan pentru regiunea balcanică, un plan de acțiune.

Boierii români au jucat pe două fronturi, cu Rusia și cu Poarta și chiar și pe al 3-lea, cu Austria și au reușit să învingă. În plus ei întâlneau și interesul Rusiei care putea acționa astfel nestingherit în detrimentul imperiului otoman fără a putea fi acuzată de egoism, de a-și urmări propriile interese ci din contră lozinca ei era aceea a unui ajutor, a unei protecții dezinteresate date unor state slabe de la poalele Carpaților. Un dublu interes

¹⁰⁹ vezi Ion Ionașcu, *Relațiile internaționale ale României în documente*, București, Editura Politică, 1971, p. 236.

¹¹⁰ I.G. Vântu, G.G. Florescu, *Unirea Principatelor*, p. 46.

¹¹¹ *ibidem* p. 47.

¹¹² *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1998*, București, Editura Semne, 1998, p. 27.

¹¹³ *ibidem* p. 27.

¹¹⁴ *ibidem* p. 38.

lega astfel cele două diplomații și ducea deocamdată Principatele la recunoașterea drepturilor lor.

Între timp deja în vremea lui Mavrogheni straturi tot mai largi ale societății românești înțelegeau să reia discuția despre capitulații, într-o „Cronică Anonimă” a respectivei domnii se spune:

„Socotind c-om avea ticnă
Și biata țară odihnă
A da numai zahanale
Podvade și cherestele
Iar cum bani și alte nevoi
Chirii de cară și oi
Nici le mai socoteam noi”¹¹⁵.

Astfel în preajma izbucnirii noului război tensiunea internă și externă în jurul capitulațiilor era din nou maximă, după cum au observat mulți comentatori „Rusia se sprijinea pe așa-zisele capitulații ale românilor ca pe acte juridice intrate în dreptul internațional ceea ce turcii nu contestau teoretic ci le ignorau din motive practice”¹¹⁶

Trebuie arătat că în această perioadă (1768–1787) cele mai mari progrese le-a făcut teoria și aplicarea practică a capitulațiilor: Moldova.

Aceste progrese sunt înregistrate ca urmare a recuperării complete a tradiției cantemiriene și a operei lui Petru Depasta. În special ultimul începe prin opera sa „Cronica Domnitorului Constantin Neculai Mavrocordat” o recuperare a capitulațiilor și a rostului lor în politica externă a principatelor astfel aflăm că la 1742 „unii din leși sărind peste șanțurile de hotar, încâlcau, țara trecând peste margini, vodă stăruii puternic pentru confinele Moldovei și după ce se întruniseră arbitrii de ambele părți la punctul atacat de contestare cu tărie respingând atacul, revendică prerogativele Principatului”¹¹⁷ iar în timpul războiului din 1768-1774 sunt alungați „niște turci nesubordonați legilor (...) fondându-și locuințe uneori cu porunci împărătești, alte dăți cu învoirea și concursul celor de la putere... stăteau neclintii, vodă îi respinsese silind mulțimea cea îndărădnică

¹¹⁵ *ibidem* p. 27.

¹¹⁶ *Cronici și povestiri românești versificate*, p. 257.

¹¹⁷ L. Boicu, *Principatele române*, p. 256.

a se strămuta cu totul”¹¹⁸ Iată deci un exemplu clar de aplicare a capitulațiilor în perioada conflictului.

Tot acum are loc, așa cum am menționat, ultima etapă a receptării operei cantemirene.

Operă ce ilustra tradiția închinării țării a primelor capitulații „Bogdan a făcut Moldova tributară turcilor. De aceea turcii îi numesc Bogdani pe Moldoveni”¹¹⁹.

„Românii îi opuseră o armată destul de frumoasă, dar strămtorați fără speranță de ajutor și persecutați de fierul inamicului ei nu aveau a alege decât sau a murii sau a-și pierde libertatea și se supuseră unui tribut anual sultanului”¹²⁰.

Legenda închinării lui Tăutul și a lui Bogdan este prezentată la Cantemir un pic diferit așa că o prezentăm în întregime, deoarece ea dă impresia de negocieri-tratative și abia în final doua înțelegeri de tip contractual. De aici probabil și ideea capitulațiilor ca un contract: „Tăutu logofătul vine ca delegat al lui Bogdan, principele Moldovei... admis în audiență declară că are misiunea *de la principele și de la poporul Moldovei* de a oferi sultanului amândouă Moldovele sub condițiuni onorabile, în special ca religia lor să rămână neatinsă și țara să plătească tribut anual Porții ... (sultanul – n.n.) acceptă din toată inima condițiunile propuse, le confirmă cu scrierea mării sale proprii și actul acesta îl da delegatului pentru a îl duce principelui său”¹²¹.

După aceea Soliman se întoarce... și pe când era aproape de Sofia vine Bogdan cu unii din boierii săi înaintea lui și îi prezintă 4000 de galbeni, 40 de cai moldovenești și 24 de vulturi cu promisiunea de a-i trimite în tot anul la Constantinopol asemenea dar, în semn de profundă supunere. Împăratul privește pe Bogdan cu toată distincția și ratifica din nou condițiile contractate cu delegatul”¹²².

¹¹⁸ C. Erbiceanu, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. 316.

¹¹⁹ *ibidem* p. 318.

¹²⁰ D. Cantemir, *Istoria imperiului otoman. Creșterea și scăderea lui*. București, 1876, Editura Academiei p. 62.

¹²¹ *ibidem* p. 98-99.

¹²² *ibidem* p. 272-273.

Vedem deci în această operă o serie de elemente pe care le vom regăsi în istoria capitulațiilor: 1) adunarea generală a țării ce decide închinarea; 2) trimiterea unui delegat înarmat cu depline puteri, dar și cu un set de condiții; 3) Aceste condiții sunt acceptate precum un *contract* și transformate într-un act emis de sultan.

Această metodă de stabilire a închinării ne duce la o dublă ipoteză: fie boierii români la 1768 au construit capitulațiile sub forma unui tratat pe baza acestor informații de la Cantemir și de la Cantacuzini și a diverselor acte furnizate de Poartă de a lungul timpului pentru întărirea privilegiilor Moldovei și Țării Românești și au alcătuit un tratat perfect real în fond, dar inexistent ca formă s-au aveau între actele lor, delegații de împuternicire, mai vechi, ale celor trimiși să negocieze închinări, acte ce ar fi stabilit clar care erau condițiile pentru închinare și care au stat la baza întocmirii ahidnamelor originale. Fie prima ipoteză, fie că după toate aceste acte și relatări boierii au creat ei însăși condițiile inițiale ale închinării, fie că se aflau în posesia unor acte¹²¹ ce enumerau condițiile de obținut pentru închinare și care păreau adevărate tratate mai lipsind doar semnătura părții otomane, lipsă pe care boierii români au suplinit-o.

O concluzie e clară și dorim să o repetăm: capitulațiile au un fond informațional, real, conținutul e existent istoric și regășibil în acte ale timpului, doar forma este tipică pentru o viziune de tip contract, specifică diplomației europene și românești (de tradiție bizantină) și diferită de cea islamică.

E posibil ca această formă să fie existentă și în mentalitatea celor ce au acceptat primele ahidnamele conștienți că ei au înregistrat un act contractual și nu unul unilateral păstrând în arhivele lor atât condițiile înaintate Porții sub semnătura domnului și ahidnameul de răspuns, ce le sancționa, cu semnătura sultanului.

Deci în opinia lor, un tratat specific european. Relatări de epocă ne sprijină în a crede aceasta: Filippo Buonocorsi Callimachus scrie „... valahii, care neam e astăzi divizat în două părți... (au rezistat turcilor – n.n.)... mult timp după aceasta au ajuns totuși la supunere astfel încât să își păstreze toate legile lor împreună cu avuțiile și până aproape și libertatea”¹²³.

¹²³ *ibidem* p. 275.

Deci cum se aprecia: „textul lui Callimachus dovedește nu numai că acest statut special al Țării Românești și Moldovei în raport cu Imperiul otoman era cuprins în convenții și tratate dar și că aceste tratate erau cunoscute în sferile diplomației europene”¹²⁴.

Aceasta este în opinia noastră cea mai credibilă variantă. Informațiile istorice bogate de la Cantemir, Constantin Cantacuzino, Filipești, cronicari vechi¹²⁵ și acte din arhive¹²⁶ toate au creat (împreună cu memoria colectivă ce păstra amintirea marilor adunări ale țării ce acceptaseră închinarea) aceasta abundenta de material privind teoria capitulațiilor.

Acestea erau premisele pentru clasa politică din principate de a făurii teoria capitulațiilor și au încurajat-o în fond să continue a face acest lucru până la jumătatea sec. al XIX-lea cu conștiința că toate aceste acte erau adevărul și doar reparau o dubla nedreptate. Pe de o parte dispariția originalelor și pe de cealaltă parte vizau transformarea sistemului islamic de închiere a păcii într-unul european. Nu un fals ci o traducere a tradiției orientale – turcești într-un limbaj diplomatic acceptabil european: tratatul.

Conținutul e real, forma tipic europeană, nu e de mirare că boierii din principate au continuat lupta producând noi și noi tipuri de capitulații, realitatea lor li se părea atât de evidentă, transpunerea lor în limbaj diplomatic european atât de necesară încât ei erau convinși că doar reproduc acte desuete aparținând altui timp într-un limbaj modern.

În aceste condiții este lesne de înțeles că toate părțile pe măsură ce se apropia războiul încercau să-și atragă pe români prin promisiuni pe baza capitulațiilor.

Un firman al lui Abdul Hamid I e ilustrativ pentru presiunile pe care rușii și austriecii le făceau asupra românilor prin intermediul unor promisiuni atractive bazate pe capitulații: „potrivit vicleniilor lor moscoviții și austriecii, dușmanii împărăției se vor gândii să înșele

¹²⁴ precum cel de la 1456 dat boierului Mihai, vezi I. Ionașcu *Relațiile internaționale* p. 117.

¹²⁵ Șerban Papacostea, *Tratatele* p. 97-98.

¹²⁶ *ibidem* p. 99.

raielele, iar unele vor putea da crezare părerilor lor rătăcite”¹²⁷ Dacă nu o vor face răsplata va fi mare și principatele „vor fi ocrotite de corvezi. . . . , se vor convinge de roadele devotamentului lor și al serviciilor făcute cu dreptate față de înaltul meu Devlet. De asemenea este clar că și mitropoliții, episcopii, egumenii, călugării, boierii și notabilii de acolo vor fi tratați cu bunăvoință ceea ce va duce la sporirea respectului față de persoanele lor, iar locuitorii țării vor fi tratați de acum încolo cu milostenie. . . de azi încolo sub umbra înaltei mele împărții raielele nu vor fi supărate în nici un fel și se vor depune eforturi pentru ridicarea bunăstării lor prin scutiri și libertăți”¹²⁸.

Practic promisiuni masive pe baza capitulațiilor dar fără a se preciza acest lucru clar.

Asemenea păcătosului de o viață nici în ultimul moment Poarta nu renunța la proastele sale obiceiuri și nu e de mirare că multă lume a preferat să susțină în continuare politic Rusiei, în special, mult mai deschisă în a privii problema capitulațiilor ca propria ei problemă.

Războiul început va accelera această lentă, dar ireversibilă mișcare de desprindere de sub tutela otomană ce stimulează energiile latente ale clasei stăpânitoare, forțând-o să iasă din pasivitate și să-și elaboreze o strategie politică”¹²⁹.

După primul an de operațiuni militare, în care Moldova este practic ocupată (1787) prin trădarea principelui Alexandru Ipsilanti, în 1788, datorită rezistenței lui Mavrogheni operațiunile militare trenează pe linia Carpaților pentru ca în 1789 echilibrul să se rupă la Mărtinești, la Focșani, la Râmna unde pe rând trupele ruso-austriece obțin victoria, Bucureștiul e ocupat și linia Dunării desparte acum cele 2 tabere aflate în conflict.

¹²⁷ vezi Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, Editia. C. Grecescu, Bucuresti, 1963, p. 23 și *Istoria Țării Românești (1290-1690) Letopiseșul Cantacuzinesc* Editia C. Grecescu, Simonescu, București 1960 p. 4 ambele evocând „închiderea Țării Românești și a lui Laiotă Basarab” cea mai veche tradiție despre închinare.

¹²⁸ cum de exemplu doar Mahomed al II-lea a eliberat acte referitoare la închinarea Moldovei în 1455; 1456; 1479/80, e puțin probabil ca măcar unul din această multitudine de acte să nu fie supraviețuit până în sec. XVIII-lea.

¹²⁹ *Documente turcești* vol. II p. 289.

Este acum un nou moment de acțiune politică, și de luptă pentru „capitulații”, lupta condusă acum de un alt strălucit reprezentant al familiei Cantacuzino – Ioan Cantacuzino.

Revenit din Rusia, datorită sărăciei, integrat de Mavrogheni în noua armată a țării va profita de ofensiva acestuia în Transilvania spre a dezerta. Ulterior va lua contact cu trupele ruse și va reveni în principatul aflat acum sub administrație ruso-austriacă. Aici dorind și el reîntoarcerea domniilor pământene și refacerea privilegiilor țării bucurându-se și de încrederea Rusiei și prietenia lui Potemkin concepe planul folosirii din nou a capitulațiilor spre a rezista în fața austriecilor ce ar fi vrut să încorporeze Țara Românească.

După cum aprecia și N. Bălcescu: „Ioan Cantacuzino face copii după actele tatălui său și hațișerifurile ce garantează granițele țării și face un protest cu semnăturile falsificate ale boierilor care îi obliga pe turci să renunțe la malul românesc al Dunării”¹³⁰.

În momentul ocupării Țării Românești, Austria va încerca să o ia din nou înaintea Rusiei, solicitând boierilor țării prezenți la București un jurământ de credință față de împăratul de la Viena. Act față de care Ioan Cantacuzino se opune vehement căci „Acele articole era cu totul nedrepte mai întâi că ele nu chezășuea nici unul din privilegiurile Principatului”¹³¹.

Conform tradiției antiturce a *familiei Cantacuzino* (după execuția din dec. 1715 a lui Ștefan Cantacuzino și a tatălui său stolnicul Constantin Cantacuzino aceasta devenise o chestiune de orgoliu familial) Ioan Cantacuzino se va sprijini în toate actele sale pe diplomația rusă, interesată în a nu vedea Viena într-o poziție de forță la Dunărea de Jos, (Din nou tradiția familiei Cantacuzino se făcea simțită: ne aducem aminte de vorbele de la 1658 ale postelnicului Constantin Cantacuzino care „mult plângea și să văeta pentru săraca de țară, cum va să-și piarză legea și sfintele biserici să se facă meceturi”¹³²).

¹³⁰ *ibidem* p. 288-289.

¹³¹ P. Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatură între 1780-1840*, Editura Minerva, București, 1972 p. 38.

¹³² N. Bălcescu, *Opere, Scrieri istorice, politice și economice 1844 – 1847*, vol. I., București, Editura Academiei, 1974, p. 121.

În fond Ioan Cantacuzino nu e singurul (chiar dacă e pe departe personajul cel mai important al luptei pentru capitulații în acest moment); „la sud și la est de Carpați, în contextul războaielor ruso-austro-turce și a primejdii dispariției statalității românești, s-a produs o puternică reacție față de proiectele străine, de organizare a Principatelor Române și de definire a statutului lor politico juridic de autonome în virtutea tradiției istorice a Țării Românești și Moldovei”¹³³⁻¹³⁴.

În sprijinul acestei idei îl putem cita chiar pe Ienăchiță Văcărescu care având idei politice contrare lui Cantacuzino, (de altfel el trăia în acel moment în Imperiul otoman încercând să îl sprijine în lupta pentru recuperarea Principatelor) și care, câțiva ani mai târziu, confruntat cu cereri de ilegale din partea Porții și cu o foamete în țară (în vremea lui Constantin Moruzi) va refuza să dea grâul țării căci: „graiul e luat din Țara Românească conform unui simplu obicei nemenționat în „tractatele” cu Poarta pentru că vechile hatihumaiumuri ale țării nu pomenesc despre aceasta”¹³⁵.

Deci unitate de idei, indiferent de tabăra aleasă în folosul drepturilor țării prevăzute de capitulații.

În momentul în care Austria se pregătește să iasă din scenă (vara lui 1790) Ioan Cantacuzino va înainta la conferința de la Șistov un memoriu în care arată că „românii formează o națiune, iar turcii să le restituie teritoriul uzurpat, domnitorul să fie ales nu numai de boieri ci de o adunare națională compusă din cele trei stări (influența revoluției franceze – n.n.) tributul fixat la 300 de pungi, fără obligația de a aproviziona Poarta și fără monopolul cumpărăturilor, protecția cele 3 puteri (Rusia, Austria, Prusia) – (să nu uităm că Prusia era cea care media înțelegerile de la Șistov și preluase de la Franța dezmembrată de revoluție misiunea de a proteja Poarta¹³⁵ – n.n.) teritoriul neutralizat și apărat de o armată națională¹³⁶.

¹³³ *ibidem* p. 118.

¹³⁴ *ibidem* p. 130.

¹³⁵ Stefan Ștefănescu, *Istoria Românilor* p. 120-121.

¹³⁶ vezi Dan Berindei, *Românii și Europa...*

Așa cum avea să îl aprecieze la 1845 N. Bălcescu, el știe că „Țara Românească este o țară liberă, ea își are drepturile sale... silită de împrejurări fatale, Țara Românească trebuie în urmă să se plece, să se recunoască supt protectoratul Turciei, iar niciodată a-i fi roabă”¹³⁷.

Ca urmare a acestui uriaș efort „Poarta a reconfirmat statutul juridic al raporturilor sale cu Principatele”¹³⁸, la finele războiului.

Această recunoaștere se datora în mod clar și preluării de către Rusia (și de teama Austriei) a luptei pentru capitulații la intervenția patrioților români. Pentru Rusia „restituirea (principatelor – n.n.) nu trebuia să fie însă o restituire pur și simplu. Dacă nu se putea obține deplina lor independență, sultanul trebuia determinat să garanteze că va respecta condițiile în care ele s-au supus, inițial, Porții otomane”¹³⁹.

„Totuși Ecaterina nu și-a mai putut realiza planurile sale grandioase. Poarta otomană a recuperat Principatele Române cu condiția principală de a respecta clauzele care le priveau din tratatul din 1774, convenția din 1779 și actul din 10 martie 1783”¹⁴⁰ Era deci încă o victorie a clasei noastre politice, care luptându-se pentru capitulații înțelesese că „trebuiau trase toate foloasele din aceste contradicții de interese, pentru a compensa, în măsura în care era posibil, repercusiunile, uneori dezastruoase pe care le aveau pe diverse planuri, asupra poporului român și de cele mai multe ori, conducătorii lor politici au reușit să o facă”¹⁴¹.

Observatorii aceluși timp au apreciat și ei pacea de la Iași (ianuarie 1791) ca o mare victorie a capitulațiilor: „după pacea de la Kainargi, peste ani 19 deschizându-se iarăși războiul între muscalii cu turci ... s-au încheiat iarăși pace, rămânând aceste două țări, iar supt turci și tot cu privileghiurile lor”¹⁴².

Odată încheiat războiul și noua generație de creatori de capitulații a trebuit să se retragă în Rusia. Nici de această dată speranțele lor nu s-au

¹³⁷ V. Căndea, D. Giurescu, *Pagini din trecutul diplomației* p. 205-206.

¹³⁸ vezi de același autor *Țara Românească de la Basarab I Intemeietorul la Mihai Viteazul*, București, Editura Politică, 1970.

¹³⁹ L. Boicu, *Principatele române* p. 270.

¹⁴⁰ N. Bălcescu, *Opere I*, p. 23.

¹⁴¹ L. Boicu, *Principatele române* p. 270.

¹⁴² *România în relațiile internaționale* p. 41.

împlinit. Imperiul otoman a rămas în continuare puterea suzerană. Ioan Cantacuzino disperat s-a dus la Iași unde a întâlnit un Potemkin pe moarte, care l-a consolatat oferindu-i azil în Rusia și avertizându-l împotriva rămânerii în țară. Potemkin mort ca și planurile lui Cantacuzino legate de Rusia, în disperare de cauză, el, marele dușman al Austriei i-a înaintat un memoriu solicitându-i să ia sub protecția ei Principatele.

Și acest memoriu rămas fără răspuns, Ioan Cantacuzino s-a refugiat în Rusia continuând să se preocupe de politica și istoria Principatelor¹⁴³. De la el ne rămâne însă o ciudată scriere care ne povestește „că atunci când armata rusă ocupa Moldova prințul Potemkin a ars actele de drepturi și privilegiile ale provinciei obținute pe când Moldova a fost cedată Turciei”¹⁴⁴. Această însemnare face parte din lungul șir de distrugerii ale arhivelor din Principate, distrugerii care îi sileau pe boierii români ca în lipsa actelor lor originale privind circumstanțele supunerii la turci să plăsmuiască altele noi conforme cu realitatea istorică.

Din acest moment Imperiul Otoman va opera o schimbare de tactică acceptând recunoașterea capitulațiilor, actele care vor urma în perioada următoare vor beneficia toate de aceeași marcă.

Adică de recunoașterea existenței în arhivele imperiului a unor acte conținând înregistrări ale privilegiilor principatului, privilegiile conținute în capitulații. Astfel la 30 sept. / 3 oct. 1791 Poarta emite un firman cu privilegiile principatelor: „când au fost cercetate condicile de porunci aflate în păstrare la Divanul meu împărătesc, s-a găsit scris că fuseseră date în repetate rânduri porunci înalte ca, după ce raialele Țării Românești și Moldovei, care sunt ca și chelerul Înaltei mele împărății, își vor da griziele lor după trebuință, să nu se mai perceapă pentru socotelile vechi, nici bani și nici altceva orice ar fi ele, iar în văzul certurilor dintre musulmani și raiale - voievodul Țării Românești să le dea drepturile ce se vor dovedi”¹⁴⁵ etc. Textul este mult mai mare (vezi anexe) și cuprinde toate privilegiile menționate în capitulații (minus domnia pământeană).

¹⁴³ *ibidem* p. 53.

¹⁴⁴ Vlad Georgescu, *Memoires...*, p. 91-92.

¹⁴⁵ V. Ciobanu, *La granița a trei imperii* p. 6.

În fața protestelor tot mai mari ale boierilor, ce solicitau dreptul lor la autoritate și putere în țară. (căci așa cum am arătat în această perioadă rolul capitulațiilor e predominant antigrec și antifanariot) Fără a accepta domnia pământească, Poarta face totuși un pas în ale recunoaște autohtonilor un drept privilegiat la funcții. Totuși modul de redactare al firmanului este o adevărată capodoperă diplomatică. Recunoscând principiul vechilor capitulații că voievozii sunt stăpâni pe principatul lor, dar nerecunoscând dreptul la domnie pământească, recunoscând prioritatea boierilor din țară, dar lăsând-o la decizia voievodului. În fond Poarta se juca cu principatele un fel de „uite popa, nu e popa” diplomatic care va produce din nou iritare.

Astfel la 19/28 octombrie 1791 era emis următorul firman: „când au fost cercetate înscrisurile de porunci păstrate la Divanul meu împărătesc... s-a găsit că în privința posturilor de provincie... chestiunea acordării lor depindea de alegerea domnilor. De aceea în înalta poruncă acordată mai înainte cu privire la condițiile nizamului țării se află scris și cuprins că în privința posturilor care aparțin, de regulă, boierilor celor 2 țări, dându-se întâietate drepturilor boierilor vilaietului chestiunea folosirii, după cerințe, a celor devotați, fie dintre greci, fie dintre localnici, este lăsată și dată pe seama voievozilor lor.”¹⁴⁶

Tot în același firman mai are loc o premieră o nouă recunoaștere a vechimii acestor privilegii:

„De asemenea ei mai scriu ca regulile lor veșnice, pe care, contrar îngăduinței Înaltei împărății se stricase..... sa fie ca în trecut și să se acorde mila și îndurarea mea... pentru ocrotirea privilegiilor acordate mai înainte și pentru menținerea clauzelor și regulilor cuprinse în înalta poruncă împodobită cu hatt-i-humaiun”¹⁴⁷.

E aici vorba de un efort enorm venit din partea Porții, în dorința de a-și ralia principatele, de a le mulțumii. Nu numai, prin acordarea a aproape toate privilegiile solicitate, dar și prin recunoașterea sursei lor istorice, a vechimii lor și a existenței lor în arhivele otomane, ba chiar și a responsabilității pentru călcarea lor. Bineînțeles sunt limite în acest efort

¹⁴⁶ Zilot Românul, *Opere*, p. 188.

¹⁴⁷ Din nefericire aceste opere nu ne-au parvenit, ele sunt probabil păstrate undeva în Rusia.

al sultanului reformator Selim III, de a găsi o cale de dialog cu clasa politică românească. Limite determinante de sistemul de corupție bazat pe domnia fanariotă și care implicit nu favoriza împlinirea principalei cereri a clasei politice: domnia pământeană. Ca și crearea chiar la granițele principatului a focarului de tensiune de la Vidin focar care v-a provoca nenumărate daune principatelor orientându-le din nou¹⁴⁸ spre unica soluție: colaborarea cu Rusia și războiul.

De altfel în această perioadă încep a fi folosite cu insistență termenii de: mefuz ül - kalem, ve maktu-ül kadem”, adică cele două țări românești, sunt „separate la cancelarie și se interzice călcarea lor cu piciorul – ele fiind „libere în toate privințele” (min küllü vücüh serbest)¹⁴⁹ toate acestea fiind consecințe ale acestui efort menționat, de a pune pe o bază nouă relațiile bilaterale, lipsind de pretext, pentru eventuale noi războaie, Rusia.

Se încerca astfel să se pună capăt perioadei în care „încălcând ahidnameurile” cu Țările Române Poarta otomană dispunea tot mai mult de teritoriul (principatelor)... ca de un teritoriu al Imperiului otoman”¹⁵⁰.

Din nefericire pentru acest plan năvala grecilor nu numai că își continua nestingherit cursul ci se și agrava până la insuportabil în vremea lui Constantin Hangerli (1797-1799).

„Și apoi să nu ne mirăm pentru ce năvăleau învățați (și nu numai - n.n.) greci în țările Românilor răspunsul este scurt și pozitiv. Pentru că aici la noi găseau și adăpost și siguranță și libertate de ajunsă pentru a-și exprima pe față și pe larg cugetările lor, ceea ce lipsea în imperiul otoman pentru că țările noastre își conservaseră prin tratatele de capitulație un număr de prerogative de independență față cu popoarele din Turcia: pe când acelea erau pașalâcuri subjugate cu sabia iar pentru conservarea acestor prerogative s-au luptat mulți și dintre Domnitorii Fanarioți”¹⁵¹.

Acum clasa politică românească lupta prin aceleași capitulații a se rupe de uricioasa tutelă pe care grecii le-o impuneau și pe care o vedeau legată de Poartă, iar aceasta nu avea tăria de a rupe această

¹⁴⁸ *Documente turcești* vol. II p. 5-11.

¹⁴⁹ *ibidem* p. 15.

¹⁵⁰ *ibidem* p. 15.

¹⁵¹ vezi D. Eclesiarhul, *Hronograf*, p. 89.

legătură, profitabilă financiar, dar ruinătoare politic. Ruinătoare pentru că o expunea intrigilor Rusiei, care nu ezita nici un moment a apăra și lărgii drepturile principatelor și a intervenii tot mai hotărât, de acum în orice problemă în care îi era solicitat suportul prin dovezi din „capitulații”.

În direcția acestei permanente intruziuni a Rusiei în problema capitulațiilor și a folosirii de către ea a dreptului de intercesiune în favoarea principatelor, drept ce îi fusese recunoscut de ultimele două tratate de pace, putem menționa permanentele acțiuni ale consulului general rus în principate; I.V. Severin. Acesta își baza pretențiile „pe stipulațiile referitoare la Moldova și Țara Românească ale tratatelor și convențiilor ruso-turce, începând cu cel de la Kuciuk – Kainargi și terminând cu cel de la Iași, inclusiv, ... atunci procedul în discuție trebuie să fie avut ca scop să demonstreze tuturor puterilor interesate, dar și românilor înșiși, că poziția internațională a Principatelor Române era cea definită de actele diplomatice amintite, cu toate concluziile care se desprindeau dintr-o astfel de interpretare”¹⁵².

Adică, că poziția Principatelor depinde în întregime de Rusia, de bunăvoința ei. Care la un moment dat poate să înceteze făcând să cadă în desuetudine toate privilegiile dăruite de ea principatelor. Interesul ei în ceea ce privea agitarea problemei capitulațiilor în zona românească începea să scadă tot mai mult. Drepturi ale românilor sancționate de istorie și Poartă nu erau interesante pentru Rusia, ea le-ar fi dorit uitate și înlocuite cu amintirile mai noi ale tratatelor ruso-turce, ca bază a dreptului internațional al Principatelor. Că nu a reușit asta se vede din chiar însemnările celor mici și anonimi ai timpurilor care totuși notau pe marginea cărților lor amintiri istorice, ca să nu se piardă.

„Să se știe de când au domnit Ștefan Vodă cel Bătrân și au rămas fiu sau Bogdan și au închinat turcilor Țara Moldovei, leat 6964’ (1456) se scrie într-o însemnare de sfârșit de secol XVIII – ce greșește doar personajele, dar are amintirea perfectă a anului în care Petru Aron a semnat vestita sa supunere față de Mahomed II.

¹⁵² V. Ciobanu, *La granița a trei imperii*, p. 109.

Un alt personaj T. Jora biv vel pitar scrie și el că „La anul 6964 au închinat țara turcilor Bogdan Vodă”¹⁵³.

Aceste două însemnări sunt prin ele însele de o valoare excepțională căci ne confirmă primul an pus în capitulațiile Moldovei prezentate la congresul de pace de la Focșani, cel mai probabil, 1456, după vechile tradiții.

Așa încât în perioada, 1791–1806, cu toate eforturile Rusiei de a face uitate capitulațiile ele subzistaseră în amintirea oamenilor, în tradiția lor, așa cum subzistaseră de secole. În plus „Poarta însăși incapabilă să își mențină prin forța armelor dominația în S-E Europei, invocă tot mai frecvent „capitulațiile”. Era și aceasta o modalitate de apărare în momente de slăbiciune prin recunoașterea faptului că Moldova și Țara Românească, prin statutul lor internațional jucau rolul unor țări autonome de la marginea Imperiului otoman având printre altele, funcția unor state – tampon”¹⁵⁴.

Totuși cel mai important moment al perioadei rămâne fără îndoială eliberarea de către Poartă a celebrului regulament – Kanunname (apărut tocmai ca urmare a breșelor din sistemul otoman făcute de tratatele de la Kuciuk Kainargi, Șistov și Iași) „prin care se făceau pași înainte pe calea întăririi autonomiei lor, pe calea vechilor privilegii „Țara Românească și Moldova (se aprecia în document - n.n.) fiind din trecut și până acum, sloboade, în toate privințele, prin separare la cancelarie și prin interzicerea călcării lor cu piciorul, toate dările și arenzile se afla în seama voievozilor”¹⁵⁵.

Astfel această carte de legi ne apare ca „o receptare din partea turcă a capitulațiilor, a autonomiei Principatelor precizând că aceste țări”¹⁵⁶ sunt libere și beneficiază de un statut aparte în cadrul imperiului¹⁵⁷.

În 1802 problema capitulațiilor reapare într-o situație tensionată în care țările române aflate sub presiunea jafurilor lui Pasvanoglu (în acest an domnitorul Țării Românești, Mihai Șuțu a și părăsit tronul de teama

¹⁵³ I. Corfus, *Însemnări de demult, Iași*, Editura Junimea, 1975, p. 1.

¹⁵⁴ *ibidem*, p. 1.

¹⁵⁵ A. Iordache, A. Stan, *Apărarea autonomiei. Principatelor române (1821–1859)*, București, Editura Academiei, 1987 p. 8-9.

¹⁵⁶ L. Boicu, *Principatele române* p. 270.

¹⁵⁷ G.D. Iscru, *Istoria modernă a României*, vol. I, București, 1997, p. 44.

acestui) trebuie să facă față și unor cereri materiale nejustificate din partea Porții. Ceea ce ar fi fost altădată acceptat cu supunere va trezi acum proteste și chiar un plan de solicitare a ajutorului Rusiei spre a îl elimina pe Pasvanoglu.

În orice caz se cere ajutor consulilor ruși în temeiul tratatelor și al capitulațiilor spre a se rezista acestor cereri. Astfel în aprilie – mai 1802 consulul rus la Iași va declara: „Chestiunea sarcinilor și impozitelor cerute din Moldova, peste măsura dreptății, fiind aflată de astă dată de gloriosul țar al Rusiei această stare a prilejuit punerea în mișcare a sentimentelor sale de milă față de suferințele coreligionarilor, potrivit firii sale pentru eforturi continue... La mai sfătuit pe sus numitul consul să cerceteze sarcinile și impozitele care au fost înființate cu gâlceavă de la data închierii tractatelor și condicilor și confirmării privilegiilor celor 2 voievodate și condamnă dările... care au fost adăugate mai înainte sau mai târziu, contra tratatelor”¹⁵⁸.

Ca urmare a acestor proteste, și a schimbării domnitorilor Mihail și Alexandru Șuțu cu Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi sultanul Selim al III-lea a dăruit ambelor țări, la 17 octombrie 1802 un nou hattihumaiun de recunoaștere a privilegiilor lor.

„Țara Românească și Moldova fiind ca și chilerul Înaltei Porți și asigurarea liniștii, siguranței și a tihnei locuitorilor și raialelor de acolo ducând la propășirea și la înflorirea celor 2 țări, de aceea în trecut fuseseră întocmite regulamentele lor de bună ordine, care prevedeau clauze care se cereau respectate.

Dar cu vremea stricându-se unele clauze cuprinse în înaltele porunci... de aceea la vechile lor condiții adăugându-se, de astă dată, de azi încolo, și alte câteva clauze au fost emise în aceste clipe două porunci înalte care cuprind întărirea nizamului celor două țări”¹⁵⁹.

Cu toate aceste eforturi ale Porții atât domnitorul cât și clasa politică din principate au rămas apropiați de Rusia. Ambii domnitori

¹⁵⁸ – textul integral al Kanunname în *Documente străine despre români*, București, 1979, Arhivele Statului p. 143-144.

¹⁵⁸ *Documente turcești*, p. 160-161.

¹⁵⁹ *ibidem* p. 190.

numiți și-au arătat curând disponibilitatea pentru o politică pro-rusă. În special Constantin Ipsilanti a încercat recrutarea unei armate naționale, l-a sprijinit cu bani și arme pe Caragheorgheviți în răscoala sa. Într-un cuvânt a desfășurat permanent o politică ostilă Porții. Aceasta nu va ezita în 1806, la insistențele noului ambasador francez Sebastiani să îi mazilească pe cei doi domnitori, iar pentru Constantin Ipsilanti să obțină și condamnarea la moarte.¹⁶⁰

Rusia va considera aceasta ca o încălcare a privilegiilor principatelor și nu va ezita să declare un război ce va dura 6 ani, sfârșindu-se abia sub presiunea intervenției lui Napoleon în 1812.

Toată această perioadă în care principatele au fost ocupate de trupele ruse au permis din nou un larg câmp de manevră diplomației boierești din Principate. Diplomație care a recurs din nou, după cum era de așteptat la folosirea capitulațiilor spre a-și atinge scopul. La fel convorbirile diplomatice ruso-turce, începute aproape imediat după declanșarea războiului și continuate până la final au permis și celor două părți să își expună punctele de vedere în problema capitulațiilor și a rolului lor în politica internațională.

Și acest război ca și celelalte a avut prin insuccesele Porții același rol, înfrângerile militare succesive ale Porții o obligau apoi la mai mult să emită în folosul Principatelor Române un șir de acte, de privilegii. Acestea dădeau conținut legal capitulațiilor aduse în desuetudine printr-o practică politică abuzivă. În acest sens sunt semnificative hătișerifurile din 1774; 1784; 1802 și 1806, Senatul din 1783 și firmanele din 1791 și 1792¹⁶¹.

Aceste acte au devenit atât de importante mai ales în declanșarea acestui război din 1806–1812 (război care poate fi numit cu adevărat războiul capitulațiilor) încât în 18 octombrie 1806 sultanul îi va scrie lui Napoleon, numit Padichach de France, că a trebuit să consimtă la reintegrarea lui Constantin Ipsilanti și a lui Alex. Moruzi, în urma amenințărilor Rusiei și Angliei, deoarece prin destituirea celor doi

¹⁶⁰ Pentru amănunte vezi Anton Caragea, *Fanarioți: vieți trăite sub semnul primejdiei* în „Magazin Istoric” nr. 10; 11; 12 /2000.

¹⁶¹ A. Stan *Protectoratul Rusiei*, p. 14.

voievozi el încălca capitulațiile țărilor române unde se prevedea un termen de domnie de 7 ani¹⁶².

Iată deci pretextul folosit de Rusia spre a declara războiul: încălcarea capitulațiilor. Odată ocupate Principatele, și Rusia se va lovi de aceeași problemă: încălcarea acum de către ea a capitulațiilor în încercarea de a face față efortului financiar al susținerii frontului.

Clasa politică românească îi va spune clar în față Rusiei că nu acceptă tocmai de la ea încălcarea privilegiilor țării.

Naum Râmniceanu povestește: la 24 aprilie 1807.

L-a camera veliților adunându-se din ordin Domnesc toți boierii, nația și mazili și arhierii.

S-a citit următorul pitac domnesc ... să se cugete cu toți și să aflu venit de unde să scadă cheltuielile acestor armate. Arhierii însă și toți boierii veliți s-au opus cu anafora că înaltele oficiilor lor sunt una din privilegiile vechi ale țării și că au bune nădejdi la Înălțimea sa că nu numai vechile privilegii vor rămâne nestrămutate, dar că și altele nouă vor obține după făgăduința ce le-a dat”¹⁶³.

Și Napoleon și-a exprimat în această perioadă interesul pentru capitulații, când îngrijorat de posibilitatea ca Anglia să fie principala beneficiară a prăbușirii imperiului otoman a depus eforturi continue „în vederea întăririi suveranității otomane asupra Principatelor Române considerată și ca o posibilitate de barare a accesului Rusiei sau Austriei la gurile Dunării”¹⁶⁴.

Naum Râmniceanu își exprima tot în această perioadă, în scrierea „Despre originea românilor” mândria de a fi român, de a fi încă liber datorită capitulațiilor „Al treilea din bravurile sabiei, a căror trofee prin ajutorul lui Dumnezeu cu glas mare se predică libertatea pretutindeni

¹⁶² D. Ecclesiarhul, *Hronograf*, p. 158, vezi N. Iorga, „*Les avatars diplomatique des Descorches a Constantinopole*” în *Revue Histotique du Sud-Est European*, București, IV (1928), p. 214-230.

¹⁶³ C. Erbiceanu, *Cronicari greci* p. 271.

¹⁶⁴ *România în relațiile internaționale*, p. 57, vezi Dumitru Almaș, *Poziția lui Napoleon I față de Țările Române până la pacea de la Tilsit (1807)* în *Analele Universității din București (Istorie)*, IX (1960), p. 65-84.

a credinței noastre ortodoxe și a celorlalte obiceiuri încât și sunetul clopotelor este neîmpiedicat. Acestea nu mândrindu-ne le spunem ci reprezentând gloria strămoșilor”¹⁶⁵.

Extrem de important pentru poziția și a celor două părți aflate în conflict este un raport din 5 noiembrie 1811 conținând convorbirile între cele 2 părți de la Giurgiu, din care prezentăm partea referitoare la privilegiile principatelor:

1) „Confirmarea și întărirea tuturor tratatelor din trecut privitoare la țările care vor fi înapoiate și predate”¹⁶⁶.

La acestea și la celelalte cereri (plata în număr a furniturilor către Poartă, domnia pe 7 ani, libertatea comerțului, desființarea raialelor¹⁶⁷ etc.) partea turcă răspunde: „de la pacea de la Kainargi și până acum, clauzele referitoare la cele două țări s-au tot înmulțit, (...) și au ajuns la limită, astfel încât nu mai e loc de mai mult”¹⁶⁸.

Răspunsul rus a fost: „Articolele propuse sunt conforme cu tratatele din trecut... (ale Principatelor n.n.). Acest drept a fost stabilit și se adeverește prin tratatele din trecut, așa că nu este ceva nou”¹⁶⁹.

Din nou în spatele acestei aparent întâmplătoare menționări a capitulațiilor, a tratatelor lor cu Poarta găsim influența boierilor români.

Ce se întâmplase? Înaintea începerii noilor negocieri, aceștia i-au înmânat delegatului rus Obresko o broșură intitulată „Historie de Moldavie”¹⁷⁰.

Această broșură nu e altceva decât o versiune lărgită a capitulațiilor prezentate la Focșani în 1772. Cu argumentarea clară că: „țara s-a închinat de bunăvoie sub 5 condiții: să nu se strice legea creștinească a Moldovei, domnul să fie ales pe viață de țară, Moldova să fie cârmuită după propriile sale legi, toate legile, privilegiile și obiceiurile să fie

¹⁶⁵ *Documente turcești*, p. 302.

¹⁶⁶ *Documente turcești*, p. 302.

¹⁶⁷ *ibidem*, p. 302-303.

¹⁶⁸ *ibidem*, p. 303.

¹⁶⁹ *ibidem*, p. 303, vezi Sergiu Columbeanu, *Contribuții privind situația internațională a Țărilor Române între anii 1806-1812* în *Revista de Istorie*, București, III (1976), p. 657-676.

¹⁷⁰ L. Boicu, *Principatele române*, p. 200.

respectate, turcii să nu aibă dreptul de a intra în țară, să nu ocupe dregătorii și să nu se amestece în nici un chip în treburile țării¹⁷¹.

Iată deci că încă o dată eforturile românilor erau răsplătite și integrate în acte internaționale.

Întreg acest efort se va oglindi de o factură neobișnuită în tratatul final de la București. Cum în cursul negocierilor preliminare, rușii se izbiseră de multe ori de refuzul turcilor de a mai acorda noi privilegii pe lângă cele acordate după Kuciuk - Kainargi ei vor trece la un nou contract bazat pe capitulații și vor impune în textul final o formulă diferită față de cele de la 1774 și 1791 scriind în art. 5 „De asemenea Înalta împărăție să respecte documentele și seneturile cu privire la privilegiile Țării Românești și Moldovei care au fost închinat până la începutul războiului așa cum se scrie în articolul 5 al senetului de preliminare”¹⁷².

Adică, dacă în 1774 se prevăzuseră privilegiile din vremea lui Mahomed IV (greșeala rușilor), iar la 1791, doar actele încheiate până atunci, acum se lăsa printr-o formulare ambiguă drum liber oricăror acte încheiate cu Poarta și care privilegiau cele două principate, adică capitulațiilor.

Astfel se explică și momentul de adevărată explozie a diverselor versiuni ale capitulațiilor care se va înregistra în cei 9 ani de până la 1821, anii lui Zilot Românul și a lui Dionisie Fotino, adică anii victoriei clare a capitulațiilor în conștiința societății românești din cele două principate.

Cu momentul încheierii păcii de la București 6/28 mai 1812) intră în problema capitulațiilor Zilot Românul cu următoarea notiță: „Așadar, fără zăbavă, fu silit de încheie pacea, ca darea Basarabiei și a părții Moldovei până la apa Prutului să și iscălire tractaturile (...) rămânând Țara Valahiei și Moldovei până în Prut tot cum au fost mai înainte, adică cu pravilele și privelegiurile lor și cu domni orânduți de la Poartă”¹⁷². Nu era primul tratat de pace în care Zilot Românul vedea înregistrându-se problema capitulațiilor: „după zisa mai sus pace ce o au încheiat nemții și muscalii cu turcii în leat 1791, măcar de s-au și întocmit a-și avea iarăși privileghiurile lor pe deplin”¹⁷³.

¹⁷¹ *ibidem*, p. 200.

¹⁷² *ibidem* p. 308.

¹⁷³ Zilot Românul, *Opere*, București, Editura Minerva, 1996, p. 90-91.

De ce putem spune că odată cu opera lui Zilot Românul avem de a face cu *maturizarea concepției românești cu privire la capitulații* ?

Un singur element de comparație și ne va da răspunsul ca și Ștefan Fănuță, Dionisie Eclesiarhul fusese unul dintre cei mărunți.

Nici unul nu s-a aflat în preajma măririlor, amândoi au avut o viață agitată și destul de plină de lipsuri și totuși ce diferență enormă în opera lor și în primul rând în ceea ce privește concepția politică și receptarea capitulațiilor.

Dionisie Eclesiarhul trăiește practic marele moment al nașterii lor, înscrierea lor în primele tratate dar concepția lui rămâne atât de palidă. Admirator necondiționat al rușilor, iubitor de istorie „cu dulceață iaste oareșcum a poveștii (...) de patria sa și a istorisi de ceale ce s-au întâmplat neamului său”¹⁷⁴. Timbru de declamator popular, o poveste fermecătoare fără îndoială, dar atât de simplistă. Principalul izvor de informații al lui Dionisie Eclesiarhul e „câte am auzit de la cei bătrâni și câte îmi sunt în știință în zilele stării mele”¹⁷⁵.

Nu găsim în ciuda fantasticei revărsări de energie pe problema capitulațiilor înregistrată în vremea sa decât palide ecouri, eclesiarhul de la episcopia Râmnicului nu știe prea multe, el e doar un bătrân cronicar, inspirat cunoscător de oameni, dar fără o concepție politică clară.

Ce diferență între el și Zilot *Românul* (nu Serdarul sau orășanul ci pur și simplu tăios: românul) chiar și numele de cronicar fiind o alegere cu mesaj asupra rostului operei. Poet, literat de marcă, funcționar dedicat și un permanent iubitor al istoriei sale contemporane Zilot are o concepție clară, știe unde îl duce istoria și mai ales știe ce vrea să scoată din ea: dovezile de mărire și „privilegii” ale neamului său. Citindu-l pe Zilot care beneficiază și de o cultură aleasă, citise fără îndoială. Descrierea Moldovei” a lui Cantemir ca și cartea editată la Viena în 1806 de frații Tunusli după scrierile banului Mihai Cantacuzino, se interesează de toate tratatele încheiate în vremea sa. La el izvorul oral și viața proprie deși importante nu mai sunt totul ci doar o bază de pornire. După cum aprecia și Paul Cornea „Zilot Românul e unul din cei mai interesați autori ai vremii și opera sa ar merita să fie scoasă din uitare”.

¹⁷⁴ *ibidem* p. 189.

¹⁷⁵ D.Eclesiarhul, *op. cit.*, p. 32.

Ce știe deci un cronicar al perioadei de până la 1823 despre capitulații

?

În primul rând știa despre idealul generației sale: domnia pământeană și trecerea ei în capitulațiile inițiale: „Domnii Țării Românești, când era de sineși stăpânitori, își făcea singuri diadohi, după ce s-au închinat țara turcilor să alegea de mitropolit și obștea țării?”¹⁷⁶

Cum s-a făcut această închinare, Zilot cunoaște și încă cu amănunte de o mare bogăție (încât ne putem întreba dacă nu a citit acea „Istorie a Moldovei” dată plenipotențiarilor ruși la Congresul de la București.

În favoarea acestei idei vine un catalog din 1823 al bibliotecii banului Grigore Brâncoveanu de la care știm că împrumuta cărți¹⁷⁷ și care avea această carte în biblioteca sa; în plus el mai poseda informații și din „Istoria Daciei” a lui Dionisie Fotino – apărută în 1812, tot la Viena).

Astfel descrie el prima închinare a țării: „domnii Țării Românești au lucrat pace cu dânsul, să-i dea ceva și puțin, și să-și aibă toate privilegiurile țării și pravilele sale nestrămutate. Asemenea pildă luând și domnii Moldovii, s-au întocmit legături cu turcul și așa din toate neamurile și eparhiile ce s-au supus la turc, aceste două eparhii numai au rămas slobode precum se văd, iar toate celelalte roabe”¹⁷⁸.

Iar într-o poezie își va iartă chiar mândria de a aparține unui astfel de neam atât de viteaz: „Un neam mic foarte

Pă lângă alte,
Să izbutească
Ca să-și păzească
Și legea bine
Și pentru sine
De tot să fie
În slobozenie
Cu obiceiuri
Cu privilegiuri

¹⁷⁶ *ibidem* p. 12.

¹⁷⁷ Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, p. 282, vezi aceeași opinie entuziastă și la B.P.Hașdeu, „*Ultima cronică română din epoca fanarioților*”, București, 1884.

¹⁷⁸ Z. Românuț, *Opere*, p. 92.

.....
Ca totdeauna
Lipsă nici una
Numai c-o dare
Mică nu mare
La cea Înaltă
Turcească Poartă”¹⁷⁹

Aceste capitulații sunt înțelese de Ștefan Fănuță nu doar ca elemente de istorie ci ca o bază politică în lupta pentru menținerea acestor drepturi, un instrument formidabil:

„Când stăpânirea
V-avea pornirea
Spre răutate
Iar nu dreptate
Ei s-o poprească
S-o dojenească
Închipuindu-i
Sau înfățișându-i
Ponturi, tractaturi
Cu-mpărații marturi”¹⁸⁰

Remarcabil este că Zilot Românul este cel care făurește o adevărată sinteză între evenimentele ce au dus la închinarea Țării Românești și a Moldovei, unificând cele 2 închinări și capitulațiile rezultate într-un singur text.

El știe că „Mircea Vodă cel Bătrân și Laiotă Vodă, amândoi Basarabești, încheiară și legară așa pace cu turcul atunci, cât rămase țara atunci slobodă ca nici una alta”¹⁸¹.

„Tractaturile Mircea Vodă cel Bătrân, la leat 1382 (deci informație de la banul Cantacuzino) și ale lui Vlad Laiotii – Vodă, la leat 1460,

¹⁷⁹ vezi remarcabilul studiu introductiv al dlui Marcel D.Ciucă, "Zilot Românul. Opere." p. XLVI.

¹⁸⁰ Zilot Românul, *Opere*, p. 95.

¹⁸¹ *ibidem* p. 96.

arată învoirea turcului cu această Țara Românească, iar a celorlalte sunt osebite într-ale lor istorii”¹⁸².

Zilot Românul – Ștefan Fănuță este atât de conștient de însemnătatea acestor acte pentru existența țării române ca neatâmate încât le dedica lor și celor doi domnitori cărora le-a închinat câte o povestire aparte: „La Mircea Vodă Basarab cel Bătrân, carele văzând în vremea aceea toate veciniile stăpânirii de peste Dunăre, călcate și robite de turc și pre toată Europa spăimântată, au legat pace cu dânsul, ca să-i dea câte trei mie de bani roșii spre semn de plecăciune pe an și alt nimic, și turcul la stăpânire și obiceiurile țării nici un amestec să nu aibă.

Pre care așezământ menținându-l turcul la urma și deschizând el război cu pricinuri de alte cereri l-au bătut Mircea-Vodă cu românii, golindu-l până la Adrianopoli și așa au rămas țara iar sloboadă”¹⁸³. (Iată deci că Zilot Românul nu e la curent sau nu reține informația lui Ienăchiță Văcărescu cum că închinarea ar fi avut loc la 1418 și că el s-a bazat exclusiv pe Mihai Cantacuzino și pe Dionisie Fotino.

Tot această diferență existentă la Dionisie Fotino arată că acesta probabil nu a citit „Istoria prea puternicilor împărați otomani a lui Văcărescu sau nu i-a dat atenție deși susține că informația despre închinarea Țării Românești îi provine de la acesta¹⁸⁴).

„La Vlad-Laiotă Basarab (au domnit la leat 1460) carele văzând robirea Tariogradului de turci, iarăși au făcut legătură cu Poarta Turcească, ca să-i dea zece mii de galbeni pe an și alt nimic amestec turc în țară să nu aibă care legătură iarăși nepăzind-o turcul și viind asupra țării cu mulțime de puteri, s-au înfrânt toate ... după care iar au rămas țara slobodă”¹⁸⁵.

Faptul că toată această informație îi provine în special pe filiera fraților Tunusli e recunoscut de el: „Domnii țării (Mircea și Vladul)¹⁸⁶. cari cu răvana și vitejia lor au încheiat acele înfricoșate tractate cu turcii,

¹⁸² *ibidem* p. 96.

¹⁸³ *ibidem* p. 106.

¹⁸⁴ *ibidem* p. 184.

¹⁸⁵ *ibidem* p. 203-204.

¹⁸⁶ *ibidem* p. 331-332.

pă care le arată istoria țării, mai cu seamă cea scrisă în limba grecească și tipărită în Viena, Austriei la leatul 1806”¹⁸⁷.

Pentru Ștefan Fănuță tratatele nu au doar o valoare istorică sau politică, dar și una de mândrie națională: „Să nu știi de țara noastră că e un slobod norod. Nesupus la alte pravili, ci la cele românești. Întărite prin tractate, nicidecum l-ale turcești”¹⁸⁸.

„Dar să-ți ajungă, o iubite după atâtea dovezi
Din tractate și din condici ce-ți arăta ca să crezi.
Că drăguța țară noastră e doamnă într-ale ei.
Iar nu provincie turcească”¹⁸⁹.

Pentru el deci capitulațiile au o importanță deosebită ele sunt „privileghiurile care le-am avut de la strămoși și le-am păstrat cu atâta sânge și cu atâtea legături, cari pe larg le arăta Istoria”¹⁹⁰.

E interesant că Zilot Românul nu prea apreciază eforturile Rusiei de a reînvia capitulațiile și înțelege că momentul 1774 e în primul rând un moment românesc: „La pacea însă ce-au făcut după acest război la Kainangic, cu slava armelor rusești, s-au mai întărit și privilegiurile țărilor acestora, prin silință și iscusință boierilor și arhierilor ce după pronie s-au aflat atunci”¹⁹¹.

Ce capacitate de înțelegere pentru eforturile boierilor de la 1774. Numai și pentru această frază prin care Zilot a luat-o cu mult înaintea multor istorici moderni ca înțelegere a acestui moment și el merită a rămâne în istorie.

La fel de interesantă e și opinia sa cu privire la lupta puterilor vecine (Rusia, Turcia și Austria) de a ne proteja și de a ne garanta aplicarea capitulațiilor „Se mâhnesc țările asupra acestor vecine puteri,

¹⁸⁷ *ibidem* p. 204.

¹⁸⁸ E vorba aici de o confuzie între Vlad Țepeș (1448, 1456-1462, 1475) și Laiotă Basarab (1473-1477. Confuzie de care D. Fotino vorbește limpede: „Vlad Vodă II Basarab, pronomitu Laiotă, frate cu Radu cel Frumos... și nepotul lui Mircea Vodă cel Bătrân”, p. 301.

¹⁸⁹ Z. Românul, *Opere*, p. 255.

¹⁹⁰ *ibidem*, p. 276-277.

¹⁹¹ *ibidem*, p. 277.

care, în vremea când cu ocrotirile ce zic că le-au făcut, ele se văd scăzute din dreptățile lor și privileghiurile ce au avut mai înainte și din vreme în vreme scad”¹⁹²

Punând față în față vorbele plenipotențiarilor turci de la Giurgiu din 1811 care se plâneau de drepturile prea numeroase acordate principatelor cu această riguroasă și caustică luare de poziție în problema respectării „privilegiilor” țării înțelegem gradul de maturitate la care ajunsese clasa politică românească atât în relație cu Rusia cât și cu Poarta și a menirii pe care ea o dădea în acest moment capitulațiilor. Ele nu mai erau opuse unei părți în mod unilateral spre a sluji interesele celeilalte cât în mod general, ele erau acum drepturile țării, drepturi sfinte căruia nimănui nu i se mai putea accepta să le calce.

Din nou tot la Zilot Românul se observă cu claritate rolul predominant antifanariot al capitulațiilor. Pentru el rolul fanarioților gândit de Poarta e: „cugetând Poarta căci mijlocul domnilor greci să dezgolească țara de privileghiurile ei și să o facă roabă ca pe greci și alte neamuri”¹⁹³.

Despre ultimul domnitor fanariot dinaintea revoluției (căci practic ultimul domnitor fanariot în ambele principate e Scarlat Callimachi¹⁹⁴). Alexandru Șuțu, Ștefan Fănuță spune: „Și măcar că unii ce-i știa firea lui, cea spre răutate pornită, iar mai ales dărăpănarea privileghiurilor și dreptăților ce li-au păstrat românii cu sângele lor, se temea de fiara aceea”¹⁹⁵. „Și nu e de mirare de dânsul căci s-au aflat să fie grec, și grec cu așa dușmană fire asupra privileghiurilor românilor”¹⁹⁶. Sunt strânse între aceste rânduri cele mai puternice argumente, și cea mai groaznică acuzație pe care creatorii și cei influențați de capitulații o aduceau sistemului fanariot. Nu numai încălcarea „privilegiilor” țării prin însăși existența lor dar chiar urmărirea ca un scop a distrugerii și a restului prevederilor capitulațiilor¹⁹⁷.

¹⁹² *ibidem*, p. 205.

¹⁹³ *ibidem*, p. 186.

¹⁹⁴ *ibidem*, p. 188.

¹⁹⁵ *ibidem*, p. 108.

¹⁹⁶ vezi Anton Caragea, *Fanarioții, vieți trăite sub semnul primejdiei* în Magazin Istoric (serie nouă) 2000, nr. 12.

¹⁹⁷ Z. Românul, *Opere*, p. 116.

Înțelegem de aici importanța teribilă a evocării capitulațiilor pentru distrugerea acestui sistem, ca și ura cu care reprezentanții puterii oficiale trebuiau să fi urmărit pe cei ce înțelegeau să răspândească ideea capitulațiilor. Tot prin aceasta înțelegem și lupta teribilă pentru salvarea diverselor documente ilustrând privilegiile țării din mâinile grecilor care urmăreau să le distrugă, sau să le folosească doar în interes propriu.

Puțini istorici s-au preocupat de eforturile depuse pentru salvarea acestor documente de la diversele atacuri la care au fost supuse. Dincolo de vicisitudinile istoriei naturale a Principatelor¹⁹⁸ (cutremure, inundații, incendii, etc.) nici istoria politică nu a fost ușoară chiar D. Cantemir ilustrând distrugerea documentelor ce atestau vechea autonomie a Moldovei în urma atacurilor desfășurate de regele polonez Ioan Sobieski în 1685 asupra Iașiului: „Aceste ponturi (capitulațiile – n.n.) au fost foarte păzite până în vremea vestitului crai leșesc Ioan Sobieski, carele la anul 1685, întorcându-se de la o bătălie ce avusese cu tătarii și trecând prin Iași, a cerut să e vază, și aprins fiind de o ură nespusă ce avea asupra turcilor a poruncit ca să se arză în mijlocul târgului zicând: cum că Moldova nu va avea mai multă trebuință de acest hatîșerif bun de nimică, prin războaiele ce câștiga creștinii asupra turcilor, și cum că leșii erau prea de ajuns a o apăra de dâșșii”¹⁹⁹.

Să nu uităm și momente similare și pentru Țara Românească, ca arderea Bucureștilor la 1595, ocuparea lor de turci și luarea arhivelor lui Brâncoveanu la 1714 sau ocuparea aceluiași oraș de austrieci la 1716 etc.

Naum Râmniceanu ne relatează și el despre jafurile pe care grecii le făceau în arhive și de adevăratul embargo pe care îl stabiliseră pentru români în privința accesului la informații privind „privilegiile” țării. Astfel Nectarie mitropolitul (dec. 1812-1818) i-a destăinuit: „În scurt, am hotărât ca nicidecum să nu rânduiesc iconom român la Mitropolie, pentru ca să nu afle secreturile Mitropoliei, fiindcă la această mitropolie sunt date în păstrare toate hrisoavele cele vechi ale voievozilor români care

¹⁹⁸ *ibidem*, p. 141.

¹⁹⁹ acuzație nedreaptă, însuși fanarioții beneficiau din existența Țărilor Române ca teritoriu separat vezi și opiniile lui V. Ciobanu, *Statutul juridic*, p. 17.

privesc la dezrădăcinarea noastră, a grecilor și a legăturilor care are Țara Românească cu othomanicească Poartă și hațișerifurile împărătești care întăresc privilegiurile țării și ale românilor (din care, iată, în taină îți spui că și eu și fratele proin mitropolit. Dositheiu am tănuit câteva, ca să nu se afle după vreme la Mitropolie) și alte multe tainice scrisori care nu ne este de folos de să vor vedea”²⁰⁰.

Naum Râmniceanu concluzionează că grecii „au lăsat țara în lipsă de dovezile acestor bunătăți ce războaie și trataturi împărătești le-au așezat și le-au întărit”²⁰¹ (să nu uităm și memoriul din 1792 care ne relatează arderea „actelor de drepturi și privilegii ale Moldovei” de către Prințul Potemkin moment care pentru trăitori a fost văzut „ca un abis enorm care s-a deschis și a înghițit totul”²⁰²).

E vorba deci de o luptă acerbă desfășurată cu o intensitate maximă în perioada fanariotă pentru salvarea acestor documente și multe dintre ele au fost salvate mărturie stându-ne documentele ce garantau privilegiile țării și date la congresul de la Focșani sau cele date în preajma încheierii convenției de la Ainali - Kavak prințului Repnin²⁰³.

În fond în preajma anului 1821 sub impulsul tipăririi la Viena a „Istoriei Țării Românești” în 1806, sub impulsul rescrierii unei „Istorie a Moldovei” pentru Congresul de la București și al tipăririi cărții lui Dionisie Fotino – „Istoria vechii Dacii” între 1818 și 1819 corelată cu retipărirea operei Cantemire²⁰⁴ precum și al vastității de scrieri istorice apărute în Principate (precum operele lui Zilot, Dionisie Eclesiarhul, Dobrescu, Însemnărilor Androneștilor etc.) toate au tensionat la maximum problema capitulațiilor.

Astfel în plan internațional, în mai 1818 la Buyukdere se redactează un „Proiect de convențiune între Rusia și Poarta otomană relativ la principate” unde punctul unu prevede: „confirmarea solemnă

²⁰⁰ vezi P. Cernovodeanu, *Cavalerii apocalipsei*, București, Editura Silex, 1993.

²⁰¹ M. Kogălniceanu, *Opere II, Scrieri istorice*, București, Editura Academiei, 1976, p. 579.

²⁰² Vlad Georgescu, *Memoires...*, p. 91-92.

²⁰³ *Izvoare narative interne privind revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Craiova, 1987 p. 25.

a tuturor privilegiilor și imunităților acordate celor două provincii prin toate tratatele anterioare”²⁰⁵. La 15 iunie 1820 la Tsarkoe-Selo, împăratul Rusiei primea un raport despre veniturile Principatelor în care se făcea precizarea că „Rusia a garantat Moldovei și Valahiei, inviolabilitatea privilegiilor ei”²⁰⁶. La fel, la 30 octombrie 1820, chiar domnitorul fanariot Scarlat Callimachi îi scria lui Capodistria despre capitulații și rolul lor în politica externă a Principatelor înainte de revoluția Tudor: „Afacerea Principatelor nu pare a mai prezenta dificultăți, în plus Sublima Poartă a consimțit să reînnoiască actele organice care conțin privilegiile lor, privilegiu care vor fi asigurate și garantate”²⁰⁷.

Tot spre curtea Rusiei pornesc în preajma revoluției de la 1821 o serie de memorii redactate de partida națională interesată în a transforma Rusia într-un aliat în vederea modificării raporturilor politice cu Poarta, astfel în 1818 cunoscutul boier filo-rus Iordache Rosetti Rosnovanu îi scrie Cancelarului Stroganov un memoriu asupra „Stării Moldovei cu accent față de poziția față de Turcia” în care aprecia ca bază legală a intervenției Rusiei în favoarea Moldovei „tratatul din 1512 prin care Moldova trebuie să ofere anual un dar Porții, iar acest dar trebuie să fie fixat conform tratatelor de după 1774 între Rusia și Poarta Otomană. Respectându-se tratatul din 1512 și Moldova revenind în starea de drept urmează a primi autonomia internă, libertatea comerțului, inviolabilitatea teritoriului”²⁰⁸. Amintirea capitulațiilor stăruia în mintea tuturor celor interesați de o soartă mai bună pentru Principate și care vedeau în ele baza legală și istorică a cererilor lor privind respectarea autonomiei Principatelor. Astfel „Un memoriu anonim asupra Moldovei și Valahiei” aprecia că „Principatul (Moldova-n.n.) se dăruia guvernului turc, un tratat a fost creat ce conserva exercițiul exclusiv al religiei creștine, administrarea justiției, a fost convenit că nici un turc nu putea să se

²⁰⁴ *ibidem*, p. 91.

²⁰⁵ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XVIII. *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare franceze*, p. 383-384.

²⁰⁶ *ibidem*, p. 431.

²⁰⁷ *ibidem*, p. 461.

²⁰⁸ Vlad Georgescu, *Memoires...*, p. 69.

stabilească sau să aibă posesiuni în principat. Acesta recunoștea autoritatea Porții și se obliga a îi plăti un tribut anual”²⁰⁹. Un alt memoriu arăta și el despre momentul capitulațiilor că „Turcia prin constituția sa, prin respectul religios față de tratate părea a îi oferi siguranța viitorului (...) sultanul a promis a garanta și proteja Moldova aceasta se obliga a plăti un tribut anual (...) nici un atentat nu a fost adus dreptului de suveranitate, constituției, religiei sau privilegiilor țării și convenția prevedea ca nici un turc să nu se poată stabili în țară”²¹⁰.

Chiar traseul vieții lui Tudor Vladimirescu înainte de 1821 este extrem de ilustrativ pentru impregnarea capitulațiilor în întreaga societate românească și al impactului extraordinar pe care îl vor avea la 1821. Astfel Tudor Vladimirescu care îl cunoaște pe Zilot Românul²¹¹ și probabil aflate de la acesta anumite informații despre capitulații, în plus în perioada șederii la Viena (iunie – decembrie 1814) aflate de cărticica Tunusliilor făcute după informațiile lui Cantacuzino. În cele două șederi la Mehadia avusese relații cu Nicolae Stoica din Hațeg care știa la rândul său suficiente lucruri despre capitulații: („Această bătălie a fost la Rovinile Ialomiței. De peirea acestor voinici lui Baiazit, său i-au părut, dar și el peste Dunăre scăpa bătut. De unde către Mircea soli trimeasă și pace pusă și acasă să dusă”²¹²) pe care i le-a transmis și lui Vladimirescu.

Aflat în relații de colaborare și cu marele ban Nicolae Brâncoveanu a putut să citească și de la aceasta cărți de istorie (acestea erau după relatările lui Stoica de Hațeg principala sa pasiune)²¹³ toate acestea constituindu-se într-o formidabilă informație de care se va folosi în 1821 pentru a susține drepturile țării sale în dificilele momente ale aceluia an.

Un ultim element merit a ne ilustra puterea cu care capitulațiile penetraseră pretutindeni și în societatea românească, și în cea europeană și în mentalitatea Porții. Și cât de înrădăcinate erau ele mai ales în ideile celei din urmă și cât de des uza de ele atunci când era în interesul ei ne

²⁰⁹ *ibidem*, p. 98.

²¹⁰ *ibidem*, p. 91.

²¹¹ vezi și *Documente turcești*, vol. I.

²¹² vezi Zilot Românul, *Opere*, p. 332–333.

²¹³ vezi descrierea pe care acesta i-o face în opera sa, p. 152–153.

arată relatarea conform căreia la 1815 „Poarta otomană a răspuns în repetate rânduri Petersburgului și Vienei că nu va acorda Serbiei privilegiile pe care le aveau Moldova și Țara Românească deoarece Serbia era o provincie cucerită, pe când cele două principate romane erau provincii care s-au dat prin tractate scrupulos observate în toate timpurile²¹⁴.

²¹⁴ N. Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Editura Facla, Timișoara, 1981, p. 111.

Capitulațiile și revoluția din 1821

Situația extrem de explozivă a anului 1821, împletind în ea tensiunea reconstrucției europene, primejdiile conținute în evoluțiile politice ale peninsulei Balcanice, iar în Țările Române nemulțumirile acumulate în peste 100 de ani de guvernare fanariotă tindeau să se aproprie de un sfârșit violent.

Era absolut justificat, în acest context, pentru partida națională și pentru principalul ei exponent, în acest moment Tudor Vladimirescu, ca primele revendicări, tinzând spre restabilirea drepturilor națiunii române să își găsească argumentele în teoria capitulațiilor. Astfel odată declanșată revoluția, prin proclamația de la Padeș-Tismana (23 ianuarie 1821), conducătorul revoluției a înțeles că trebuie să îi ofere o justificare legală menită a preîntâmpina intervenția Porții și a justifica răscoala sa: „Ca niște credincioși dar și supuși robi ai prea puternicei împărății, cu lacrimi ne rugăm să trimită om împărătesc – nu de legea noastră – ca să cercetează și să vadă jalneca stare a țării și să ni se facă îndreptare și orânduială, ca să lipsască jafurile și să ne răspundem ce va fi cu drept către preaputernica împărăție: precum și până acum am răspuns și de acum înainte a răspunde nu tăgăduim, ca niște credincioși ce am fost și suntem și în veci a fi voim. După încredințarea ce avem că preaputernica împărăție nu ne va lipsi de milele sale, cu care din vechime ne-au hrănit și cu nume de amanet – încredințat de cătră milostivul Dumnezeu – ne-au cinstit...”¹

După acest moment, 23 ian. 1821, Tudor Vladimirescu va repeta această idee, bazată pe capitulații (și va insista și mai mult asupra acestei teorii după dezavuarea rusă) precum că, Țara Românească este nu o

¹ *Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. I, București, Ed. Academiei 1959, p. 309.

provincie supusă, ci una dată la amanet de Dumnezeu, Sultanului, care e dator ai acorda toată grija și toată atenția. Amanet, adică încredințată în păstrare și cu toate drepturile, putând fi oricând răscumpărată și nicidecum o proprietate a sultanului. Zilot Românul, contemporan evenimentelor expune și el aceeași poziție de satisfacție față de atitudinea Porții: „căci Poarta nu călca acum nici o dreptate a țării, precum făcea atunci, între acele vremi, ci toate pravilile și privilegiurile românilor să păzea dăspre dânsa”². Deși evoluția ulterioară a răscoalei este controversată³, apărând tot mai des elemente ale unor ciocniri de interes între boierii de la București și Tudor Vladimirescu, între acesta din urmă și Eterie, între Eterie și reprezentantul Rusiei în capitala Valahiei, Alexandru Pini, totuși apar și elemente care ne vorbesc și de existența unor interese încă comune între aceste părți. Astfel la 5 februarie 1821, în fața cererilor divanului din București de a solicita intrarea trupelor turcești în țară spre a pune capăt rebeliunii lui Tudor, Alexandru. Pini își va fonda opinia de respingere a acestei intervenții, opinie care convenea în fond tuturor părților implicate, pe teoria capitulațiilor și integrarea lor în tratatele dintre Rusia și Imperiul Otoman. „Prima chestiune e bazată pe un punct de drept, a cărui soluție se găsește în spiritul și litera Hattiserifului din 1802 care garantează celor două principate inviolabilitatea frontierelor lor.”⁴

Această respingere a intervenției turcești și opoziția boierilor favorabili mișcării lui Tudor va duce la amânarea cererii intervenției turcești. Lăsând în continuare țara în mâinile lui Tudor Vladimirescu și a trupelor grecești devotate Eteriei, încă pe ascuns, dar care nu așteptau decât momentul trecerii Prutului de către trupele generalului Ipsilanti și ale Rusiei spre a prelua controlul.

La începutul lunii martie, Alexandru Ipsilanti după ce trece Prutul (23 februarie) pornește spre București în speranța de a-l devansa pe

² Zilot Românul, *Opere*, p. 155.

³ Vezi G.D. Iscru și A. Oțetea, *Revoluția din 1821*, vezi și Marin Mihalache, Tudor Vladimirescu. Mișcarea de la 1821 și drama conducătorului ei. București, Editura Militară, 1971, p. 12-17, p. 40-49.

⁴ *Răscoala...* p. 238.

Tudor și a ocupa odată cu capitala Valahiei, drumul spre Constantinopol, sediul puterii în Țara Românească, divanul – organul legislativ suprem și odată cu toate acestea legitimitatea pe teritoriul Principatelor. Tocmai de aceea în momentul părăsirii Iașilor, proclamația pe care o adresează locuitorilor Țării Românești, are cu totul alt ton și alt conținut decât în Moldova. Știind că intră într-o țară posibil ostilă, generalul eterist încearcă să capteze bunăvoința vorbind din nou de capitulații și drepturile sacre ale pământului pe care pășește: „Bărbați români !... Îndestule veacuri ticăloasa voastră patrie, avându-și gumazul plecat la neomenitul jaf grozavei obidiri, își pierdu și chiar rămășițele dreptăților sale”⁵.

Din acest moment începe ceea ce am putea numi „cursa spre București” în care ambele părți sunt interesate a ajunge primele și a câștiga implicit legitimitatea și conducerea temporară a Țării Românești.

Eteria pare avantajată de faptul că în capitală se află deja fosta gardă domnească a lui Alexandru Șuțu, majoritar câștigată la cauza greacă. Iordache Olimpiotul, „șarul” Alexandru, Bimbașa Sava, Hagi Prodan trebuie să vegheze și să păzească „trofeul” pentru Ipsilanti. Tudor Vladimirescu în urma unui marș fulger, ajunge la București și forțează intrarea în oraș, anunțând prin proclamația de la Bolintin (16 martie 1821) : „Știu că vă este auzită și cunoscută cererea ce face tot norodul Țării Românești (cel de Dumnezeu păzit) pentru dreptățile folositoare la toată obștea! Care dreptăți din vechime le avem milă hărăzită de prea puternica împărăție, stăpânitoarea noastră”⁶. Patru zile mai târziu, într-o nouă proclamație Tudor Vladimirescu arată din nou „Pricinile care m-au silit a apuca armele sunt: pierderea privilegiilor, jafurile cele nesuferite”⁷. Așa cum este cunoscut, Vladimirescu va intra în oraș și va putea trata astfel de pe o poziție superioară cu Alexandru Ipsilanti. În același timp, în mod surprinzător o explicație asemănătoare a răscoalei era dată de boierii fugiți la Brașov într-o scrisoare adresată împăratului Austriei: „A fost în primul rând ultimul gospodar, prințul Alexandru

⁵ *Răscoala din 1821*, volumul I, p. 319.

⁶ *ibidem*, p. 372.

⁷ *ibidem*, p. 385.

• Șuțu, al cărui sistem de furt și spoliere a fost exersat pe față, imunitățile (privilegiile) Provinciei încălcate de maniera cea mai arbitrară”⁸.

Două zile mai târziu (27 martie 1821) boierii rămași în București se exprimau în același spirit și invocând aceleași drepturi din vechime ale capitulațiilor, dar de data aceasta într-un *arz* către Poartă: „... sosind până aici la București, Theodor Vladimirescu, însoțit cu mulțime de norod din cinci județe ale Craiovei, cu lacrimi de umilință, îmbrăcați în vășmântul jali și acei desăvârșit prăpădiri pentru dreptățile și preveleghiurile ce din vechime au avut țara aceasta ... Să ni se dea voie a arăta mai pe larg greotățile ce au suferit acest norod din pricina stăpânitorilor și a pierderii dreptăților și privileghiurilor ce din vechime au avut cu milostivire hărăzite de către prea puternica împărăție, hrănitoarea noastră”⁹.

Aceleași idei, aceeași demonstrație, bazată pe capitulații este oferită și lui Metternich, arbitrul Europei în acest moment de către boierii din Țara Românească. Capitulațiile sunt menite a ilustra că nu se dorește o perturbare a echilibrului european, ci din contră o refacere a lui, o îndreptare a unor încălcări: „Poporul valah dezlănțuit contra guvernământului prinților greci care l-a deposedat de drepturile și privilegiile acordate lui de Sublima Poartă Otomană”¹⁰ ... acest singur articol ar trebui să fie singur suficient pentru a o convinge pe Alteța Voastră că toate drepturile acordate țării de Sublima Poartă și sancționate prin stipulațiile din tratate au fost abolite”¹¹.

Repetarea tot mai clară a drepturilor principatului Valah bazate pe capitulații, unește practic toate taberele. De la Eteria lui Ipsilanti care cere tocmai respectarea lor, arătând că ele odată încălcate fac necesară revolta românilor împotriva turcilor, alături de greci. Boierii fie ei rămași la București, fie fugiți la Brașov, solicită marilor puteri și curții suverane respectarea capitulațiilor și re acordarea privilegiilor politice, a autonomiei țării. În final, bineînțeles Tudor Vladimirescu pentru care capitulațiile îi justifică revolta în fața Porții Otomane și a marilor puteri, îi permite să

⁸ *ibidem*, p. 400.

⁹ *ibidem*, p. 410.

¹⁰ *ibidem*, p. 413.

¹¹ *ibidem*, p. 414.

respingă intervenția grecilor în afacerile interne ale țării și tot capitulațiile sunt cele care îl fac să se prezinte în fața poporului ca un apărător al drepturilor încălcate și să le ofere ca soluție pentru repararea nedreptăților existente în interior. Capitulațiile acordă dreptul la reforme în interiorul țării, adică după cum ilustreu ”Cererile norodului românesc”, o reazăezare sensibil novatoare a principatului Țara Românească. Această agitație în jurul teoriei capitulațiilor se va răspândi, la început timid și în Moldova, unde pe 31 martie boierii moldoveni se plâng către Poartă: „Primește prea puternice și mult milostive împărate ascultarea tânguirii norodului Moldovei, care de la moșii și strămoșii lor au avut și au pravile în suflete a păzi curățenia credinței și a supunerii către pragul prea puternicei mari împărății”¹²

Luna aprilie devine aproape pentru întreg spațiul românesc o lună a tensiunii, a clarificărilor. Dezavuarea Rusiei e clară, raporturile Tudor-Ipsilanti apar și ele ca definitive, iar revoluția românilor apare în fața marilor puteri, tocmai pe temeiul capitulațiilor ca o mișcare legală, supusă suzeranului de la Constantinopol și cu o existență separată de acțiunea grecilor, devenită extrem de violentă atât în Principate cât și în Grecia¹³. În aceste condiții într-o scrisoare adresată împăratului rus se cere: „scoate din robie poporul nostru la vechea libertate și autonomie! ... experiența noastră ne-a asigurat că pe viitor nu ne vor folosi simplele tratate... Dunărea să fie hotar de netrecut al întregii Dacii și barieră de nepătruns împotriva puterii otomane și poporul să aibă cetățile trebincioase ... pentru siguranța hotarelor. Acestea sunt drepturile noastre naționale de netăgăduit pe care noi, toată mulțimea poporului dacic, le cerem stăruitor”¹⁴.

Cererile națiunii române prinsă tot mai mult în pericolele declanșate de acțiunea greacă devin tot mai intempestive și mai clare. Într-un alt document redactat de boierii din București sub influența lui Tudor Vladimirescu, tocmai spre a preîntâmpina intervenția turcească sau măcar a o orienta contra revoltei grecești se spune pe temeiul vechilor

¹² *ibidem*, p. 441.

¹³ vezi Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, p.12-20.

¹⁴ *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 55.

capitulații: „Țara Românească de când s-au supus Înaltei Porți arătat-u-s-au vreodinioară vreunul din raelele haine împărăției?” și tocmai de aceea solicită intervenția Porții spre a putea rezolva nenumăratele probleme interne ale principatului.

În același timp Tudor Vladimirescu excedat de prea multele comunicate și acțiuni ale lui Alexandru Ipsilanti ca și lipsa de dorință a acestuia de a acționa în mod real pentru eliberarea grecilor trecând la sud de Dunăre, obține de la boierii rămași în București la 14/26 aprilie 1821 un răspuns dur pentru aventurierul eterist: „Patria noastră era liberă și liniștită sub ocrotirea unui împărat prea bun, bucurându-se din belșug de privilegiile ei... Excelența voastră să creadă că suntem în cea mai mare încurcătură, războiți din toate părțile, amenințați, supărați, pierzând toate nădejtile noastre”¹⁵.

Scrisoarea aceasta este extrem de ilustrativă, nu numai prin condamnarea grecilor care amenință stabilitatea țării și privilegiile ei obținute prin capitulații, dar și prin dezvăluirea clară și cinstită a impasului în care se afla mișcarea românilor în fața condamnării europene și a inevitabilității intervenției otomane.

Prioritară devine din acest moment tocmai salvarea principatelor de la jaful și distrugerile pe care o confruntare militară greco-otomană, pe teritoriul românesc, le-ar fi antrenat, cu atât mai mult în cazul în care poziția românilor nu ar fi fost cu desăvârșire clarificată.

Tocmai spre a realiza această clarificare boierii din București îi solicită lui Metternich ca împreună cu țarul Rusiei să intervină pentru restabilirea vechilor capitulații, privilegiile ale Țării Românești: „săracii lăcuiitori luând pe un Theodor Vladimirescu căpetenie lor, s-au rădicat împotriva tiranilor jefuitori cerând de la prea Înalta Poartă scăpare de la ei și a dobândi călcatelile noastre dreptăți... să ni se dea strămoșăstiele noastre privileghiuri și cele din vechime obiceiuri care le-au avut pământul. Și ne făgăduim... că vom păzi și noi nestrămutat toate câte strămoșii noștrii s-au făgăduit la prea Înalta Poartă când au cerut-o ocrotitoare țării... ci doar cu lacrimi ne rugăm împărăției sale... ca să ne aducă la cea dintâi stare bună, cu o dreaptă ocârmuire, întemeierea

¹⁵ *ibidem*, p. 157-160.

privileghiurilor”¹⁶. Extrem de adevărată e opinia formulată cu acest prilej de Zilot Românul care arată „iar cu uciderea lui (Tudor – n.n.) ne-am năruit și ni s-au întărit ale noastre privilegii, încă și cu întoarcerea domniei de la greci, iar la pământeni, precum din vechime au fost”¹⁷. Deci marele revoluționar prin moartea sa reușise încă o dată să își salveze neamul și să îi întărească drepturile prevăzute prin capitulații.

Scrisoarea urmărea astfel a atrage în favoarea noastră intervenția și protecția Austriei și a Rusiei prin ilustrarea clară a diferențelor între mișcarea românilor și cea a grecilor. Scrisă la începutul lunii mai scrisoarea nu a mai ajuns la destinatari înainte de intervenția militară otomană care a provocat retragerea lui Tudor Vladimirescu, conflictul final cu Eteria de la Golești și arestarea și în final și uciderea marelui revoluționar¹⁸.

Așa cum se temuse Tudor Vladimirescu în momentul când solicitase amânarea intervenției otomane sau când pregătise armata națională română, a pandurilor, sosirea trupelor turcești a provocat în imensa lor operațiune de represiune desfășurată pe teritoriul Principatelor Române nenumărate pagube populației civile.

Îngroziți de scenele oribile¹⁹ ce s-au repetat pe întreg teritoriul Valahiei și Moldovei boierii români retrași la Brașov s-au adresat la 31 august 1821 împăratului Austriei solicitându-i protecția și intervenția pentru stoparea răufăcătorilor care „au pustiit necruțător tot pământul Daciei... Nu ne-a rămas deci altă speranță decât împărăteasca voastră milă, ca prin puternica voastră protecție, în acest moment potrivit, pământul Țării românești să se bucure în viitor de pace nestrămutată, de liniște și dreptate, cu toate privilegiile sale, obiceiurile locale în veci... să încuviințați ca să se orânduiască într-un astfel de chip pacea statornică liniștea și dreptatea patriei noastre, bucurându-se de propriile sale privilegii și obiceiuri pământene și de o domnie statornică și trainică”²⁰.

¹⁶ vezi și G.D.Iscru, *Revoluția din 1821*, p. 120-150.

¹⁷ Zilot. Românul, *Opere*, p. 158.

¹⁸ *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 324-326.

¹⁹ *ibidem*, p. 343.

²⁰ *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 324-326.

Ca pe parcursul zbuciumatelor luni de până atunci, toate speranțele pentru mai bine erau legate de asigurarea autonomiei teritoriului românesc, autonomie ce nu putea apărea ca egală decât prin invocarea privilegiilor garantate prin capitulații.

În luna septembrie 1821, un document ce urmărea a îi șantaja pe boierii munteni evoca între actele compromițătoare: „un act dat lui Theodor Vladimirescu, semnat de boieri de rangul întâi, doi și trei, prin care boierii îl recunosc căpetenie mai mare a lor și-l autoriză să trateze cu Poarta pentru privilegiile lor și ale țării etc. Chestiunile acestea lezează nu numai Poarta ci și alte puteri”²¹.

Această scurtă notiță menită a șantaja ne arată totuși cel mai frumos moment al revoluției de la 1821, o unire a tuturor boierilor, indiferent de rangul lor, a întregii clase politice a Munteniei și a celor interesați de modernizarea și modificarea statutului intern și internațional al țării, scop în care înțelegeau a îl folosi pe Theodor Vladimirescu, mișcarea sa și capitulațiile, iar notița finală a șantajului ce arată că aceste „chestiuni” lezează marile puteri e mai ilustrativă decât volumele unei biblioteci ce ar ilustra legătura revoluție-partidă națională, Capitulații-statut internațional. Capitulațiile erau din nou singura armă diplomatică, de peste 50 de ani ele erau câmpul de bătălie pe care patrioții români înțelegeau să lupte și eventual să moară pentru impunerea drepturilor națiunii noastre. Ele erau singurele acte ce lezau într-adevăr extrem de mult interesele marilor puteri.

Într-un cuvânt, într-o Europă ce clama de la 1815 prioritatea tratatelor, a dreptului, a legitimității, a vechimii, a revenirii la tradiție și la trecut capitulațiile erau o materie explozivă. Într-o Europă în care un personaj de marcă precum contele Salaberry²² ne recomanda: „a agita ideea capitulațiilor însemna a impune respectarea națiunii române și a dreptului ei la autoreformare internă. Poarta a înțeles perfect această idee și în oct. 1821 în fața tensionării situației internaționale Sultanul Mahmud al II-lea cerea comandanților turci din Moldova: „huzmeturile

²¹ *ibidem*, p. 343.

²² N. Isar, *Principatele române*, p.

și orice alt va fi, să lucrează și să ocârmuiască de către împuțerniciții caimacami, după pronomiile prințăpaturilor (drepturile n.n.)”²³.

Totuși amintirea jafurilor și a imenselor violențe nu era uitată și nici iertată (în fond va rămâne ca o tragedie nestinsă în memoria generației de la 1821: „În primul rând fiindcă mulți dintre membrii clasei conducătoare vor traversa o criză de conștiință”²⁴ ... bazată pe amintirea acestor bejeniri în pripă, a acestor goane năpraznice prin zăpadă, a nopților petrecute în capul oaselor, adulmecând scene de groază, a zilelor de umilință și deznădejde, în care mai niciuna din înaltele fețe ale țării nu scăpase de furia plebee sau de vandalismul bandelor de armăuți, nu putea să se șteargă fără urme din memorie”²⁵).

Astfel de suferințe se cereau răzbunate și într-un document din octombrie 1821 boierii români cer intervenția Rusiei și a trupelor sale, care „să aducă o vindecare rănilor de moarte și nedrepte ale nevinovatului popor român, monarh (al Rusiei n.n.), ce drept folosește biciul lui împotriva barbarilor încăpățânați, care calcă legăturile sfinte ale tratatelor (capitulațiile n.n.) pentru a mântui acest popor nevinovat de răutatea stăpânirii”²⁶.

Aceasta este speranța generală, o intervenție a Rusiei care să readucă garantarea privilegiilor din Capitulații încălcate prin intervenția militară pustiitoare a turcilor. În această direcție boierul Nicolae Rosetti Rosnovanu îi adresa din Chișinău cancelarului rus Stroganov un memoriu în care declara că „Moldova a fost independentă și guvernată de prinții săi ereditari până în 1512 (...) atunci ea se decide a căpăta protecția Turciei (...) propunerile pe care ea le-a făcut au fost acceptate și sancționate printr-un hatîșerif în care principatul e numit autogovernat (...) articolele sale sunt conservate de tradiție și sunt reproduse în diverse cronici și în mod particular în istoria otomană a lui Cantemir”²⁷. Pe baza acestor elemente istorice, la care Nicolae Rosetti Rosnovanu adaugă

²³ *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 364.

²⁴ P. Comea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, Editura Minerva, București, 1972, p. 161.

²⁵ *ibidem*, p. 177.

²⁶ *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 386.

²⁷ Vlad Georgescu, *Memoires....*, p. 104

și textul unei capitulații aparținând sultanului Soliman, în 1530 și una aparținând sultanului Mahomed al IV-lea din 1643, el se crede îndreptățit a solicita Rusiei o intervenție cât mai grabnică în favoarea Principatelor. Aceeași credință o arată tot în luna octombrie fostul mitropolit Ignatie, mitropolitului Dionisie Lupu aflat în funcție: „când Țara Românească se va bucura iarăși de tot ce a pierdut pe nedrept, și când se va reînnoi protecția Rusiei, care singură poate să pună în aplicare privilegiile țării, atunci vă veți putea întoarce în eparhia prea sfinției voastre ca să mângâiați turma și patria p.s.v.”... datorica p.s.v. este să veghiați ca Țara Românească nu numai să nu piardă privilegiile câte le avea, dar să dobândească și tot ce mai este drept și de trebuință ca să poată... să revină iarăși la starea ei dinainte”²⁸.

Aceleași idei se găsesc în noiembrie 1821 într-un arz al boierilor moldoveni către Înalta Poartă, cauza tulburărilor e găsită în „cumplitele supărări ale domnilor greci din Țarigrad, care de la o vreme încoace au început a să orânduie în locul pravilnicilor domni pământeni moldoveni ce era așezați asupra vechiurilor obiceiuri ale pământului ce din vechime erau făcute hărăzire sfântă în țara noastră”²⁹ spre a se pune capăt acestei situații principala solicitare apare clar „Să fim slobozi de acum înainte în veci de domnia și oblăduirea grecească și să milostivească prea puternicul nostru împărat prin hotărâre de sfânt și împodobit al său hatîșerif, după cea din vechime sfântă așezare, ca să aibă țara noastră oblăduire de pământeni, păzind numirea de domnie și privileghiurile cele vechi, ce sunt hărăzite țării până acum”³⁰ „împietind cu datornica râvnă a supunerii și a credinții sfințele slujbe după puterea și starea țării următoare milelor, harurilor și privileghiurilor ce ni s-au dat de la nedeșartatul izvor și sunt cuprinse în împărăteștile hatîșerifuri ce sunt date la leaturile othomanicești 1180, 1198, 1206, 1217”³¹.

În condițiile în care bătălia declanșată de Eterie și Tudor Vladimirescu era în mod clar pierdută, partida națională înțelegea că nu

²⁸ *ibidem*, p. 390.

²⁹ *ibidem*, p. 402.

³⁰ E.Vârtosu, 1821. *Date și fapte noi*, București, 1932, p. 119-120.

³¹ *ibidem*, p. 405.

trebuie să piardă și războiul pentru drepturile națiunii. Îmbrăcată în haina credinței către Înalta Poartă, partida națională înțelegea a-și afișa și clama odată cu credința și ruptura față de „apostasia” grecească și programul de refacere a principatelor încercând și reușind în final să îl impună și Porții. Program bazat pe domnia pământeană și autonomie, toate cerute și obținute în baza vechilor capitulații, a vechilor acte bilaterale româno-turce ce excludeau marile puteri în avantajul Porții (în special pe Rusia) și ofereau partidei românești șansa extraordinară de a își realiza redobândirea drepturilor națiunii române în propria sa casă: Principatele Române. Astfel într-un arz de la 1821 se menționează că „patria noastră Valahia, s-au supus la împărăția othomanicească în leat cu legături în scris să răspundă pă tot anul suma de bani ce s-au manicească nici un fel de amestec în pământul nostru câtuși de puțin, ci să stăpânească țara de domni pământeni, cu toate obiceiurile ce au avut pă deplin.

În aceeași ordine de idei, dar intervenind de data aceasta pe lângă puterea protectoare, boierii moldoveni, refugiați în Bucovina, îi arată consulului rus A. Pini: „Da, era cu puțință ca noi, oameni necunoscători ai interpretării tratatelor, să cădem în asemenea greșeli... numai în mahzarul nostru am arătat deslușit epocile tratatelor cu puterea protectoare date prin cele patru hatișerifuri, declarându-ne mulțumiri cu privilegiile cuprinse acolo. Doar o singură cerere am adăugat, adică să scăpăm de jugul fanariot și cârmuirea țării să se dea pământenilor ca în vechime, aducând drept pildă hotărârea din anul 1529, epocă de supunere a țării, adică domnii să fie moldoveni, precum și tratatul de la Kainargi, capitolul 16, paragraful 8 al aceluiași capitol, unde în chip deslușit Rusia protectoare dispunea ca atât domnul să fie pământean, ca pe timpul lui Mehmed al IV-lea, cât și capuchehaiele să fie pământeni... având toată siguranța că nu greșim cu nimic dacă cerem ceea ce Rusia protectoare a orânduit prin tratate”³². Oriunde se îndreaptă cererile boierilor noștri, spre Rusia sau Imperiul Otoman, conținutul e ideatic același drepturile noastre sunt bazate pe capitulații, acestea sunt acte de drept internațional, au caracter obligatoriu, care ne permite realizarea obiectivelor naționale.

³² *ibidem*, p. 51.

Din acest moment însă tot mai pregnant apare o ruptură în interiorul clasei politice, fie ea din Țara Românească sau Moldova în funcție de orientarea politică filorusă sau filoturcă. Deși așa cum am arătat programul e din perioada 1822-23 aproape identic pentru ambele grupări, iar argumentarea bazată pe Capitulații servește aceluiași scop: reinstaurarea autonomiei și a domniilor pământene și asigurarea stabilității la nord de Dunăre. Diferă însă adresantul, puterea care e considerată îndeajuns de puternică și de interesată pentru a gera un astfel de program complex în favoarea națiunii române.

La 1 iunie 1822 grupul de susținători ai politicii balcanice a Rusiei din Brașov, înțeleg să dezavueze activitățile boierimii filoturce din Țara Românească solicitând intervenția cabinetului rus: „căci datorită ei (Rusiei n.n.) și numai ei au fost respectate temeiurile întocmite în diferite timpuri și tratatele în favoarea și pentru ajutorul neamului ortodox al Țării Românești, precum și biserica religiei noastre ortodoxe a fost respectată și drepturile locului au fost încuviințate și privilegiile parțiale au fost păstrate”³³, fără această intervenție ei „sunt martori oculari a măcelurilor, jafurilor și pângăririlor care s-au săvârșit”³⁴.

Programul este identic: retragerea trupelor otomane și reinstaurarea regimului domniilor pământene. Aceeași partidă de la Brașov se adresa din nou cabinetului de la Petersburg la 14 august 1822 prin ambasada de la Constantinopol: „Trebuia să ne mulțumească (numirea ca domn a lui Grigore al IV-lea Ghica – n.n.) prea puternice suveran, fiindcă prin aceasta Înalta Poartă părea că vrea să fie redade vechile noastre privilegii, desființate prin nesocotirea vechilor noastre tratate. Dar ne-a mâhnit, pe de o parte fiindcă, cunoscând drepturile noastre, nu a vrut să lase poporului alegerea noului domn cum se făcea în vechime, iar pe de altă parte fiindcă toate aparențele ne încredințează că Înalta Poartă vrea să nimicească regimul țării, recunoscut din vechime și aprobat prin tratate oficiale cu puterea protectoare a majestății voastre imperiale”³⁵.

³³ *ibidem*, p. 104.

³⁴ *ibidem*, p. 106.

³⁵ *ibidem*, p. 130.

Este acesta drumul care va duce la Regulamentele Organice, punctând pe acest traseu, convenția de la Ackerman (octombrie 1826) și războiul ruso-turc din 1828-29. Cu această scrisoare, adresată Rusiei care e privită ca unica putere aptă și dornică a desăvârși și impune opera de refacere națională conținută în înscierea Capitulațiilor în dreptul public, în tratatele ei cu Poarta, boierimea din Țara Românească preia protecția acesteia și teoria Capitulațiilor spre a o servi în lupta ei cu cealaltă parte a clasei politice, rămasă în Principate și care își va face cunoscute crezurile în „Constituția cărvunurilor”. Această parte a boierimii emigrante, favorabilă Rusiei se va manifesta și la Cernăuți la 25 august 1822, prezentând idei similare celor ale boierilor munteni de la Brașov: „Tratatul încheiat la anul 1529 de către domnul Bogdan cu Sultan Suleiman I-ul întărește slobozănie legii noastre cea svinte, oprești cu totul pe oricari musulman de a să căsnici ei în țara noastră întemeiază slobozănia noastră și pe aceia a neguțătorii noastre ne împuternicești a alege prințipii noștrii și a ne ocârmui fără nici o periorisire, după ceale înscrise și obicinuite pravili a noastre, fermanuri, ci s-au slobozât de la urmașii pomenitului sultan”³⁶.

Deși de nenumărate ori în istoriografia românească au existat opinii negative față de marea boierime rămasă în exil după 1821, reacții datorate fără îndoială opoziției acesteia față de intențiile reformatoare ale domnului Moldovei și apropiaților lui și în egală măsură și datorită circumstanțelor întoarcerii acestora după înțelegerea de la Ackerman – Cetatea Albă când prin „Anafora pentru pronomiile Moldovei” ei și-au impus fără menajamente un anume crez politic și social în bună măsură conservator. Totuși trebuie ilustrată lupta acestei mari boierimi pentru salvarea drepturilor și prestigiului țării.

Această agitație permanentă a servit ca un element de presiune față de Poartă și poate nici retragerea trupelor turcești și nici atitudinea turcă față de principate nu ar fi fost atât de laxă și binevoitoare fără acea sabie a lui Damocles veșnic protestatară de la Brașov, Cernăuți sau Chișinău. Și iarăși trebuie menționat că nu de puține ori situația acestor

³⁶ *ibidem*, p. 147.

emigranți nu a fost una strălucită și că o luptă politică de aproape 5 ani, precum aceea pe care au dus-o ei este extrem de dură, de multe ori fiind amenințați cu confiscarea averii. Iată o scrisoare din august 1822 care alătură descrierea condiției dificile a emigrantului regretul față de țară și conștiința luptei pentru drepturile acesteia: „Credința, viața, averea sunt supuse intrigii, dizgrației și tiraniei. Unde este menținerea privilegiilor pământene, dintre care primul este interzicerea șederii turcilor în Moldova?... Dacă ne întoarcem va trebui să devenim organe ale tiraniei și victime ale dizgrației”³⁷. Spre a sluji țării acest corespondent necunoscut arată: „Codicele Moldovei și toate documentele privitoare la întărirea drepturilor obștești au fost înfățișate de mine... având de gând să lucrez și de aici înainte pentru bunăstarea scumpei noastre patrii”³⁸. A lucra pentru istorie, a lucra pentru strângerea documentelor privind Capitulațiile, aceasta e misiunea pe care o consideră necesară spre a-și sluji patria unul din emigranții români de la 1821.

Într-un larg memoriu din decembrie 1822 în care se analizează efectele grave ale revoluției și ale menținerii trupelor turcești se apreciază că singura ieșire din situația gravă, existența a Țării Românești este „să se întărească toate granițele ei din toate părțile în toată siguranța... ar fi foarte binefăcător pentru ea ca să se adauge de acum înainte și aceste cetăți cu pământul din jurul lor la întregul trup al statului Țării Românești și să fie încredințate uneia și aceleiași ocârmuirii, cum a fost și în timpurile vechi, adică atunci când s-a supus Țara Românească prin tratate Porții”³⁹.

Deja ecourile revoluției începeau a se stinge, dar nu și amintirea și rolul Capitulațiilor. În sept. 1823 boierii moldoveni analizând într-un memoriu către domnitorul Ioniță Sandu Sturza (1822-28) urmările evenimentelor din 1821-22 în contextul unor plângeri ale unor turci privind pierderile lor în această perioadă: „Iar noi după cuprindere sfintelor hatihumai[umuri] și fermanuri ce spre vecinice privileghiuri s-au învrednici a dobândi țara noastră de la fericirii și purure viețuitorii în pomenire pre puternicii și milostivii împărății și după obiceiul ce s-au legiuit prin ce de

³⁷ *ibidem*, p. 153.

³⁸ *ibidem*, p. 154.

³⁹ *ibidem*, p. 230.

totdeauna urmare păzită din vremei uitate în învechime”⁴⁰ cerând în baza acestor privilegii ale capitulațiilor respingerea cererilor venite din partea turcă.

Evenimentele anului 1821 au avut fără îndoială un ecou uriaș în întreg spațiul românesc, lucru imediat notat de observatorii străini ai evenimentelor, printre aceștia consulul austriac din Iași, Raab într-un raport adresat curții de la Viena constata următoarele: „Principiile trâmbițate de Tudor Vladimirescu și anume: înlăturarea domniilor fanariote, restaurarea vechilor Capitulații cu Poarta, înfrânarea samavolnicilor... această doctrină demagogică cu siguranță că va găsi aderenți și în Moldova provocând mișcări similare”⁴¹. Chiar și Imperiul otoman fusese silit încă odată a se conforma prevederilor din capitulații, în perioada maximei tensiuni, a ocupației militare a principatelor: „deci începu chehaia-bei a stăpânirii după pravilele și obiceiurile țării a nu să atinge știind că toată strigarea lui Tudor dăspre partea țării, aceasta au fost, adică pentru zminteala ce făcea tiranii, stăpânitorii dreptăților celor întărite de Poartă și cunoscute și la alte curți”⁴².

Un alt contemporan, fie el Chezarie de Buzău sau Naum Râmniceanu cum îl apreciază diverse surse declara: „O anule cu leatul 1821. Tu cu adevărat, prin intrarea-ți de ai și pricinuit Românilor amărăciune, dar deodată și deșteptare. Lunile tale, academii s-au închipuit pentru români, zilele tale învățături... ceasurile tale dascăli... iar minuterile tale, ca niște sori luminători s-au înfipt în simțurile românilor”⁴³.

Așa cum am putut vedea în toate perioada de după 1821 problema capitulațiilor se pune tot mă acut, dacă mai e nevoie și de alte exemple mai putem menționa eforturile lui Constantin N. Filipescu care cerea între anii 1823 și 1828 ca pe baza acestor acte să fie recunoscută independența principatelor⁴⁴. La rândul său Nicolae Rosetti Roznovanu negocia același lucru cu rușii (el urmând a devenii noul domnitor)⁴⁵.

⁴⁰ *ibidem*, p. 232.

⁴¹ Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 54.

⁴² Zilot Românul *Opere*, p. 157.

⁴³ *ibidem*, p. 54.

⁴⁴ I.C. Filitti, *Frământările politice și sociale*, p. 78.

⁴⁵ *ibidem* p. 78 și *Arhivele naționale*, București, fond Rosetti – Rosnovanu (256) dosar 8, fila 6 -14.

În primul rând apăruseră schimbări în rolul țărilor române în planul politicii internaționale: „Principatele au devenit odată cu Eteria și Tudor o problemă internațională și 1826 e momentul de sfârșit al internaționalizării problemei, când ele sunt tratate ca o afacere ruso-turcă”⁴³

Ce se schimbase însă în societatea românească ?

De secole, de când rușii intraseră în contact cu zona balcanică, principii români (Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Gheorghe Stefan, D. Cantemir, etc.) și clasă politică a văzut în ei, în virtutea a ceea ce N. Iorga numea „comunitatea de credință ortodoxă”⁴⁶. salvatorii principatelor din mâinile turcilor și din ambiția austriacă.

La rândul lor rușii „au recunoscut în români pe acei creștini pe care apropierea de împărăția lor și legăturile mai slabe cu Poarta (capitulațiile – n.n.) îi expuneau mai întâi privirii lor, când își aruncau ochii în viitor pe întinsul câmp al politicii rusești.

Ei văd că pentru a ajunge la sârbi, bulgari și greci trebuie să treacă întâi prin români.

Asupra acestora își vor îndrepta ei privirile; de dânșii se vor îngriji ei mai mult; pe dânșii îi vor avea în vedere în toate tratatele lor ulterioare pentru a-i scăpa tot mai mult de sub uricioasă supremație turcească, nu însă pentru a-i lăsa liberi să se dezvolte (...) ci pentru a-i pune sub o altă protecție, mult mai periculoasă, aceea a Rusiei, (.) (care) avea o țintă mai adâncă, aceea de a lovi în existența chiar a poporului nostru, a stinge în el, orice spirit de lucrare neatârnat și de dezvoltare națională, într-un cuvânt a ne face rușii”⁴⁷.

Lucru acesta a devenit tot mai clar odată cu trecerea timpului, la 1737 în Moldova feldmareșalul Mûnich cerea boierilor să depună jurământ de credință către Rusia⁴⁸. La 1770 țarina promulga alipirea principatelor la imperiul moscovit. La 1791 zvonurile au mers în aceeași direcție, pentru ca la 1812 odată cu ruperea Basarabiei situația să fie clară „Răpirea Basarabiei ar fi trebuit să învețe pe români un lucru dacă

⁴⁶ *ibidem* p. 177.

⁴⁷ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 389-382 și *idem Războaiele* p. 34.

⁴⁸ vezi A. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci*.

există vreun pericol pentru existența lor ca națiune, aceasta va venii de la Nord, dacă este vreun element adevărat dușman al elementului român este acel rusesc, care nu din neîntâmplare, din neîngrijire pune în pericol existența noastră, ci lucrează cu conștiință la distrugerea ei”⁴⁹.

Lucru acesta devine într-adevăr clar după 1812, dar totuși Rusia rămâne unica alternativă viabilă pentru schimbare. Unica putere cu suficientă tărie și interes pentru a elibera zona românească. În timp ce Austria considera țările române că se fac vinovate de polonism” formula în spatele căreia (...) vedea ascunse revoluția și tendința de preponderență a Franței”⁵⁰.

Franța și Anglia erau încă prea îndepărtate și neinteresate economic în zona spre a intervenii eficient⁵¹.

Așa că se folosește în continuare aceeași formulă și în „actele politice de la Akerman și Adrianopol (...) garantându-le principatelor statutul juridic propus, Rusia contribuia efectiv la lărgirea autonomiei acestora deși, paralel, își instituie dreptul efectiv de protectorat.

Rezultatul va fi invers decât cel așteptat de marea putere protectoare „pe cât rușii, câștigau în înrâurire asupra Țărilor Române pe atâta ei pierdeau în simpatie. Dacă mai rămăsese încă vreo urmă de simpatie pentru ruși în Țările Române, ea face cu totul stinsă în războiul acesta”⁵² (1828-1829).

Duritățile ocupației militare, exigențele financiare, controlul dur au născut un masiv curent de opoziție în societatea românească față de acțiunile Rusiei⁵³.

„Înrâurirea rusească în principate, nu se mai mulțumii ca până acum numai cu precumpărarea numelui său și a puterii sale, ci vroia a lua forma unei organizări care să supună toate puterile vii ale națiunii

⁴⁹ *ibidem*, p. 138.

⁵⁰ *România în relațiile internaționale*, p. 101-102.

⁵¹ vezi Apostol Stan, *Protectoratul Rusiei*, p.40-48. vezi și capitolul II din Ștefan Zeletin, *Burghezia Română (Neoliberalismul)*, București, Editura Humanitas, 1997.

⁵² *România în relațiile internaționale* p. 90-91.

⁵³ A.D. Xenopol, *Războaiele*, p. 166.

voinței și capriciului său. Aceasta se ajunsese de Rusia pe deplin prin Regulamentul Organic”⁵⁴.

Din acest moment rolul capitulațiilor se schimbă radical. Dacă la 1822 ele își pierduseră rațiunea de a mai fi antifanariote căci, prin revenirea la domniile pământene sistemul de dominație grec încetase de a mai avea caracterul de putere și duritate de până atunci urmând a fi treptat complet înlăturat. Tot de la 1822 componenta antiturcă se redusese și ea aproape complet, căci Imperiul otoman fusese acela care realizase refacerea drepturilor vechi ale țării în timp ce Rusia se opusese vehement cerând reîntoarcerea fanarioților.

Ca urmare pe măsură ce constatau că Rusia devenea tot mai opusă intereselor noastre, elitele românești încep a folosi capitulațiile pentru întărirea legăturilor cu Poarta și pentru respingerea protectoratului rus. Cum după 1821 Rusia, Prusia și Austria solicitaseră restabilirea legalității în Principate adică, „o administrație autonomă a acestora concordantă cu vechile tratate, cu capitulațiile”⁵⁵ care dobândesc astfel o consacrare internațională.

Elita românească începe a le folosi contra pretențiilor excesive ale Rusiei. Aceasta trebuie făcută să înțeleagă că Principatele fiind autonome și protejate de Poartă nu mai pot primi nici o altă protecție și în nici un caz nu pot accepta intervenții în afacerile lor interne. Din acest moment (1829, dar și mai clar 1834, retragerea trupelor rusești care lărgeste câmpul de manevră al oamenilor politici români face mai clară această schimbare), capitulațiile sunt antiruse. În momentul în care va fi clar că Rusia nu intenționează să înțeleagă jocul diplomatic românesc apelul va fi direcționat și în plan internațional „Fiind deci state autonome în raporturi de vasalitate cu Imperiul otoman. Principatele Române, conform capitulațiilor care erau invocate tocmai spre a devenii parte integrantă a dreptului public european urmau să se guverneze pe domni pământeni cu toate obiceiurile ce au avut de deplin”.

⁵⁴ A. Iordache, *Principatele Române în epoca modernă*, vol. I, București, Editura Albatros, 1996, p. 198-215.

⁵⁵ A.D. Xenopol, *Războaiele*, p. 168.

O astfel de manevră ce bloca acum avansul Rusiei permitea cele mai mari nădejdi: „și rămâne numai la mila lui Dumnezeu ca el precum au iconomist de au înnoit vechiul privilegiu al țării cu ocârmuirea domniei de domn pământean”⁵⁶ Cuvintele acestea ale mitropolitului Grigore către logofătul Alexandru Filipescu – Vulpe exprimau speranța cea mare. Că țară acum eliberată de Rusia și cu abuzurile Porții drastic limitate va ști să își conducă drumul spre unire și independență.

Drumul marilor nădejdi era deschis și din nou „capitulațiile” – problema vechilor tratate era în avangardă, prin ea se urmărea rezolvarea marilor dificultăți ale principatelor și cu ajutorul lor se va reuși, Rusia va fi înfrântă.

Impresia produsă de momentul 1821 este uriașă, menționarea permanentă a capitulațiilor în cursul revoluției le transformă din nou în elemente de atracție pentru clasa politică românească. Astfel Alexandru (Alec) Beldiman va acorda din nou atenție capitulațiilor după 1821, în special, ilustrând încălcările lor: „acordarea de terenuri tătarilor în Buceag, transformarea Hotinului în raia la 1725 și schimbările cele adesea și fără de vreme ale Domnilor, una din pricinile cele mai mari, care aducea țara în ticăloșie”⁵⁷.

La 28 septembrie 1821 vornicul Teodor Balș și boierii refugiați la Cernăuți cer „să se milostivească către noi prea puternica noastră împărăție, prin așezământul sfântului său înfrumusețat Hatîșerif, după cel dintâi sfânt așezământ ca să aibă țara oblăduirea întru sineși printre pământeni, păzind numirea domniei și cele dintru început privilegiuri care s-au revărsat țării până acum”⁵⁸.

Un arz din Iași al boierilor rămași în țară cere și el „hărăzește nou prin înalt vrednic de închinăciuni alt Hatîșerif pronomiile obiceiurilor ce din vechi au avut norodul Moldaviei, care din vreme în vreme s-au pierdut mai de tot ființa lor din întrebuițările cele rele ale Domnilor greci, ce au fost orânduți oblăduitori pământului”⁵⁹.

⁵⁶ A. Stan, *Protectoratul Rusiei*, p. 45.

⁵⁷ C.C. Giurescu, *Capitulațiile* p. 34.

⁵⁸ *ibidem*, p. 35.

⁵⁹ *ibidem*, p. 36.

Lupta pentru drepturile țării prin capitulații nu avea loc doar în Moldova ci și în Țara Românească. „Anul 1821 poate fi considerat, în mod simbolic, drept linia de clivaj care desparte societatea veche românească – încremenită în ortodoxie, patriarhalitate, moravuri semiorientale, smulsă din timp și pasivă la apelurile istoriei, de societatea nouă, laică, occidentalizată, dinamică, reșezată în confluența vremii și deschisă dialogului culturilor”⁶⁰.

Noua societate se naște acum tocmai prin apelul la istorie, prin lupta pentru vechile drepturi și „tractate” singurele care puteau alcătui temelia unei vieți noi. La anul 1821 s-a conștientizat în mod tragic că lupta pentru drepturile țării prin vechile tratate nu e doar o modă intelectuală, sau un apanaj al unei familii ci o necesitate urgență, națională. Se vede clar că acum aceasta luptă e a tuturor din chiar numărul masiv de memorii și petiții semnate⁶¹ de întreaga clasă politică românească, indiferent că aparține protipendadei sau clasei politice de mijloc, indiferent de orientarea politică prorusă, proaustriacă sau pro-otomană, dorința e una: restaurarea capitulațiilor ca unică cale de refacere a națiunii.

Extrem de clare și ilustrative în această direcție sunt două memorii adresate Rusiei de către diverși boieri din Țara Românească.

În primul dintre aceste documente se declară: „Națiunea valahă, în urmă cu câteva secole guvernată de un prinț legitim, de aceeași națiune, bucurându-se de dreptul umanității.

În anul 1382 sub domnia renumitului sultan Baiazid, prințul nostru numit Mircea pentru a prevenii dezastrele de care Patria noastră putea fi amenințată de acest faimos tiran a luat de acord cu poporul decizia de a încheia cu sultanul un tratat prin care țara se obliga să îi plătească un cadou, ca un simbol al supunerii, 3 mii de aspri pe an, pentru a continua a se bucura de vechile sale drepturi și tradiții (...)

Dar același tiran va rupe tratatele din această epocă, națiunea valahă reușește să își recupereze drepturile sale, și rămâne liberă până în 1462 când prințul Laiotă va reînnoi printr-un aviz comun, al întregii

⁶⁰ P.Cornea, *Originile romantismului*, p. 161.

⁶¹ V. Georgescu, *Memoires et projets de reforme dans le principautes roumaines 1831-1848. Avec un supliment pour les annes 1769-1830*, București, 1972, p. 163-164.

națiuni, vechiul tratat, bazat pe aceleași condiții confirmate de sultanul Mahomed care a promis să le respecte, dar le-a încălcat.

În anul 1470 prințul Vlad încheie pace cu sultanul sub aceleași condiții”⁶²

Cel de al 2-lea memoriu citează și alte înțelegeri - tratate în folosul aceleiași idei: refacerea națiunii române din cele 2 principate „și după ce a ales de Hospodar pe prințul Șerban, el a încheiat ultima pace cu Poarta cu condiția de a-i plăti un tribut anual contra obligației ei de a respecta vechile drepturi ale țării, conținute în tratatele precedente, prin care erau acordate: acela de a întreține armată, de a-și alege prințul, născut în țară, tratat din nou încălcat.s-au încălcat drepturile Națiunii, ca și alte tradiții stipulate de tratate”⁶³.

Pacea din 1774, favorabilă țării distruge stabilimentele turcești, confirmă privilegiile noastre și se restabilește dreptul de alegere a unui prinț din națiunea noastră... drepturile noastre nu au fost nici acum complet respectate⁶⁴.

Concluziile: „noi nu vedem nici un fel de mijloc de a putea exista sub dominația turcilor cu care națiunea valahă liberă, mai mult de odată a încheiat tratate și totdeauna a fost înșelată de Poartă”⁶⁵.

Între timp zvonurile sunt tot mai acerbe și acum ca și la 1806 „poporul a prins a zice că rușii au să preia Moldova din stăpânirea turească ca și pe Țara leșească și nu vor mai avea o domnie. Această prevestire era luată ca un basm de către boieri, ei fiind încredințați că asta nu se va putea întâmpla vreodată, datorită condițiilor în care țara a fost închinată sultanului Baiazid al II-lea”⁶⁶.

Tot la 1821 vornicul Teodor Balș îi va spune seraschierului de la Silistra „a început să-i înșire toate suferințele țării pricinuite de străini,

⁶² V.Georgescu, *Memoires et projets de reforme dans le principautes roumaines 1831-1848. Avec un supliment pour les annes 1769-1830*, București, 1972, p. 163-164.

⁶³ *ibidem* p. 166.

⁶⁴ *ibidem* p. 167.

⁶⁵ *ibidem* p. 168.

⁶⁶ Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani până în zilele noastre* vol. II, București, ed. C.Mihăescu Gruiu, București, Editura Semne, 1998-1999, p. 249, vol. II.

precum și drepturile ce le avea și le nădăjduia să le fie din nou recunoscute în puterea alcătuirii lor cu Poarta și a firmanurilor care le păstra încă de sultanul Baiazid al II-lea”⁶⁷.

Într-un proiect de constituție redactat la 1822 se arată „Pontul 1 – Norodul Moldaviei, ce din vechime și până astăzi a avut și are sfințit privilegiul slobozeniei și acela al volniciei de a se oblădui cu ocârmuitorul său și cu pravilele țarei sub umbrirea prea puternicei împărății căreia este supusă, cere de a avea și folosința acestui privilegiu întru deplină legiuire cele căzute ale dreptății și în păzirea celei datomice a sa supunerii și a credinței sale către Inaltul Devleat”⁶⁸.

La fel memoriul cărvunarilor aprecia și el că „Norodul Moldaviei din vechime și până astăzi a avut și are sfințit privilegiul slobozeniei și acela al volniciei de a se oblădui cu ocârmuitorul său și cu pravilele țarei”⁶⁹.

Ce ne arată toate aceste avalanșe de memorii și petiții solicitând drepturile țării și bazându-se pe capitulații ?

În primul rând că anul 1821 e un moment de răspântie⁷⁰, „un an în care întreaga societate, întreaga elită înțelege că numai refacerea situației de autonomie a țării mai poate salva națiunea de la completa distrugere. În fața ineficienței Eteriei” îndată ce se va afla că țarul îl dezavuează pe Ipsilanti boierii se vor grăbii să bată în retragere, abandonând un steag sub care se înregistraseră mai mult din interes decât din convingere”⁷¹. Apoi în fața Rusiei blocată într-o intervenție de spiritul Sfintei Alianțe. În final și în fața eșecului lui Tudor Vladimirescu și al intervenției otomane în forță, ce a adus jafuri și crime înfiorătoare („Nu trecea noapte în Iași fără siluiri de femei, de fete, de băieți, de bărbați, fără focuri, fără jafuri”⁷²) clasa politică a înțeles că fără un efort imens, născut din disperare, unit și sesizând întreaga Europă asupra situației lor. Principatele sunt condamnate la dispariție.

⁶⁷ *ibidem*, p. 272.

⁶⁸ D. Hurezeanu, Gh. Sbârna – *Partide și Curente politice în România. Programe și orientări doctrinare – 150 de surse originale*. București, Editura Eficient, 2000, p. 39

⁶⁹ V. Șotropa, *Proiectele de constituție*, p. 68.

⁷⁰ P. Comea, *Originile romatismului*, p. 161.

⁷¹ *ibidem*, p. 37.

⁷² R. Rosetti, *Amintiri*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 112.

„În primul rând (...) mulți dintre membrii clasei conducătoare vor traversa o criză de conștiință cu întinse repercusivități care îi va pune pentru prima dată în situația de a-și măsura răspunderea socială și de a înțelege că existența națiunii trebuie așezată pe alte baze. În al 2-lea rând fiindcă rolul principal îl vor juca din ce în ce mai mult după 1821, reprezentanții claselor mijlocii și mici, oameni fără atașamente puternice în vechea societate fanariotă, formați în spiritul renașterii naționale și la școala Europei”⁷³.

Din această disperare, din conștientizarea răspunderilor tuturor se naște o mișcare unificată de apel la capitulații, spre a se pune capăt tuturor samavolnicieiilor a căror victime erau Principatele.

Într-o Europă dominată de legitimism și conservatorism, de dorința reîntoarcerii la trecut, a respectului față de drepturile legitimate de secole, apelul la „capitulații”, la acte seculare ce ne restabileau drepturile era singurul apel care putea fi acceptat și primii curs. Pentru că avea de a face cu puteri conservatoare, chiar reacționare, dușmane astfel revoluției pe care o reprimau pe plan european, Tudor (și urmașii săi – n.n.) tindea să apară ca luptător pentru aplicarea unor principii străvechi care ar fi trebuit puse la temelie raporturilor cu Turcia”⁷⁴. Această tendință⁷⁵ ce se suprapune peste dorința turcilor de a îi înlătura pe greci din mecanismele lor administrative va face ca țărilor române să le fie recunoscut dreptul la domnia pământească după peste un secol de întrerupere.

Această victorie a capitulațiilor va provoca o explozie de bucurie în societatea românească. Se părea că toate drepturile vechi vor fi restaurate, că o nouă epocă de fericire se va întoarce.

Pe cât de oribilă și traumatizantă fusese perioada 1821/1822 pe atât de puternic a fost sentimentul de ușurare și de speranță.

Vlădica Ilarion al Argeșului se va face ecoul acestui sentiment de bucurie că totuși timpul nu a biruit amintirea drepturilor principatelor și că el va apuca să le vadă restabilite prin domnia pământească a lui Grigore

⁷³ P. Comea, *Originile...* p.160.

⁷⁴ vezi A. Stan, *Protectoratul Rusiei*, p. 30.

⁷⁵ vezi relatările lui Salabery care ne sfătuia să așteptăm, căci Sf. Alianță ne va lua într-un final partea – în N. Isar, *Principatele române*, p. 236.

D Ghica „ci mă bucur privind mai vârtos cu ochii sufletului, la ridicarea neamului din prăpastia în care mai mort zăcea, aruncat de vrășmașa vreme, vătămătoarea de om, surpătoarea de cetăți și stingătoarea de neamuri... veselindu-mă, am săltat cu duhul și serbez ziua cea mântuitoare și dimpreună cu mine a o serba pe toți îndemn”⁷⁶.

Fără îndoială domniile pământene vor avea și lipsurile lor⁷⁷ (fiscalitate ridicată, menținerea corupției a unui sistem economic și politic rigid și înapoiat), dar totuși în cadrul lor lupta pentru capitulații va înregistra nenumărate succese. Două exemple în această direcție: lupta națională prin intermediul capitulațiilor purtată de Grigore Ghica și de Ionică Tăutu.

⁷⁶ P. Cornea, *Originile*, p. 213.

⁷⁷ vezi Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 25-38.

A. Capitulațiile în epoca renașterii naționale (1822-1848)

Grigore Ghica se arată de la bun început un om nou pentru timpuri noi: interesat în a restabili privilegiile principatelor și în a da un nou impuls activităților naționale, el însuși un patriot desăvârșit și energic, susținător al reînființării învățământului național prin opera lui Gh. Lazăr (în anii 1818-1821)¹, (ulterior al reorganizării Școlii de la Sf. Sava², inițiator al trimerii primilor bursieri români la Pisa și ulterior la Paris³).

Cunoscător al evoluțiilor eteriste și dornic în a profita de moment spre a obține recăpătarea drepturilor țărilor române numele lui se află la locul de onoare alături de cel al marilor boieri: Brâncoveanu și Văcărescu⁴, în scrisoarea ce îl împuternicește pe Tudor la ridicarea norodului, iar ulterior numele lui apare pe o serie de memorii solicitând refacerea privilegiilor naționale⁵. Un astfel de trecut nu a putut decât să îl recomande partidei naționale și să îl ajute a devenii domnitor. Odată ajuns în scaunul țării tot acest trecut i s-a impus și l-a transformat prin deosebita sa corespondență cu cavalerul de Gentz într-un propagator al ideii capitulațiilor în mediul diplomatic european. Maniera sa decisă și abundentă în informații, dar în același timp diplomatică îl impun atenției noastre, astăzi, ca unul dintre personajele remarcabile ale luptei pentru capitulații în perioada imediat următoare momentului 1821.

Astfel în iunie 1823, Gr. Ghica îi scria corespondentului său vienez o amplă pledoarie pentru drepturile Principatelor, atât în fața Rusiei cât și a Turciei: „după Constituțiile (capitulațiile – n.n.) fundamentale ale principatelor, constituții care au fost sancționate formal, după ce Poarta a primit aceste

¹ N. Isar, *Principatele românilor în epoca luminilor*.

² N. Isar, *Școala de la Sf. Sava*.

³ N. Isar, *Principatele române...*

⁴ Gh. Platon, *Istoria modernă a României*.

⁵ A. Stan, *Principatele române în epoca modernă*.

țări sub protecția sa, numirea prinților străini în administrarea țării, trebuie să fie privită ca o inovație și ca un atentat adus tratatelor care garantează aceste Constituții, Rusia ea însăși a propus la Kainardii dintr-un singur motiv, reînscierea acestor vechi privilegii⁶, acelea de a ferii principatele de intrigile grecești. În dificilul moment al redactării acestei scrisori, domnul se confrunta atât cu diversele pretenții ale Porții cât și cu cerința Rusiei de a se revenii la sistemul domnilor fanarioți, ambele cerințe încalcând autonomia prevăzută prin capitulații a Țărilor Române. Lucru pe care domnitorul îl face astfel cunoscut într-o nouă scrisoare din 8/20 noiembrie 1823 clar cavalerului de Gentz și prin el curții vieneze drepturile inalienabile de care se bucură principatele: „Dorința mea e de a aduce câteva observații la partea relativă la capitulațiile celor două principate și la pretenția contestabilă a Rusiei. . . Trebuie avut mult curaj sau să presupui pe cititori mai puțin instruiți pentru a vorbi de capitulațiile pe care sultanii Mahomed II, Soliman II, și Mahomed IV le-au acordat Principatelor, sau să pretinzi că aceste capitulații pe care nimeni nu le-a văzut și pe care nici o istorie nu le menționează au fost confirmate de tratatele dintre Rusia și Poartă. Acesta conține două lucruri diferite: 1. Capitulațiile țării și 2. Reconfirmarea acestor capitulații prin tratatele între Rusia și Poartă.

Dacă dvs. înțelegeți prin capitulații o convenție formală realizată între această țară și Poartă, aveți dreptate de a revoca existența lor, dar deoarece prințul Mircea, primul a pus Valahia sub protecția binevoitoare a Sublimei Porți, dacă acesta era prea mândră, prea impérieuse, pentru a face o convenție cu el. Sultanul Baiazid pentru a constata acest act, a socotit că face acest lucru acordându-i acestui nou tributar un hatîșerif, în care, după ce a fixat tributul pe care Valahia trebuia să îl plătească anual ca preț al protecției, el a adăugat că această țară va fi guvernată întotdeauna de prinții săi după legile sale și după tradițiile existente pe care le confirmă în întregime.

Sultanul Mahomed II a făcut și el să fie trimis în anul (loc alb) un hatîșerif în același sens, unde mai spune că turcii nu trebuie să intre în

⁶ Vlad Georgescu, *Din corespondența diplomatică a Țării Românești (1823-1828)*, București, Muzeul româno-rus, 1962, p. 79.

afacerile interne ale țării. Un alt *hatiserif* apăra de acuzație, citație și judecată un supus valah în fața altui tribunal, decât acela al Principatelor.

În 1767, Sultanul Mahomed IV a trimis prințului domnitor pe atunci, Grigore Ghica, un *hatiserif* asemănător, îndreptat mai ales contra turcilor care urmăreau arbitrar să intre în țară.

Este de remarcat că în toate aceste *firmane*, Valahia este reprezentată formal ca o țară separată de restul imperiului otoman, având propriile sale legi și guvernul său separat.

Dar actul cel mai recent și cel mai decisiv în această privință este *hatiseriful* pe care bunătatea nepuizabilă a sultanului Selim al III-lea a binevoit să ni-l acorde în anul 1802. Toate tradițiile vechi, toate privilegiile țării au fost numite și confirmate în totalitatea lor, în mod solemn și pentru totdeauna.

Putea Sublima Poartă să recunoască mai clar constituția și imunitățile celorlalte privilegii ale țării decât a făcut-o în maniera *hatiserifului* susmenționat?

Și dacă terminologia diplomatică nu îi poate da acestora termenul de capitulație cel puțin în semnificație și formă?

Iertați, d-le unui valah, a pleda cu această ocazie, cauza cea mai importantă a patriei sale: dacă nu ar fi decât că aceste tratate încheiate între puteri ar fi inutil, ar fi chiar ridicol să mă hazardez cu observațiile mele personale în fața unui asemenea judecător. Dar cum nu este decât chestiunea *hatiserifelor* date de Sublima Poartă, în timpuri diferite, care s-ar putea să nu fie așa de bine cunoscute mă alin gândindu-mă că veți găsi ardoarea mea demnă de indulgența dvs”⁷ ... „Dacă îmi este permis să avansez o opinie, făcând abstracție de toate aceste tratate o voi face rezumând-o astfel:

- 1) Principatele au incontestabil privilegiile lor separate.
- 2) Sublima Poartă a recunoscut și confirmat aceste privilegii prin maniera sa, adică prin *hatiserife*.
- 3) Dacă mai e ceva la ultimul punct e că și Rusia are maniera sa de a interveni în favoarea lor”⁸.

⁷ *ibidem*, p. 96-97.

⁸ *ibidem*, p. 98-99.

„Dreptul pe care Rusia îl are de a intervenii în favoarea celor două principate e din nou clar și expres oprit”⁹ (prin hațișeriful din 1802 -- n. n.).

Toată această uriașă demonstrație este extrem de interesantă, în primul rând prin poziția celui care o face, căci e unul din rarele cazuri când domnitorii principatelor îmbrățișează această teorie a capitulațiilor și o exprimă în prim planul relațiilor internaționale. Apoi prin cel căruia îi e adresată, personaj cheie al diplomației europene post 1815 și cătuși de puțin în ultimul rând prin subtilitatea cu care sunt demontate toate pretențiile Rusiei de a impune un protectorat abuziv și exploatare asupra Principatelor.

Dezvăluirile pe care scrisoarea le aduce în privința nenumăratelor vexațiuni la care erau supuse Principatele de curtea suverană și cea protectoare. Simțul diplomatic cu care se realizează contracararea pretențiilor Rusiei de a crede că actele capitulațiilor îi aparțin doar ei și sunt înscrise doar în actele bilaterale cu Poarta. Vechimea acestor acte și respectarea lor până în timpurile moderne sunt argumentele forte pe care Grigore D. Ghica le impune cu patos în corespondența sa ilustrând astfel drepturile românilor ca acte internaționale necontestabile și create prin efortul propriu.

Domnitorul nu ezită într-o altă scrisoare să își illustreze clar conduita fermă pentru apărarea acestor acte: „Fiecare om supus al Porții sau străin, va găsi mereu lângă mine protecția pe care constituțiile (capitulațiile) Principatului și tratatele i-o acordă, dar nici o persoană să nu se amăgească că va putea obține vreodată ceva ce va fi contrar acestor două puncte care formează baza acțiunilor mele (5/17 martie 1824)”¹⁰.

Și într-adevăr în momentele de dificultate, momente în care domnitorului i se cere fermitate în apărarea capitulațiilor el o face, astfel la 22 octombrie/3 noiembrie, el îi scrie lui Gentz în legătură cu purtarea lui Cuciuc-Ahmed-aga „dar era posibil ca marele agă al bestiiilor turcești să

⁹ *ibidem*, p. 98.

¹⁰ *ibidem*, p. 125.

facă în mod arbitrar o execuție când există în țară un prinț, singur deținător al acestei puteri după tratate?”¹¹.

Această mândrie națională de a fi român și de a fi după tratate și mai ales după capitulații stăpânul de necontestat al acestui principat îl va face să scrie în noiembrie 1825 cu o duritate deosebită în legătură cu relațiile sale cu Minciaki: „El (consulul rus – n.n.) a căutat în fiecare moment să mă facă să îmi amintesc, de privilegiile țării, a cărei inviolabilitate este, spune el, garantată prin tratate. I-am spus că nu e persoană în această lume mai interesată decât mine în a observa cu cea mai mare atenție aceste privilegii, binele patriei depinde de ele și eu nu sunt străin de acest bine”¹².

¹¹ *ibidem*, p. 157.

¹² *ibidem*, p. 194.

B. Ionică Tăutu și capitulațiile

Ionică Tăutu despre care s-a scris și nu fără dreptate că „viața, faptele și scrisele lui se topesc în legendă”¹ iar alți autori au văzut în el „gânditorul politic care a dezvoltat ca nimeni altul teoria capitulațiilor”² a avut fără îndoială scrieri de geniu pe care puțini autori le-au înțeles și apreciat așa cum ar trebui. „Opiniile lui Ionică Tăutu privind evoluția raporturilor cu Poarta și modalitățile de asigurare a unei autonomii politice cât mai largi oferă un exemplu de ceea ce însemna în epocă capacitatea de adaptare la realitățile timpului. Calea luptei pentru emancipare politică, în condițiile unei țări atât de mici, cum era Moldova – și judecata, evident, era aplicabilă și Țării Românești – nu, putea fi alta decât ceea ce acțiunii pașnice, politico-diplomatice, în vederea lărgirii autonomiei politice în raporturile ei cu puterea suverană”³.

Încă de la începutul activității publice în vestita sa „Strigare norodului Moldavii către boierii pribegiți și către Mitropolitul”⁴, „unul dintre cele mai importante pamflete ale sale” el va dezbate ardentă problemă a capitulațiilor. „Silnicili nevoi de pe dinlăuntru, cari de multe vremi ticăloșesc pre norodul Moldavii, au fost totdeauna pentru dânsul dreptăți legiuite ca să-și ceară driturile ce i s-ar cuvini... Acest pământ odinioară ocârmuit de endipendanți săi voievozi, au avut hotărârile sale în întindiri, așezământurile sale în datorii, preveleghiurile sale în urmare, și pravilile sale... În urmă, vreme au prelungit o epohă în cari îndesătili năvăliri a neastâmpăraților tătari, ce fără cuvînță și dreptati tulbură tihnita odihnă a acestui norod, au fost pricină cari au cerut neapărat aflari de adăpost supt vreo puteri megieșată. Aceasta s-au făcut de către voievodul Bogdan, care au întemeiet așezământuri cu pre puternica Poartă othomanicească... Priveleghiile așezati atunce, pre cari obște Moldavii nu contenești de a le

¹ Ionică Tăutul, *Scrieri social politice*, Editura Științifică, București, 1974, p. 18.

² N. Isar, *Principatele Române în epoca luminilor*, p. 149.

³ *ibidem*, p. 149.

⁴ *ibidem*, p. 149.

sfinții, au avut câteva vremi de urmări... Dintr-u aceasta au născut puternica pricină de intrigă între dâșii, legiuita pricină a apărării domnilor și sfânta datorii a pre puternicii Porții ca să pui în lucrări liniștire... atâta s-au (n.n.) schimbat așăzatile privileghii, încât statul Moldavii acum nu esti decât un scheletu a grozăbiei, pre cari dacă ar fi puțință a-l vide acel vechi irou al acestui pământ, voevodul Ștefan cel Mari, ar veni în cel de pre urmă năcaz și deznădăjduire”⁵. Nimic mai clar decât această descriere.

Revenind la remarcabila analiză a d-lui N. Isar „I. Tăutu demonstra că închinarea către Poartă s-a făcut cu titlu de protecție iar nu de supunere necondiționată”⁶ și o demonstra prin ilustrarea clară a situației libere a Moldovei de dinainte de închinare, libertate „supt privirea și primirea națiilor învecinati”⁷ și ulterior a evoluției istorice care a dus la încheierea capitulațiilor și ulterior la încălcarea treptată a acestor drepturi până la momentul 1821.

Singura soluție, singura posibilitate pe care autorul o vede e refacerea vechiului stat: „vechile preveleghii, însămnând toati datoriile noastre și toati driturile, arată tot ceia ce eram datori să dăm”⁸. „În vreme ce pământul acesta au pus armile gios, au supus încredințare odihnii sale la pre puternica stăpâniri a Porții”⁹.

Cauza relelor stă tocmai în dezunirea pământenilor care nu vor și nu știu să își apere drepturile căci dinspre partea ei „Pre puternica Poartă totdeauna au știut că în pământul acesta sânt la lucrare preveleghiile așăzati, pravilile lui și bunili rânduieli”¹⁰.

Dacă dezunirea ar fi depășită și capitulațiile ar fi considerate ca un veritabil document nu numai de politică externă, dar și de politică internă „atunce Moldavie supt un voevod patriot, cu dureri pentru statul său... împlinind toate datoriile sali cătră pre puternica Poartă, fără sminteală, ar fi fost unul din pământurile cele fericite”¹¹.

⁵ I. Tăutu, *Scrieri...*, p. 80.

⁶ N. Isar, *Principatele Române*, p. 149.

⁷ I. Tăutu, *Scrieri*, p. 80.

⁸ *ibidem*, p. 80.

⁹ *ibidem*, p. 83.

¹⁰ *ibidem*, p. 88.

¹¹ *ibidem*, p. 89.

Ionică Tăutul ne apare astfel ca unul din rarii gânditori politici care observă utilitatea capitulațiilor nu doar în apărarea drepturilor internaționale ale patriei sale, dar și în organizarea în interior a unui nou stat, a unei noi domnii capabile să facă față cerințelor secolului XIX. Era acesta drumul care va duce ulterior, în anii 1853-56 la lupta pentru unire prin agitarea problemei capitulațiilor, la unificarea celor două programe de transformare internă și externă într-unul singur: național.

Ulterior imediat după evenimentele anilor 1821-22 el urmărea într-un „Plan pentru alcătuirea unei istorii a Moldovei în anii 1821-1821”, carte ce urma a se intitula „A doua solie”, următoarele idei extrem de revelatoare pentru opinia lui asupra capitulațiilor „Titlul cărții să fie: A doua solie. Pentru că în adevăr solii hotărâtoare de soarta Moldaviei, până acum au fost două. Cea dintâi în vremea domnului Bogdan, spre închinare țării sub umbra și ocrotirea Pre Înaltei Porți și cea al doile, acum”¹².

Aceeași opinie o exprimă I. Tăutu și în largul său răspuns „Scrisoare-pamflet împotriva marilor boieri moldoveni refugiați la Cernăuți”: „Deci, îmi este iertat a vă da sfatul meu! Eu vă pun înainte că pământul nostru din învechime este închinat la prea Înalta Poartă, cu privilegiurile noastre – ce sunt desăvârșit priincioase și folositoare; că supt umbra ei ne adăpostim cu toată ticna și liniștirea și nu avem răle, decât numai pre acele dintre noi, ci ne facem unul altuia; că Prea Înalta Poartă nu cere de la noi decât birul și supunerea; că a le împlini este cea mai legiuită datorie a noastră”¹³.

Pentru Ionică Tăutu aflat acum implicat în apărarea domniei lui Ioniță Sandu Sturza, (prin a cărei influență a devenit inițial căminar, ulterior comis și din 1824 secretar al Capucehaiei Moldovei la Constantinopol, deci o carieră în plină ascensiune pentru care el a renunțat la orice alte ocupații lucrative, mult mai satisfăcătoare financiar¹⁴) a cărei alegere el înțelesese să o sprijine și să o salute ca o refacere

¹² *ibidem*, p. 100.

¹³ *ibidem*, p. 132. vezi Valerian Popovici „Cu privire la opoziția marii boierimi împotriva lui Ioan Sandu Sturza”, domnul cărvunarilor, *Studii și cercetări, Științe Istorice*, VIII, (1957), numărul 1.

¹⁴ vezi – Studiul lui Emil. Vârtosu în Ionică Tăutul, *Scrisori social-politice.*, p. 10-18.

neesperată a drepturilor noastre vechi. Capitulațiile însemnau pentru Tăutu, a acorda Moldovei o șansă de care fusese lipsită în ultima sută de ani, șansa unei vieți normale, liniștite și în continuă dezvoltare. Aceasta e poziția de pe care el amendează și respinge plângerile boierilor de la Cernăuți și Chișinău „Supt buna voință ce are marile împărat de fericirea noastră și supt grijile unui domn patriot ne este deschis... a statornici temeiurile unei fericiri bune, pre care să o lăsăm moștenire urmașilor”¹⁵.

Totuși Ionică Tăutu nu luptă pentru impunerea ideii capitulațiilor doar în interiorul țării ci și în exteriorul său și dincolo de învinuirea de filo-otoman care i s-ar putea aduce el înțelege să își apere drepturile țării chiar față de Imperiul Otoman în care nu încetează de a vedea de altfel „partenerul” nostru natural. Astfel la 6 iunie 1824 într-o „socotință privitoare la chezășia cerută de Marele Vizir pentru siguranța ostașilor și neguțătorilor turci din Moldova” el scrie: ”cu paza mărginimii (a hotarelor – n.n.) ne poate eși și driturile ei (ale țării – n.n.) și, în sfârșit, cu aceasta noi singuri vom strica un însemnat privileghi al nostru. Căci a ne păzi singuri țara este a fi un stat însămnat”¹⁶. În continuarea aceluiași idei concluziile sale privind necesitatea organizării cu ajutorul Porții a unui stat nou, puternic merită redată deoarece baza acestei organizări este constituită din nou de prevederile și grija pentru capitulații: „Că nu numai ne stricăm privileghiile pe care, poate, le-au hrentuit oarecum vreme, dar le întocmim, și ne statornicim pentru noi o îndămnare, urmașilor le lăsăm o pricină să ne pominiască, și străinii să continiască de a ne mai huli că pierdem prilejurile. Și în sfârșit al 4-le. Aciastă stare ne mai aduce să fim chiar un stat stăpânitor, precum am fost după privileghiile cele vechi a țării, adecă cu adivărat și birnic, dar de sine stăpânitor, cu pravilele și cu puterea sa întru toate ale țării”¹⁷ urmând cuvinte care trebuiesc înscrise cu aur căci ele ne explică viața și faptele celui care a fost Ionică Tăutul și lupta lui pentru drepturile neamului său cuprinse în capitulații „Aciasta este mult pentru un patriot adevărat și pentru persoanele ce știu giudeca în politică”¹⁸. Într-o scrisoare din

¹⁵ *ibidem*, p. 132.

¹⁶ *ibidem*, p. 135-136.

¹⁷ *ibidem*, p. 143-144.

¹⁸ *ibidem*, p. 144.

1825 către Theodor Balș își exprimă mândria față de trecutul Moldovei: „strămoșii noștrii nu să legăna decât între plug și arme. Ei sămăna trofeile, cu sângile mărturisiră supunire cătră Poartă și brăzda pământul”¹⁹.

Aceluiași corespondent în 15 februarie 1826 vorbindu-i despre temeiurile și mijloacele politicii externe a Moldovei îi spunea: „Cât pentru politica ce pre dinafară a noastră ia să închee într-un singur și prisne articol, adecă: noi suntem un norod supus Înaltei Porți otomanicești, căriia dăm pe an niște dări hotărâte și rămânem înlăuntru nostru slobozi despre dânsa în legia, în pravilile și în obiceiurile noastre... Este adevărat că, după privilegiul ce ni dădusă Sultan Soliman Canoniu noi rămăsăsăm a fi aceia ce să numește un état souverain: avem ocărmuiria noastră, mai mai neatârnată; avem armia și puteria noastră; putem face, precum am și făcut, războaie și păci cu megieșii, însămnăm ceva între alte staturi și puteam ține cu dâștile aduciri diplomaticești. Mica dare ce ni era însemnată a da Înaltei Porți pe an era pentru a-i ave scutiria când vrășmașii noștri ar fi fost mai tari”²⁰. Încă o dată Tăutu exprimă aici ideea sa favorită: garanțiile date de capitulații trebuie să fie principala noastră grijă și principalul nostru temei. Temei spre a nu fi supuși altor state, spre a ne menține existența neatârnată și grija spre a ne recuceri etapă cu etapă drepturile sacre obținute prin înțelegere cu Sublima Poartă. Acesta și numai acesta este drumul datoriei, drumul politicii noastre externe pentru adevăratul ambasador al Moldovei de la 1824 la 1828 la Istanbul.

Pentru Ionică Tăutu obținerea capitulațiilor este prin ea însăși o imensă victorie.

Un fapt definitoriu al existenței naționale pe care nu ezită a îl face cunoscut și în legăturile sale cu exteriorul, devenite după 1824, grație misiunii sale la Constantinopol mult mai frecvente și mai facile. Legături de care înțelege să uzeze pentru a face publicitate cauzei și istoriei naționale, astfel într-o scrisoare din 1828 el arată unui milord elementele definitorii ale existenței Moldovei: „Acele două provincii, independente... s-au supus Imperiului Otoman în timpul... lui Soliman, dar cu condiția

¹⁹ *ibidem*, p. 150.

²⁰ *ibidem*, p. 158.

expresă ca guvernelor lor să fie conservate în starea existentă, că turcii nu se vor amesteca în nici un fel în administrația lor interioară și că religia le va fi respectată. În compensația acestor privilegii și a suveranității protectoare a Porții cele două provincii sunt obligate de a acorda ajutor militar și de a plăti anual un tribut... Câteva din aceste condiții există încă în integralitatea lor”²¹.

În 1828 într-o descriere a instituțiilor Moldovei el ilustra principală caracteristică a poziției politice a Moldovei: „Supusă împărăției otomanicești... având o cârmuire atârnată de la Înalta Poartă, dar în mărginirea privilegiilor locului, slobodă lucrătoare înlăuntru”²² ... slobodă... în felul ocârmuirii sale, Moldavie, mărturisindu-să supusă stăpânitoareii sale puteri, precum o leagă privileghiile, și dându-și dările rânduite. Să poate făli de împlinirea datoriilor atârnatăii sale”²³.

Devenit tot mai convins după izbucnirea războiului ruso-turc din 1828-29 de necesitatea de a avea în fruntea Principatelor un domnitor tânăr, capabil să facă față situației tensionate și bazându-se pe teoria capitulațiilor să obțină independența Moldovei, Ionică Tăutu începe o acțiune politică menită să îl transforme în domnitorul țării.

În august 1829 în cadrul unui șir de cereri adresate Rusiei și Turciei spre a îl numi domn al Moldovei, Ionică Tăutu își va fundamenta cererea pe „privileghiul cel mare, ca pre domnii noștri să-i aliagă Divanul țării cu primirea opștiască a lăcuiitorilor”²⁴ iar între argumentele forte ale acestei candidaturi arată filiația sa din logofătul Ioan Tăutul, care „au fost ambasadorul domnului Bogdan, în vremea supunerii țării la Sultan Soliman I”²⁵. În cererea similară adresată Înaltei Porți, el arată din nou „Acest numit comis Ioan Tăutul este descendent direct din logofătul Tăutul, care logofăt Tăutul, fiind trimis de către voievodul Bogdan cel Bătrân, ca să închine țara noastră la Înalta Poartă a puternicii Împărății”²⁶.

²¹ *ibidem*, p. 202.

²² *ibidem*, p. 203.

²³ *ibidem*, p. 204.

²⁴ *ibidem*, p. 271.

²⁵ *ibidem*, p. 272.

²⁶ *ibidem*, p. 278.

Tot în august 1829 în aceeași serie de acte menite să pregătească ascensiunea sa la tronul Moldovei el va scrie în „Manifest adresat către moldoveni, pentru alegerea sa ca domn al Moldovei” aceleași idei menite a îi lega numele de momentul cel mai mare, în opinia sa, al istoriei Moldovei și în general a românilor: semnarea capitulațiilor. De altfel conștiința mândriei apartenenței sale la un neam pe atât de vestit cât și de vechi l-a însoțit de la începutul carierei sale stându-i drept îndemn pentru toate faptele sale încă din 2 septembrie 1823 când se propunea înălțarea sa la rangul de mare comis făcând să se scrie despre apartenența sa la un neam „care s-au însămnat totdeauna cu credincioasele slujbe ce au adus patriei”²⁷.

Aceste slujbe nu au luat, din fericire, sfârșit odată cu prematurul și tristul sfârșit al marelui gânditor politic în Constantinopolul anului 1830.

Generația anului '48 a înțeles și a prețuit rolul și mărturia lui Ionică Tăutul în sprijinirea și regăsirea identității și drepturilor naționale înțelegând a saluta în el pe cel ce a făcut ideea capitulațiilor să trăiască o nouă perioadă de glorie. Nu e deloc întâmplător că aproape fiecare mărturie și amintire a urmașilor în legătură cu Ionică Tăutu sfârșește prin a vorbi despre capitulații, deoarece în Moldova anului 1822 el a reprezentat ideea drepturilor românilor față de Înalta Poartă, dar și față de ei, drepturi, „privileghiuri” cum le spune el, stabilite prin actele pe care străbunii săi le semnaseră la Constantinopol și pe care el le vroia reîntronate în Moldova pe tron odată cu el. Candidatura lui ca să parafrazăm o expresie celebră, data de la tratatele lui Bogdan cel Orb și el era conștient și mândru de aceasta și nu a ezitat să o reamintească și contemporanilor săi devenind practic în memoria lor: omul drepturilor Moldovei. Alecu Russo va spune frumos la 1855: „Ionică Tăutu e România reînviată, mascată de toate patimile patriotice și giucând tot același rol prin condei și stăruinți în politică, care îl giuca Vladimirescu ca pușca plăieșească”²⁸.

²⁷ *ibidem*, p. 311, vezi și Gheorghe Agavrilioaiei, „Ionică Tăutu (1795-1830)”, în *Analele Științifice ale Universității din Iași*, XII (1966), nr. 2, p. 223-229.

²⁸ *ibidem*, p. 351.

Tot el va spune prezentând legătura indisolubilă capitulații-Tăutu: „corespondența și documentele politice găsite la el sunt, la cunoștința noastră, singurele documente ale acei mișcări ce se afundă între trataturile de la Acherman și Adrianopol... din mormântul lui Tăutu ne va arăta această... carte... De independență, de vechi drituri?”²⁹ .

În 1856 Gheorghe Tăutu va scrie în poezia sa „La mormântul lui Ioan Tăutu”:

„ ...bărbatul care
Se afl-acie de toți uitat
.....
Iubia Moldova, mândra lui țară
.....
Ale ei drepturi statornicite
De-anticul, bravul, bunu-i străbun
Privind cu ochii cum sunt lovite
Plânge românul, plânge acum,
Strigă cu voace, cu voace tare:
Copii ai Romei, să ne unim !
Căci privilegiul ni este mare
Decât noi trebui să-l sprijinim !”³⁰

Astfel intră Ionică Tăutul în istorie, luptând pentru drepturile țării sale prevăzute prin capitulații, poate e unicul exemplu când această idee a covârșit atât de mult mintea și imaginația unui scriitor politic și istoric român până la 1848. Și din nou I. Missail în 1863 va aprecia: „Ceea ce n-a putut să facă Tudor cu sabia, a voit să realizeze Tăutul cu capul, cu pana”³¹. Asemănare care capătă noi valențe prin unitatea de poziție pe care cei doi au avut-o în problema capitulațiilor pe care amândoi le-au considerat singurele acte menite a garanta libertatea nației lor și din momentul în care au înțeles aceasta nu au încetat a-i face și pe ceilalți să creadă prin puterea convingerii lor și nu au încetat a face aceasta și după moarte.

²⁹ *ibidem*, p. 352-353.

³⁰ *ibidem*, p. 360.

³¹ *ibidem*, p. 362.

Numele lor însemnând un singur lucru, același lucru în memoria urmașilor: drepturile națiunii române.³² Grigore Ghica și Ionică Tăutu nu erau însă singurii oameni politici care priveau capitulațiile ca elemente de bază ale diplomației românești și după instaurarea domniilor pământene. Astfel, în 1823 un grup de boieri moldoveni, pro-ruși, în scria consulului Minciaky cerând intervenția Rusiei pentru respectarea capitulațiilor deoarece „supuși Turciei noi suntem în același timp supuși la prea puternica protecție a Rusiei, noi am fost protejați de tratate, avem recuperate drepturile noastre politice peste care opresiunea împietase de prea mult timp, ne-am adus aminte de drepturile noastre, cum a fost atunci când acest principat în 1529 a recunoscut suveranitatea Turciei. Reclamația noastră a fost bazată pe vechile noastre drepturi și aceste cereri (domnia pământeană – n.n.) sunt sprijinite pe vechea stare de lucruri”³². Un an mai târziu când era clar că domnia pământeană era obținută, patru boieri moldoveni delegați de domnitorul Ioniță Sandu Sturdza îi scriau sultanului Mahmud al II-lea „Clemența Înălțimii Voastre în favoarea poporului moldovean e infinită, ea i-a acordat vechiul privilegiu de a avea un prinț pământean și toate vechile instituții au fost recunoscute și sancționate”³³.

O viziune la fel de triumfalistă asupra respectării capitulațiilor după 1822 avea și un memoriu cuprinzând „Considerațiuni asupra Moldovei și Valahiei la începutul anului 1825”. „Pactul închiat inițial de Bogdan cu sultanul Soliman asigura Principatelor liberul exercițiu al religiei ortodoxe, conservarea legilor scrise și a obiceiurilor.. se recunoștea independența Moldovei, apărută de o armată națională, comandată de un Domnitor inamovibil și liber în funcția sa... aceleași condiții au fost puțin mai târziu atașate și la suveranitatea Valahiei”³⁴.

Interesant este că autorul pune în aceste „Considerații” ca elemente ale capitulațiilor exact cererile partidei naționale de până la Tratatul de

³² vezi și Constantin M.-Gruiu, *Moldova (1359-1859)*, București, Editura Semne, 1998, p. 236.

³² D. A. Sturdza, *Documente privitoare la istoria românilor*, supl. I, vol. IV (1802-1849), București, 1891, p. 25.

³³ *ibidem*, p. 60.

³⁴ *ibidem*, p. 65.

la Adrianopol. Totul se regăsește aici inclusiv cererea privind „libertatea comerțului” care ar fi fost și ea prevăzută în capitulații. Aceste „Considerații” au în mod clar drept autor un personaj din apropierea domnitorului Ioniță Sandu Sturdza, deoarece cuprind și un atac virulent la adresa Rusiei: „imunitățile acordate Principatelor în acest prim pact de un necredincios, nu pot fi obținute de la un suveran ortodox (al Rusiei – n.n.)”³⁵. Adică ceea ce putuse acorda sultanul (și se spera că va mai acorda) nu era câtuși de puțin de așteptat din partea Rusiei. Din tabăra boierilor opoziționiști refugiați la Cernăuți³⁶ veneau altfel de memorii, care bazându-se tot pe teoria capitulațiilor protestau pentru încălcarea acestora și ruinarea țării în timpul domniilor lui Grigore Ghica și Ioniță Sandu Sturdza. Astfel în 1825 ei îi scriu lui Nessel Rode: „spre a depune la picioarele tronului imperial al legitimului nostru protector prea umila noastră cerere în care expunem călcarea tuturor drepturilor și imunităților noastre și cerem să fie reintegrate vechile nostre instituții de care Moldova s-a bucurat din timpuri imemorabile”³⁷.

Aceiași boieri îi trimit o suplică și cancelarului Metternich în care îl roagă: „să priviți cu bunăvoință cererea noastră prea umilă pe care am adresat-o și împăratului Rusiei în care expunem încălcarea instituțiilor noastre, suspendarea drepturilor, a imunităților, privilegiilor cele mai sacre pe care Moldova le posedă din timpuri imemorabile, în virtutea concesiunilor pe care Înalta Poartă, suverana noastră le-a acordat. Fără aceste instituții patria noastră nu are viitor”³⁸. Tot din tabăra boierilor pro-ruși Nicolae Rosetti Rosnovanu trimitea la Sankt Petersburg un „Memoriu adresat Rusiei” în care bazându-se din nou pe teoria capitulațiilor cere respectarea drepturilor de autonomie ale Moldovei, retragerea trupelor turcești și revenirea boierilor în țară: „un tratat a fost ca urmare închiat între Poarta otomană și Principate, ale cărui articole se găsesc în mai multe cronică moldave (...) mai multe articole

³⁵ *ibidem* p. 65.

³⁶ vezi N. Isar, *Istoria modernă a românilor (1774-1848)*, București, Editura România de Măine, p. 88-89.

³⁷ D.A. Sturdza, *Documente privitoare la istoria românilor*, supl. I, vol. IV (1802-1849), București, 1891, p. 80.

³⁸ *ibidem*, p. 81.

din acest tratat sunt în vigoare până în aceste zile, pentru că nu permit turcilor să ocupe teritoriul în Moldova sub nici un pretext, de a domicilia, de a face moschei, și să nu se amestece în administrarea internă”³⁹.

Chiar și tabăra lui Ioniță Sandu Sturdza, cu toată neîncrederea masivă pe care o are față de Rusia, îi cere din timp în timp ajutorul bazându-și demonstrația tot pe teoria capitulațiilor. Ei nu cer Rusiei o favoare care ar obliga Moldova ci doar respectarea unui drept obligatoriu pentru Poartă ca și pentru Rusia: „Sublima Poartă e dispusă a restabili printre noi ordinea legală și regimul distinct pe care Moldova îl posedă din timpuri imemorabile, regim pe care ea la obținut în virtutea unui pact liber consimțit, care a fost consolidat de tratatele dintre Rusia și Poartă”⁴⁰. Numai pe această bază Divanul Moldovei este gata a colabora cu Rusia pentru îndepărtarea armatei otomane, revenirea refugiaților și a consulilor ruși, adică înlăturarea efectelor revoluției din 1821. Definitorie pentru activitatea politică din Principate în perioada primilor domni pământenți rămâne: ”Socotința asupra cererii de chezășie cerută de Prea Înaltul Devlet făcută la 6 iunie 1824 la Iași” spre a se obține retragerea turcilor din țară și semnată chiar de domnitorul Ioan Sandu Sturdza. „Moldova cerea ca să devie iarăși stat stăpânitor, cum au fost după privilegiile cele vechi ale țării adică atârnat de adevărat și bimic dar de sine stătător cu pravila și puterea sa”⁴¹.

Practic în aceeași direcție mergeau atât cererile boierilor emigranți cât și actele lui Grigore Ghica sau Ionică Tăutu și activitatea diplomatică a lui Ioan Sandu Sturdza. Ca de atâtea ori chiar dacă mijloacele erau diferite clasa politică românească se regăsea în acțiunea comună pe temeiul capitulațiilor.

După cum aprecia N.Iorga în al său vestit studiu „Dezvoltarea ideii unității politice a românilor „după aceasta (1821 – n.n.) se ridică o generație nouă... pătrunsă în întregime sub influența ideilor nouă din Apus, nu de patriotism muntenesc sau moldovenesc, ci de patriotism românesc”⁴² „iar acest patriotism își găsea o parte a uneltelor sale tocmai în amintirea vechilor noastre tratate cu Poarta.

³⁹ Vlad Georgescu, *Memoires...*, p. 133.

⁴⁰ *ibidem*, p. 83.

⁴¹ E. Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, p. 591.

⁴² vezi studiul lui P.P.Panaiteescu, *Unificarea politică a Țărilor Române în epoca feudală*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei, 1960, p.88.

C. Capitulațiile între 1830–1848, armă împotriva protectoratului rus

În ciuda temerilor românilor privind continua încercare a Rusiei de a le încălca drepturile, perioada se deschide în mod paradoxal, (căci evenimentele vor da dreptate celor ce se temeau) cu un gest prin care Rusia pare a încredința că va păzii capitulațiile.

Astfel în instrucțiunile redactate în numele țarului Nicolae I (1825–1855) și trimise comisiilor de întocmire a Regulamentelor Organice „se prevedeau (...) că orice ar întreprinde adunările și domniile contra privilegiilor Principatelor Române stabilite în tratatele și hațișerfurile dintre cele două mari puteri, suzerană și protectoare, se va considera ca un lucru neînființat”¹.

Se continuă vechea politică rusească, atât de bine cunoscută de români „când agenții săi se străduiră de a câștiga pe bunii și credulii boieri pentru a obține semnăturile lor, ei nu le cântărea decât drepturile lor răsunătoare, în virtutea cărora ei aveau liberul arbitru de a scutura barbarul jug turcesc și de a se atașa binefăcătorului protectorat al țărilor foarte creștini și foarte ortodocși”².

Paradoxal sau nu, aceste cuvinte dure veneau chiar de la I.H. Rădulescu și poate ele sunt acelea care îi vor pava drumul până la calitatea de lider al revoluției de la 1848.

În toată perioada ocupației „dispunând de ponderea politică și militară în raporturile cu Turcia, Rusia reușea să impună acesteia promisiunea de a respecta mai riguros «capitulațiile» Principatelor Române. Limitând suzeranitatea turcească, dar sporind totodată propria ei influență în Moldova și Țara Românească”³.

¹ A. Iordache, *Principatele române*, p. 203.

² *ibidem* p. 199-200.

³ A. Iordache, A. Stan, *Apărarea autonomiei*, p. 33.

Cei doi domni (numiți ulterior, la 1834) „se plasau cu fermitate pe principiul că în temeiul capitulațiilor cu puterea suzerană, Principatele Române constituiau entități statale separate de restul imperiului otoman”⁴. După extrem de lungă perioadă de ocupație rusă, puterile europene cereau: „restabilirea legalității în relațiile cu Principatele, adică o administrare autonomă a acestora concordantă cu vechile tratate, cu capitulațiile”⁵.

Dorința unei contraponderi la protectoratul țarist se făcea simțită aproape pretutindeni în Europa, dar mai ales la București unde consulul francez Lagan intervenea pe lângă superiorul său, ambasadorul francez la Constantinopol, amiralul Roussin cerându-i să tempereze Rusia „folosind perspectiva capitulațiilor care reglementau raporturile Principatelor cu Poarta”⁶.

Între timp situația se tensionase și în Principate, încă înainte de izbucnirea noului război ruso-turc, în încercarea de a profita de slăbirea puterii Rusiei în regiune spre a-i alunga pe cei mai fideli slujitori ai ei: grecii din administrația Principatelor. O anaforă generală a clerului și boierilor din 10 iulie 1827 ajungea la domnitorul Grigore IV – Ghica (1822-1828). În document se cerea „expulzarea egumenilor străini și înlocuirea lor cu autohtoni ca o ocazie favorabilă și noi rugăm foarte umil Sublima Poartă, de a binevoi să confirme astfel printr-un hațișerif acele vechi privilegii ale țării”⁷. Iată deci capitulațiile întrebuițate și spre a face ordine în țară. De altfel pe aceeași temă fusese trimis și un arzmahzar la 6 noiembrie 1825 în care se ceruse „restabilirea și menținerea privilegiilor Patriei noastre comune (și) ca prin intervenția Alteței noastre, vechile privilegiuri ale țării vor fi respectate”⁸.

⁴ *ibidem* p.33, vezi în această direcție remarcabilul studiu al domnului Constantin Mihăescu-Gruiu, *Moldova (1359-1859)*, București, Editura Semne, 1998, p. 237-238.

⁵ G. Meitanu, *Ațiunea diplomatică a Europei* p.24.

⁶ *Apărarea autonomiei*, p.53.

⁷ V. Georgescu *Mémoire et projets* vol.II, p.172.

⁸ *ibidem* p.172, pentru situația tensionată a începutului de secol XIX vezi și Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, București, Editura Științifică, 1957.

Extrem de interesantă ne apare și inițiativa lui Constantin Radovici din Golești care pregătește cu acceptul domnitorului Grigore Ghica și a cunoscutului boier Dinicu Golescu, spre a furniza românilor o imagine completă a drepturilor lor bazate pe capitulații „Adunare de tracturile ce s-au urmat între prea puternica împărăție a Rusiei și Înalta Poartă, însă numai acelea care sunt pe sama Principatelor Valahiei și Moldovei, începute de la pacea ce s-a săvârșit la Kainargi (când s-au prefăcut drepturile noastre străvechi) și până la cea de acum de la Akerman 1826, Buda, 1826.”⁹

Nici Moldova nu făcuse excepție de la acest nou val de memorii ce invoca capitulațiile.

Astfel în ianuarie 1828 într-o lucrare intitulată: „Nouveau tableau historique et politique de la Moldavie” se reaminteau condițiile închinării la Poartă: „Pe patul de moarte, înconjurat de cei mai buni generali și principalii demnitari ai provinciei (Ștefan cel Mare-n.n), le arată superioritatea mereu crescută a acestui imperiu și le dă sfatul de a urma exemplul Valahiei în a transforma ca și ea Moldova tributară aceluiași imperiu care singur putea prevenii întreaga aservire a provinciei și să îi conserve o umbră de existență politică.

Sultanul flatat le asigură menținerea perpetuă a tuturor privilegiilor, drepturilor și legilor provinciei”¹⁰.

„Prin stipulațiile tratatelor lui Bogdan cel orb, fiul lui Ștefan cel Mare, dreptul de suveranitate dat Porții, nu implica pe cel de a intervenii în administrarea afacerilor interioare de provinciei”¹¹.

Concluzia a aproape 3 secole de la încheierea acestor legături: „Turcia prin venalitatea ministerelor sale, prin diversitatea de moravuri și de religie pare cea mai puțin interesată de binele acestei țări, dar era legat de o rămășiță de respect pentru vechile sale tratate cu Moldova”¹².

Ce ne arată toate aceste acte ? În primul rând o teamă de Rusia, o conștientizare a prezenței sale, tot mai active în zonă și nu întotdeauna

⁹ V.A.Urechia, *Memoriu asupra perioadei din istoria românilor de la 1774-1786*, București, 1893.

¹⁰ *ibidem* p.194.

¹¹ *ibidem* p.196.

¹² *ibidem* p.274.

binevoitoare principatelor. Apoi o conștientizare a faptului că însemnăm din ce în ce mai puțin pentru Turcia, o rămășiță, o amintire de care se cramponează, în fața tăvălugului rusesc. Un ultim obstacol, tot mai fragil. Va urma ruperea zăgazurilor și invazia rusă și oficializarea ei: Regulamentul Organic, calul Troian care aneantiza orice separare între Rusia și Principate.

Apăreau însă în acest moment noi amenințări la adresa țării. Odată cu momentul retrocedării către imperiul otoman se punea tot mai acut problema relațiilor cu puterile europene prin întrebarea dacă capitulațiile economice (le numim astfel spre ale deosebiri de capitulațiile cu caracter politic invocate de patrioții români a fi fost acordate de Poartă) sunt sau nu impozabile și asupra Principatelor Române. Dacă acestea sunt parte integrantă a imperiului otoman și au doar caracter de provincie privilegiată atunci actele semnate de guvernul de la Constantinopol, în speță capitulațiile economice pot fi considerate ca impuse și asupra principatelor¹³.

Dacă Principatele sunt, așa cum susțin patrioții români și prietenii lor europeni, țări suverane, care fără a-și pierde acest drept, au încheiat tratate sau au primit capitulații politice, care le-au asigurat o protecție ele rămânând state independente, de rang inferior, dar nu provincii, atunci capitulațiile economice nu li se aplică.

Miza deși poate părea doar politică (dar ce importanță are și în acest domeniu) e extrem de importantă și în plan economic. Beneficiind de tarife preferențiale, de scutiri și de un statut juridic aparte supușii puterilor străine ar putea practic lua sub control economia principatelor și distruge imediat orice încercare de a îi da o tentă națională.

Miza deci e însăși supraviețuirea Principatelor politic și economic.

Conștienți de aceasta, boierii români fac apel la singura putere interesată ca nimeni altceva să nu se interfezeze cu acțiunile ei în Principate: Rusia „Tot ceea ce putea contribui la binele Principatelor a fost prevăzut prin gloriosul tratat de la Adrianopole și prin dispozițiile Regulamentelor Organice. Într-adevăr textul tratatului sus-menționat și asigurând

¹³ vezi I.C. Filitti, *Romania față de capitulațiile Turciei, în Opere*, ed. Georgeta Penelea, p.10-60.

Principatelor perfecta libertate a comerțului și independența unei administrații naționale și în același timp garantând toate vechile privilegii și imunități, putând el însuși germenul tuturor prosperităților”¹⁴.

După această parte introductivă dedicată nu numai laudelor pentru Rusia, dar și unei subtile atenționări că prin introducerea capitulațiilor economice această operă de preponderență rusă s-ar prăbuși, urmează partea juridică – explicativă, bazată pe textul vechilor tratate.

„Este poate aici locul de a observa că cele două principate chiar dacă ele sunt considerate ca făcând parte din imperiul otoman în virtutea dreptului de suveranitate pe care Poarta îl exersează fără întrerupere de la finele sec. XVI (căci în 1393 sub domnia lui Baiazid I are loc prima supunere a Valahiei de către prințul său Mircea, la suveranitatea otomană, dar întreruptă în diferite epoci prin lungi intervale de curajul prinților care s-au succedat și abia din 1601 după moartea prințului Mihai supranumit Viteazul, când suveranitatea Porții devine stabilă și va înceta a fi contestată, în acest timp având mereu imunitățile și privilegiile consacrate prin capitulațiile lor vechi (...) cele două principate s-au bucurat într-adevăr în toate timpurile de o administrație interioară, independentă, ele întotdeauna au avut liberul exercițiu, al legilor lor, acest drept le-a fost în mod particular asigurat prin convențiile încheiate între ele și Poartă în 1393, în 1460, în 1601 și e singurul care s-a conservat intact în mijlocul vicisitudinilor pe care le-au traversat ulterior, el e garantat de toate tratatele stipulate după anul 1812 între imperiul rus și Poarta otomană, e relatat în toate hățșerifurile emise în diferitele epoci relative la Principate.

Rezultă deci că principiul dreptului de apel invocat de subiecții străini e incompatibil cu imunitățile Principatelor (...) și e inaplicabil. Principatelor având în vedere diferența de principii legislative”¹⁵.

„În Valahia și Moldova din contră (față de Imperiul otoman) legea protejează în mod egal pe străini și indigeni. Aceștia profită de toate avantajele care rezultă pentru Principate din imunitățile lor particulare și din independența administrației lor”¹⁶.

¹⁴ V. Georgescu *Mémoires*, vol. II, p.43.

¹⁵ *ibidem* p.48.

¹⁶ *ibidem* p.49.

Acest citat lung din memoriul boierilor din Țara Românească grupați în Consiliul Administrativ e extrem de clarificator pentru ambiția existentă în momentul retragerii ruse și pentru evoluția problemei capitulațiilor, pe lângă cele două tratate, tradițional invocate, se adaugă un al treilea tratat cel de la 1601 care merită o atenție specială. Acesta provine din amintirea faptelor Viteazului și a actelor de închinare primite de Radu Șerban de la Poartă în perioada următoare (1603).

Aceste acte de închinare fuseseră iarăși obținute ca urmare a unei adunări a țării¹⁷ care le solicitase Porții. Amintirea s-a perpetuat și prima mențiune a acestui tratat considerat și integrat în categoria actelor de privilegii o avem la 1821 când un grup de boieri refugiați la Brașov o menționează într-un memoriu către țarul Rusiei¹⁸. Idee pe care o găsim acum reluată în acest nou memoriu.

Acest memoriu nu e nici pe departe singurul cu referire la problema capitulațiilor noastre versus cele europene¹⁹

Chiar și Alexandru Chica trimite după luarea puterii un memoriu amplu, „expozeu” cum îl numește el invocând capitulațiile spre a pune capăt interferențelor între regimul capitulațiilor europene și suveranitatea țării sale²⁰.

Și viitorul domn Gheorghe Bibescu (1842-1848) îi va cere consulului rus Titov să solicite Constantinopolului să nu aplice țării tratatele de comerț semnate de Poartă²¹.

Rusia conform Convenției de la Petersburg (ianuarie 1834) a evacuat Principatele solicitând Imperiului Otoman să restabilească relațiile cu Moldova și Țara Românească conform „tratatelor”²² dintre ele, dar și dintre Principate și Poartă.

Din acest moment începea cu un nou elan lupta împotriva protectoratului rus, momente ca opoziția lui Ion Câmpineanu, problema articolului adițional, revolta bulgară de la Brăila, conjurația confederativă

¹⁷ vezi Stefan Ștefănescu, *Istoria Românilor*, p. 123 și *Țara Românească*.

¹⁸ V. Georgescu, *Mémoires*, vol. II, p. 166.

¹⁹ vezi - *Apărarea autonomiei*, p. 80-85.

²⁰ *ibidem* p. 83.

²¹ *ibidem* p. 85.

²² *ibidem* p. 49.

din Moldova, încercarea de lovitură de stat a lui Dimitrie Filipescu, revolta de la Iași din 1847 etc. toate oglindeau aceeași opoziție față de încalcările statutului garantat de principate prin „tratatele de privilegii”.

Cum avea să spună N. Djuvara: „inteligenței politice și stăruitoare, activități diplomatice a unui mănunchi de mari boieri își datorează probabil țările române norocul, de a nu fi fost prefăcute în simple gubernii ale împărăției țarilor”²³.

Un fapt extrem de ilustrativ pentru amploarea pe care o lua menționarea fenomenului capitulațiilor în această epocă e și memoriul lui Mihail Sturdza din 1 februarie 1828 care socotea că la baza relațiilor noastre cu Poarta și cu celelalte puteri trebuie să stea vechile tratate – capitulațiile.

Venită din partea unui reprezentant al marii boierimi, pro-ruse această opinie similară celei exprimate de susținătorii lui Ioniță Sandu Sturdza, adică de clasa mijlocie și mergând în aceeași direcție cu opiniile care vor fi exprimate de tinerii generație de la 1848 sugerează unificarea peisajului politic în jurul lupte pentru vechile tratate.

„Instituțiile ce guvernează Moldova sunt bazate pe autoritatea capitulațiilor acordate de guvernul otoman, care nu sunt decât o confirmare a vechii administrații a principatelor. Orice deviere de la acest sistem primordial este o infrafracțiune manifestă (față de tratate) și față de voința autorității supreme.

Sublima Poartă acordă Gospodarului administrarea Moldovei, cerându-i în același timp de a se conforma invariabil la uzajul și drepturile tradiționale ale acestei provincii²⁴.

După reinstaurarea domnilor principala problemă care va interesa societatea românească va fi depășirea problemelor ridicate de Regulamentul Organic și de articolul adițional.

Adică într-un cuvânt, lupta împotriva preponderenței exagerate a Rusiei.

În aceasta luptă se va căuta atragerea și a puterilor străine. Care erau efectele acestor încercări? Din Iași, la 1 februarie 1839 Huber

²³ Neagu Djuvara, *Intre Orient și occident*, p. 326.

²⁴ *Partide și curente politice*, p. 46.

²⁵ A. Stan, *Protectoratul Rusiei* p. 46.

(consulul francez) informa pe ministrul de externe al Franței contele Mole despre o convorbire cu Mihail Sturdza în care acesta afirma necesitatea unui protectorat franco-englez spre a bloca pretențiile rusești de hegemonie.

Diplomatul francez se exprima în favoarea acestei idei punând la dispoziție și o serie de informații furnizate de domnitorul Moldovei spre a atesta caracterul autonom al Statului. La loc de frunte figurau tratatul din 1711 dintre Cantemir și Petru I și capitulațiile din 1513 care erau menționate și în tratatul de la Adrianopole, Ambele acte arătau că drepturile autonome ale țării erau consacrate și în planul acordurilor internaționale²⁵.

Existau însă și limite clare în susținerea poziției românești prin invocarea capitulațiilor „limite cel mai bine exprimate de Doré de Nion consulul francez la București: „Fiecare pas ce va îndepărtează de suzeranitatea otomană vă apropie de absorbția Rusiei”²⁶.

Prudență și iar prudență erau cuvintele cele mai frecvent invocate de reprezentanții anglo-francezi în Principate. Și totuși o adevărată ofensivă se desfășura prin intermediul capitulațiilor în aceea perioadă ofensivă care va continua până la 1848 și din care amintim doar câteva repere: publicarea acestor acte de către Felix Colson în „Le Național” și republicarea tratatelor Moldovei în „Gazeta Transilvaniei”. În 28 ianuarie 1840, în *Courier française* (la 22 noiembrie. 1839) în „Arhiva românească” (vol. II. 1845, p. 349-351).

Spre a înțelege cât de adânc înrădăcinate devin capitulațiile în această perioadă, în mentalitatea chiar a diplomaților Porții putem cita din firmanul de destituire a domnitorului Alexandru Ghica (octombrie 1842) care emanat de la Constantinopol declara ca menire a domnitorilor români: „a pune în lucrare după rânduială și cuviință toate dispozițiile obștești privitoare la deosebitele privilegii și regulamente vechi și noi ce s-au hărăzit de către slăviții noștri strămoși”²⁷.

²⁶ *ibidem* p. 174, Simona Vârzar, *Prin Țările Române. Călători străini din secolul al XIX-lea*, București, Editura Sport-Turism, 1984, p.54-58.

²⁷ Dimitrie A. Sturdza, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IV, București, 1891, p. 518.

Cu alte cuvinte chiar Poarta, în această perioadă de rezistență anti-rusă, încerca a impulsiona receptarea și respectarea capitulațiilor ca documente româno-otomane, fără legături cu Rusia²⁸. Ilustrative pentru cât de conservatoare rămâneau viziunile multor oameni politici din epocă, de la care nu ne am aștepta sunt o serie de acte și memorii pe care I. H. Rădulescu le redacta la finalul revoluției de la 1848 spre a-și explica poziția în timpul revoluției astfel în „Memoires de la regeneration roumaine ou sur les evenemens de 1848 accomplis en Valachie”, Paris, 1851 el notează că „drept vasal, eu sunt turc”²⁹ iar cu un an mai devreme aprecia că „eu am jurat prietenie turcilor”³⁰.

Prăpastia se va adânci în perioada următoare când la 4 aprilie 1855 I.H. Rădulescu scria către lordul Palmerstone cuvinte care vor fi interpretate drept o trădare a crezului național românesc: ”Moldo -Valahia va rămânea totdeauna sub suzeranitatea Turciei, nimic nu o predispune a acționa altfel și va fi gata să lupte pentru susținerea integrității Imperiului Otoman”³¹.

Mai mult deși retras după revoluție în Occident el rămâne străin de toate eforturile celorlalți revoluționari de a impune în Principate conceptul de suveranitate bazat pe capitulații, efort pe care el îl respinge „de piano”: ”Încerc o durere egală în a vedea violându-se autonomia noastră și în a vedea atacată suveranitatea Turciei. Eu mă despart de compatrioții mei, pe care îi cred amăgiți de doctrine străine, atunci când ascultând de o nobilă, dar fatală înfocare, ei se indignează contra suzeranității Porții, ca urmare a ultimelor evenimente”³².

²⁸ vezi privind opinia cabinetului de la Petersburg față de aceste încercări studiul lui Alexandru Vianu, „Rusia și numirea primilor domni regulamentari. 1830-1840” în *Analele Universității din București (Istorie)*, XI (1962), p. 53-64 .

²⁹ I.H.Rădulescu, ”*Memoires sur l Histoire de la regeneration roumaine ou sur les evenemens de 1848, accomplis en Valachie*, Paris, 1851, prefață, p. 3.

³⁰ *idem*, *Souvenirs et impressions d un proscript*, Paris, 1850, prefață, p. 1.

³¹ *idem*, *Memoriu asupra Principatelor Dunărene*, Biblioteca Academiei Române, ms. Arhiva I.H.Rădulescu, I, 19, p. 1-3 ceea ce îl salvează pentru posteritate pe Heliade este faptul că scrisoarea nu a fost niciodată trimisă destinatarului, scrisoarea fiind în original cu plicul netrimis în anexele la ”*Memoriu*”.

³² *idem*, ”*Memoires sur l Histoire de la regeneration..*”, p. 2 și memoriul „*Turcii și Români*” Biblioteca Academiei Române, ms, Arhiva I.H.Rădulescu, I,17.

Justificarea acestei atitudini nu prea populară o va avea Heliade în „Încercări asupra dreptului public al Românilor sau România și Turcia” (sub semnătura N. Russo) în care el se arată de a dreptul neîncrezător în teoria capitulațiilor și mai ales în maniera în care compatrioții lui se puteau servii de ele, pentru el tot ceea ce se putea scoate din aceste acte fără a vătăma poziția Turcie era un bun câștigat. I.H. Rădulescu refuza însă orice trecea peste această barieră ca vătămător pentru români și mai ales pentru autonomia lor. Toate drepturile noastre treceau pentru el prin bunăvoința Porții, și depindeau de aceasta chiar revoluția de la 1848 era pentru el dependentă de Turcia: ”am făcut revoluția sub auspiciile suveranității otomane; a ne menține prin popul în contra voinței suveranității, ar fi a schimba caracterul constituției ce am proclamat”³³.

Concluzia lui este clară și dezarmantă: ”chiar de m-ar strivii Poarta eu tot voi fi credincios”³⁴. Aceasta este explicația luării sale de poziție la finele revoluției când în prezența lui Fuad Pașa el declară: ”Mi-am îndeplinit sarcina. Capitala și țara sunt în mâinile turcilor. Cât pentru mine mă retrag”³⁵.

Cazul lui Ion Heliade Rădulescu, un adevărat simbol pentru perioada 1830-1848 este extrem de relevant pentru moderația și chiar temerea cu care oamenii timpului sunt gata a se apropia de problema suveranității turcești asupra Principatelor. Tocmai de aceea saltul calitativ reprezentat de generația ce se afirmă în timpul revoluției este cu atât mai semnificativ. Tot în aceste declarații ale lui I.H. Rădulescu se pot observa cauzele care vor submina unitatea echipei revoluționare și apoi a exilului de după 1848. Încăodată atitudinea față de capitulații este aceea ce explică multe din fenomenele vieții politice românești de la jumătatea secolului XIX.

³³ N.Russo (alias I.H.Rădulescu), *Încercări asupra dreptului public al Românilor sau România și Turcia*, tomul I, 1866, p. 101 în B.A.R.ms, I.

³⁴ *Ibidem*, p.89.

³⁵ *Ibidem*, p.101.

Capitulațiile în cadrul revoluției de la 1848

Așa cum era normal, în perioada revoluției de la 1848, capitulațiile vor fi privite ca acte menite a demonstra drepturile românilor față de Înalta Poartă și implicit menite a crea Principatelor un statut internațional aparte. Cum spunea Mihail Kogălniceanu, ele se constituiau într-un „atestat de nobleță și o proclamație de drepturi”¹ și era de așteptat ca ele să joace un rol marcant în desfășurarea revoluției de la 1848 în Principatele Române. Principalul lor atu (acela de a ilustra dreptul românilor la autonomie internă și la reformarea instituțiilor lor), era menit a fi folosit în lupta împotriva Regulamentelor Organice și a organizării statuate de ele.

În fond această acțiune de folosire a teoriei capitulațiilor împotriva acestor acte constituționale impuse de Rusia începuse încă din 1829, când într-un memoriu intitulat „Cererile ce ar fi putut face Valahia și Moldavia la un congres de prinți creștini pentru siguranța lor cea din afară și statomnicirea cea din lăuntru” autorii solicitau unirea, independența, crearea unei armate naționale, acordarea unei constituții și alegerea unui prinț străin (în condiții ce se vor păstra practic neschimbate până la 1866) toate acestea justificate prin vechile capitulații ale căror efecte trebuiau să înceteze prin: „răscumpărarea neatârnării acestei provincii, să se îndatoreze cârmuirea locului a plății Turchiei acum, odată pentru totdeauna o sumă de bani, ale căreia capete să poată da pe fiecare an, atâta dobândă, cât era suma ce plătia mai nainte Porței aceste două provincii împreună supt numele de dajdie”².

¹ Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 28.

² Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 86.

Ideea nu piere și o regăsim opt ani mai târziu la Florian Aaron în a sa *Idee repede de istoria prințipatului Țării Românești*, în care analizând lupta lui Mihai Viteazul apreciază lupta eroului, deoarece: „tot folosul a fost că turcii se-nvățară a respecta drepturile țării până mai târziu”³.

Doar un an mai târziu, în 1838 pe când tensiunea atinge maximum în Țara Românească, în lupta împotriva articolului adițional și a încercării tot mai acerbe și mai înverșunate a Rusiei de a prelua controlul asupra scenei politice interne a principatului. Ioan Câmpineanu și aliații săi găsesc de cuviință a-și baza întreaga răsturnare a pretențiilor Rusiei de a intervenii în afacerile interne ale Țării Românești tocmai în vechile drepturi câștigate de strămoșii lor prin capitulații.

Nicăieri mândria și tăria națională nu sunt mai clar statuate tocmai pe baza acestor acte, care permit încă o dată marilor noștri bărbați de stat să intre în focul luptei apărând autonomia națiunii lor în fața pretențiilor baronului Rückman: „Supt iscăliții rumâni ai Prințipatului Valahii, mădulari ai Adunării Naționale, adunați ca să proclame drepturile locului (țării) lor... și a întrebuiința toate drepturile păstrate atât prin tratatele părinților lor cu Înalta Poartă, cât și prin legile politice ale locului”. Ei se consideră aleși a veghea „dacă legile se urmează, dacă tractaturile sunt respectate” și drept urmare în virtutea puterilor ce le sunt încredințate, de popor, membrii partidei naționale decretează unirea și independența precum și caducitatea Regulamentului Organic.

Încă de la primul punct la baza acestor doleanțe și decizii stă „siluirea cea dă curând a articolelor trei și patru din tratatul de la 1460, legătura care era între rumâni și Poartă să află ruptă; cu toate acestea, pentru ca să se păstreze prietenia ei, se va negocia lângă dânsa răscumpărarea birului și dajdia ce se va prerădica la acest privilegiu”⁴.

Spre a fi clară legalitatea acestor dorințe în fața țării, a națiunilor Europei și a curților de la Petersburg și Constantinopol punctul 6 prevede:

³ *ibidem*, p. 118, vezi și Florian Aaron, *Idee repede de istoria principatului Tarii Romanesti*, Bucuresti, 1835, p. 86.

⁴ *ibidem*, p. 120.

„Acest act, însoțit dă o bucată giustificativă asupra drepturilor locului și dă actul numirii suveranului se va face în patru originaluri”⁵.

Felix Colson, un apropiat al partidei naționale și în speță al lui Ioan Câmpineanu, care a urmărit întreaga desfășurare a evenimentelor anului 1838⁶ și a fost la curent cu acțiunile românilor de luptă împotriva tendințelor expansioniste ale Rusiei îl informa pe consulul Franței la Iași în 28 ianuarie 1839 asupra noilor aspecte ale vieții politice din Principate „Mai înainte de 1821, românii, lăsați pradă, în ciuda tratatelor închiate de ei cu Sublima Poartă, brutalității turcilor și tiraniei fanarioților nu se prea ocupau de treburile țării lor sub aspect politic”⁷. Ultimele evoluții internaționale însă le dădeau din nou speranța românilor de a-și câștiga autonomia. Un alt mare cărturar și revoluționar pașoptist, Mihail Kogălniceanu aprecia în deschiderea cursului său de istorie națională de la Academia Mihăileană din 24 noiembrie 1843, chiar dacă într-un mod voalat, sub amenințarea cenzurii, importanța capitulațiilor pentru istoria principatelor slăvind „cel de pe urmă drit ce le mai rămăsese, dritul de a fi ocârmuiți de către domni pământeni”⁸. Și slăvind totodată la ordinul domnitorului rolul Rusiei în restaurarea capitulațiilor „pacea de la Adranopol se încheie între Rusia și Turcia, și drituri pierdute de veacuri ni se întorc înapoi”⁹.

Faptul că întreaga generație de la 1848 este conștientă de importanța capitulațiilor nu mai era de mult un secret pentru nimeni, dar cât de întinsă și câtă amploare are folosirea lor aceasta abia acum se observă când găsim relatate informații din interogatoriile luate fruntașului Eftimie Murgu la 30 oct. 1845 unde paradoxal găsim dovezi atestând că în lupta acestuia de luminare a românilor din Ardeal între argumentele sale figurează tocmai capitulațiile: „Iată o altă scriere cu titlul – Continuitatea politică și epidemiștii – pe aceasta cine a redactat-o?

⁵ *ibidem*, p. 120.

⁶ vezi N. Isar, *Publiciști francezi și cauza romanilor*, București, Editura Academiei, 1991, p. 12-18.

⁷ Cornelia Bodea, *Anul 1848...*, p. 128.

⁸ *ibidem*, p. 222.

⁹ *ibidem*, p. 223.

E.M.: Aceasta am cules-o eu însumi din diferite izvoare.

.....
Cui i-ai comunicat, deci, această scriere?

E.M.: Până acum nimănui, deoarece nu e încă terminată

Prin acest document, dumneata ai căutat să răzvrătești pe valahii din Comitatele Banatului, afirmând că aici nobilimea nu exista în vechime și că proprietatea pământului era în întregime a populației valahe, că drepturile acestea le-au recunoscut și turcii”¹⁰.

Nicolae Bălcescu în celebrul său discurs „Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului patriei naționale” va da cea mai bună definiție asupra simbolului de speranță și putere pe care îl reprezenta istoria națională (și implicit teoria capitulațiilor) pentru cei care vor lupta în revoluția de la 1848: „Cum, aceste țări române care numeră existență de 18 veacuri, cum, această nație peste care a trecut atâtea potopuri de nații barbare fără a o putea înghiți, fără a o face să-și pearză naționalitatea sa, care a scăpat nevătămată din grozăviile veacului de mijloc... care fu atâta vreme campionul creștinătății și bulevardul civilizației și al libertății... cum oare vor putea a se stinge? Românii nu vor pieri! Românii nu pot pieri!”¹¹.

Semn predestinat al importanței pe care capitulațiile le vor avea în legăturile revoluției de la 1848 cu marile puteri și în justificarea revoltei lor e textul scrisorilor de acreditare și a instrucțiunilor cu care Ion Ghica este trimis la Constantinopol de frații Golești, N. Bălcescu, I.E. Rădulescu și Brătienii: „Patrioții români nutresc speranța fermă de a vedea reușind misiunea d-lui Ion Ghica, misiune care are drept scop de a face Prințipatul să reintre în sensul adevărat al vechilor sale capitulații cu Sublima Poartă”¹². În instrucțiuni se arăta: „câțiva români, dintre cei mai influenți, dornici să păstreze intacte vechile capitulații care leagă Principatul de Sublima Poartă, fixează următoarele instrucțiuni... d-lui Ion Ghica:

1. Ca Principatul să fie menținut sub egida salutară a capitulațiilor glorioșilor sultani Baiazid Ilderim și Mahomed al II-lea.

¹⁰ *ibidem*, p. 252-253.

¹¹ *ibidem*, p. 318.

¹² *ibidem*, p. 352.

2. Ca Principatul Valahiei să aibă dreptul de autonomie, așa cum rezultă din înseși aceste capitulații și, în consecință, ca Sublima Poartă să recunoască românilor dreptul de a aduce instituțiilor lor toate schimbările cerute în mod imperios de nevoile țării, fără să prejudicieze prin aceasta prerogativelor și supremației Sublimei Porți”¹³.

Erau aici trasate liniile directoare ale legăturilor pe care revoluționarii români înțelegeau a impune colaborarea cu Poarta, colaborare făcută necesară de obținerea „mijloacelor de a opune o rezistență comună agresiunilor ce ar putea să le vină din partea Rusiei”¹⁴ după cum se arăta în același document. Baza acestei colaborări trebuiau să fie însă capitulațiile, acte ce dădeau drepturi românilor la o existență națională autonomă și mai ales cel mai important și necesar drept în momentul realizării acestor acte (17 mai 1848) dreptul la revoltă.

Nu întâmplător, considerăm noi, prima manifestare a partidei revoluționare își are fundamentarea ideologică în capitulații, deoarece numai ele dădeau posibilitatea de afirmare a dorințelor nației române, numai ele le justificau acțiunea în arena legislației internaționale și tot nu întâmplător, odată revoluția izbucnită vom găsi aceste acte invocate atât în preambulul Declarației de la Islaz cât și în articolele sale.

„Poporul român, încât către cele din afară nu supără pe nimeni, respectă toate puterile și cere a respecta și ele drepturile stipulate prin tractaturile lui Mircea și Vlad V., recunoscute de toate tractatele închiate apoi între Înalta Poartă și Rusia și protestă asupra oricărei fapte ce s-a făcut în protiva acestor tractate... Această voință e legată, e pe credința tractatelor și nu e în paguba nimănui.

Poporul român leapădă un Regulament care este în protiva drepturilor sale legislative și în protiva tractatelor ce-i recunosc autonomia”¹⁵.

Ulterior aproape fiecare reformă cerută, fiecare îmbunătățire, fiecare noutate e bazată pe puterea acestor capitulații și pe dreptul poporului român de „a-și avea relațiile de-a dreptul cu Înalta Poartă”.

¹³ *ibidem*, p. 353.

¹⁴ *ibidem*, p. 352.

¹⁵ *ibidem*, p. 533-534.

Și în enumerarea pe scurt a decretelor poporului român primul solicită: „Independența sa administrativă și legislativă pe temeiul tractatelor lui Mircea și Vlad V. și neamestec al nici unei puteri din afară în cele din întru ale sale”¹⁶.

Finalul apreciază că „Aceste decretări vin din glasul general al țării, sunt drepturi vechi ale ei, sunt după legi, sunt după tractate”¹⁷.

Dacă revoluționarii și-au încheiat proclamația prin cuvintele „La arme români! La armele mântuirii!”¹⁸ devenea clar pentru cei avizați că aceste arme ale salvării erau doar capitulațiile.

Numai ele în febra revoluționară care cuprinsese Europa puteau asigura marile puteri: Franța și Anglia că nu se dorea o rupere a echilibrului politic internațional al timpului și o violare a dreptului internațional, din contră drepturile noastre erau drepturi bazate pe tratate internaționale.

Capitulațiile linișteau Turcia arătându-i că nu se dorește independența și ruperea legăturilor cu ea, ci din contră o apropiere pe baza similitudinii de interese în blocarea expansiunii ruse.

În final capitulațiile erau și unica armă împotriva intruziunilor Rusiei în viața politică internă a Principatelor, numai invocarea lor și a dorinței de status-quo frontalier putea dezamorsa tendința rusească de intervenție antirevoluționară, în forță. Prin invocarea lor Rusia era forțată a rămâne în expectativă, în a căuta pretexte pentru o viitoare intervenție, în a încerca să declanșeze o campanie diplomatică menită a contracara impactul respectării tratatelor internaționale de către români.

Tot capitulațiile se constituiau și în posibilitatea clară de obținere a reformelor interne dorite de revoluționari și în prilejul și motivul înlăturării „odioaselor” regulamente organice.

În doar aceste câteva cuvinte puse cu un simț politic acut și demn de remarcat revoluționarii români au câștigat partida și dacă revoluția

¹⁶ *ibidem*, p. 537.

¹⁷ *ibidem*, p. 538.

¹⁸ *ibidem*, p. 541, pe linia acelorași idei privind rolul capitulațiilor în revoluția de la 1848 vezi și N.Iorga, *Istoria românilor. Revoluționarii*, vol.VIII, București, 1938, p. 83-113.

din Țara Românească va rezista încă 3 luni de la momentul Islaz și dacă va putea înscrie pagini nemuritoare de istorie, aceasta se va datora și acestei inteligente folosiri a capitulațiilor – argument forte care nu va mai lipsi în marile acte revoluționare ale anului 1848.

Dacă în revoluția din Moldova din martie 1848 considerente ideologice siliseră a se proclama „Sfânta păzire a Regulamentelor Organice”¹⁹ ceea ce implicit a blocat posibilitatea folosirii capitulațiilor ca argument, ele fiind acte internaționale de un prea mare renume și de o prea puternică acțiune ce trebuia a fi folosite abia într-o fază ulterioară, a obținerii independenței și a unirii, revoluționarii din Muntenia au știut a le încadra perfect în planul lor de reformare. Florian Aaron conștient de importanța folosirii internaționale a problematicii capitulațiilor îi scria chiar în 12 iunie 1848 lui G. Barițiu: „Noi suntem emancipați și ne vom bucura de aici înainte de toate drepturile de care suntem vrednici. Înaltei Porți îi vom rămânea credincioși, îi vom plăti tributul”²⁰.

Pe linia acelorași idei și a dorinței de a demonstra Europei, dorința de stabilitate internațională a noului guvern revoluționar, în scurtul timp al ministeriatului sau la externe, N. Bălcescu va anunța consulii puterilor străine că „În urma dreptului de administrare internă independentă dobândit de Principatul Valahiei și care atrage după sine în mod explicit pe acel de a-și da legi, o nouă Constituție”²¹ este proclamată.

Întreaga această primă etapă, de până la cucerirea puterii este dominată de legalism, prudență și reverență formularistică, fiind în principal adaptată cerințelor exterioare.

¹⁹ *ibidem*, p. 388.

²⁰ *ibidem*, p. 543.

²¹ N. Bălcescu, *Opere IV, Corespondență*, București, Editura Academiei Române, 1964, p.88. Această formulă a lui N.Bălcescu va face carieră în diplomația anului 1848, unul din susținătorii mișcării românești, francezul H.A.Ubicini o va nota astfel: ”în fond nimic nu se schimbă, națiunea nu făcuse decât să modifice administrația sa interioară în virtutea autonomiei pe care i-o recunoscuseră capitulațiile sale cu Poartași articolul V al Tratatului de la Adrianopole”, H.A.Ubicini în „*Memoire Justificatif de la revolution roumaine du 11-23 juine 1848*, Paris, 1849, p. 11-12.

După abdicarea domnitorului Gh. Bibescu începe a se face simțit un oarecare radicalism, e drept în principal al opiniei publice, nu atât al marilor figuri și mai ales adresat în special societății românești, uzului intern am spune. Astfel un anume Ion Catina, într-un articol din Pruncul Român din 17 iunie 1848, declară: „Sublima Poartă nu are pentru întâia oară a face prin tractaturi și legături tributare din parte-ne cu noi și noi nu acum pentru întâia oară recunoaștem tractaturile Sublimei Porți de pace, d-alianță și de protecție... Sublima Poartă recunoaște tot acele tractaturi ce încheă cu străbunii noștri odinioară; adică ea își aduse aminte încă de când România avea dreptul de a nu se amesteca nimeni în viața noastră politică, dreptul de a deschide și închea un război, independința legilor, independința administrației, dreptul d-avea reprezentanții noștri ori și unde, pe urma căror drepturi România aduce omagiile ei Sublimei Porți tot cu dreptul acela reînviem și tractatele noastre strămoșești în relațiile noastre de amicie cu Înalta Poartă...

Fiindcă poziția în care ne aflăm noi și nația nu ne lasă să desvălim în largul ei această sfântă protecție, ne mărginim numai a exprima încă o dată sentimentele noastre cele tinere către Sublima Poartă și a arăta dorința noastră”²². Era aici și o amenințare voalată la adresa Porții în eventualitatea unui climat politic internațional mai favorabil sau în cazul în care ea ar fi pregetat a subscrie la programul revoluționarilor munteni. În tot cazul o luare de poziție ce privea capitulațiile ca documente folositoare într-un anumit timp și context, dar care se pot rupe dacă anumite necesități sau rațiuni o cer. Era o expresie a radicalismului muntean în acele momente de cumpănă și poate nu cea mai potrivită ținând cont că din acel moment Rusia începuse deja vânătoarea de pretexte menite a-i permite o viitoare intervenție în Principate.

Între timp revoluția își urmează cursul și prioritare redevin problemele interne, comploturile din 19 și 29 iunie, problema agrară. În acest context survine vestea intrării trupelor ruse, peste Prut, în Moldova și chestiunea internațională redevine ardentă ca și rolul Capitulațiilor.

Astfel la 18 iulie, Comitetul din Cernăuți, al revoluționarilor moldoveni scăpați de persecuțiile domnitorului Mihail Sturza anunță noile sale speranțe

²² Cornelia Bodea, *Anul 1848*, vol. I, p. 560.

revoluționarilor de la Iași: „Mișcarea Valahiei spre dobândirea neatârării naționale; ajutorul ce a primit ea de piste Carpați, și călcarea hotarelor Moldovei de către o putere ce s-au îndatorit prin tractate a o respecta; aceste trei acte însemnate au să hotărască pentru totdeauna soarta provinciilor dunărene, legată de chestia Orientului”²³.

Câteva zile mai târziu (la 30 iulie 1848) același comitet de la Cernăuți se adresa lui Suleiman Pașa acuzându-l pe Mihail Sturza de încălcarea capitulațiilor și solicitând depunerea lui: „Domnul Sturza... s-au silit prin toate mijloacele să desfacă legăturile ce leagă pe Moldova către Imperiul Otoman, și pentru ca să agiungă la scopul acesta cu țâl de a-și asigura avuțiile dobândite prin răpire el nu s-a sfiit a se face instrumentul activ a o mulțime de lucrări ascunse și contrarii intereselor Înaltei Porți”²⁴. Din partea lor protestarii anunță că „Moldova este pătrunsă de simțirile cele mai cordiale pentru Imperiul Otoman. Moldovenii, care prin politica lor sunt și vor fi pururea amici credincioși a Înaltei Porți, astăzi mai mult decât totdeauna vroesc a consolida tractatele strămoșilor lor cu Ea”²⁵. Din nou capitulațiile erau și pentru Moldova supremul mijloc de a cointeresa Poarta în obținerea ajutorului și a autonomiei Moldovei, în a-l izola pe Mihail Sturza, partizan învederat al Rusiei și în a-i obține demiterea, tocmai scoțând în evidență legalitatea poziției și a plângerilor lor și în a pune acțiunea de reformare sub auspiciile Înaltei Porți direct interesată în a-și restabili autoritatea în zonă.

Efervescența, mai ales doctrinară a revoluționarilor moldoveni va strălucii sub pana lui Mihail Kogălniceanu care în „Dorințele ale partidei naționale din Moldova” va da cea mai minuțioasă și strălucitoare argumentație a drepturilor românilor în baza capitulațiilor justificând revoluția din martie 1848, dar și pe plan mai larg autonomia, unirea și în viitor independența națională.

Scopul acestor manifestări este pentru Kogălniceanu, următorul: „Înainte dar de toate, moldovenii protestează despre nestrămutata lor

²³ *ibidem*, p. 638.

²⁴ *ibidem*, p. 642, Popovici Valerian, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, Studii și cercetări, secția Istorie, Iași, V (1954) p. 1-2.

²⁵ *ibidem*, p. 643.

hotărâre de a nu lovi driturile cuiva, cel mai sfânt dintre aceste drituri este neatârnamarea noastră din lăuntru, și prin urmare autonomia... Această neatârnamare a fost întâia condiție a următorului tratat din 1512 prin care Moldova în domnia lui Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, au cunoscut suzeranitatea Turciei... Același tratat s-au mai întărit și la 1530 de către Soliman cel Mare și toate hatișerifurile și firmanurile Poartei în urmă slobozite s-au întemeiat pe aceste capitulații; acestea asemenea s-au cunoscut și pe toate tractatele încheiate între Turcia și Rusia, care declarându-se ocrotitoarea driturilor noastre. S-au îndatorit prin urmare a ne apăra și cel mai sfânt al nostru drit, ce este neatârnamarea noastră din lăuntru”²⁶. Urmează apoi o lungă enumerare a tuturor actelor diplomatice ce recunosc drepturile principatelor: tratatul din 13 aprilie 1711 dintre Dimitrie Cantemir și Petru cel Mare, tratatul de la Kuciuk-Kainargi din 1774, cel de la Iași din dec./ian. 1791/92, convenția din 10 martie 1779, tratatul de la București din 16 mai 1812, actul separat al Convenției de la Ackerman, proclamația feldmareșalului Witgenstein din 8 mai 1828 ce „făgăduiește prințipatelor o eczistență legală și statomică după vechile drituri”²⁷, articolul 5 al tratatului de la Adrianopol din 1829; Hatișeriful din 1834 anunțând numirea de noi domni și sfârșitul ocupației rusești („aceste principate vor avea drepturile celei de sineși legiului”²⁸). Concluzionând „În puterea dar acestui drit de neatârnamare din lăuntru de autonomie întemeiat pe titlul Moldaviei de stat Suveran, pe o întrebuițare de veacuri și pe toate tractatele”²⁹ partida națională are nu numai dreptul la revoluție ci și la reformare internă liberă și la anularea protecției Rusiei și în primul rând la „neatârnamarea administrativă și legislativă în toate cele din lăuntru, fără amestec a orice puteri străine”³⁰ și „pe lângă toate acestea... unirea Moldovei cu Țara Românească pe temeiul punturilor de mai sus”³¹ (în primul rând a capitulațiilor – n.n.)

²⁶ *ibidem*, p. 650.

²⁷ *ibidem*, p. 651.

²⁸ *ibidem*, p. 651.

²⁹ *ibidem*, p. 652, vezi și studiul lui Constantin M.-Gruiu, *Moldova (1359-1859)*, București Editura Semne, 1998, p.155-158.

³⁰ *ibidem*, p. 653.

Spune Mihail Kogălniceanu „căci tocmai pe tractate se întemeiază spre a reclama autonomia lor și dritul de a-și uni țările... căci articolul 5 al tratatului de la Adrianopol... prin chiar cuvintele sale, recunoaște românilor vechile capitulații și, prin urmare, și cea întâi condiție a acestora, adecă dritul autonomiei”³².

Însăși rolul Turciei, crede Kogălniceanu și odată cu el întreaga generație de la 1848, este acela ilustrat în „Jurnalul din Constantinopol” pe care el îl citează aici: „În Valahia și Moldavia, curțile suzerană și protectorită au trimis fieștecare un comisar extraordinar, spre a se încredința acolo de starea lucrurilor și a liniști duhurile și a întări dacă ar fi trebuință driturile ce ele au din tractaturi”³³.

Drepturile celor două curți suzerană și protectoare „sunt mărginite... prin deosebitele tractate ce formează temelia Constituției de acum a Principatelor”³⁴.

Găsim tot aici o extraordinară punere a chestiunii Principatelor într-un context mai larg, juridic, descris de scrierile elvețianului Vatel „un stat slab care pentru siguranța sa se pune sub protecția unui mai puternic, și se îndatorește, spre recunoștință, la mai multe îndatoriri în echivalentul acestei protecții, fără însă a se desbrăca de guvernul și suveranitatea sa, prin acestea nu conținește de a figura între suverani, ce nu cunosc altă lege decât dritul gintelor”³⁵.

Spre a ilustra suprapunerea completă a cazului românesc cu textele juridice ale elvețianului, M. Kogălniceanu se bazează pe un expozeu istoric uriaș, urmărind o singură idee, ca un fir călăuzitor de-a lungul istoriei noastre, capitulațiile și rolul lor în subzistența națiunii române ca factor important pe scena politică internațională. Expozeul începe cu analiza de când ”au fost o vreme când Valahia și Moldova, deși de sute de ani puse de bunăvoie sub suzeranitatea Înalții Porți păstra încă mai toate libertățile ce li fuseseră asigurate prin tractatele lui Mircea și a lui

³¹ *ibidem*, p. 663.

³² *ibidem*, p. 663-664.

³³ *ibidem*, p. 654-655.

³⁴ *ibidem*, p. 665.

³⁵ *ibidem*, p. 666.

Bogdan”³⁶ urmate de „scurta descriere a jărtfilor făcute Rusiei de către români, de la Petru cel Mare și până în epoha cei de pe urmă campania asupra Turciei din 1828”³⁷ când „Rusia și Turcia cunoscără și întăriră principatelor Capitulațiile prin care acestea s-au fost pus sub suveranitatea Înaltii Porți, toate privilegiile și slobozeniile ce li s-au învoit atât prin Capitulații cât și prin tractatele închiate între ambele imperii sau prin deosebite hatișerifuri”³⁸.

Toate acestea au fost însă cuvinte frumoase care nu au fost urmate și de împliniri pe măsură. Din contra Rusia a decis să smulgă principatele pas cu pas de sub suzeranitatea Porții și să le anexeze imperiului său în pofida dreptului clar și imposibil de eludat al Principatelor la ființa națională. Numai contrar acestor amenințări la adresa capitulațiilor Principatelor au înțeles a se ridica revoluționarii români, de aici și furia Rusiei care își vede oprite intențiile expansioniste prin crearea unui stat românesc unit al Moldovei și Valahiei care ar face imposibil noi conflicte în zonă cu Imperiul Otoman, chezășind pacea și liniștea Europei.

Acest memorabil act se încheie tocmai cu rememorarea cuvintelor lui Ștefan cel Mare: „Dumnezeul părinților voștrii, însă se va îndura de lacrimile slugelor sale și va scula dintre voi pre cineva, carele va așeza iarăși pre urmașii voștri în libertatea și puterea de mai înainte”³⁹ cuvinte menite a ilustra legătura între trecutul glorios, de neatârnare și lupta din acele zile pentru recâștigarea drepturilor națiunii române. Avem fără îndoială în acest document cea mai completă analiză a drepturilor și doleanțelor românilor în momentul 1848, expuse și bazate în întregime pe teoria capitulațiilor. Înscierea acestora în acte internaționale, existența lor și ca acte bilaterale între Principate și Poartă și rolul lor în menținerea autonomiei națiunii române și a drepturilor ei de-a lungul istoriei, toate servesc în a ilustra poziția de deplină legalitate a autorilor actelor revoluționare, existența unor precedente istorice și a unei presiuni la nivelul întregii națiuni pentru a realiza reorganizarea administrativă a

³⁶ *ibidem*, p. 666.

³⁷ *ibidem*, p. 668.

³⁸ *ibidem*, p. 669.

³⁹ *ibidem*, p. 683.

Principatelor. Fără îndoială, că accentul enorm pus pe capitulații în această demonstrație e datorat și caracterului de replică la adresa circularei cancelarului rus, Nesselrode din 19 iulie 1848 care se dorea o reiterare a recunoștinței pe care românii ar datora-o Rusiei. Nici o recunoștință, spune Kogălniceanu, drepturile noastre existau și principalul obstacol în calea lor, devenise tocmai Rusia și intențiile sale de cotropire.

În ultimă analiză capitulațiile devin sub pana celui mai acid scriitor politic al timpului din Moldova explicație, cauză, cheazășie, argument final. Fără aceste acte demonstrează el, nu se poate înțelege nici istoria noastră, nici prezentul, nici viitorul și nici adevăratele cereri ale „partidei naționale”. Odată ele expuse, totul devine clar și inteligibil. În acest moment capitulațiile nu sunt doar în inima revoluției române de la 1848, (ele reprezentau revoluția încă de la proclamația de la Izlaz), ci devin însăși cererea nației române, cheazășia unirii și a independenței lor, a realizării refacerii legăturilor cu Europa. Încă o dată Capitulațiile semnifică tot și explică tot, în acest extraordinar memoriu al lui Mihail Kogălniceanu.

Presa internațională va prelua aceste demonstrații manifestându-se în sprijinul revoluției române ale cărei nuanțe antirusești nu puteau fi trecute cu vederea: „Ceea ce trebuie să spunem este că românii nu pot să ajungă la independență decât cu concursul Germaniei, Ungariei și Franței. Independența lor este primul termen al problemei ridicate de stabilirea turcilor în Europa; problemă în care toate puterile sunt angajate și printre altele, mai mult decât pare s-o creadă”⁴⁰.

Bun cunoscător al climatului internațional, Eftimie Murgu, angrenat în mișcările din Imperiul Habsburgic și Confederația Germană îi scria în aceeași ordine de idei lui Nicolae Bălcescu, solicitând revoluționarilor români respectarea Capitulațiilor, singura garanție a viitorului principatelor: „Relațiunea cu Turcia să nu o clintiți; decât de la Franca să cereți și de la Germania să vă [re]cunoască de stat suveran; așa apoi muscalul nu-și poate căuta mai mult pretest spre a se amesteca în treburile românilor”⁴¹. Ziarele din Țara Românească și în special „Pruncul Român”, din 13 iulie, apreciază rolul Capitulațiilor în realizarea

⁴⁰ *ibidem*, p. 784.

⁴¹ *ibidem*, p. 794.

unirii în articolul: „Unire cu Moldova... nici un român nu se va bucura pe deplin de cele dobândite până ce Moldova nu va fi liberă. Înalta Poartă care a recunoscut drepturile noastre, care a primit noua Constituție a noastră, nu va primii ca într-o singură familie să fie unii în lanțurile robiei și alții în culmea fericirii... Moldova nu poate fi fericită până când nu va fi unită cu țara dincoace de Milcov”⁴².

În fața agitației revoluționare din întreaga Europă și mai ales a celei din Principatele Române socotite și mai primejdioase datorită proximității lor la 19/31 iulie „nota circulară a cabinetului rusesc către reprezentanții săi din străinătate: vorbește și ea de capitulații încercând să transforme această teribilă armă a diplomației românești într-un avantaj pentru pozițiile ei. Demonstrația cabinetului încearcă să ilustreze tocmai tendința revoluționarilor de a eluda capitulațiile prin „răsturnarea ordinii stabilite și unirea celor două Principate într-un singur stat, fără nici un fel de legături cu Rusia sau cu Poarta otomană. Principatele... nu sunt state recunoscute, ci pur și simplu provincii, constituind parte integrantă dintr-un Imperiu... nu au o existență politică decât în virtutea tratatelor închiate între Poarta Otomană și noi, tratate neavând ele însele nimic comun cu totalitatea acordurilor pe baza cărora e fondat dreptul public al Europei. Doar acestor tratate, în special celor de la București, Ackerman și Adrianopol, le datorează Moldova și Valahia privilegiile adăugate sau substituie celor pe care le dețineau de la început de la vechile lor capitulații cu Poarta”⁴³. Motivul condamnării e clar „uitând că majoritatea avantajelor asigurate patriei lor nu se datorează decât protecției binevoitoare a Rusiei, ei resping această protecție, pentru a face apel la aceea a altor puteri”⁴⁴.

„Propria noastră securitate este în joc” concluzionează sumbru circulara. Șirul ideilor și bătălia se desfășoară din nou în jurul Capitulațiilor care apar acum în ochii cabinetului rusesc drept acte venite numai în urma eforturilor sale și ca urmare a politicii sale de protecție și implicit legate de aceasta. A te rupe de protectoratul rus înseamnă a renunța

⁴² *ibidem*, p. 798.

⁴³ *ibidem*, p. 812.

⁴⁴ *ibidem*, p. 813.

și la capitulații lucru pe care Rusia nu îl poate face, apreciază ipocrit circulara, fără a-și pierde onoarea. Urmează o demonstrație alambicată menită a arăta Europei că Principatele nu au o existență de sine stătătoare și nu fac parte din dreptul public european (contrar teoriei lui Vattel ilustrată de Kogălniceanu) și nu sunt subiecte de drept, decât în relația bilaterală Rusia-Înalta Poartă. „Drepturile noastre se bazează în orient pe tratate care în occident nu există”⁴⁵ încearcă a liniști opinia publică internațională oficialitățile de la Petersburg.

Ecoul acestei note nu va fi însă cel scontat, presa franceză (*Le Siècle*) aprecia în 13 august 1848, că în opinia rusă: „Provinciile Dunărene nu sunt câtuși de puțin un stat suveran și independent; ele există în virtutea tratatelor, sub suzeranitatea Porții și protectoratul Rusiei; protectorat căreia îi datorează toate avantajele de care se bucură. De pe urma faptului că Rusia, de altfel de acord cu Poarta, acționează în sensul restabilirii ordinii legale în Moldova și Valahia, nu trebuie să se tragă concluzia că țarul vrea să se amestece în afacerile interne ale statelor independente... dat fiind că Rusia nu acționează singură, deoarece în provincii intră și trupe turcești, nu se poate vorbi de încălcarea tratatelor de la București, Ackerman și Adrianopol, ci de executarea lor”⁴⁶ și articolul continuă în aceleași volte ironice demonstrând insanitatea argumentelor rusești în problema Principatelor și dificultatea susținerii lor în fața realităților de pe teren.

Conștienți de sprijinul european de care se bucurau și în fața primejdiei acute reprezentată de intervenția turco-rusă în Principate, în ziua de 20 iulie/1 august 1848 are loc o imensă demonstrație în „Câmpul Libertății din București care se închie cu adoptarea unei protestații înaintea Europei întregi”⁴⁷: „Românii în puterea drepturilor ce le au și care sunt consfințite prin toate tractatele, și în puterea dreptului neamurilor se sculară la 11 iunie... Românii făgăduiră, se chezășuiră că nu numai vor respecta toate drepturile ce Poarta le are asupra Țării Românești... dacă Înalta Poartă va respecta drepturile românilor... atunci românii

⁴⁵ *ibidem*, p. 815.

⁴⁶ *ibidem*, p. 820, vezi pentru sprijinul acordat cauzei românilor de către presa și revoluționarii francezi studiul domnului N.Isar, „Mărturii franceze privind revoluția de la 1848 în Țara Românească „În Revista de Istorie”, t.36, nr.5, 1983, p.464-477.

⁴⁷ *ibidem*, p. 822.

recunoscători... îi jură credință, dragoste și supunere... dacă Înalta Poartă nu își va retrage trupele de pe pământul român și că dacă va căuta prin putere armată să se amestece în trebile țării din lăuntru, atunci toate tractatele ce ecsistă se socotesc ca desființate chiar de Poartă... Că atunci nația română este deliberată de orice îndatorire ar avea către Înalta Poartă”⁴⁸.

Tonul acum e aspru, e dur, amintind Porții că actele invocate, capitulațiile, nu erau unilaterale ci erau un tratat cu obligații bilaterale și încălcarea lor de către una din părți aducea și caducitatea lor și implicit sfârșitul dominației otomane.

Din nou în aceste momente dificile când se decidea soarta revoluției din Muntenia avem de analizat un document extrem de semnificativ intitulat: „Drepturile românilor către Înalta Poartă”, autorul lui, N. Bălcescu. Încă de la început, autorul își statuează foarte clar poziția: „Țara noastră românească nu fu niciodată supusă cu sabia ci de bunăvoia sa se recunosc sub protecția turcilor. La anul 1393, părinții noștrii după ce luptară mai multe veacuri pentru independența lor cu atâtea potoape de nații barbare... se învoiră cu Mircea cel Bătrân... și împreună închinară țara turcilor... Acest tratat... nu poate fi privit după dreptul ginților (neamurilor) altfel decât ca un tratat de protecție... care nu atrage suveranitatea ei”⁴⁹. Era aici o aluzie clară la nota guvernului rus. Muntenia nu și-a pierdut niciodată suveranitatea, și-a ales doar un protector puternic pentru apărarea ei și prin condiții bine determinate. Și oricum „Acest tractat însă nu ținu mult: Românii iubea prea mult independința; ei jertfiseră prea mult pentru dânsa ca să-l poată suferii cu plăcere, oricât de nesupărător era”⁵⁰.

„La 1460, domnul Vlad V., sfātuindu-se cu popoul trimise deputați la Adrianopole și încheiară un tractat ale cărui articole principale sunt acestea... acest tractat nefiind nici lăsat în uitare, nici ramplasat printr-un altul mai nou, este încă în tărie și astăzi și singur numai hotărăște raporturile țării cu Înalta Poartă. El asigurază poporului dreptul de a-și

⁴⁸ *ibidem*, p. 822.

⁴⁹ *ibidem*, p. 831-832.

⁵⁰ *ibidem*, p. 832.

da legi, dreptul d-a face război și pace; prin urmare nu poate fi privit ca un tratat de subpunere ci numai ca un tratat de protecție, ca o alianță neegală... Astfel privesc acest tratat toți publiciștii Europei. <<Dacă se respectează istoria, zice învățatul publicist Martens... apoi este învedeat că Țara Românească n-a fost niciodată încorporată, că ea n-a pierdut niciodată caracterul esențial al suveranității sale... că suveranitatea sa nu poate fi atinsă... că ea nu e datoare a recunoaște asupra-i o putere legiuitoare străină. Țara Românească este un stat suveran și un tratat de protecție, un tribut, o alianță nepotrivită și chiar supremația nu-i pot lua suveranitatea>>”⁵¹. Urmează apoi citatul devenit aproape sacrosant din Vatel sprijinind dreptul la suveranitate al unei țări ce plătește tribut. După care începe contraatacul la presiunile Rusiei ce consideră existența noastră națională ca reieșind și fiind dependentă de înțelegerile ei cu Poarta și implicit de protecția ei. „Ele (Capitulațiile – n.n.) sunt recunoscute însuși și de tractatele Rusiei cu Poarta deși acestea nu pot lega întru nimic pe români, căci Rusia, fiind numai o chezașă a drepturilor țării, nu poate trata pentru noi și în numele nostru”⁵².

În final N. Bălcescu opune Porții otomane chiar propria sa recunoaștere prin articolul 8 al hâtșerifului din 1834: „Acele principate au toate drepturile unui principat independent». Așadar după glăsuirea tractatelor noastre cu Poarta, după dreptul gintelor și chiar după tractatele Rusiei cu Poarta, poporul român și-a păstrat totdeauna dreptul său de suveran... Acestea sunt frați români drepturile noastre... Timpul nu a venit ca să dobândim o independință absolută. Poziția noastră politică, după tractate este încă bună, numai trebuie a fi păzită de Înalta Poartă”⁵³.

Prin acest articol din „Poporul suveran” (din 2 și 6 august 1848) N. Bălcescu continua, ceea ce realizase M. Kogălniceanu în „Dorințele partidei naționale...”, el creionase în clar și afirmase public poziția noastră în cadrul imperiului, poziție obținută prin lupte și sancționată de o istorie zbuciumată

⁵¹ *ibidem*, p. 833-834.

⁵² *ibidem*, p. 834.

⁵³ *ibidem*, p. 834, vezi Apostol Stan, Anastasie Iordache, *Apararea autonomiei Principatelor romane (1821-1859)*, București, Editura Academiei, 1987, p. 92-96.

care dă astăzi dreptul românilor la suveranitate. N. Bălcescu afirmă cu plăcere acest drept în auzul nu numai al nației române, dar și al Europei și mai ales al Imperiului Otoman, avertizat încă odată că independența nu e o soluție atât timp cât siguranța noastră e statuată prin capitulații. Dar acestea nu numai că oferă drepturi, dar creează și obligații pentru Poartă, obligații pe care în noua situație internațională și sub presiunile Rusiei aceasta nu trebuie să ezite a o îndeplini. În caz contrar: „Să nu uităm că suntem datori a apăra naționalitatea și drepturile noastre, de vom fi nevoiți, chiar vărsând sângele nostru”⁵⁴.

În fața atitudinii conciliatoare a Porții, conștientă de propriul său interes în a îi menaja pe revoluționari și în urma constituirii noii Locotenențe domnești acesta „Supune spre acceptare Maiestății sale Imperiale următoarele 22 de articole menite să slujească drept bază noilor instituții: Independență administrativă și legislativă bazată pe tratatele lui Mircea și Vlad V., fără nici un fel de intervenție din partea puterilor străine în administrația internă”⁵⁵.

După cum se știe în urma dezinteresului manifestat de marile puteri occidentale, aflate și sub presiunea propriilor bulversări interne, Poarta otomană a fost lăsată fără un ajutor concret, în momente dificile sub presiunea continuă a Rusiei ce solicita tot mai ferm eradicarea focarului de tensiune din Muntenia⁵⁶.

La rândul ei, deși mulți autori au vorbit de o adevărată pactizare a Porții cu revoluția munteană⁵⁷ trebuie ilustrate clar limitele acestei colaborări orientate net și strict anti-Rusia, și nu de o intenție de sprijinire a reformelor și modernizării în spațiul românesc. Turcia era interesată de orice ar putea slăbi influența rusească, de orice eveniment ce ar îndepărta acest pericol de Constantinopol, dar nu înțelegea a face prea mari concesii spre a obține aceasta. Deși favorabilă mișcării românești, Turcia nu a înțeles nimic din frenezia reformatoare a guvernului de la

⁵⁴ *ibidem*, p. 835.

⁵⁵ *ibidem*, p. 835.

⁵⁶ vezi și D. Berindei, *Diplomația românească modernă*, București, Editura Albatros, 1995, p.93-94.

⁵⁷ Vezi Apostol Stan, *Protectoratul Rusiei asupra Principatelor Romane (1774-1856)*, București, Editura Saeculum IO, 1999, p.190-197.

București și chiar a împărtășit în secret temerile de agitație comunistă ale Petersburgului.

Fără teama de Rusia ea s-ar fi lansat cu plăcere, precum la 1821 în sugrumarea acestor tendințe iar în momentul în care împinsă de Rusia va trebui să facă aceasta va recurge fără prea multe menajamente la violență și intimidare. Singurul lucru ce a temperat-o a fost neplăcerea de a face această operă de represiune la ordinul Rusiei, teama de a nu crea un nou curent anti-turc în principatele dunărene și conștiința faptului că acțiunile sale erau atent urmărite de o Europă care îi era unicul reazăm în fața poftelor cabinetului de la Petersburg.

Proclamația lui Fuad Pașa către boierii și locuitorii Țării Românești a oglindit perfect această completă lipsă de dorință a Porții de a înțelege ceea ce se întâmplase în Principate. „O revoluție izvorâtă din acel duh al comunismului... s-a ivit între voi și au tulburat liniștea și siguranța pacinicei înaintări de care vă bucurați până acum, prin instituțiile naționale ce Înalta Poartă v-au acordat”⁵⁸. Dintr-o dată Capitulațiile nu mai sunt acte bilaterale ci unilaterale, izvorâte din bunăvoința Imperiului Otoman. Într-o corespondență din București, „Gazeta de Transilvania” relatează tocmai această profundă neînțelegere dezvăluită odată cu intrarea trupelor otomane în București. „Cum se înfățișă deputația, vestitul trimis de neagră și sângeroasă pomenire începu a citi acee hârtie prin care mai repeta încă o dată, căci tot i se părea că nu credem că a venit să aducă pacea și buna orânduială în țară, cași când pacea și buna orânduială ar fi lipsit. Într-înșa călcând tractatele, pretutindeni pe sultanul îl numește suveran în loc de suzeran; calomniind mișcarea românilor”⁵⁹.

Câteva zile mai târziu (15 septembrie) a urmat și intrarea trupelor ruse, ale generalului Lüders pe teritoriul Țării Românești și ulterior intrarea în capitală. Din nou primul interes al Rusiei este de a manevra în sensul dorit de ea capitulațiile: „actele acestui guvern închipuit (revoluționar – n.n.) nefiin potrivite nici cu instituțiile cu care se cărmuiește acel principat în puterea tractatelor, nici cu ființa politică ce i s-a hărăzit prin aceleași tractate apoi Mărirea-Sa Împăratul a toată Rosia,

⁵⁸ C. Bodea, *Anul 1848 la români...*, p. 867.

⁵⁹ *ibidem*, p. 876.

în unire cu Mărirea-Sa Sultanul au hotărât a se pune grabnic capăt la asemenea neorânduiri și a se restatornici în Țara Românească un guvern legitim pe baze întemeiate”⁶⁰.

Se poate pune întrebarea de ce Rusia după toate problemele și dificultățile pe care ridicarea chestiunii capitulațiilor i le-a produs, nu urmează exemplul Turciei care le trece în proclamațiile sale în umbră sau le falsifică complet conținutul.

Răspunsul nu poate fi decât unul, aceste acte continuau a reprezenta în mâinile Rusiei un act de presiune fantastic, o garanție a rolului lor (câștigat cu greu la gurile Dunării prin războaiele secolului XVIII) și mai ales un model care extins la scara imperiului otoman îi putea aduce disoluția completă, lucru care se va încerca în 1853, când țarul va cere acordarea unui regim similar, de protecție asupra tuturor creștinilor ortodocși din imperiu ceea ce va duce la izbucnirea războiului Crimeei. În final, capitulațiile și respectarea lor se puteau constitui oricând așa cum era și acum cazul într-un excelent pretext de ocupare militară a Principatelor sau de război împotriva Porții. Pur și simplu, la aproape un secol de la punerea lor pe tapet (în 1772) ele își mențineau pentru Rusia aproape întreg potențialul enorm de exploatare pentru a produce disoluția Imperiului Otoman. Astfel încât oricât de multe neplăceri îi produceau Rusiei în acele momente [existența Capitulațiilor ca o armă diplomatică în mâna reprezentanților națiunii române, ea nu a încetat nici acuma a le folosi, chiar denaturându-le, restrângându-le sensul ori aceasta se va dovedi un ajutor nesperat pentru națiunea română în marile bătălii ce vor urma revoluției.

Conștienți de importanța evocării Capitulațiilor ca argument pentru o eventuală rezistență armată reprezentanții puterilor străine, în special ai Angliei, consulul general R.G. Colquhoun îl anunța pe Stratford Canning, ambasadorul britanic la Constantinopol: „că pandurul Magheru e hotărât să reziste”⁶¹, iar Magheru invoca în favoarea acestei rezistențe, într-o proclamație din 14 septembrie, capitulațiile „căci ne sculăm, nu ca să robim, nu ca să jefuim, ci ca să apărăm niște legiuri, pe care ni le-am

⁶⁰ *ibidem*, p. 880.

⁶¹ *ibidem*, p. 885 și A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, București, Editura Albatros 1992.

dat în puterea tractatelor, ce străbunii noștrii, Mircea cel Vestit și Vlad V. încheie cu Înalta Poartă; și aceste legiuiri nu sunt asupritoare, nu sunt tiranice; sunt umane, sunt creștine;”⁶².

Tocmai din aceste înțelegeri izvora dreptul revoluționarilor de a lupta cu arma în mână contra Porții, drept care la insistențele marilor puteri și al grupului pro-turc al revoluționarilor (condus de I.H. Rădulescu)⁶³, nu va fi însă folosit Gh. Magheru dizolvându-și tabăra de la Râureni – Câmpul lui Traian și refugiindu-se în Imperiul Austriac⁶⁴.

Revoluția era practic încheiată în spațiul extra-carpatic când N. Bălcescu se hotăra să o intercaleze în marea evoluție a poporului român în studiul său „Mersul revoluției în istoria românilor”, apărut în revista „România Viitoare”, la Paris:

„Ce voiește, ce strigă la 1821 poporul român, acum în picioare și deșteptat? Poarta călcase drepturile țării; poporul cere ca ele să se consființească din nou... într-un cuvânt cere ca statul să se facă românesc... Pacea de la Adrianopol recunoaște Capitulațiile vechi și autonomia țării, aceea ce era un bine și o dreaptă răsplătire a jertfelor ce românii făcură pentru ruși în atâtea rânduri... Revoluția de la 1848 căută a reîntregii pe români numai în drepturile sale de om și cetățean fără a căuta a-l reântregi în drepturile sale de nație. Întru aceasta ea se mărgini a cere ca Turcia să respecte vechile Capitulații recunoscute și întărite prin Tratatul de la Adrianopol și hațișeriful din 1834. Ea ceru asemenea ca Rusia să-și păzească tractatele care recunosc autonomia și independența administrativă a țării și nesilierea pământului ei.

Revoluția de la 1848 nu este dar în drept împotrivoare nici Porții, nici Rusiei, de vreme ce se mărginea a cere păzirea tractatelor fără a proclama un drept nou. Românii, în bună credința lor, socoteau că aceste puteri vor fi gata a păzi sfințenia tractatelor și nu vor putea a le tăgădui reformarea legiuirilor potrivit dreptului lor de autonomie”⁶⁵.

Un alt revoluționar, mai puțin ilustru, G. Crețeanu, aprecia la rândul

⁶² *ibidem*, p. 884.

⁶³ Al.Piru, *I.H.Radulescu* Editura Minerva, Bucuresti, 1971, p.24-26.

⁶⁴ A.N.I.C., fond Gheorghe Magheru, dosar nr.3| 1857, fila 3.

⁶⁵ N. Bălcescu, *Opere II. Scrieri istorice, politice și economice*, Editura Academiei, București, 1974, p. 109-110.

său într-un articol intitulat: „Scopul nostru” ca „La sentimentul de amor (față de patrie – n.n.) corespunde principiul suveranității naționale; căci cei ce își iubesc patria nu vor să o mai vadă nici într-un chip supusă. Din principiul suveranității se naște acela al întrunirii, fiindcă este știut că suveranitatea pere îndată ce se înstrăinează o parte dintr-însa”⁶⁶.

În final, analizând ce a însemnat revoluția de la 1848 trebuie să fim de acord cu G. Zane că „în epoca revoluției N. Bălcescu pune de pe o poziție nouă problema statutului internațional al Principatelor. Invocarea acestor `tratate` considerate de N. Bălcescu, fără nici o rezervă, autentice. Și cu deplină putere încă a fost o teză de mare răsunet a revoluției române de la 1848. A servit ca temei de drept pentru fundamentul programului revoluției însăși și combaterea de pe pozițiile dreptului internațional a intervenției turcești și țariste în Principate. Ea a pătruns în literatura politică occidentală și la un moment dat chiar turcii au acceptat-o”⁶⁷.

Mai departe, analizând și mai adânc impactul extern și manevrarea în timpul revoluției de la 1848 a chestiunii capitulațiilor în interesul națiunii române, tot G. Zane mai apreciază că: „N. Bălcescu a înțeles că Țara Românească și în primul rând, guvernul revoluționar de la 1848 trebuie să tragă toate consecințele din prevederile acestor tratate, mai întâi de toate, dreptul ei la autonomie. În numele acestui drept a combătut politica adoptată de Locotenența domnească față de intervenția turcă și a reclamat apărarea cu orice preț a independenței țării, chiar cu armele. (La 4 martie 1850 îi scria lui A. G. Golescu, La Lieutenance inaugura son avènement en sacrifiant par un acte public remis à Soliman l'autonomie du pays”⁶⁸ – Locotenența inaugura înălțarea sa sacrificând printr-un act public remis lui Soliman, autonomia țării).

Fără îndoială acesta este cel mai mare merit al echipei revoluționare de la București, impunerea capitulațiilor ca realitate politică la nivelul țării, la nivelul comisarilor de propagandă imprimând naționalității române, cetățenilor Țării Românești ideea clară că ei beneficiază de anumite drepturi față de Înalta Poartă drepturi sacre, inalienabile, smulse cu armele și care implică Porții o anumită responsabilitate pentru țara

⁶⁶ C. Bodea, *Anul 1848...*, vol. II, p. 1197.

⁶⁷ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. I, p. 23.

noastră și anumite obligații pe care nu le poate călca. Aceeași demonstrație, transformând capitulațiile în obiect al dreptului public internațional le impunea ca subiect de discuție în presa europeană, aducând la cunoștința opiniei publice internaționale existența unui popor cu anumite drepturi la poalele Carpaților. Respingând cu hotărâre toate încercările diplomației țariste de a pune accentul pe tratatele moderne, realizate de ea cu Poarta în sec. XVIII și XIX, diplomația românească concentrează, discuția pe capitulații, ca acte istorice de care Imperiul Otoman trebuie să țină seama și mai ales care exclud dreptul Rusiei la intervenție și amestec în afacerile noastre interne.

Chiar dacă deznodământul acestei controversă diplomatice nu ne va fi favorabil, dreptul forței fiind încă o dată mai puternic decât forța dreptului totuși marea evoluție ce avea să aducă cu ea unirea principatelor era declanșată.

Întreaga Europă auzise strigătul de ajutor al românilor și luase act de drepturile lor oglindite în capitulații, de acum nu mai era necesar decât un moment diplomatic favorabil pentru ca aceste drepturi să devină integrate, de facto în sistemul juridic internațional și să fie puse sub garanția europeană silind astfel atât Poarta cât și Rusia să țină cont de ele în atitudinea lor viitoare.

Cum revoluția de la 1848 a pregătit fără îndoială drumul spre unirea principatelor și în plus întreaga perioadă care va urma până la 1856 va sta sub semnul activității unor fruntași ai acestui eveniment ar fi poate necesară o evaluare suplimentară, o analiză a ce au însemnat capitulațiile în mesajul diplomatic al revoluției.

„O dată cu anul revoluționar 1848 se poate vorbi de o diplomație românească unitară, legată de lupta pentru deplina autonomie și apoi pentru independență”⁶⁹ în care rolul principal l-au jucat „capitulațiile apocife” prin care s-a căutat să se legitimizeze pretențiile îndreptățite la o limitare a abuzivei dominații otomane⁷⁰.

⁶⁸ *ibidem*, p. 182.

⁶⁹ D. Berindei, *Din începuturile diplomației românești moderne*, București, Editura Politică, 1965, p. 7-8.

Câteva exemple sunt ilustrative: la 19 iulie guvernul provizoriu îi adresa o notă lui Soliman Pașa declarându-i că: „sunt 18 secole de când românii au plătit cu sângele lor dreptul de a numii acest pământ România și a-l lăsa moștenire glorioșilor lor fii când Înalta Poartă luase sub protecția sa Țara Românească și îi asigurase independența în treburile interne”⁷¹ iar Pruncul Român” (scrisa la 31 iulie) în articolul „Cum stau treburile noastre”?

„Credeți că românul nu este gata să se bată când ranele robiei sângerează încă ? Cum credeți că românul nu se bate pentru dreptul lui de autonomie pe care Mircea și Vlad V. l-au ținut cu sângele bătrânilor noștri”⁷².

Într-o altă notă din 31 iulie guvernul Valahiei arată: „Excelență, când Imperiul otoman a binevoit să ne acorde protecția sa ne-a asigurat o totală și deplină independență în interior. Sultanul Baiazid și mai târziu în 1460 Sultanul Mahomed II au consfințit drepturile noastre pe care le-am respectat solemn. De mai multe ori drepturile noastre au fost nerecunoscute și cu toate acestea am împletit în conduita noastră față de Sublima Poartă sentimentul fiului cu fidelitatea vasalului. Sperăm că (...) ea nu va lăsa niciodată să cadă în uitare tratatele lui Baiazid și Mahomed II (...) privându-ne de drepturile noastre”⁷³.

La 1 august 1848 A.G. Golescu îi scria lui Robert Colquhoun (consulul britanic la București) cea mai corectă și succintă relatare a rolului și importanței capitulațiilor la 1848.

„Opera noastră s-a desăvârșit cu mare ușurință pentru că am fost fermi pe drepturile noastre incontestabile care ne sunt recunoscute prin tratatele lui Baiazid, Mahomed II și chiar prin art.5 din Tratatul de la Adrianopol”⁷⁴.

Unul din principalele organe de presă ale revoluției nu doar din Transilvania, dar și din cele 2 principate extracarpatice „Gazeta de Transilvania” relatează în 1848 într-o corespondență de la București un plan

⁷⁰ *ibidem* p. 30.

⁷¹ *Anul 1848*, vol.II, p. 605-606.

⁷² *Anul 1848*, vol. III, p. 7.

⁷³ *Documente străine despre români*, p. 181-182.

⁷⁴ *ibidem* p. 171.

utopic, de intervenție pe lângă Nicolae I, „cu puterea ce are, să mijlocească a ni se întrupa Basarabia; insistându-se asupra faptului că anexarea unei jumătăți de Moldovă reprezintă o gravă încălcare a dreptului neamurilor”, Poarta neputând ceda ce nu stăpânea, iar Imperiul țarist „nu avea dreptate a cuprinde o provincie ce Turcia nu o putea da”⁷⁵.

Tot ei redactorii „Gazetei” vor înțelege rapid greșeala și în special G. Barițiu va lua o atitudine tot mai ostilă Rusiei. „El condamnase în cursul verii ocuparea Moldovei și a Țării Românești de armata rusă, ceea ce a condus la înăbușirea revoluției din cele două Principate.

Barițiu a publicat în „Gazeta de Transilvania” un fulminat articol împotriva politicii rusești (1848, nr. 57)⁷⁶.

La rândul său secretarul guvernului Voinescu II, explicase programul revoluționar, inclusiv semnificația tricolorului, „care trezise suspiciunile comisarului otoman, drept un simbol al trecutului relațiilor româno-otomane, bazate pe capitulațiile voievodale pe care românii vroiau să le reactiveze”⁷⁷.

În momentul în care a început contra-acțiunea Porții bazată pe două principii: „suveranitatea sultanului și integritatea imperiului otoman, care presupunea că Principatele Române sunt parte integrantă a imperiului, cel dintâi principiu a căzut, cum era și firesc, din cazul locului”⁷⁸.

Ca urmare a acestei acțiuni și a intervenției brutale a Rusiei la 29 iunie, consulul francez Thion și cel prusac Richthofen urmați de cel austriac vor protesta pe lângă comisarul otoman: Taalat Efendi, consulul rusesc și Secretariatul de stat al Moldovei contra violării autonomiei (bazate pe capitulații și tratate) principatului moldovean⁷⁹.

În toată perioada revoluției, dar și în perioada următoare principalul sprijin diplomatic a fost furnizat de ambasadele Franței și Marii Britanii și de agentul prințului Adam Czartorisky, fără a face excepție însă nici de ambasadele Prusiei și Austriei⁸⁰.

⁷⁵ *Istoria Basarabiei*, p. 48-49.

⁷⁶ L. Maior, *1848-1849 Români și unguri*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p169

⁷⁷ A. Stan, *Protectoratul Rusiei*, p. 220.

⁷⁸ *România în relațiile internaționale*, p. 149.

⁷⁹ A. Stan, *Protectoratul Rusiei*, p. 204.

Tuturor acestor oficii „le erau trimise de la București (...) documentele fundamentale ale revoluției, memorii istorice privitoare la capitulațiile voievodale, la autonomia Principatelor Române alterată și anemiată după 1829 de către Rusia⁸¹.

Chiar și după revoluție se va scrie la fel Porții, o serie de memorii solicitându-i acesteia „circumscrierea vasalității potrivit capitulațiilor voievodale, lăsând Principatelor întreaga suveranitate internă”⁸².

Un astfel de document aprecia că în cadrul revoluției de la 1848 : „el (poporul român – n.n.) nu vorbește într-un ton amenințator și se ține pe drumul legilor și al tratatelor voind a se reîntregii în drepturile lui... căci nici un Român nu va mai trăi după moartea independenței Patriei sale”⁸³.

Un alt memoriu din decembrie 1848, semnat de Dimitrie Brătianu pentru Foreign Office „explica revoluția română (...)evidențiind fărădelegile puterilor protectoare și suzerană săvârșite la adăpostul falselor interpretări ale tratatelor, convențiilor și capitulațiile încă în vigoare”⁸⁴.

Nu întotdeauna Poarta va răspunde așa cum se spera acestor dorințe și așteptări. La 1856 un articol din „Journal de Constantinople” căuta a acredita ideea dreptului de suveranitate a Imperiului otoman asupra Principatelor. Astfel se susținea că prin înlăturarea protectoratului rus, Poarta va reintra în drepturile sale asupra acestor două provincii ale Imperiului otoman care vor fii pe viitor administrate conform hattiumaiumuriilor acordate de sultan în secolele XIV; XV; XVI. Se căuta a se demonstra că relațiile dintre Poartă și Principate nu au fost stabilite prin tratate, care presupun egalitate între statele contractante, ci prin decrete imperiale, care implică relații de la stăpân la supus (...) că

⁸⁰ *ibidem* p. 196-197, Beatrice Marinescu, «Atitudinea guvernului englez față de revoluția de la 1848 din Țara Românească» în *Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu*, București, 1971, p. 235-261.

⁸¹ Virgil Candea, Mircea Malita, Dinu C Giurescu, *Pagini din trecutul diplomatiei romanesti*, Bucuresti, Editura Politică, 1966, p.74.

⁸² *ibidem* p.197.

⁸³ *1848 în România*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Grobl, 1898, p. 74.

⁸⁴ Dumitru Vitcu, *Diplomații unirii*, București, Editura Academiei, 1979, p.164.

Principatele au fost anexate acordându-li-se anumite drepturi”⁸⁵

Era această o idee împotriva căruia se luptase de mult. La 1839, când se pregătea Conjuația confederativă se decisese pentru principate „ocrotirea colectivă a patru puteri europene, pe lângă păstrarea suzeranității turcești, cu excluderea însă a amestecului puterii suzerane în treburile interne, spre a se asigura autonomia țării”⁸⁶

Mai înainte chiar cel care avea să conducă destinele Moldovei: Mihail Sturdza scria la 1 martie 1829 că „Poarta are obligația față de Moldova de a o menține în integritatea sa anterioară, fără ca niciodată să îi producă cel mai mic rapt sau separare”⁸⁷.

În timpul revoluției comisarului Porții, Taalat Eufendi i se solicitase „ameliorarea instituțiilor Principatelor o acțiune contrară a Porții fiind considerată ca „contrară spiritului capitulațiilor care recunosc Principatului dreptul de autonomie politică”⁸⁸. La fel, ideea unei intervenții a Porții în defavoarea unei aplicării ad litteram a capitulațiilor va fi respinsă cu o vehemență deosebită de purtătorii de cuvânt ai generației 1848 ⁸⁹.

Cezar Bolliac scria „Principatele Române n-au pierdut și nici n-au înstrăinat nici unul din elementele suveranității lor. Suntem tributari Turciei.

Nimic mai mult, nimic mai puțin. În consecință rămași credincioși angajamentului nostru, nu suntem noi în drept să o întrebăm cum și l-a îndeplinit pe al său ?”⁹⁰.

O amenințare puțin voalată în aceste rânduri, dacă nu sunt respectate vechile tratate de chiar Poartă atunci avem oricând o nouă posibilitate: independența.

⁸⁵ Gr. Ploșteanu, *Românii în conștiința Europei*, vol 1, TG. Mures, p. 59.

⁸⁶ Apărarea autonomiei, p. 179.

⁸⁷ V. Sotropa, *op. cit.*, p. 106.

⁸⁸ *ibidem* p. 254.

⁸⁹ *ibidem* p. 176.

⁹⁰ vezi mai multe despre această generație în Anton Caragea, *Grigore Alexandru. Ghica*, București, Editura Universității Populare, 2000 p. 60-73 și în Florian Tucă și N. Ionescu, „O flacără străbate veacurile. *Revoluția română de la 1848-1849*”, București, Editura Sylvi, 1998, p. 12.

Momentul izbucnirii războiului Crimeii, moment despre care Alexandru Cretzianu scria „prezentul răzbel s-a ivit în condiții așa de favorabile Principatelor noastre, încât îmi vine să cred că providența l-a provocat întradin pentru români, ca să le dea ocazia să facă cunoscut Europei ale lor suferințe, ale lupte, ale lor drepturi, necesitatea independenței lor și ca să-și dobândească rangul ce li se cuvine în marea familie a populilor civilizației”⁹¹.

Erau pregătiți românii pentru această șansă, această oportunitate? Răspunsul favorabil ne vine din Moldova de la unul din oamenii mici ai istoriei: postelnicul Manolachi Drăghici care exact în această perioadă își redactează lucrarea „Istoria Moldovei” cu scopul tocmai de a susține drepturile patriei sale. Astfel el rememorează momentul semnării primelor tratate: „(Stefan cel Mare n.n) l-a îndemnat în mod special pe fiul său Bogdan, pe care îl desemnase ca moștenitor precum și pe boieri să supuie țara în fața Porții otomane de bună voie, cerând și ei privilegiul Valahiei... Sultanul dintr-o mare bucurie și mulțumire care i s-a făcut prin această închinare și supunere a domnului moldovean a și slobozit un hatihumaiun pentru întărirea privilegiilor pe care i le-a cerut și de care Moldova s-a folosit o bună bucată de vreme. Tot cu acest prilej sultanul i-a trimis domnului însemnele împărătești la fel cum le dăruise și domnitorului din Valahia”⁹².

Persistența acestei amintiri a capitulațiilor e cea care va face ca drepturile românilor să iasă învingătoare din încâlcitul ghem al chestiunii orientale („rivalitatea Rusiei sprijinită de slavi contra Europei apusene, susținută de neslavii Peninsulei Balcanului, la stăpânirea acestei provincii”²² cum o definea Xenopol).

Această insistență va face ca la finele conferinței de la Viena (ian-martie 1855) marile puteri să adopte o poziție favorabilă principatelor prin recunoașterea capitulațiilor. Iar la 16 decembrie 1855 Austria va trimite un ultimatum la Petersburg în care cerea „înlăturarea deplină a protectoratului rusesc și prin urmare a oricărei drept de protecție și amestec

⁹¹ D. Berindei, *Din începuturile diplomației*, p.109.

⁹² M.Drăghici, *Istoria Moldovei*, vol.I, p.118-119.

al Rusiei în treburile principatelor. Aceste țări să urmeze a se bucura de privilegiile lor sub suzeranitatea Porții”⁹³.

A.D. Xenopol aprecia că „dacă interesul Rusiei este de a supune lumea întreagă (...) al nostru, nu mai puțin sfânt, este de a ne plânge de încălcările suferite, de a protesta contra oricărei încercări care tinde a distruge (.) poporul nostru și dacă lupta pentru existență da celui mai tare izbândă asupra celui mai slab cel puțin ea dă și acestuia putință rezistenței și mai la urmă (...) dacă forța răpune dreptul cel puțin rămâne acestuia mângâierea de a fi privit ca jertfă”⁹⁴.

Împotriva unei sorți rele generația de la 1848 a acceptat lupta așa cum o vedea Xenopol. Și a făcut bine căci ea a învins până la urmă. Jertfa nu a fost zadarnică și grație luptei pentru recunoașterea tratatelor forța dreptului a învins încă odată dreptul forței.

⁹³ A.D.Xenopol, *Războaiele*, p. 256.

⁹⁴ *ibidem*, p. 280.

Generația de la 1848: creatoare și beneficiară a capitulațiilor

A. Capitulațiile în opera lui Nicolae Bălcescu

Generația de la 1848 merită o atenție aparte datorită rolului ei de susținătoare a teoriei capitulațiilor. Prin intermediul reprezentanților ei problema vechilor tractate a cunoscut o publicitate fără precedent. Aproape toți cei care s-au ocupat de ele în această perioadă au produs opere care merită aprecierea lui Iorga de a fi, „răsărirea unei minți geniale”¹.

Pe rând personaje de prim rang precum N. Bălcescu, I. Ghica, M. Kogălniceanu s-au aplecat asupra trecutului românesc și au scos sub forma celor mai frumoase pagini ale lui, momentele capitulațiilor.

Această generație a știut în fond să le redescopere, să le creeze și să le dea poate cea mai bună definiție posibilă: „legături sui generis tari când românii erau slabi, și slabe când românii erau tari”².

Operele fiecăruia dintre ei merită o analiză aparte (și apreciate după cum nota M. Kogălniceanu în „*Historie de la Valachie*” drept atestat de nobleță și o proclamație de drepturi”³). Ori în fiecare din aceste opere capitulațiile joacă un rol important în explicarea atât aceluia atestat: cât și a proclamației de drepturi. Nici unul din acești reprezentanți de marcă nu își creează opera separat, toți sunt influențați, Bălcescu de Kogălniceanu, Ghica de N. Bălcescu și în final și Kogălniceanu de Bălcescu. Cu toți primesc informații și își analizează și coordonează eforturile în direcția unei mai bune dezvoltări și apărări a trecutului patriei singurul care îi poate garanta viitorul.

¹ Al. Zub, *Mihai Kogălniceanu* (1817-1891), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 29.

² *ibidem*, p. 37.

³ *ibidem*, p. 38.

Cea mai bună definiție a acestui efort comun al unei întregi generații este cea a lui V. Alecsandri⁴ din „România literară”, articolul „Jurnalismul românesc” în care arată că „în fața epoei serioase de astăzi, în mijlocul gravelor împrejurări ce se adună, înaintea presei străine care zilnic se ocupă de români, însă mai întotdeauna într-un chip ignorant sau ostil, cea mai mare nevoie pentru noi este a avea un jurnal serios, neatârnat, supus numai legilor adevărului care zilnic să proclame și să apere driturile Principatelor recunoscute astăzi în principiu de Europa întregă”⁵.

Această a fost menirea generației de la 1848, ca zilnic să proclame drepturile principatelor într-o Europă care ne cunoștea puțin, dar care trebuia să ne cunoască mai mult spre a fi interesată a ne apăra. În această acțiune extrem de dificilă generația de la 1848 a întâlnit un mare avantaj: existența acestor vechi tratate clamate și de generațiile trecute.

Meritul ei este că a știut să recunoască oportunitatea și să profite de ea la maximum. Fără capitulații nu am fi avut poate toate aceste momente de la '48, '53, '56 și 1859, dar nici fără întâlnirea cu această generație atât de energică nu am fi avut imensa publicitate pe care teoria capitulațiilor a cunoscut-o și care a permis României să se folosească de ele, fără întrerupere până la 1878. Să urmărim acum modul în care aceste vechi tratate – capitulațiile s-au reflectat în opera celor mai de seamă reprezentanți pașoptiști.

Nicolae Bălcescu este fără îndoială unul din cei mai celebrii reprezentanți ai generației de la '48. Energic, inteligent, creator de asociații și societăți politice și culturale el împletește activitatea națională cu cea de istoric. Era normal ca această acțiune intensă să vizeze și problema capitulațiilor.

În epoca revoluției, N. Bălcescu pune de pe o poziție nouă problema statului internațional al Principatelor.

(...) Invocarea acestor „tratate” considerate de N. Bălcescu fără nici o rezervă autentice și cu deplină putere încă, a fost o teză de mare răsunet a revoluției române de la 1848. A servit ca temei de drept pentru

⁴ vezi și opiniile Corneliiei Bodea, *Vasile Alecsandri, ctitor de seamă al României moderne* în Studii, XXIV (1971), nr. 6.

⁵ *ibidem*, p. 68.

fundamentarea programului revoluției însăși și combaterea de pe pozițiile dreptului internațional a intervenției turcești și țariste în Principate. Ea a pătruns în literatura politică occidentală și la un moment dat chiar turcii au acceptat-o”⁶ apreciază Gh.Zane.

Pentru Nicolae Bălcescu capitulațiile serveau în primul rând la a asigura un nou statut juridic principatelor, respingând orice pretenții exagerate de suveranitate sau protecție din partea Imperiului otoman sau a Rusiei. Apoi ele serveau drept un exemplu al trecutului glorios al națiunii române, a avea un tratat obținut în urma unor mari biruințe cu o mare putere a timpului servea scopului principal al generației de la ‘ 48, acela de a educa reprezentanții poporului în spiritul demnității și al mândriei naționale.

„Încă din 1845, Bălcescu atribuie spătarului Ioan Cantacuzino propriile sale idei și sentimente: Țara Românească este o țară liberă, ea își are drepturile sale... silită de împrejurări fatale. Țara Românească trebuie în urmă, să se plece, să se recunoască supt protectoratului Turciei, iar niciodată a-i fi roabă”⁷.

N. Bălcescu urmărea prin capitulații nu numai a își activa generația, a-i da precedente juridice pentru acțiunile ei și a stabili un nou statut internațional pentru Principate. Pentru el la fel de important era și a crea cadrul pentru o nouă organizare internă a principatelor. Nu întâmplător la el tratatele cu Poarta sunt extrem de amănunțit realizate și pline de relatări privind vechea organizare a țării organizare care nu întâmplător e similară acelei dorite de generația de la ’48⁸.

Întreaga concepție a lui N. Bălcescu se regăsește în analiza pe care el o face tratatului de la 1393.

„Acest tractat însă nu ținu mult – Românii iubea prea mult independența ei, jertfiseră prea mult pentru dânsa ca să-l poată suferi cu plăcere, oricât de nesupărător era”⁹.

⁶ N. Bălcescu, *Opere*, I, p. 22.

⁷ *ibidem*, p. 23.

⁸ Vezi și opiniile cercetătoarei Nicoleta Dandu, *Un manuscris olograf al lui N.Bălcescu. Contribuții la gândirea sa privind organizarea statului român modern*. în Studii și materiale de istorie modernă, vol. XII, Institutul de Istorie N.Iorga, București, 1998.

⁹ *ibidem*, vol. II, p. 8.

În fond aceasta e concluzia dintotdeauna a lui Bălcescu chiar dacă pe moment „poziția noastră politică după tractate, este bună, numai trebuie a fi păzită de Înalta Poartă (...) să nu uităm că suntem datori a apăra naționalitatea și drepturile noastre de vom fi nevoiți, chiar vărsând sângele nostru: numai să rămâie tot țara românilor”¹⁰.

Oricât de bună ar fi poziția noastră, chiar dacă vremurile ne îndeamnă a o păstra, este necesar să fim oricând pregătiți a obține independența. Alt element important, alături de Mihail Kogălniceanu, N.Bălcescu e primul care se interesează și de poziția Moldovei din punct de vedere al capitulațiilor.

El știe că în vremea lui Tăutu și a lui Bogdan Orbul, moldovenii supunându-se de bună voia lor împărăției otomane, voința sultanului e ca bisericile și religia lor să fie nevătămate”¹¹.

N. Bălcescu a preluat aceste tratate de la Dionisie Fotino (cel din 1393), pe cel din 1460 – de la Wilkinson, și ambele reluate de la Kogălniceanu, (pe care amănunt picant, Bălcescu îl considera un ticălos și un trădător)¹² și ulterior de la Felix Colson (la rândul său Felix Colson a preluat informația, pentru articolele sale, de la Kogălniceanu).

Datorită influenței lui N. Bălcescu „teza dreptului de autonomie a Principatului prin invocarea unor tratate internaționale este, într-o anumită măsură proprie revoluției din Țara Românească”¹³.

Abia ulterior M. Kogălniceanu va aduce și el problema tratatelor în discuție cu privire la situația din Moldova, în august 1848 „N. Bălcescu a înțeles că Țara Românească și în primul rând guvernul revoluționar de la 1848 trebuie să tragă toate consecințele din prevederile acestor tratate... La 4 martie 1850 el îi scria lui A.G. Golescu cu indignare și socotind aceasta ca o trădare a tuturor idealurilor revoluției faptul că: „Locotenența inaugura înălțarea sa prin sacrificarea printr-un act politic remis lui Soliman autonomia țării”¹⁴.

¹⁰ *ibidem*, p. 11.

¹¹ *ibidem*, p. 111-112.

¹² *ibidem*, p. 181.

¹³ *ibidem*, p. 181.

¹⁴ *ibidem*, p. 182.

Prin intermediul capitulațiilor, N. Bălcescu a combătut politica locotenenței domnești, intervenția turcă ulterior cea rusă solicitând apărarea cu orice preț a independenței¹⁵.

În 2 august 1848 N. Bălcescu își va preciza iar opiniile față de capitulații în articolul „Drepturile românilor către Înalta Poartă”, articol în care repudiază în fapt și suzeranitatea turcească și protectoratul țarist... pentru turci recunoaște numai obligațiile pe care principatul și le-ar fi asumat în baza vechilor capitulații”¹⁶

Aceste opinii aveau o largă circulație și în rândul celorlalți participanți la actul de guvernare, chiar și I.H. Rădulescu pe care N. Bălcescu nu îl aprecia prea mult¹⁷ avea idei asemănătoare declarând despre „constituția - proclamație de la Izlaz” că: „toată constituția nu se bazează decât pe vechile drepturi și vechile tradiții care au guvernat această țară”¹⁸.

Interesantă de observat este și veșnica influență pe care Tudor Vladimirescu și revoluția de la 1821 au avut-o asupra lui N. Bălcescu.

Conștiința importanței pe care capitulațiile au avut-o la 1821 și în victoria care a urmat: instaurarea domniilor pământene și refacerea parțială a drepturilor țării la făcut pe Bălcescu a dorii să reia aceste instrumente în scopul de a le folosi cu cel puțin tot atâta succes cât Tudor Vladimirescu.

Astfel în „Chestiunea economică în Principatele Danubiene” el nota „Poporul l-a pus în fruntea revoluției pe Vladimirescu. Acesta a început prin a clama devotamentul țării față de Poartă, dar solicita „ca Poarta să redea țării drepturile sale vechi, să îi alunge pe fanarioți”¹⁹.

Iar în „Mersul revoluției în istoria românilor” (Paris 6 septembrie 1850) el va evidenția încă odată legătura între 1848-1821 și capitulații: Ce voiește? Ce strigă la 1821 poporul român, acum în picioare și deșteptat”?

¹⁵ *ibidem*, p. 182.

¹⁶ *ibidem*, p. 208.

¹⁷ V. Alecsandri, *Scrisori către I. Ghica*, București, Editura Fundației. Culturale Române

¹⁸ N. Bălcescu, *Opere, II*, p. 210.

¹⁹ *ibidem*, p. 57.

Poarta călcase drepturile țării poporul cere ca să le consfințească din nou... într-un cuvânt cere ca statul să se facă românesc.²⁰ Interesant este că N. Bălcescu e primul care încearcă să facă o analiză a rolului și importanței capitulațiilor, a vechilor tratate – în istoria României. După momentul 1821 urmează 1829 „pacea de la Adrianopol, recunoaște capitulațiile vechi și autonomia țării, aceea ce era un bine și o dreaptă răsplătire a jertfelor ce românii făcuseră pentru ruși în atâtea rânduri”²¹

Urmează apoi momentul 1848: care „caută a reintregi pe români, numai în drepturile sale de om și de cetățean, fără a căuta a-l reintregi în drepturile sale de națiune. Întru această ea se mărginește a cere ca Turcia să respecte vechile capitulații recunoscute și întărite prin tratatul de la Adrianopol și hațișeriful din 1834. Ea ceru asemenea ca Rusia să-și păzească tractatele care recunosc autonomia și independența administrativă a țării și nesiluirea pământului ei.

Revoluția de la 1848 nu este dar în drept împotrivoitoare nici Porții, nici Rusiei, de vreme ce se mărginea a cere păzirea tratatelor, fără a proclama un drept nou. Românii, în bună credința lor socoteau că aceste puteri vor fi gata a păzi sfințenia tratatelor și nu vor putea a le tăgădui reformarea legiuirilor potrivit dreptului lor de autonomie”²².

Iată-l deci pe N. Bălcescu ca adevărat precursor, inițiator al proiectului nostru a analiza istoria modernă a României prin perspectiva luptei pentru capitulații.

Astfel înțelegem de ce în aproape fiecare pagină scrisă de el la 1848 vedem în ele problema vechilor tratate²³.

Astfel la 13 iunie el anunță consultatele puterilor străine de la București: „Drept urmare a dreptului de administrație internă, independentă, acordat Principatului Valahiei și care aduce explicit, dreptul de a da legi, o nouă constituție a fost acordat”²⁴.

²⁰ *ibidem*, p. 109, vezi și Stelian Vasilescu, „Publiciști precursori ai Marii Uniri”, Timișoara, Editura Facla, 1988, p. 65-84.

²¹ *ibidem*, p. 109.

²² *ibidem*, p. 110.

²³ vezi și opiniile lui G.G. Florescu în *Unele aspecte ale concepției lui N. Bălcescu despre suveranitatea Țărilor Române*, Studii și Cercetări Juridice, București, Editura Academiei, 1961, anul VI, 4, p. 606.

²⁴ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 35.

La 16 iulie tot el îi scrie lui Ion Ghica, trimis la Constantinopol spre a apăra cauza revoluției: El (Soliman Pașa trimisul Porții n.n.) trebuie să declare de vine ca prieten sau ca inamic, de voiește a recunoaște dreptul nostru de a ne da legi și autonomia țării”²⁵.

La finele lui august 1848 îi va scrie ministrului de externe al Porții: „în virtutea tractatelor ne găsim fideli vasali ai imperiului”²⁶, dar o intervenție armată turcă, în forță ar „distruge influența legală a Sublimei Porții în Principate.”²⁷ Adică ar încălca vechile tratate – ducând Principatele la starea de independență absolută existență înainte de încheierea lor.

Cu un an înainte de a muri, la 16 mai 1851 îi va scrie tot lui I. Ghica cu referire la conversațiile purtate cu E. Poujade (consul francez în Moldova)²⁸: „când a plecat de aici mi-a vorbit de steagul ce trebuie să ținem în țară, că e Autonomia și suzeranitatea”²⁹.

În 1850 el va analiza din nou problema oricărei intervenții armate pe teritoriul Principatelor și îl va da aceeași rezolvare, din perspectiva vechilor tratate „convenția de la Balta Liman – nota el - anula în profitul Rusiei dreptul public al Principatelor și legitima a nouă revoluție”³⁰.

Țara era deci liberă, în război aproape cu cele 2 puteri, deci independentă și aptă la completa libertate interioară”³¹.

Interesant este că în perioada studiilor la Paris, Nicolae Bălcescu a frecventat cu asiduitate cursuri de drept constituțional și internațional, lăsând în însemnările sale adnotări privind baza juridică a autonomiei și suveranității noastre, așa cum ele reieșeau din istoria noastră și din cursurile marilor profesori de drept pe care îi audia. Cu alte cuvinte nu doar elanul tinereții și romantismului îl împingea pe Bălcescu a susține

²⁵ *ibidem*, p. 97-98.

²⁶ *ibidem*, p. 46.

²⁷ *ibidem*, p. 46.

²⁸ vezi A. Caragea „*Grigore Al. Ghica*”, p. 14 și L. Boicu *Adevărul despre un destin politic*, Iași, Junimea, 1973 p. 28 și Pericle Martinescu, *Costache Negri*, București, Editura Tineretului, 1966, p. 120.

²⁹ N. Bălcescu, *opere*, IV, p. 166.

³⁰ *idem*, *Opere II*, p. 100.

³¹ vezi o analiză a ideilor generației de la '48 în Anton Caragea, *Grigore Alexandru Ghica*, p. 60-73.

teza capitulațiilor ca acte juridice fundamentale ci chiar o solidă informație științifică pe care sânguincios o notase în timpul studenției sale. Pe baza acestor informații se naște marea sa idee de a lega istoria românilor de capitulații.³²

Proiectul unei istorii a românilor prin intermediul capitulațiilor, va fi parțial reluat și în marea sa realizare: „Românii supt Mihai Voievod Viteazul”.

Nu întâmplător povestea sa va începe cu momentul Mircea, pentru că atunci odată cu primele tratate româno-turce începe marea istorie și marea problemă a cărei rezolvare Viteazul o va urmări prin forța sabiei. „Mircea este silit a părăsit o parte din conquizele sale și a primii încă și suzeranitatea Porții”

Tratatul ce e încheie cu Baiazet la 1393 asigura românilor drepturile următoare³³.

„Țepeș urmează înainte și mai puternic pe calea sa (...) și respinge nenumărate oardele turcești ce Mahomed II conducea asupra românilor.

Silit mai târziu de nevoi, el încheie un tratat cu turcii la 1460, care păstrează stipulațiile celui de la 1393, urcând tributul la 10.000 de galbeni și recunoscând Suzeranitatea sa supremația românilor.

Acest tractat încă și astăzi formează dreptul public al țării sau cum se numește acum capitulațiile ei cu Poarta³⁴.

Urmare: revolta lui Mihai e validată, de faptul că „Turcii în contra tractatelor vechi, acum uitate, începuseră a se așeza în țară, zidindu-și case și geamii³⁵.

Ultima operă a lui N. Bălcescu apare din această perspectivă, mult mai complexă decât am fi considerat-o până acum. În concepția sa: vechile tractate cu Poarta sunt definatorii pentru statutul țării și pentru istoria ei. Marile etape, pe care le analizează acum și în alte lucrări sunt jalonate de „capitulații” – 1393, prima lor semnare, 1460 – confirmarea lor, între aceste date lupta continuă ce garantează o independență completă țării, apoi 1593-1601 anii Viteazului, ani a unei noi independențe 1790-1791,

³² Vezi Biblioteca Academiei Române, Arhiva „Nicolae Bălcescu, manuscrisul nr. 5111, filele 1-14.

³³ N. Bălcescu, *Opere, III*, p. 15.

³⁴ *ibidem*, p. 17.

³⁵ *ibidem*, p. 23.

timpul Spătarului Ioan Cantacuzino reîncepe lupta pentru capitulații, pentru păzirea lor în contra fanarioților și a presiunii otomane pentru ca la 1821, această luptă să fie dusă la bun sfârșit de Tudor Vladimirescu, 1848 este marea ei reeditare, semn că lupta pentru națiune continuă, iar ultima evoluție, cea pentru unire și independență, prezisă de el în scrisoarea către A.G. Golescu va încorona această luptă.

Pe tot acest traseu de suferință întâlnim marea armă a timpului: vechile tratate.

El ne apare astfel drept unul din cei care au înțeles complet rolul capitulațiilor în istoria neamului concertând-o pe aceasta cu toate marile ei figuri și evenimentele ei, în jurul acestei lupte pentru vechile tractate, pentru vechile drepturi stabilite în ele.³⁶

Față de ele, Bălcescu are iubirea descoperitorului, atașamentul celui ce construiește pe baza lor și energia de a le apăra specifică romanticului. În mod clar, concepția sa despre aceste vechi tratate este cea mai completă din întreaga generație de la '48 (numai Kogalniceanu i se poate apropie în această direcție)³⁷.

Astfel se explică valoarea acestor acte pentru momentul 1848 și perioada următoare, ca și după 1821, unde accentul pus de fenomenul revoluționar pe capitulații provocase ulterior o avalanșă de memorii și luări de poziție pe aceeași temă. Aflux despre care putem considera fără a greși că a continuat până la 1848.

Acest nou moment va perpetua ideea capitulațiilor până la momentul 1856 și după el până la clipa unirii. Și trebuie spus, urmând linia lui N. Bălcescu, că fără aceste „tractate”, fără capitulații nici unul din aceste momente nu și ar fi avut tăria, multe poate nu ar fi existat, iar miile de oameni care de bunăvoie au participat la aceste clipe și în fond au creat aceste jaloane nu ar fi avut energia și tăria ce provin din conștiința dreptății tale; iar această dreptate pe care ei o strigau rezida în aceste acte: capitulațiile.

³⁶ vezi și Dan Berindei, *Pe urmele lui Nicolae Bălcescu*, București, Editura Sport-Turism, 1984, p. 31-142.

³⁷ Vezi și G.G.Florescu, *Nicolae Bălcescu et la Porte Ottomane*, *Studia et Acta Orientalia*, IV (1962), București, p. 51.

B. Ion Ghica și regimul capitulațiilor

Era normal ca Ion Ghica, un om al generației de la '48, ambițios și interesat de viața politică, participant la revoluție, luptător pentru unire și prim-ministru în mai multe guverne să fie unul din numele care s-au apropiat de problematica capitulațiilor.

Astfel în perioada șederii la Constantinopol în calitate de reprezentant oficial al guvernului revoluționar de la București el își declara ca bază a activității sale tocmai actele Capitulațiilor încheiate între Poartă și Țara Românească: „Am sosit aici la * iunie (dată lipsă în manuscris), înarmat, cum trebuie să știți, cu depline puteri de a trata cu Poarta pe bazele Capitulațiilor noastre și de a o face să acționeze, în caz de revoluție, împotriva Rusiei”³⁸. În aceeași depeșă către ministerul afacerilor străine al guvernului provizoriu al Valahiei relatând o discuție a sa cu Emin Efendi (dragomanul Divanului) personaj favorabil revoluției române și unirii principatelor în care vedea în primul rând componenta antirusă și antiaustriacă. Pe acest teren favorabil Ion Ghica ridică din nou problema drepturilor pe care țara sa le are față de Poartă: „I-am explicat greșelile comise de Turcia prin lansare de firmane fără noimă, poziția pe care și-ar fi asigurat-o în Principate și la toate populațiile creștine din imperiu dacă, după tratatul de la Adrianopol, ar fi adoptat drept principiu respectul Capitulațiilor; a fost de acord cu mine în privința tuturor acestor erori”³⁹.

Ion Ghica găsimd practic în capitala imperiului o atmosferă favorabilă revendicărilor sale, dar și o lipsă masivă de informații despre situația reală a Principatelor și despre regimul lor internațional. Lipsă de informații mai ales la nivelul principalilor factori de răspundere și

³⁸ Ion Ghica, *Opere*, IV, Editura Minerva, București, 1985, p. 193.

³⁹ *ibidem*, p. 197.

interesați de soarta Principatelor: guvernul otoman și ambasadorii marilor puteri: Anglia și Franța cărora el înțelege a le adresa un „Memoriu privind revoluția valahă adresat Porții și comunicat misiunilor Franței și Angliei și agentului prințului Czartorysky”.

Aici Ion Ghica aprecia că: „vechile capitulații acordate Principatului Valahiei de sultanii Baiazid și Mahomet II au fost dintotdeauna mai mult sau mai puțin respectate de către Sublima Poartă, de asemenea Valahia n-a fost niciodată considerată în aceeași categorie ca celelalte părți ale Imperiului Otoman. Multă vreme după supunerea sa, s-a bucurat de dreptul de a-și da principii indigeni... Dreptul însuși de a avea principii indigeni a fost restituit Principatului printr-un hatiserif din anul 1821. Dar admitând că vechile capitulații au căzut în desuetudine prin aceea că n-au fost puse în aplicare, deși foarte numeroase fapte se ridică împotriva unor asemenea aserțiuni, articolul 5 din tratatul de la Adrianopol le-ar fi repus în vigoare. În virtutea acestor capitulații Poarta a recunoscut Regulamentul Organic... Acest regulament... se dovedește un document remarcabil prin contradicțiile sale, atât cu tratatele și capitulațiile, cât și cu el însuși”⁴⁰.

„Mă simt dator să fac acest expozeu Curții suzerane, precum și puterilor ce-i sunt prietene, pentru a dejuca intriga, care nu numai că vrea să restrângă și să anuleze privilegiile și libertățile Valahiei ci chiar să sfarme legăturile care uneau Principatul de Curtea suzerană”⁴¹.

În fond acest larg memoriu ilustrează declarația de credință în primul rând a lui Ion Ghica și parțial și a revoluționarilor munteni față de Poartă privită drept un garant, ca o protectoare prin capitulații a Principatelor și socotită prin prisma acestei mentalități aliatul natural al românilor în fața presiunilor ruse și drept cartea de vizită a revoluției române, revoluție destinată revigorării capitulațiilor și a legăturilor cu Poarta benefice naționalității noastre.

Într-un alt memoriu adresat lui Riza pașa, ministrul de război al Porții privind resursele militare ale valahilor el reînnoadă amintirea capitulațiilor în contextul politic internațional contemporan lui: „Valahii, atât pentru a-și

⁴⁰ *ibidem*, p. 214-215.

⁴¹ *ibidem*, p. 218.

păstra naționalitatea, cât și pentru a-și crea un protector împotriva atacurilor repetate ale ungarilor și polonezilor, s-au supus de bunăvoie Sublimei Porți. Glorioșii sultani Baiazid și Mahomed al II-lea au acordat Principatului drepturi și, în virtutea acestor capitulații, valahii s-au bucurat timp de mai multe secole de dreptul de a se administra în interior într-un mod liber și independent, de a-și alege ei înșiși principii și de a-și da acele legi care le conveneau, iar Sublima Poartă nu se amesteca în nimic, decât pentru perceperea tributului anual și recunoașterea, printr-o investitură, a principelui pe care valahii îl alegeau ei înșiși”⁴². Orice încălcare a acestor privilegii a fost privită negativ iar „sultanii au dezaprobat întotdeauna o asemenea conduită, iar valahii reintrau de îndată în drepturile lor”⁴³.

Ca urmare, lui Ion Ghica colaborarea româno-turcă i se pare nu numai normală, dar și existentă de-a lungul întregii istorii de la 1821 până la 1848 prin intermediul acțiunii unui partid național sau „partid vlaho-turc”⁴⁴ cu îl numește el, centrat pe respectul capitulațiilor, iar în acest moment tot pe baza lor trebuie construită o colaborare militară turco-română. Din acest moment I. Ghica începe o campanie susținută menită să ilustreze devotamentul românilor față de Poartă și cererile lor. Și va face acest lucru printr-un „Memoriu adresat Porții, reprezentanților puterilor prietene privind drepturile principatelor și plângerile lor”.

În acest document el apreciază că proclamația de la 23 iunie a valahilor nu atinge cu nimic nici unul dintre articolele tratatelor cu privire la Principate existente între Sublima Poartă și curtea de la Sf. Petersburg. Conform art. V din tratatul de la Adrianopol și capitulațiilor pe care acesta le repune în vigoare, trebuie „Să se convină că valahii își pot crea ei înșiși instituțiile”⁴⁵.

În 1837, consulul general, baron Rückman a propus inserarea unui articol, prin care nici o lege nu putea fi făcută fără consimțământul prealabil al celor două curți. Evident, această propunere era un atentat împotriva

⁴² *ibidem*, p. 228.

⁴³ *ibidem*, p. 228.

⁴⁴ *ibidem*, p. 229.

⁴⁵ *ibidem*, p. 256.

drepturilor țării care este recunoscută ca autonomă prin capitulațiile acordate de sultan; ea este contrarie și literei art. V din tratatul de la Adrianopol”⁴⁶.

„Problema valahă, foarte complicată în aparență, nu admite decât o singură soluție stabilă și definitivă. Să se execute art. V din tratatul de la Adrianopol și să se pună în practică stricta observare a drepturilor acordate valahilor de nemuritorii Sultani Baiazid și Mahomed al II-lea”⁴⁷.

Încă odată așa cum am mai văzut pe parcursul întregii revoluții de la 1848 Capitulațiile sunt punctul de plecare și de sfârșit al oricărei luări de poziție în favoarea Principatelor. Punct de plecare deoarece ele determină toate drepturile și privilegiile principatelor, punct de sfârșit deoarece numai ele garantează evoluția firească a românilor.

Într-o „notă istorică asupra principatelor remisă lui Ahmed efendi la cererea sa” el ilustrează din nou influența capitulațiilor asupra mișcării naționale românești.

Amintindu-și de anul 1838 I. Ghica apreciază că” toată tinerimea simpatiza cu ideile lui Câmpineanu, programul politic era expus în memoriul pe care el îl remisese lui Reșid pașa și cabinetelor Franței și Angliei. „Vechile drepturi ale țării acordate de sultanul Mahomet al II-lea”⁴⁸.

La 1 iulie 1849 când practic revoluția munteană luase sfârșit, I. Ghica își face o profesiune de credință din lupta pentru capitulații: „Noi vrem să stăm uniți cu Turcia sub regimul capitulațiilor cari ne permit a trata cu celelalte popoare și ne putem prea bine unii cu românii din Transilvania și prin urmare cu Ungaria sub raportul comercial, industrial, științific etc. și chiar politic, căci alminterea capitulațiile noastre nu se opun ca să fim chiar uniți politicește cu Transilvania și cu Ungaria”⁴⁹.

În 1853 I. Ghica realiza un plan complex menit a restabilii drepturile Principatelor și a realiza un nou destin poporului român:

1. A reunii cele două Principate în unul singur.
2. A restabilii Capitulațiile în toată vigoarea lor⁵⁰.

⁴⁶ *ibidem*, p. 260.

⁴⁷ *ibidem*, p. 264.

⁴⁸ *ibidem*, p. 378.

⁴⁹ *ibidem*, p. 593.

⁵⁰ I. Ghica, *Opere*, vol. V, p. 121.

Într-o scrisoare către Iancu I. Filipescu (din 3 decembrie 1848) explicându-i acestuia acțiunile sale în calitate de reprezentant al guvernului din Țara Românească, iar apoi în calitate de emigrant el reliefează din nou rolul pe care capitulațiile trebuie să îl joace în refacerea națiunii române, condută pe care i-o recomandă și lui Iancu Filipescu pentru a o adopta în relațiile sale cu reprezentanții marilor puteri: „te vei mulțumi să conchizi în favoarea unirii celor două Principate ale Valahiei și Moldovei într-un singur și același principat, sub regimul Capitulațiilor cu Poarta”⁵¹.

În momentul crizei provocate de războiul Crimeei în 1855 din Samos el îi va scrie reprezentantului Franței: Poujade despre temerea sa că tocmai capitulațiile să nu fie dăunătoare Principatelor în mâna unor puteri nefavorabile precum Austria, tocmai datorită aceleiași calități care le fac dorite de români. „Principele Știrbei cu o ocupație străină oricum va găsi mijlocul de a exclude armata turcă predicând respectul datorat capitulațiilor foarte elastice, cum se știe Austria socoate să rămână singură, Franța și Anglia fiind prea departe”⁵².

Soluția era însă de mult între ideile lui I. Ghica și o împărțise încă din 14 iulie 1850 lui C. A. Rosetti. Anglia „deși ar primii ca în privința administrativă Principatele să fie independente de Turcia, dar în privința politică le vor strâns legate de Poartă”⁵³. Și într-o altă scrisoare din februarie 1850 adresată generalului Iosef Wysocki va arăta avantajele acestei legături cu Poarta: „Dar în ce constă dominația sau supremația Porții? Care este poziția Principatelor față de Turcia? Nu poziția lor așa cum le-a fost determinată de Rusia, ci așa cum ar rezulta din drepturile lor. Cel mai bun lucru pe care l-aș putea face este să citez aici aceste capitulații”⁵⁴.

Mai târziu, la 2 martie 1855, Ion Ghica îi scria lordului Clarendon atrăgându-i atenția asupra potențialului reprezentat de capitulații în contextul războiului Crimeei, în perioada Congresului de la Viena: „în

⁵¹ *ibidem*, p. 167.

⁵² I. Ghica, *Opere*, vol. VI, p. 133.

⁵³ *ibidem*, p. 161.

⁵⁴ *ibidem*, p. 260. Despre scrierile istorice ale lui Ion Ghica și rolul lor în cadrul generației de la 1848 un studiu interesant este realizat de Stelian Vasilescu în „*Publiciști precursori ai Marii Uniri*”, Timișoara, Editura Facla, 1988, p. 65-86.

conferința de la Viena, statele au pus țările (române -n.n.) sub garanția comună și Austria se crede obligată să țină Poarta să respecte privilegiile garantate.”⁵⁵

Pentru Ghica cea mai bună soluție „ar fi aplicarea principiilor bazate pe capitulații, de la Kuciuk-Kainargi, supravegheate de Anglia.”⁵⁶

Ion Ghica, om politic crescut la școala diplomației britanice și convins de necesitatea menținerii Imperiului Otoman, drept barieră contra Rusiei, va rămâne întotdeauna atașat teoriei capitulațiilor și va recepta permanent cu durere obtuzitatea cercurilor politice otomane de a sprijini cererile legitime ale Principatelor aruncându-le în brațele Rusiei.

Ultimele sale înregistrări în jurnal din 1877/1878 exprimă această dramă „Imperiul otoman avea în însăși textul tratatelor (cu Principatele), argumentele pe care să își sprijine refuzul pretențiilor Rusiei.”⁵⁷.

⁵⁵ Vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Familial Ghica, nr.III95, dosar III-2, fila 2.

⁵⁶ Vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Familial Ghica, nr.III95, dosar III-2, fila 2.

⁵⁷ Vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Familial Ghica, nr.III95, dosar III-1, fila 66-67.

C. Mihail Kogălniceanu și capitulațiile

Numele unui personaj aproape legendar al generației de la 48, revoluționar, gânditor politic și om de acțiune ce își autodefinia rolul în istorie: „Nu e o singură reformă, un singur act național în care să nu figureze numele meu. Toate legile cele mari sunt făcute și contra-semnate de mine”⁵⁸ nu putea bineînțeles să lipsească din enumerarea noastră. Preocupările lui M. Kogălniceanu pentru istorie, bine explorate de Al. Zub care îl considera astfel: „istoricul este ipostaza dintâi a personalității sale, poate și cea mai de seamă, fiindcă tot ce a realizat după aceea... decurg oarecum din această primă și esențială ipostază”⁵⁹. La rândul său Kogălniceanu își exprima crezul istorico-politic care l-a condus din anii tinereții până în cei ai senectuții făcând din el un artizan al construirii României noi și care l-a făcut să își înscrie numele în cartea de aur a celor care au înțeles și valorificat pe deplin potențialul capitulațiilor în dezbaterile politice și acțiunea pe tărâmul istoriei: „Să ne ținem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de pieire. Să ne ținem de obiceiurile strămoșești, atât cât nu sunt împotriva dreptei cugetări. Să ne ținem de limba, de istoria noastră cum se ține un om în primejdie de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladul naționalității noastre. Într-însa vom învăța ce am făcut și ce avem să mai facem; prin-însa vom prevedea viitorul, prin-însa vom fi români”⁶⁰. Trebuința istoriei patriei, ne este neapărată chiar pentru ocrotirea driturilor noastre împotriva națiilor străine”⁶¹.

⁵⁸ M. Kogălniceanu, *Opere. Scrieri istorice*, vol.V, Editura Academiei, București, 1976, p. 3.

⁵⁹ *ibidem*, p. 3.

⁶⁰ *ibidem*, p. 18.

⁶¹ *ibidem*, p. 19.

Deși opera sa istorică aparține, așa cum s-a arătat de către Alexandru Zub, perioadei tinereții autorului⁶² este cu atât mai meritorie înțelegerea deosebită de care a dat dovadă prin prisma rolului pe care acesta l-a acordat problemei capitulațiilor. Astfel în prima sa operă: „Histoire de la Valachie de la Moldavie et des Valaques transdanubiens”, el socotește ca un element ce o deosebește de toate predecesoarele ei, cunoscute publicului occidental tocmai: „l'exception du traitè précieus de Mircea I conclu avec la Turquie”⁶³, iar apoi periodizarea istoriei principatelor e făcută tocmai în relație cu momentele pierderii sau recâștigării drepturilor prevăzute în capitulații⁶⁴, iar rolul puterilor străine e apreciat tocmai prin prisma eforturilor pe care ele le depun pentru respectarea acestor drepturi „la paix d'Adrianopole, rendit à la principauté ses anciennes libertès”⁶⁵. (Pacea de la Adrianopol a redat Principatelor vechile lor libertăți).

Paginile dedicate domniei lui Mircea cel Bătrân sunt bineînțelese cele în care el inserează textul vestitelor capitulații din anul 1392, acte intervenite între Baiazid I și Mircea, punctul 1 prevăzând: „que la principauté... se gouverne d'apres ses propres lois, et que le prince de Valahie ait le droit de faire la guerre et la paix et celui de vie et de mort sur ses sujets” (punctul 2 prevăzând protecție pentru creștinii ce preluaseră religia islamică și ce redeveneau acum creștini).

3 – Scutirea de haraci și de capitație a locuitorilor valahi călători prin imperiu

4 – Alegerea prințului creștin de boieri și episcopi.

5 – Plata haraciului pentru aceste privilegii⁶⁶.

Acest tratat fiind imediat după victoria de la Nicopole reinstalat de Baiazid în relațiile cu Mircea.

⁶² Al. Zub, *Mihail. Kogălniceanu*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, vezi și Augustin Z.N.Pop, *Pe urmele lui Mihail Kogălniceanu*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p.120-143.

⁶³ M. Kogălniceanu, *Opere*, II, p. 44

⁶⁴ *ibidem*, p. 45

⁶⁵ *ibidem*, p. 45

⁶⁶ *ibidem*, p. 89

„Quoique la principauté fût devenue tributaire des Turcs elle était demeurée cependant indépendante de fait, si ce n'est de nom”⁶⁷.

După o perioadă de zbuciumate convulsii politice în Țara Românească, profitând de o situație politică internațională favorabilă⁶⁸ și de o cerere nejustificată a turcilor (trimiterea de 500 de copii, completare de tribut), domnitorul Vlad V. proclamă lupta contra turcilor, eveniment care va duce în 1460 la încheierea unei noi alianțe între Imperiu și Țara Românească, alianță deosebit de favorabilă: ”En 1460 Vlad V, voyant les nombreuses victoires des Turcs, la prise de Constantinople, la terreur que le nom des ottomans inspirait à toute l'Europe, prit conseil du métropolitain et des boiars et résolut de renouveau l'acte de vasselage de la Valachie à la Turquie: il envoya des députés à Adrianople, où le sultan reconnut l'ancien traité et y ajouta ces nouveaux articles. Les sultan consent et s'engage pour lui même et pour ses successeurs à protéger la Valachie et à défendre contre tout ennemie, sans exiger autre chose que la suprématie sur la souveraineté de cette principauté don't les voévodes seront tenus de payer à la Sublime Porte un tribut de dix mille ducats”⁶⁹.

Concluzia autorului este clară după enumerarea tuturor articolelor tratatului, el observă: „Ce traité était très avantageux pour la Valachie, dans ces temps où la puissance de Mahomet II était si redoutable”⁷⁰.

Acest tratat va conduce, cu o serie de adăugiri (în timpul lui Radu cel Frumos), relațiile otomano-române până în prezent va spune autorul. Decăderea treptată însă a Principatelor și pretențiile tot mai mari au falsificat treptat aceste relații, abuzând de o serie de prevederi și ducând la trecerea în desuetudine a acestor acte până la momentul 1774 când în tratatul de la Kuciuk-Kainargi, în articolul 16, punctul 8 se va stipula „il leur (Principatele – n.n.) sera permis de jouir des mêmes avantages don't ils ont joui du temps du regne de Mahomed IV, d'hebreuse mémoire”⁷¹ (1648-1687).

⁶⁷ *ibidem*, p. 97.

⁶⁸ vezi și N. Stoicescu, *Cronici străine despre Vlad Țepeș*.

⁶⁹ M. Kogălniceanu, *Opere*, II, p. 106.

⁷⁰ *ibidem*, p. 106.

⁷¹ *ibidem*, p. 297.

Odată cu această primă și palidă afirmare a drepturilor naționale din capitulații și apărarea și un important document, căruia M. Kogălniceanu îi va acorda un spațiu important, reproducându-l în întregime de-a lungul a peste 5 pagini: hattihumaiunul din 1774, încredințat spre împlinire lui Alexandru Ipsilanti, un nou document ce detalia principalele elemente ale relațiilor româno-otomane.

Toate aceste acte (explică Kogălniceanu) vor căpăta un tot mai mare rol în relațiile ruso-otomane fiind introduse tot mai des în tratatele semnate de cele 2 părți, astfel la Iași se va prevedea că: „S.n. l'impératrice rend à la Sublime Porte la province de Moldavie, avec ses villes et villages... aux conditions suivantes... : D'observer et d'exécuter religieusement tout ce qui a été stipulé en faveur des provinces de Valachie et de Moldavie dans le traité”⁷².

Trebuie ilustrat că precum va face în întreaga sa operă istorică Kogălniceanu a crezut și a arătat în această scriere a sa asupra istoriei Valahiei capitulațiile nu ca pe acte unilaterale, dăruind un regim de privilegii Țărilor Române. Dar ca pe acte bilaterale, smulse cu arma în mână de fiecare domnitor, iar ulterior de armatele ruse și impuse la masa tratativelor și dezbătute, provocând mulțumirea sau nemulțumirea românilor față de ele și ulterior ducând la modificarea lor în sensul dorit de noi. Deci tratate bilaterale cu obligații și drepturi pentru fiecare dintre părți și implicit oricând susceptibile la modificări.

O lumină extrem de bună asupra rolului pe care Kogălniceanu îl dă capitulațiilor în cadrul demonstrațiilor sale istorice și a luptei pentru refacerea națională ne-o dă „Cuvântul pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 noiembrie 1843” unde arată că: „Trebuința istoriei patriei ne este neapărată chiar pentru ocrotirea driturilor noastre împotriva națiilor străine... începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pământul ni s-a sfâșiat, driturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile”⁷³.

⁷² *ibidem*, p. 313.

⁷³ *ibidem*, p. 389. Despre rolul acestui discurs în cadrul pregătirii ideologice a revoluției de la 1848 vezi și Stelian Vasilescu, „*Publiciști precursori ai Marii Uniri*”, Timișoara, Editura Facla, 1988, p. 60-82.

Tocmai acesta este rolul pe care Kogălniceanu îl va da capitulațiilor, a intra în lupta națională și a întemeia și apăra drepturile neamului în fața națiunilor străine, astfel se explică frecvența referirilor sale la aceste acte, lungimea lor și importanța pe care le-o acordă. Astfel în prefața de la „Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei” va aprecia din nou momentele istoriei naționale în relație cu capitulațiile. Despre momentul 1828-29, va spune: ”Pacea de la Adrianopole se încheie. Autonomia principatelor se consfințește prin acest tratat în chip pozitiv. Domniile române viagere și alese după datina străbună, se reînființează”⁷⁴.

Cea mai bună manifestare a acestui rol de armă teribilă pe care îl au capitulațiile în apărarea naționalității române, va fi dată de M. Kogălniceanu în „Răpirea Bucovinei după documente austriece” când condamnând acest act va scrie: „Această sfâșiere a Valahiei o cerea Austria tocmai când Rusia, sprijinind vechile capitulațiuni ale principatelor române, pune recunoașterea independenței lor ca o condiție sine qua non a încheierii păcii cu Turcia”⁷⁵.

În timpul revoluției de la 1848, aflat în refugiu la Cernăuți, Mihail Kogălniceanu va încerca redactarea unui „Proiect de Constituție pentru Moldova” în 10 capitole și 120 de articole, iar în primul capitol intitulat „Despre suveranitate” va declara că bazele organizării Moldovei „stau în tratatul din 1512 încheiat între Moldova și Turcia în timpul lui Bogdan al III-lea”⁷⁶.

Într-un articol publicat în „Steaua Dunării” din 1856⁷⁷ și intitulat fără echivoc „Autonomia principatelor” în care ilustra cererile națiunii române: „Principatele își vor păstra privilegiile și imunitățile sub suzeranitatea Porței. Sultanul, în împreună înțelegere cu puterile contractante, va da încă acestor principate sau le va întări o organizație... În mijlocul gingașelor împregiurări de față este dar neapărat ca să le arătăm pe ce este întemeiată această autonomie, paladul naționalității

⁷⁴ *ibidem*, p. 503.

⁷⁵ *ibidem*, p. 524.

⁷⁶ *1848 în România*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Grobl, 1898, p. 63.

⁷⁷ vezi și Ovidiu Papadima, *Mihail Kogălniceanu și unirea țărilor române „Steaua Dunării”*, în *Studii și Cercetări de Istorie literară și folclor*, VII (1958), nr. 3-4, p.401-429.

noastre... ea este întâia condiție și temelie a vechilor noastre tratate încheiate cu Înalta Poartă și pre care glorioșii pașiși otomani... au avut de onoare și de glorie de a le păstra ș-a le consfinții prin strălucitele lor hatisherife... ca moldoveni vom începe cu tratatele Moldovei și apoi vom veni și la acele ale Valahiei”⁷⁸. Urmând textul vestitului tratat încheiat de Tăutu cu Înalta Poartă și prevăzând la articolul 2 „Nația moldovană se va bucura, ca și din vechi, de a ei libertate fără vreo supărare și fără să poată Poarta otomană să-i aducă vreo piedică; legile, datinile, dreptățile și privilegiile acestui pământ vor fi pentru totdeauna nevătămăte”⁷⁹.

Apreciind în continuare „Ca dovadă că, prin legătura închiată de Bogdan vv. cu Înalta Poartă și întărită din nou la sfârșitul domniei lui Petru Rareș vv. în anul 1538, Moldova nu și-au înstrăinat independința, sunt driturile de autonomie ce și le-au păstrat în cele din lăuntru și tratatele politice și de comerț ce au făcut cu puterile din afară”⁸⁰ iar despre Petru Șchiopu va scrie: „Istoria și Moldavia întregă au păstrat neuitat numele acestui domn și-l citează cu recunoștința pentru curagiul ce a arătat întru apărarea autonomiei țării, întocmai după tratatul închiat de către Bogdan vv.”⁸¹.

În celebrul articol „Răspuns Zimbrului”, articol produs în momentul 1856, când toate forțele politice românești se orientează a sprijinii prin capitulații cererile de autonomie și unire el va spune: „Ne pare rău, foarte rău că Zimbru ne silește, mai ales acum, să intrăm în discuție cu el despre mai multa sau mai puțină autenticitate a textului tratatului închiat de către Moldova cu Înalta Poartă... fondul și la un text și la altul este tot același, adevă că principatele recunoscând supremația Înaltei Porți nu și-au înstrăinat autonomia”⁸².

Rolul marcant al lui M.Kogălniceanu abia începea a se afirma în politica națională și în lupta pentru capitulații, dezbaterile din cadrul divanului ad-hoc din 1857 vor oferi o strălucită ocazie pentru luptătorul

⁷⁸ *ibidem*, p. 569.

⁷⁹ *ibidem*, p. 570.

⁸⁰ *ibidem*, p. 571-572.

⁸¹ *ibidem*, p. 574-575.

⁸² *ibidem*, p. 574-575.

cauzei românești de a afirma încă odată conținutul vechilor tratate. În ședința decisivă din 7/19 octombrie 1857 el va lua cuvântul și va spulbera orice rețineri ar mai fi existat în privința votării unirii: „Prorocia acum se împlinește (...) prin capitulația onorabilă și închezușietoare ființei noastre ca națiune, ca stat”⁸³.

Doi ani mai târziu el va avea bucuria de a anunța în fața întregii adunări electivă a Moldovei ce tocmai finalizase alegerea lui Alexandru I. Cuza: „După una sută cizeci și patru de ani de dureri, de umiliri și de degradație națională, Moldova a reintrat în vechiul său drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pe Domnul”⁸⁴.

Abia în acest moment, deși viața îi va oferi încă multe ocazii pentru a-și înscrie veșnic numele în lupta pentru capitulații, M. Kogălniceanu putea să considere că a dus lupta cea dreaptă și a învins pentru el și neamul din care făcea parte.

⁸³ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VI/1, București, 1896, p. 76-77.

⁸⁴ *Ibidem*, vol. VIII, p. 346.

Capitulațiile: puncte de vedere juridice

Așa cum am arătat pe tot parcursul acestei lucrări prima etapă a teoriei capitulațiilor începe odată cu momentul în care „statutul Țării Românești față de Poartă s-a conturat și precizat, în liniile sale fundamentale, încă din deceniile 3-4 ale secolului al XV-lea, practic după 1420, dar s-a completat cu noi elemente după 1462 și s-a stabilizat în jurul lui 1480. După modelul acestui statut, otomanii vor căuta să reglementeze și raporturile lor cu Moldova lui Ștefan și a urmașilor săi, în special după 1484-1486, iar după modelul statului ambelor țări, pe cel al principatului Transilvaniei după 1541”¹.

Astfel în secolele XV-XVI, „capitulațiile” (tractatele) își trăiesc prima etapă² adică stabilirea raporturilor între Principate și Poartă pe baza „evoluției raporturilor de forță dintre contractanți”³. Din această etapă rămâne tradiția unei autonomii și a unor tratate garantând aceste privilegii. Această amintire ce rămâne nu doar în Țările Române ci în întreg spațiu european: care consideră „statutul politico-juridic al Țărilor Române (...) cazul cel mai tipic de autonomie statală față de Poartă și, tocmai de aceea, a fost invocat și solicitat ca model de cazacii lui Hmielnițki și chiar de raguzani la mijlocul sec. al XVII-lea, precum și de sârbi la începutul sec. XIX-lea”⁴.

După secolele XVI și XVII, secole de acțiune militară și diplomatică energică, țările române reușesc să își salveze individualitatea și să facă cunoscute în întreaga Europă drepturile lor⁵.

¹ M. Maxim, *Țările Române*, p. 240.

² vezi și Ștefan Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii” Considerații pe seama unui secol de relații moldo-otomane*, AIIAI, 1980, XVII, p. 629-667.

³ M. Maxim, *Țările Române*, p. 244.

⁴ *ibidem* p. 246, vezi și *Români în istoria universală*, vol. III, Iași, 1988, p. 469-492.

⁵ vezi și N. Beldiceanu Nadejde, *Problema tratatelor Moldovei cu Poarta în lumina cronicelor lui Peèev în „Balcania”*, V, 1942, p. 392-407 și Grigore Ploșteanu, *Români în conștiința Europei*, vol. I, Tg. Mureș, 1944, p. 20-30.

La finele acestei perioade în opera lui Miron Costin, Ion Neculce, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Constantin Cantacuzino – stolnicul, Radu Popescu, ideea capitulațiilor apare clar sub forma unor înțelegeri – a unei păci cu turcii, încheiată prin acordul întregii țări ce garantează autonomia, domnia și instituțiile țării, limba și biserica și granițele. Pentru ca la Dimitrie Cantemir ideea capitulațiilor să fie la fel de clară și dezvoltată pe cât va fi la jumătatea sec. XVIII: la Congresul de la Focșani⁶.

Instaurarea domnilor fanariote va provoca o cezură prin violență și măsuri antiromânești în lupta pentru respectarea capitulațiilor. Reprezentând ei însuși o încălcare a privilegiilor principatelor românești, domnitori fanarioți, nu sunt întotdeauna foarte dornici să apere autonomia țărilor pe care le conduc invocând drepturi vechi ale acestora care pot fi oricând folosite și împotriva lor.

Din această pauză, care nu e în nici un caz atât de masivă și completă pe cât s-ar putea crede jumătatea sec. XVIII produce o răsturnare completă aceste documente reapărând în circuitul diplomatic internațional și româno-turc cu prevederi reale și cu o formulă neobișnuită, pentru turci, dar acceptabilă atât pentru noi cât și pentru întreaga Europă. Din acest moment „vechile tratate” reîncep a produce efecte juridice. Așa cum s-a arătat până acum în istoriografia noastră⁷, viziunea românească este aceea a unor contracte durabile, bilaterale cu drepturi și obligații reciproce respectate de ambele părți, viziune de tip bizantin, roman și european⁸.

În plata tributului văzându-se doar o răscumpărare a păcii, o garanție a contractului, un semn de bunăvoință ce nu afectează suveranitatea țării⁹.

„Statul tributar își păstra autonomia internă și o anumită libertate în relațiile internaționale, fiind însă obligat să plătească în mod regulat

⁶ C.C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, Editura Politică, 1966.

⁷ M. Maxim, *Statutul politico-juridic al Țărilor Române în evul mediu*, București, 1983 și *Țările Române*, p.197-200.

⁸ Valentin A. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Buc. 1980, p.126-129.

⁹ vezi M.Maxim, *Haraciul moldovenesc în opera lui Dimitrie Cantemir* în AUBI, XXIII, 1974, p. 68-99.

tributul, să se abțină de la orice act de ostilitate față de Imperiul otoman și, în general, să se integreze în politica externă a Porții”¹⁰.

Această situație era în tehnologia diplomatică islamică sancționată prin eliberarea unui hatiserif sau hatihumaiun, „act unilateral exprimând voința sultanului, prin care i se făcea o notificare, somație să plătească un anumit tribut. Dacă statul vizat se conforma acestei somații și plătea regulat tributul și îndeplinea celelalte obligații. Poarta considera pentru moment, că pacea era răscumpărată și se abținea de la acțiuni militare”¹¹.

Autorii mai vechi de drept internațional, ocupându-se de situația statelor tributare, subliniau această particularitate care constă în păstrarea suveranității statului tributar deși plata tributului era o dovadă a slăbiciunii lui¹².

În întreaga perioadă a sec. XVIII și XIX una dintre cele mai obișnuite comparații făcute între rolul și prerogativele principatelor în Imperiul otoman era aceea cu Sfântul Imperiu roman de neam german.

Din punct de vedere juridic¹³ sfântul imperiu preluase normele de drept romane în care exista prevăzută situația de stat clientelar¹⁴.

Acest stat nu era considerat parte integrantă a imperiului (vezi Iudeea 63 î.Hr. – 69 d. Hr. sau Palmyra 120 d.Hr. – 175 d.Hr etc.), beneficia de existența instituțiilor sale naționale, a legislației, libera practică a religiei, într-un cuvânt completă autonomie, trupele romane aveau doar dreptul de trecere, iar procesele între cetățenii români și cei ai statului respectiv se judecau conform jurisdicției statului în cauză, nu celei romane.

În schimb se renunță la dreptul la o politică externă proprie garanția sine-qua-non a realizării acordului și declarării poporului respectiv ca „Socius et amicus populus romanus” (prieten și aliat al poporului roman)

¹⁰ *idem*, *Înțelegerile de pace româno-otomane din timpul domniei lui Mircea cel Mare, în Marele Mircea Voievod*, (coord. Ion Pătroiu), București, Editura Academiei 1987.

¹¹ I. Vântu, G.G. Florescu, *Unirea Principatelor*, p. 43, vezi și Vlad Georgescu, „Hugo Grotius în cultura juridică română a secolului al XVIII-lea” în *Revista română de Istorie*, 7, 1967, p. 11-16.

¹² *ibidem* p.43, vezi și G.G. Florescu, *L'aspect juridique...* p.121-147.

¹³ H. Gross, *Empire and sovereignty. A History of the Public Law Literature in the Holy Roman Empire (1599-1604)*. Chicago, London, 1973 p. 1-8 (Bodin) 311-329 (Pufferdorf)

¹⁴ vazi Flavius Iosefus, *Războiul iudeilor împotriva romanilor*, București, Editura Hasefer, 1998.

fiind de a avea drept prieteni pe prietenii Romei și de dușmani pe dușmanii ei. Plata tributului întâlnindu-se, dar nefiind obligatorie. Trebuie arătat că deși jurisprudența română considera această stare ca durabilă și oficializa printr-un *decret unilateral* al senatului (asemănare cu practica orientală) în realitate și această situație era una temporară depinzând de raporturile de forțe.

Și Dacia a fost un regat clientelar, dar a fost atacată și cucerită, regatul evreilor a suferit o permanentă reducere a drepturilor pentru ca în 69 d.Hr. în urma unei răscoale să îi fie anulat statutul de regat și transformat în provincie romană, la fel și Palmyra cucerită și distrusă de Aurelian în 174.

Deci o astfel de stare apare oricând a sta mai degrabă sub imperiul forței decât al dreptului. Sfântul Imperiu Roman își va constitui și el o jurisprudență bazată pe necesitatea menținerii unei existențe cât de cât reale și funcționabile. Astfel se consideră ca cele 380 de state ce îl alcătuiesc sunt state suverane posedând propria lor organizare internă, autonomie religioasă (definitiv smulsă abia în 1648 – la pacea de la Westfalia, dar începută a fi aplicată încă din vremea lui Carol Quintul (1500–1558 pe baza principiului: religia principelui, religia națiunii”) și autoconducere conform propriei tradiții. Obligațiile acestor state sunt de a participa financiar la gestiunea imperiului, participarea la dieta imperială și la colegiul principilor și implicit la alegerea împăraților.

La fiecare alegere de împărați se eliberau așa numitele *Capitulații electorale* ce prevedeau diversele îngrădiri ale puterii imperiale.

Ca urmare puterea supremă în fiecare stat aparținea „seniorilor locali” care își organizau teritoriile după bunul lor plac înființând armate, sisteme financiare și de impozit și instituții politico-administrative complet independente.

Apare deci clar că termenul de capitulație dat actelor românești de privilegii provine tocmai de la aceste capitulații. Însăși primele acte otomane eliberate unor beneficiari occidentali având această formă de emiter unilaterală și de acordare de privilegii au fost numite capitulații de către occidentali sub influența actelor din Sfântul Imperiu Roman. Astfel că acest termen de capitulații, deși considerat și cu argumente destul de

solide ca impropriu¹⁵ este în fond mult mai aproape decât am fi crezut atât de realitatea primelor ahidnamele date principatelor cât și de cutuma europeană.

Pentru ambele părți înseamnă acte de privilegii unilaterale, dar totuși negociate și cuprinzând opiniile ambelor părți, cu un caracter destul lipsit de durabilitate (acest termen e folosit în legătură cu situația noastră, la 1676 de francezul La Croix, 1684, Eraumus Francisci englezul Rycout – 1668 etc.). Așa că pentru realitatea actelor emise în secolele XV-XVI de către Poartă domnilor români aceasta denumire este poate potrivită chiar dacă naște confuzii cu termenul de capitulații acordat puterilor europene.

Pentru efectul juridic dorit de inițiatorii acestor acte, termenul de tratate este cel mai corect, deoarece el are un element mult dorit de cele două părți bilateralitatea, caracterul de contract, clar.

În ceea ce privește asemănarea între situația juridică a țărilor noastre și cea a statelor componente ale Sfântului Imperiu se impun câteva precizări:

- 1) Țările Române nu beneficiau de dreptul de a îl alege pe suveranul turc, precum statele imperiului. Nu participau la operațiunile de guvernare sub nici o formă.
- 2) Exploatarea financiară și economică a Principatelor era enormă, în spațiul german nu exista ceva similar monopolului turcesc asupra comerțului țărilor române.
- 3) Statutul juridic al Statelor din Sf. Imperiu a cunoscut permanent un regim larg, permițând și stabilirea de relații diplomatice și existența de armate naționale care nu erau obligate la a lua parte la campaniile imperiului și nici nu exista un regim de supraveghere militară asemănător cetățitorilor turcești de pe Dunăre. În plus după 1648 supunerea acestor state la imperiu devine aproape complet formulată în timp ce strângerea în chingi a Țărilor Române se accentuează după această dată.
- 4) Suveranii statelor imperiului nu sunt aleși de împărat și nici nu primesc obligatoriu o sancțiune a alegerii lor de la acesta, cazuri de cumpărare a tronului precum în Țările Române nu se întâlnesc.

¹⁵ vezi M. Maxim, *Țările Române*, p.60.

Din toate aceste puncte de vedere chiar și juriștilor străini (vezi Thibault – Lefebvre¹⁶) acest model li s-a părut destul de neaplicabil țărilor române fiind în unele lucrări înlocuit cu modelul relațiilor între statul papal și regatul Neapolelui¹⁷.

Astfel în secolul al XI când normanzii cuceriseră Sicilia și eliberaseră sudul Italiei de sub stăpânirea și respectiv amenințarea arabilor ei făcuseră acest lucru cu consimțirea papei. Acesta ulterior a recunoscut regatul înființat de normanzi în regiune și în schimbul unei sume de bani ce urma a fi vărsată anual de regii de la Palermo și a recunoașterii lui ca suzeran nominal și a oferirii unui ajutor militar la ceas de nevoie a dat o bulă de recunoaștere a regilor normanzi¹⁸ (1060) act ce trebuia reînnoit la fiecare nou suzeran normand. Această situație a fost perpetuată până la cucerirea napoleoniană a peninsulei și alungarea Burbonilor din insulă și înlocuirea lor cu Joachim Murat care a refuzat să se conformeze vechiului obicei și ulterior după revenirea lor același lucru l-au făcut și Bourbonii spanioli (Ferdinand al VIII-lea).

Acest sistem apare mult mai aproape de cel românesc deoarece:

- (1) Ambele state își mențin integritatea.
- (2) Este prevăzută o contribuție financiară doar pentru recunoașterea domniei, nu există însă monopol economic.
- (3) Statul napolitan e supus doar ca suzeran papei și nu statului, la fel domnii români față de împărat.
- (4) Necesitatea acordării de ajutor militar este prevăzută.
- (5) În contul acestor obligații apare completa autonomie internă și chiar o libertate diplomatică (similară cu cea a Țărilor Române).
- (6) Este prevăzută completa libertate religioasă (în regat erau musulmani, evrei, catolici, creștini răsăriteni (ortodocși) și un control strict al bisericii din regat exercitat de regii de la Palermo¹⁹ – exact ca în cazul voievozilor români.

¹⁶ vezi în lucrarea noastră, Capitolul „Capitulațiile în conștiința europeană”.

¹⁷ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, p. 576.

¹⁸ vezi Steven Runciman, *Vecerniile siciliene*, București, Editura Enciclopedica, 1993, p. 57.

¹⁹ *ibidem* p. 15-16.

La aceasta se adaugă existența particulei „Dei grația” – prin mila lui Dumnezeu și autoritatea juridică supremă în regat indiferent de părțile aflate în discuție. Ca urmare acest model apare pe drept cuvânt mult mai apropiat de realitățile românești decât cel al Sfântului Imperiu.

Singurele diferențe provin din faptul că puterea militară și economică a suzeranului nominal: papa era mult mai redusă decât cea a statului protejat: Neapole. Ca urmare cu excepția secolelor XII-XIII când papalitatea mai dispunea de puteri militare și politice ridicate și implicit a intervenit în forță în problemele regatului²⁰, perioada următoare a fost una mult mai liniștită, de status-quo în care primejdiile pentru regatul Neapolelui nu au mai venit din partea puterii suzerane ci a altor state din regiune.

Trebuie ilustrat că această dezbatere asupra unui model juridic sau altul nu e câtuși de puțin atât de nefolositoare pe cât ar părea la prima vedere. Să nu uităm că în sec. XVII-XVIII ne aflăm încă în fața unei societăți medievale, ținând încă la cutumele romane și având nevoie spre a înțelege situațiile diferite, de exemple familiare: Statul Neapole sau Sf. Imperiu. Făcând abstracție de aceste comparații, diplomații europeni și intelectualitatea timpului ar fi avut mari probleme în a înțelege statutul principatelor și implicit în a le asigura sprijinul și integra în planurile și tratatele lor. Acestei nevoi de similaritate, de legătură cu o situație cunoscută îi datorăm de fapt și termenul de capitulații acordat actelor de privilegii – arhidnamele – date de Poartă, Țărilor Române. Așa cum am arătat acest termen vine din mediul Sfântului Imperiu și a fost folosit și pentru actele date de Poartă ca privilegii comerciale țărilor occidentale.

Să lămurim un pic confuzia între cele două tipuri de capitulații, cele economice, date puterilor occidentale și cele politice, date Țărilor Române.

În primul caz, capitulațiile către puterile occidentale au fost date pentru prima oară Franței în vremea lui Soliman Magnificul (1521 – 1566) au urmat cele date Austriei (1718) și (1747), Suediei (1737), Regatului Neapole (1740), Danemarca (1746); Toscana (1747), Prusia

²⁰ *ibidem* p. 76-218.

(1761); Spania (1782), Rusia (1783), Sardinia (1823), Belgia (1838), Portugalia (1843), Bavaria (1870)²¹.

La originea acestor acte stă în primul rând interesul economic „dezvoltarea comerțului e în mod incontestabil la originea capitulațiilor”²².

Aceste acte, așa cum le cunoștea Europa aveau „un caracter personal și provizoriu”²³.

Totuși ele puteau fi oricând dezvoltate conform interesului puterii beneficiare: „În ciuda preciziei textului, capitulațiile se pot preta - la limita bunei credințe - la interpretări divergente”²⁴.

Pentru puterile europene ele constituiau astfel o armă redutabilă în jocul lor antiotoman: „Protejarea autohtonilor a fost arma cea mai redutabilă pe care puterile rivale Porții au îndreptat-o (prin capitulații - n.n.) contra suveranității Imperiului otoman”²⁵.

Cea mai largă capitulație, care a fost și prima - cea franceză (care ulterior a și slujit de model celorlalte puteri la negocierile cu Poarta în vederea obținerii unor privilegii similare) prevedea în mare:

- protectoratul religios asupra creștinilor de rit latin - catolic și asupra teritoriilor socotite sacre - Ierusalim.

- clauza națiunii celei mai favorizate pe tărâm economic imunitate juridică pentru cetățenii statului respectiv pe teritoriul imperiului²⁶.

Inițial prima opinie față de confuzia capitulații românești - capitulații occidentale a fost aceea că datorită unei vagi asemănări de conținut, unei identități de titlul - arhidname - hatișerif - și de emitent pentru mai multă ușurință diplomația europeană a preluat acest termen în defavoarea celui românesc de tratat sau privilegiu.

Enorma literatură adresată problemei capitulațiilor ar fi permis o mai ușoară orientare în problemele românești, europenilor: „vasta literatură esențial juridică consacrată capitulațiilor e în ansamblu copleșitoare”²⁷ aprecia și Thobie.

²¹ Jacques Thobie, „*Les interests economiques, financiers et politiques francas, dans la partes asiatique de l'empire ottoman de 1895 a 1914*”, Paris, 1973, p. 6.

²² *ibidem* p. 2.

²³ *ibidem* p. 9.

²⁴ *ibidem* p. 17.

²⁵ *ibidem* p. 19.

²⁶ *ibidem* p. 3-18.

²⁷ *ibidem* p. 2.

Această idee trebuie reformulată și completată cu o alta: anume că această confuzie era voită.

Tocmai existența unei imense literaturi juridice consacrată subiectului, a unei practici de aproape 300 de ani cu capitulațiile și a interesului clar al tuturor puterilor vecine imperiului și Țărilor Române sau cu interese în zonă de a intervenii activ în afacerile Porții în regiune făcea extrem de convenabilă asimilarea actelor furnizate de români cu celebrele capitulații occidentale.

Ele asigurau practic, așa cum a arătat și Thobie, posibilități nelimitate de continua lărgire și intervenție. Un joc diplomatic enorm se deschidea, acceptarea termenului de tratat ar fi asigurat într-adevăr respectarea scrupuloasă a cererilor patrioților români, dar atât, nici o altă speranță de viitor. Un tratat obliga și e încheiat pe o perioadă definitivă, numai o rupere a lui îl poate modifica. Capitulațiile în schimb sunt maleabile, permit în primul rând urmărirea interesului celui care are puterea nu atât al statului care le-a eliberat și al beneficiarului.

Termenul de capitulații era complet impropriu pentru actele date de patrioții români și totuși el va fi folosit de întreaga Europă și nu doar din motive de comoditate, ci în primul rând de interes.

Românii își ilustraseră drepturile prin tratate: adică „prin convenții scrise, încheiate între două sau mai multe state, prin care se stabilesc relațiile reciproce dintre ele, condițiile încheierii unei păci etc.”²⁸ Acte bilaterale, durabile, ferme ceea ce nu convenea interesului rus sau european. Termenul de capitulații ce nu avea nici una din caracteristicile de mai sus era prea fals spre a fi perpetuat dacă nu ar fi existat motive temeinice pentru această: interesul, posibilitatea de a exercita continue presiuni asupra Porții prin aceste acte oricând transformabile.

Tratatul de la Kuciuk-Kainargi care dădea dreptul principatelor la a se bucura de toate scutițiile și privilegiile din vremea sultanului Mehmed IV a fost în fond prima incluziune a capitulațiilor într-un acord internațional (așa cum am văzut ele fuseseră incluse în 1711 la Luțk, dar într-un tratat moldo-rus și nu unul între două mari puteri). Această includere era destul de vagă, nu se preciza care erau acele drepturi și nici nu se indica un act

²⁸ I. Platon, *Istoria dreptului românesc*, București, Editura Sylvi, 1997, p. 40-43.

în care ele erau conținute. *Hatışeriful* din 1774 apare ca mult mai interesant clarificând care erau aceste drepturi în viziunea Porții, dar el era practic o capitulație – politică în stilul cu care Europa se obișnuise și nu satisfacea cererile nici ale românilor, nici ale Rusiei.

Convenția de la Ainali – Kavak (10 martie 1779)²⁹ deși a fost semnată spre a clarifica aceste nelămuriri a eșuat în fapt. Ea nu a adus un plan punctual, care să arate ce sunt aceste privilegii (deși acte care să le ilustreze existau, dar așa cum am demonstrat nu privilegiile în sine erau scopul Rusiei sau al puterilor europene cât de a dobândii ele însele puteri în a intervenii în afacerile interne ale Porții).

Convenția s-a mulțumit în a reafirma dorința părților de a se conforma tratatului de la Kuciuk-Kainargi (ceea ce însemna că *hatışeriful*) din 1774 nu restabilise complet drepturile din vremea lui Mehmed IV) și a da Rusiei, în locul „dreptului de a vorbi în favoarea Principatelor” un drept mai direct, de „intercesiune”³⁰, de intervenție. Drept urmat de senedul din 1783 (1784 după Văcărescu, data citirii lui în Principate)³¹.

Tratatul de pace de la Iași din ianuarie 1791³² a reiterat prevederile de la Kucuk Kainargi și Ainali Kavak și a forțat Poarta să recunoască tractatele „de privilegii” ale țărilor române în „cartea de lege – Kanunname sau legea nouă (Kanun-i-cedid). Aceasta cuprinde 28 de articole comune pentru ambele principate și stabilind obligațiile materiale față de Poartă (cu indicarea naturii, plății și cuantumului) modul de numire al domnitorilor, normele supușilor otomani în relațiile cu Țările Române.

„Din document rezultă autonomia de care se bucura Țara Românească și Moldova în ceea ce privește relațiile lor cu Imperiul otoman”³³ totul (inclusiv recunoașterea acestor vechi tratate centrat în cuvintele-cheie: „Țara Românească și Moldova fiind, din trecut și până acum, slobode în toate privințele, prin separare la cancelarie și prin interzicerea călcării lor cu piciorul”³⁴ .

²⁹ I. Ionașcu, *Relațiile internaționale ale României*, p. 228.

³⁰ *ibidem* p. 228.

³¹ vezi *Poezii Văcărești, Opere*, p. 288.

³² vezi I. Platon, *op. cit.*, p. 204.

³³ I. Ionașcu, *România*, p. 246-260, vezi și *Documente străine* p. 144.

³⁴ *ibidem*, p. 258.

Din acest moment invocarea „tractatelor” de privilegii, a capitulațiilor politice se putea baza pe această recunoaștere a Porții, dar era din nou o recunoaștere unilaterală și nu o sancțiune într-un tratat internațional. Ca urmare a nemulțumirii din Principate și a dorinței Porții de a evita printr-un condominium româno-otoman viitoarele intervenții ruse, la 17/29 august 1802 se eliberează un nou hatiserif ce stabilește haracul la 619 pungi de bani.

Peste aceste obligații nu se mai poate solicita nimic, interdicția de a practica comerțul fără aprobare și de a avea proprietăți și a se stabili în țară pentru turci și durata domniei stabilită la 7 ani³⁵.

Deși apar câteva noi privilegii și se anunță din nou că astfel de privilegii existau în actele din vechime totuși situația rămâne neschimbată în privința capitulațiilor³⁶.

Primii care vor face pasul de a le trece (într-o formă ocolită) într-un tratat vor fi rușii care la articolul 5 al tratatului de la București fac să fie notat că „Înaltă împărăție să respecte documentele și seneturile cu privire la privilegiile Țării Românești și Moldovei, care au fost încheiate până la începutul războiului”³⁷.

Următorul pas va fi făcut la 1822 când Poarta va anunța restabilirea domniilor pământene ca o urmare a vechilor drepturi ale Țărilor Române.

Rusia va relua și ea în acest caz lupta pentru capitulații notând în convenția din 25 septembrie /7 octombrie 1826 de la Cetatea Albă (Akerman) la articolul III „Sublima Poartă se angajează în mod solemn să respecte numitele privilegii, tratate și acte, cu orice prilej, cu cea mai scrupuloasă fidelitate și fângăduiește să reînnoiască într-un răstimp de 6 luni de la ratificarea prezentei convenții hatisherifurile din 1802 care au specificat și garantat însăși aceste privilegii”³⁸.

Într-un act separat referitor la cele două Principate se prevedea: respectarea deciziilor luate „în privința menținerii privilegiilor și, în special, în privința respectării clauzelor și articolelor inserate în prezentul

³⁵ *ibidem*, p. 260-276.

³⁶ *Documente străine*, p. 147.

³⁷ *Documente turcești*, vol. II, p. 303.

³⁸ I.Ionașcu, *România în relațiile...* p. 279.

act”³⁹. Toate celelalte drepturi și privilegiile ale principatelor Moldovei și Valahiei și toate hatiseifurile care le privesc vor fi menținute și respectate⁴⁰.

Era de acum o schimbare clară, tratatele din trecut, orice formă ce asigura vreun privilegiu principatelor era astfel recunoscută de cele două puteri. De acum „capitulațiile politice” date de Poartă. Principatelor și refăcute la 1772 erau o parte a dreptului internațional.

Nici trei ani mai târziu, la Adrianopol, acest lucru era recunoscut acum în clar; „Principatele Moldovei și Valahiei punându-se, în urma unei capitulații sub suzeranitatea Sublimei Porți și Rusia garantându-le prosperitatea, este de la sine înțeles că ele își vor păstra toate privilegiile și imunitățile care le-au fost acordate, fie prin capitulațiile lor, fie prin tratatele încheiate între cele două imperii sau prin hatiseifurile date în diverse momente”⁴¹.

În actul separat, semnat la aceeași dată, privind situația principatelor se nota ca „Sublima Poartă făgăduiește și se angajează să vegheze în mod scrupulos ca privilegiile acordate Moldovei și Valahiei să nu fie încălcate în nici un chip”⁴².

Din acest moment în mod clar ambele puteri recunosc capitulațiile, nu menționează în continuare nici un an, nici un beneficiar din contră, stabilesc ca toate să fie aplicate.

Din acest moment drumul actelor de la 1772 este larg deschis nimic nu le mai poate opri, ele fiind înscrise într-un tratat și sunt recunoscute în clar, de cele două părți. Ele sunt acte cu caracter juridic internațional, obligatoriu și recunoscute ca atare. Prin ele „guvernul celor două principate bucurându-se de toate privilegiile unei administrații interne, independente”⁴³.

Ce a modificat opinia Rusiei ? „Capitulațiile” îi erau cunoscute de la 1772, dovezile în sprijinul lor, toate materialele îi erau la dispoziție de peste 50 de ani, deci nu aici e de căutat răspunsul.

³⁹ *ibidem* p. 281.

⁴⁰ *ibidem* p. 283.

⁴¹ *ibidem* p. 284.

⁴² *ibidem* p. 285.

⁴³ *ibidem* p. 286.

Adevăratul motiv constă în faptul că se trecea la o nouă etapă în destrămarea imperiului otoman. Până acum Principatele primiseră noi și noi privilegii, în măsura interesului Rusiei și spre a fi un permanent focar de tensiune „casus belli” la Dunărea de Jos. Toate războaiele de până atunci avându-și punctul de plecare în chestiuni legate de Principate. De acum condiția lor, doar de cal troian, nu mai satisfăcea ele urmau a fi declarate independente și fie anexate ulterior la Rusia fie puse sub protectoratul ei unilateral și folosite în ambele cazuri ca punte de legătură cu alte 3 țări ce intrau acum în sfera de interes rusă: Serbia, Grecia și Bulgaria ce urmau a fi smulse Imperiului otoman. Spre a se realiza ruperea Principatelor prima etapă era în mod normal transformarea lor în țări independente prin „tractatele” încheiate cu Poarta. Tratatate care odată recunoscute oficial puteau fi și rupte prin voința românilor (e ceea ce se va întâmpla la 1848 când rușii vor cere românilor să se proclame independenți și să își răscumpere legătura de Poarta, propunere respinsă de români) cât de „independente” ar fi fost noile state e lesne de imaginat.

Urmărindu-și scopul de la 1829, Rusia va pune ca semnatar al Tratatului de la Adrianopol și Principatele, căci ele de acum erau recunoscute ca independente de Poartă și doar supuse ei prin plata tributului. Astfel în octombrie 1830 e semnat un protocol de recunoaștere a tratatului de la Adrianopol, purtând semnăturile plenipotențiarilor ruși, turci și a vornicului Mihai Ghica pentru cele două Principate. Deci tratatul de la Adrianopole apărea acum ca fiind realizat între 4 părți, două puteri principale și două state secundare, dar cu drepturi suverane de a încheia acte internaționale.

Prevederile de la Adrianopol vor fi reîntărite prin tratatul de la Unkiar – Iskellessi care transforma Rusia în protectoarea însăși a Porții și din nou la 17/29 ianuarie 1834 prin Protocolul de la Sankt-Petersburg.

Ultimul arăta și limitele bunăvoinței Rusiei și de ce aceasta întârziase atâta timp în a recunoaște vechile tratate ale Principatelor cu Poarta. Dorița de a le avea în mână, de ale șantaja, de a fi ea aceea care să stabilească când și ce privilegii vor fi date și mai ales temerea cumplită a celor două puteri de o domnie pe viață, implicit mai puțin sensibilă la presiuni. Rusia oricum nu dorise revenirea la domniile pământene fanarioții îi erau mult mai

ușor de mânuit, dar trecerea la o domnie pe viață îi era absolut de netolerat, ar fi pierdut cel mai puternic mijloc de presiune, așa încât a înlăturat această posibilitate stabilind prin convenția din ianuarie 1834 că doar de această dată domnii vor fi numiți pe o perioadă determinată⁴⁴.

Recunoașterea „capitulațiilor” era implicit manevrată nu atât în folosul Principatelor cât mai ales în folosul Rusiei.

Odată aceste acte recunoscute Rusiei îi era tot mai greu în a da înapoi astfel încât după 1848, chiar și convenția de la Balta Liman ce încâlca grav statutul dat de capitulații menționa la art. VII: „Este de la sine înțeles că prezentul act motivat de circumstanțe excepționale și încheiat pe un termen limitat, nu constituie nici o derogare de la stipulațiile existente între cele două curți în privința principatelor Valahiei și Moldovei și că toate tratatele anterioare întărite prin actul separat al tratatului de la Adrianopole își păstrează întreaga putere și valoare”⁴⁵⁻⁴⁶.

Toate aceste acte vor naște și interesul experților juridici occidentali. Aceștia preiau scrieri mai vechi pe subiect (Jean Bodin, *De republica libri six*, lib. I, cap. IX sau Hugo Grotius, *De jure belli ac pacis libri tres*, cartea III, capitolele III și XXII. Puffendorf cu „*Le droit de la nature et des gens*, vol. II, cartea VII, capitolul IV și IX). Sau scrieri mai noi precum cea a lui Vattel (*Les droit des gens ou principes de la lois naturelle*, vol. I, cartea I, cap. I, subcapitolul 7) și le folosesc spre a clarifica situația statelor tributare (același lucru îl va face și Rouyer Colard, dar la 1859 sau Paul Martens în „*Precis du Droit des Gens*”, cartea I, cap. I p. 78-80) condițiile sunt clare: astfel de acte „nu poartă nici un atentat la suveranitate căci nu e vorba decât de un act onorific. Și de un tribut, iar stipulațiile nu afectează jurisdicția absolută și independentă a principatelor”⁴⁷.

Pomind de la astfel de concluzii este de înțeles de ce la 1853 Nesselrode îi cerea lui Resid Pașa spre a evita războiul un act clar de recunoaștere a termenilor exacti ai capitulațiilor:” În scopul de a face să înceteze pentru totdeauna toate pricinile de neînțelegere, toate îndoielile

⁴⁴ era și majorat tributul principatelor de la 439.500 de lei turcești la 2 mil. de lei turcești vezi N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, p. 9.

⁴⁵ *ibidem* p. 329.

⁴⁶ *Istoria dreptului românesc*, vol. I, București, 1980, p. 458-470.

⁴⁷ F. Colson, *De l'etat present*, p. 266.

și toate reclamațiile privitoare la drepturile și privilegiile care au fost încuviințate și asigurate prin vechi împărați otomani locuitorilor Moldovei și ai Valahiei... s-au stipulat prin convenția de față următoarele condiții”⁴⁸.

Deci era o nouă etapă, a manipulării și recunoașterii oficiale chiar a capitulațiilor cu conținut înregistrat internațional.

În 1855, o conferință internațională, la Viena, cuprinzând reprezentanți ai Austriei, Rusiei, Imperiului otoman, Prusiei, Sardiniei, Franței și Angliei decidea condițiile clare cu privire la Principate „să urmeze înainte a atârna de sublima Poartă în puterea capitulațiilor și a haturilor împărătești.

Li se garantează, teritoriul lor, o cărmuire neatârnată și națională, libertatea cultului, a religiunii, a comerțului și a navigației, ele vor avea o putere armată”⁴⁹.

În actul final al conferinței intitulat „Memorandumul privind Principatele Române din 14/26 martie 1855” se prevedea că datorită istoriei și relațiilor speciale existente cu Poarta, Țările Române au o cu totul altă poziție decât Serbia sau alte state balcanice ceea ce le face apte pentru unire, pentru o dinastie străină și pentru ample reforme interne”⁵⁰.

La conferința de la Constantinopol (decembrie 1855 – ianuarie 1856) s-a adoptat un protocol în 30 de puncte menit a stabili noul statut juridic al Principatelor. Încă de la început (actul avea 30 de puncte) după ce se preciza că valabilitatea tuturor actelor încheiate între Rusia și Poartă încetează, se recunoșteau capitulațiile, vechile drepturi de autonomie ale țării, vechile privilegii conținute în ele, dar „punându-se complet în armonie cu progresele timpului, nevoile și dorințele tuturor claselor populației și raporturile stabilite într-un interes comun cu Imperiul otoman”⁵¹.

Tratatul de la Paris din 18/30 martie 1856 avea să prevadă la art.21 că „Principatele Moldovei și Valahiei vor urma înainte a se bucura sub suzeranitatea Porții și sub garanția puterilor contractante de privilegiile și

⁴⁸ A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci*, p. 250.

⁴⁹ *ibidem* p. 285.

⁵⁰ *Românii la 1859*, vol. I, p. 52-53.

⁵¹ *Acte și documente*, p. 916-919.

scutirile în a căror stăpânire se află. Nimeni nu va avea dreptul de a se amesteca în treburile lor lăuntrice”⁵² iar la art.22. „Sublima Poartă se leagă a păstra ziselor principate o administrație reatârnată și națională precum și deplina libertate de cult, legiuire, comerț și navigație”⁵³.

Deși s-a susținut pentru Tratatul de la Paris o imagine triumfală totuși s-a arătat adeseori că el nu a creat tocmai cadrul cel mai proprie intereselor românești⁵⁴. Numai lupta dură dusă de ele a permis în final realizarea programului național. Aceași situație e și în ceea ce privește problema capitulațiilor, care deși recunoscute și integrate în două conferințe internaționale, erau modernizate adică transformau teritoriul românesc în teritoriu component imperiului otoman și nu erau înscrise în textul final al tratatului.

Era un pas înapoi, dar care avea să se transforme ulterior, în 1858 și 1859 într-o victorie completă pentru partea românească. Raza de soare era că din acest moment o Europă întreagă prin semnăturile pe cele două protocoale de la Viena (1855) și Constantinopol (1856) aprobaseră existența juridică a capitulațiilor, le consideră acte veridice și le integraseră în dreptul internațional. În special protocolul de la Constantinopol (11 februarie 1856) era de o mare importanță pentru recunoașterea capitulațiilor căci în fața a marilor puteri, Poarta accepta a „confirma privilegiile și imunitățile acordate de Baiazid I și Mahomed II”⁵⁵. Era un întreg drum care fusese parcurs din 1829 până atunci. Drum al triumfului ”vechilor tractate” – al capitulațiilor – „precedentele create prin convenția de la Akerman și prin tratatul de la Adrianopole, când pentru Principate au fost încheiate acte separate au fost o nouă extensiune prin lărgirea numărului de Puteri contractante și printr-o nouă definire”⁵⁶ a raporturilor româno-turce, care învedera tacit că Principatele nu făceau parte integrantă din Imperiul otoman, în accepțiunea juridică politică oficială, de atunci chestiunile privitoare la țările noastre fiind tratate separat de cele ale Porții.

⁵² I.Ionașcu, *Relațiile.....* p. 330.

⁵³ A.D. Xenopol, *Războaiele ...* p. 281.

⁵⁴ D. Berindei, *Diplomația românească modernă*, p. 117-118.

⁵⁵ N.Bălcescu, *Opere*, I. p. 183 și *Acte și documente* vol. II, p. 409-410.

Adică citându-l pe Martens „Dacă se respectează istoria, dacă se păstrează înțelesul tractatelor după cuvintele lor, apoi este invederat (...) că Țara Românească (...) n-a pierdut niciodată caracterul esențial al suveranității sale; că statul (...) n-are a primii legi de la nimeni”⁵⁷.

Țara Românească este un stat suveran⁵⁸.

„Dacă se respectă istoria”, spunea Martens, iar cele două congrese hotărâseră că ea trebuie respectată.

Evoluția va continua când alte două acte internaționale vor recunoaște drepturile cuprinse în capitulații, în primul rând un raport al Comisiei europene de la București care le înregistra ca acte internaționale și fundamente ale cererilor românești și le înscria textul în circuitul relațiilor internaționale socotind că rolul lor este acela de-a „supune Congresului faptele care sunt de natură a servii drept bază pentru aprecierile lui”⁵⁹.

Apoi a urmat adevărata victorie a vechilor tratate prin înscrierea lor, sub semnăturile reprezentanților celor mai mari puteri ale Europei timpului, în Convenția de la Paris din 7/19 august 1858 care la punctul 2 nota „capitulațiilor date de sultanii Baiazid I, Mahomed al-II-lea, Selim I, Soliman II, reglementând raporturile lor cu Sublima Poartă și pe care mai multe Hatîșerifuri, în special cel din 1834, le-au consacrat”⁶⁰. Din nou vechile tratate au fost implicate în apărarea drepturilor Principatelor în perioada Congreselor de la Paris din 1859, când se punea problema recunoașterii dublei alegeri, recunoaștere care a fost obținută tot pe baza acordului general european privind drepturile conținute de capitulații. Toate aceste recunoașteri succesive au făcut să intre și mai mult în conștiința juridică europeană acordul privind impunerea ca bază a oricărei norme privind Principatele a acestor vechi acte.

⁵⁶ L. Boicu, *Diplomația europeană și cauza română (1856-1859)*, Iași, Editura Junimea, 1978, p. 18.

⁵⁷ N. Bălcescu, *Opere*, II, p. 10.

⁵⁸ *Ibidem* p. 10.

⁵⁹ *Români la 1859. Unirea Principatelor în conștiința europeană. Documente externe*, București, 1984, p. 243.

⁶⁰ *Relațiile internaționale ale României în documente...*, p. 344.

Ofensiva diplomatică la nivel european lansată pe parcursul anului 1860-1861 și vizând recunoașterea dublei uniri va avea din nou ca nucleu principal al activității agențiilor diplomatice românești de la Paris, Londra și mai ales Constantinopol tot ideea capitulațiilor.⁶¹ Această ofensivă neîntreruptă își vede roadele și confirmarea în recunoașterea „Statutului Dezvoltător al Convenției de la Paris „realizat în urma loviturii de stat din 2 mai 1864 , recunoaștere prin care după aprecierea domnitorului” România numai de azi reintră în autonomia sa din lăuntru, cuprinsă în vechile noastre capitulații, încheiate cu Înalta Poartă și garantate prin tratatul de Paris”⁶².

La fel de importantă, servind drept confirmare internațională, va fi și decizia luată după lungi luni de eforturi diplomatice în 1866, privind dreptul românilor de a-și alege un suveran dintr-o casă domnitoare străină.

La acceptarea alegerii lui Carol I, ca domnitor partida națională sa servit din nou de bogata argumentație oferită de drepturile de autonomie prevăzute de capitulații și de istoria românilor. Acceptarea acestei argumentații ca bază juridică pentru acest nou drept cucerit de români a fost o nouă victorie a teoriei capitulațiilor. Acest lucru se poate observa clar din adresa pe care noul prinț domnitor o adresează după obținerea recunoașterii sale „urbi et orbi”: ”mă leg în numele meu și al succesorilor mei să respect cu scrupulozitate drepturile de suzeranitate asupra Principatelor Unite care fac parte integrantă din Imperiu în limitele fixate de capitulații și de tratatul de Paris”⁶³. Dornic să mențină informația privind conținutul capitulațiilor la nivelul diplomației europene M.A.E. va lua inițiativa dotării tuturor diplomaților români și a misiunilor diplomatice cu lucrarea „Colecțiune de tratatele și convențiile României cu puterile străine de la anul 1368 până în zilele noastre”. Nici la un an de la apariția lucrării și aceasta își va dovedi pe deplin utilitatea, odată cu izbucnirea șirului de crize balcanice ce va duce regiunea în mod inexorabil către

⁶¹ vezi pe larg ilustrat tot acest efort în capitolul nostru „Capitulațiile și lupta pentru Unire”.

⁶² *Mesagii, proclamații*, p. 121-122.

⁶³ *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. I, București, Editura Roza Vânturilor, p. 126.

război. În întreaga dispută legată de statutul Principatelor Unite în această perioadă argumentația românească se va roti din nou în jurul capitulațiilor, de data aceasta cu mult mai puțin succes datorită tensionatei situații internaționale. Odată cu izbucnirea conflictului autoritățile de la București încep să își pregătesc apărarea pentru eventualul congres de pace, ce va cuprinde el ne răspunde M.Kogălniceanu: „dosarul nostru trebuie să cuprindă instrumentele europene privind țara noastră au sancționat toate vechile capitulații ale Principatelor cu Sublima Poartă”⁶⁴.

Efortul enorm depus de delegația română pe perioada Congresului de pace de la Berlin pe baza juridică asigurată de capitulații poate fi reconstituit după opiniile lui I.C.Brătianu: „capitulațiile ne asigură dreptul nostru de a face război și tratate și prin urmare și de a lua parte la congresul unde se tratează despre acele tratate”⁶⁵. Argumentele juridice ale părții române nu vor fi luate în seamă de marile puteri ce nu vor acorda părții române dreptul la reprezentare în congres, dar recunoscând în mod condiționat independența României „Înaltele părți contractante recunosc independența României, legând-o de condițiunile expuse de condițiunile expuse în următoarele două articole”⁶⁶.

Odată cu această recunoaștere internațională lunga epopee a capitulațiilor lua sfârșit, drepturile națiunii române erau complet afirmate, iar noul stat se bucura de deplinătatea drepturilor sale. Un capitol strălucit al diplomației românești lua sfârșit.

În încheiere trebuie spus că problema drepturilor unui stat aflat în situația de vasalitate și a statelor aflate sub statutul de protectorat (cazul Principatelor în lunga perioadă de la 1829-1853) rămâne încă un subiect de dezbateră aprinsă în literatura juridică românească și internațională.

Astfel cele mai noi cărți pe subiect⁶⁷ consideră că spre a putea întreține relații internaționale un stat trebuie să aibă o populație stabilă, un teritoriu determinat, un guvern, ori Principatele se bucură de toate aceste aspecte în toată istoria lor. În același timp se consideră că statele

⁶⁴ M.Kogălniceanu, *Documente*, p. 234.

⁶⁵ I.C.Brătianu, *Acte și cuvântări*, p. 263

⁶⁶ *Români la 1859*, vol. II, p. 368-369.

⁶⁷ Năstase Adrian și colab., *Drept internațional public*, București, 1994 și V Crețu, *Drept internațional public*.

aflate sub regimul vasalității și al protectoratului se disting de celelalte state libere prin cesiunea dreptului lor la reprezentare internațională în favoarea suveranului sau al protectorului. Se menține astfel chiar și acum ideea că aceste state sunt „semi-suverane sau fără suveranitate deplină”⁶⁸ deși ele întrunesc toate condițiile unei acțiuni diplomatice libere cum era și cazul Principatelor Române. Bineînțeles aceste teorii sunt încă obiect de dezbatere activă la aproape 300 de ani de la nașterea lor (și sub impactul problemei capitulațiilor) deoarece în spatele lor se pun probleme reale, privind soarta a milioane de oameni trăind în aceste țări ce se confruntă cu interesele marilor puteri tentate să își mențină puterea, indiferent de voința populațiilor, și fără limită de timp. Ca atare o astfel de dezbatere atinge încă cele mai importante probleme internaționale și cele mai sensibile poziții unde înfruntarea rămâne activă, iar experiența cazului românesc își menține relevanța.

Capitulațiile în conștiința europeană

Capitulațiile au pătruns în conștiința europeană la doar câțiva ani diferență față de momentul emiterii primelor ahidnamele de către Poartă.

Datorită importanței Principatelor drept barieră la gurile Dunării, ca stavilă față de atacul otoman, atenția Europei a fost fără îndoială ațintită asupra acestui spațiu la răscrucea secolelor XV–XVI – secolele eroice rezistențe antiotomane¹.

Modul de înregistrare a existenței posibilității unor raporturi pacifice cu Poarta, a încheierii unor înțelegeri ce garantau pacea pentru plata unui tribut interesau direct vaste spații de Europei centrale aflate în perspectiva unui contact direct cu masiva putere otomană.

Ca urmare toate relatările despre aceste înțelegeri au fost făcute în spirit european și adresate unui consumator european. Ele au prevăzut existența unor tratate, a unor înțelegeri cu caracter și obligații bilaterale care au asigurat românilor un statut aparte în S-E Europei ca urmare a eroice lor rezistențe.

Cum spunea Jan Duglos românii s-au încheiat prin tratate ca învingători și nu ca învinși. Iar un text din lucrarea „Ad. Innocentium VIII de bello Turcis inferendo oratio” a lui Filippo Buonacorsi Callimachus arată că românii „au ajuns totuși la supunere astfel încât să-și păstreze toate legile lor, împreună cu averile și până aproape toate legile lor, împreună cu averile și până aproape și libertatea”².

Această idee despre existența unor drepturi, și a unei situații privilegiate a românilor înscrise în tratate, va face ca tradiția istorică despre capitulații (și în fond precum am arătat clar, opinia existentă în întreaga

¹ Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu*, p. 96.

² Șerban Papacostea, *Tratatele*, p. 98.

societate românească din secolele XV–XVI despre participarea la încheierea unor tratate și conștiința că aveau aceste tratate în arhivele lor, într-o formă poate puțin neobișnuită, dar nu mai puțin legală) să fie cu ușurință acceptată în lumea diplomatică. Efortul de clarificare a situației Principatelor, derulat la mijlocul secolului XVII și începutul secolului XVIII de către operele lui Dimitrie Cantemir și a diversilor cronicari (Miron Costin, Ion Neculce, Radu Popescu, Stolnicul Constantin Cantacuzino etc.) a contribuit și el la încetățenirea acestei idei în lumea europeană.

Un reprezentant european în principate exact în această perioadă:

Anton

Maria Del Chiaro: e cucerit de aceste opinii și se va face purtătorul lor în lumea diplomatică occidentală. Anton Maria Del Chiaro cunoaște vechea tradiție a închinării sub Mircea și mai ales după Vlad Țepeș (în mod cert de la stolnicul Cantacuzino și în fond relatarea lui ... ne arată ce am pierdut odată cu pierderea lucrării „Istoria Țării Românești” a stolnicului).

Astfel Del Chiaro povestește: „un exemplu istoric al nestatorniciei boierilor este în tragica poveste a lui Vlad care pe când se lupta vitejește cu turcii pentru independența țării a fost trădat de boieri, aceștia încheind pace cu sultanul și acceptând să-i plătească un tribut anual de 12.000 florini ungurești de aur”³.

Unul dintre cei mai interesanți călători dinainte de 1768 și unul din cei mai bine informați e fără îndoială Charles de Peyssonnel⁴ (el inserează interesante referințe despre români și face primele propuneri pentru înființarea unui consulat francez în Principate⁵). Din discuții pe care le poartă fără îndoială cu reprezentanți ai familiei Cantacuzino el află despre tradiția închinării Principatelor câteva detalii extrem de importante, deoarece el le află înainte de așa numita dată a cererii capitulațiilor: 1772 ilustrând opinia noastră că ele sunt create într-o primă

³ Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători vol. I (1716-1789)*, București, Editura Sport-Turism, 1985, p. 45.

⁴ despre el vezi V. Mihordea, *Charles de Peyssonnel* în „Balcania” V, 1 (1942) p. 365-392.

⁵ N. Isar, *Principatele române în epoca modernă*, București, Editura Universității București, 1998, p. 198.

formă cel puțin înainte de 1768, iar ca tradiție ele există încă de la jumătatea secolului XVII, ca memorie a hațișerifulor originale din secolul XV–XVII.

Astfel Peyssonnel află și va prezenta mai departe Europei că: „Țara Românească ar fi fost supusă otomanilor sub domnia sultanului Mahomed I în anul 1418 și ar fi fost silită de atunci să plătească tribut, deși numeroși voievozi s-au străduit să scuture jugul otoman⁶” iar despre Moldova va arăta că „fiul lui Ștefan cel Mare, Bogdan se supune Porții”⁷ cu clauze asemănătoare.

Iată deci informațiile complete pe care le obține Peyssonnel de la boierii noștri: ani, date complete și clauze ale închinării, mai e posibil să se susțină că rușii au creat capitulațiile sau că ele s-au făcut în grabă, în preajma congresului de la Focșani ? Credem că nu.

La fel de interesante sunt informațiile pe care le obținem din „Memoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares” 4 vol. Amsterdam, 1784, călător prin principate, în anii 1767-1769, de început ai războiului ruso-turc”⁸.

Despre situația juridică a Principatelor el notează următoarele: „Supuși de mult timp, de părinții lor, sub credința tratatelor aceste popoare nu ar fi trebuit să cunoască despotismul pe care prin schimbările suveranilor lor le-a fost impus de Poarta otomană. Moldova supusă inițial doar prin plata unei mici reverențe la fel ca și Valahia, ele se bucurau de o umbră de libertate”⁹ Baronul de Tott e deci practic perfect informat el știe în perioada dinaintea războiului că între Poartă și Principate s-au încheiat *tratate*. De unde știa ? De la boierii români care refăceau textul acestor tratate.

De departe una din cele mai importante lucrări „prima lucrare specială privitoare la români, scrisă de un francez”¹⁰ e „Histoire de la

⁶ D. Lăzărescu. *op. cit.*, p. 88.

⁷ *ibidem*, p. 93.

⁸ N. Isar, *Principatele române*, p.201.

⁹ D. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 100.

¹⁰ N. Isar, *Principatele române*, p. 199.

Moldavie et de la Valachie”, Iași¹¹ 1777 a lui J.L. Carra¹² care cunoaște și el tradiția capitulațiilor (a celor moldovene în special). Soliman care cucerise cea mai mare parte din Regatul Ungariei și mai subjugase și Crimeea. Ascultând de înțeleptul său părinte, Bogdan s-a grăbit să-i iasă înainte sultanului Soliman la Sofia¹³, cu un plocon de 4.000 de scuzi de aur, de 20 de iepe fătătoare și de 24 de șoimi, cantități care urmau să fie plătite ca tribut anual¹⁴.

Informațiile lui Carra arată că și în pregătirile moldovenilor capitulațiile erau importante și erau bazate în principal pe opera lui Cantemir. Extrem de interesantă pentru contextul 1768-1774 și pentru „goana” după documente și acte menite a sprijinii ofensiva capitulațiilor în această perioadă e și mărturia lui Lionardo Panzini. Acesta relatează că „în mai multe rânduri și mai ales în ultimul război, în care rușii și alții după pilda lor au luat o cantitate mai mare de cărți și mai toate manuscrisele, spre paguba acestei țări, care nu mai știe de unde să dea urma amintirilor și privilegiilor sale¹⁵. Această declarație este de o importanță decisivă pentru cele două elemente noi descoperite de noi pentru perioada 1768-1775 și anume că atât la Focșani cât și lui Reprin, boierii români le-au dat acte originale în susținerea „createlor” capitulații, pe care rușii le-au cerut cu insistență „uitând” apoi, convenabil să le mai returneze. Înlăturau astfel orice eventuală, ulterioară contestație la adresa pretențiilor lor.

Generalul Theodor Wilhelm Bauer, prezent în țara noastră pe parcursul ostilităților dintre 1768-1774 primește informații deosebit de interesante chiar de la „părintele capitulațiilor” Mihai Cantacuzino (lucrarea va apărea în 1778 într-o primă ediție și ca urmare a cererii masive în 1781 a 2-a ediție).

¹¹ nenumărați exegeți ai operei lui Carra au arătat că Iași nu putea fi orașul tipăririi și e doar o indicație fără bază spre a ocroti identitatea adevăraților – tipografi.

¹² J.L. Carra e un personaj extrem de ciudat care a reținut atenția istoricilor români, pentru o bibliografie a operei sale, vezi N.Isar, *Principatele române* p. 199.

¹³ informația e preluată ad. litteram din D. Cantemir, *Istoria imperiului otoman*, București, 1876, p. 275.

¹⁴ D.Lăzărescu, *op. cit.*, p. 114.

¹⁵ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 378.

Wilhelm Bauer află că: în 1393 apare primul tratat al lui Mircea cel Bătrân cu Baiazid al II-lea. Analele țării mai pomenesc de o a 2-a închinare, făcută turcilor în anul 1454 de către voievodul Layota Bassaraba în condițiile plății unui tribut destul de scăzut, în schimbul căreia românii au putut rămâne liberi și independenți”¹⁶.

„În condițiile acestui acord, domnul și-a păstrat prerogativa de a face război sau pace cu cine poftea, ca și dreptul de viață și de moarte asupra supușilor săi. De altfel, firmanele (cele noi) dovedesc existența unei constituții primitive fără de existența căreia țara nici n-ar fi putut beneficia de privilegiu atât de întinse în ultima vreme. Aceste firmane recente arată că țara aceasta a fost întotdeauna despărțită de Imperiul otoman și că s-a cârmuit după propriile legi”¹⁷.

La fel cum am arătat și noi în capitolul III: capitulațiile între 1774-1821, există o strânsă legătură între creionarea teoriei capitulațiilor și firmanele post-1774, care încearcă să le surprindă esențialul demonstrând, dacă mai era nevoie amestecul de plăsmuiri și acte originale folosite de patrioții români la Focșani. Bauer notează: „firmanele cele mai noi dovedesc că această țară a fost în toate timpurile privită ca fiind separată întrucâtva de imperiu”¹⁸.

Dan Lăzărescu apreciază perfect însemnătatea operei lui Bauer: „surprindem aici – pe viu – am putea spune – subtila concepție a banului Mihai Cantacuzino și iscusința cu care s-a priceput el să o strecoare în mintea generalului Bauer care o va difuza, prin lucrarea lui, întregii Europe, intelectuale: teza pronomiilor Țărilor Române cu totul greșit traduse de publiciștii europeni în secolul al XIX-lea, prin termenul absolut încongruent de capitulații”¹⁹.

„Grație tuturor datelor și prezumțiilor comunicate lui de către banul Mihai Cantacuzino, generalul Baur este cel dintâi publicist european (J.L. Carra este totuși primul din punct de vedere cronologic –

¹⁶ Dan A. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 158.

¹⁷ *ibidem*, p. 159.

¹⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I, București, Editura Academiei, 2000, p. 155.

¹⁹ *ibidem*, p. 159.

1777, iar Anton Maria Del Chiaro îi devansează pe amândoi – n.n), care a pus în circulație teza pronomiilor hărăzite de Poartă, Țărilor Române, ca o cheazășie a autonomiei lor juridice și administrative, culturale și sociale.”²⁰.

Dincolo de toate aceste laude scrierea generalului Bauer „Memoire historique et géographique sur la Valachie” este extrem de interesantă pentru că explică realitatea „capitulațiilor” prin firmanele noi. Aceleași pe care fără îndoială le-a arătat la 1772 Cantacuzino și delegaților ruși și le-a și înaintat la conferința de la Focșani (Avea dreptate Apostol Stan când aprecia că: „Pe temeiul unor asemenea dovezi se poate aprecia cu certitudine că textele boierilor români din 1772, prezentate cu prilejul negocierilor de pace de la Focșani, nu erau simple plăsmuiri, reflectând îndeosebi aspirații – cum s-a susținut mult timp de către o parte a istoricilor – ci reflectau sub raportul conținutului un fond istoric real)²¹.

Nu doar numele mari se preocupă de problema relațiilor româno-otomane din punct de vedere juridic, dar și simplii trecători prin Principate, anonimi ai istoriei, receptează întreaga problemă a capitulațiilor. Astfel un anonim evreu Galiția în trecere prin Principate notează într-o „Schiță geografică despre Țara Românească și Moldova” că: „turcii o numesc Bogdania (pe Moldova n.n.), căci așa se numea principele care a supus țara sultanului Soliman I; de aceea îi numesc pe locuitori bogdani”²².

Un alt călător, neapartinând marii istorii, este abatele Lionardo Panzini, care călătorind prin Principate în timpul războiului din 1768-1774 vede „rădăcina tuturor relelor de care suferă Țara Românească este călcarea vechilor ei înțelegeri cu Poarta și impunerea unor domnitori străini”²³ (fanarioții – n.n.). Același abate notează cu o perspicacitate demnă de remarcă: „călcând privilegiile acordate de sultani acestor două principate, Poarta ridicase în mai multe rânduri în scaunul celor două

²⁰ *ibidem*, p. 160.

²¹ A. Stan, *Protectoratul Rusiei*, p. 10-11.

²² *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I, București, Editura Academiei, 2000, p. 41.

²³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I, București, Editura Academiei, 2000, p. 219.

principate străini și anume, greci lacomi să strângă averi (...), potriviiți a sluji Poarta în scopurile ei tiranice”²⁴.

La finele războiului un călător francez, Louis Emmanuel D’Antraigues, diplomat și militar, apreciat ca „având ceva din baronul Munchhausen”, nu scapă nici el agitația lansată în jurul teoriei capitulațiilor notând că: „închinarea la turci s-a făcut în schimbul unor privilegii (...) li se făgăduia că vor avea domn din neamul lor, ales de sultan (...), trebuiau să plătească Porții Otomane un tribut (...). Acestea erau articolele de căpetenie ale capitulațiilor sub domnia lui Suleiman și pe care urmașii săi le-au încălcat totdeauna”²⁵.

Un alt călător de această dată sosit de pe meleagurile italiene, Constantino Guglielmo din Regatul Neapolelui notează în „Scrisori despre trecerea prin Țara Românească și Transilvania” la 1780. „Această demnitate de voievod, era totdeauna electivă și atârna de mai marii țării, dar de când această țară a trecut sub stăpânirea turcească prin antice făgăduințe, desemnarea domnului atârna de Poartă”²⁶. Pentru străinii care aveau o ședere mai îndelungată în Principate situația ere și mai clară, astfel Ivan Ivanovici Severin, consulul rus la Iași nota în raportul din 20/31 iulie 1786 despre teroarea dezlănțuită de Mavrogheni: „eu m-am întâlnit cu mulți și fiecare cere ajutor. Despotismul calcă în picioare toate privilegiile dăruite Principatului”²⁷.

Perioada de după 1774 e martora unei adevărate ofensive în lumea diplomatică europeană prin problema capitulațiilor: „după data apariției lucrării lui Bauer (prima ediție 1778, a doua 1781) va urma cezura revoluției franceze. Dar, în anul 1806, „Istoria fraților Tunusli” – adică de fapt, tot a banului Mihai Cantacuzino va reactualiza această temă, pe care o va relua în anul 1818 Dionisie Fotino, sub aceeași inspirație.

Pe baza lucrărilor lor și a receptării acestei teze de către marea boierime din Țara Românească (așa cum am văzut chiar boierimea din

²⁴ *ibidem*, p. 219.

²⁵ *ibidem*, p. 300.

²⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I, București, Editura Academiei, 2000, p. 444-445.

²⁷ *Ibidem*, p. 600.

Țara Românească le lansase și luptase întreaga perioadă pentru teza capitulațiilor așa că e o eroare să se vorbească aici de influența acestor lucrări asupra românilor ca influență hotărâtoare – n.n.), Felix Calson, în anii 1838-1839, în mai multe broșuri și în lucrări mai voluminoase, va reactualiza teoria „capitulațiilor” și o va pune la dispoziția publicisticii și diplomației europene.

În curând teza banului Mihai Cantacuzino va fi receptată de dreptul internațional european și consfințită de tratatul de pace de la Paris, care o va aplica pentru întâia oară în istorie (am văzut că efectele acestor acte au început să apară imediat după 1774 – deci momentul 1857 nu e primul în istorie, iar consfințirea cea mai clară a capitulațiilor nu este în martie 1856 ci în 1829 când se spune că „Principatele Moldovei și Valahiei s-au pus în urma unei capitulații sub suzeranitatea sublimei Porți²⁸ – n.n.) dispunând în virtutea ei convocarea Adunărilor ad-hoc care în 1857, își vor spune unitar, unanim și răspicat năzuințele lor, năzuințele poporului român la libertate și neatârnare”²⁹.

Cu toate erorile semnalate acest citat este ilustrativ pentru voga internațională și efectul vast pe care lucrările banului Cantacuzino l-au avut în lumea diplomatică.

Un alt important personaj care află de capitulații tot în această perioadă e Ignatius Mouradgea d’Ohsson (în lucrarea „Tableau general de l’Empire ottoman, divisee en deux parties, d’ont l’une comprend la legislation Mahomedan et l’autre l’Histoire de l’Empire ottoman”, Paris 1787)³⁰.

El știe că Valahia (și Moldova – n.n.) și-a văzut smulse încetul cu încetul vechile ei privilegii și a fost cârmuită de aproape două veacuri de greci distinși, cu domiciliul la Constantinopole, odinioară erau investiți pe câte trei ani, de curând sunt investiți pe câte 7 ani.

Calitatea de țară tributară excludea situația de provincie integrantă Imperiului otoman³¹.

²⁸ I. Ionașcu, *Relațiile internaționale*, p. 284.

²⁹ D. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 160.

³⁰ Autorul armean de origine, intrat în serviciul ambasadei suedeze de la Istanbul ca dragoman, va sfârși prin a devenii ambasador al Suediei în Imperiul otoman. Pentru mai multe detalii vezi Veniamin Ciobanul, *Statutul juridic*, p. 213-215.

³¹ *ibidem*, p. 214.

Ignatius Maouradzea dovedește nu numai o destul de bună informație asupra stării juridice a principatelor, dar și înțelege asemănarea lor cu a altor state cu regim de tributari ai otomanilor și care și-au menținut integral independența nefiind provincii ale imperiului și enumerând în calitate de tributari – independenți alături de principate și state precum: Veneția, Raguza sau chiar imperiul habsburgilor în sec. XVI.³²

La fel de interesante sunt și aprecierile unui ofițer francez, emigrant, generalul Langeron, prezent ca militar în Serviciul Rusiei în nenumărate ocazii pe solul românesc în 1790-1991; 1806-1812 și 1828-1829³³ Louis Alexandre-Langeron știe că Bogdan cel Orb este cel care a închinat Moldova turcilor cu garantarea privilegiilor ei și știe că Moldova e o țară separată de Turcia chiar dacă „puțin câte puțin turcii din protector care erau doreau să devină stăpâni”³⁴ cu toată rezistența moldovenilor, turcii au reușit să își impună sistemul lor, deosebit însă de cel din sudul Dunării, deosebire ce consta în aceea că ei (turcii – n.n.) „nu au transformat niciodată Valahia și Moldova în părți integrante de imperiul lor, lăsând locuitorilor o parte din privilegiile lor”³⁵.

Așa cum constata un mare exeget al perioadei „începând cu J.L. Carra, în majoritatea lor, călători francezi în Principatele Române se referă la lupta pentru independență a românilor în evul mediu sub conducerea unor mari voievozi, în acest context, unii din ei abordând și problema capitulațiilor încheiate cu Poarta otomană”³⁶.

Astfel L.E.M. Alexandre de Launay conte d’Antraigne, călător prin Moldova la 1779 admite existența capitulațiilor și a unei supuneri condiționate la turci sub Soliman, supunere condiționată de menținerea autonomiei și a domniei pământene³⁷ condiții încălcate prin introducerea sistemului fanariot³⁸.

³² *ibidem*, p. 214.

³³ vezi N. Isar, *Principatele române*, p. 201, 208, 219, 232, 253, 260.

³⁴ V. Ciobanu, *Statutul juridic* p. 159.

³⁵ *ibidem*, p. 159-160.

³⁶ N. Isar, *Principatele române*, p. 220.

³⁷ *ibidem*, p. 221.

³⁸ vezi și N. Isar *Istoria modernă*, p. 31-32.

Contele d’Hauterive e la rândul său un admirator al luptei antiotomane a Moldovei și un partizan al existenței unor înțelegeri condiționate între români și Poartă³⁹. Contele cunoaște tradiția închinării Moldovei: „El (Bogdan Orbul) renunță la independența absolută a țării sale prin supunerea voluntară față de Turci, pentru a prevenii o viitoare sclavie⁴⁰.”

D’Hauterive e și un scriitor asiduu, el ne arată că respinge formula lui Grigore Ureche care arată plata primului tribut la 1456 – în vremea lui Petru Aron (dată exactă istoric – n.n.⁴¹) în favoarea celei a lui Ion Neculce din „O samă de cuvinte” ce dădea închinarea în vremea lui Bogdan III.

La fel de interesantă e și lucrarea contelui de Ferriere – Sauveboeuf „Memories historique et geographique de voyages, faits en Turquie, en Perse et en Arabie, depuis 1782 Jusqu en 1789, vol.II, Paris 1790⁴².”

Contele apreciază că „Țara Românească nu poate decât să prefere din toate punctele de vedere, cârmuirea unui principe creștin tiraniei otomanilor, care chinuiesc poporul chiar în timp de pace în ciuda capitulațiilor lor”⁴³.

Acest text merită toată atenția pentru că acum apare pentru prima oară în literatura europeană termenul de capitulații⁴⁴ aplicat la Principate, concept „calchiat foarte probabil după termenul de uz curent care reglementa relațiile juridice și economice dintre Imperiul otoman și numeroase puteri europene mari sau mici⁴⁵.”

Deci cu anul 1790 începe marea aventură a tratatelor românești în sfera europeană sub numele de „capitulații”⁴⁶.

Nu putem să îl omitem din această lungă listă a călătorilor străini interesați de capitulații pe Contele de Salaberry personaj apreciat ca „cel mai însemnat din seria (...) călătorilor din răstimpul războiului din anii

³⁹ *ibidem* p. 221.

⁴⁰ D. Lăzărescu, *op.cit.*, p. 300.

⁴¹ vezi I. Ionașcu, *Relațiile internaționale*, p. 112.

⁴² vezi N. Isar, *Principatele Române*, p. 202, 226.

⁴³ D. Lăzărescu, *op. cit.*, p.276 vezi și N.Isar, *Istoria modernă* p. 36-37.

⁴⁴ *ibidem* p. 276.

⁴⁵ *ibidem*, p. 277.

⁴⁶ vezi și Tahsin Gemil, *Considerations sur les rapports politiques rouman – ottumans au XVII Siècle* în „Revue roumaine d’histoire, XV, 1976, 4, p. 657-658.

1787-1792 prin amploarea relatărilor despre români”⁴⁷.

Ceea ce este interesant e că și în acest caz ca și la generalul Bauer știm numele persoanei care îi vorbește despre capitulații și rolul lor în istoria românilor: Ioan Cantacuzino „care trecea pretutindeni ca un om instruit” și pe al cărui cap turcii puseseră o recompensă⁴⁸.

Acesta apreciază puterea de rezistență a românilor în fața marilor puteri din jur și consideră momentul de cădere sub dominația otomană ulterior bătăliei de la Mohacs⁴⁹. Ca urmare a acestor rezistențe și mai ales a luptei duse de Mihai Viteazul, Poarta va recunoaște „privilegiile” Principatelor, care se vor pierde după acțiunile lui Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu.

„Astfel Valahia și Moldova, de la monarhia independentă au trecut apoi la oligarhia feudală și în sfârșit, au căzut sub jugul dur și distrugător al domnilor străini, sclavi ei însăși ai unui guvernământ revoltător și tiranic”⁵⁰.

O altă relatare, la fel de interesantă apare de această dată la Londra, e vorba de lucrarea din 1798 a lui William Eton, „A survey of Turkish Empire”⁵¹ care arată despre statutul juridic al Principatelor că „raporturile lor cu puterea suverană nu se derulau în virtutea unui act de supunere absolută, ci sunt legate de ea printr-un tratat care le asigură un minimum de independență în ceea ce privește cârmuirea lor lăuntrică, deci sunt o provincie creștină supusă Porții otomane”⁵².

La doar 4 ani după această apariție în lucrarea „Geografia celor patru părți ale lumii” (Veneția, 11 vol., 1802-1808) arată că „Moldova și Țara Românească sunt provincii creștine conduse de domni creștini tributari”⁵³.

Pasionatul călător Charles de Ligne, o adevărată enciclopedie a

⁴⁷ N. Isar, *Principatele Române*, p. 202.

⁴⁸ *ibidem*, p. 202.

⁴⁹ *ibidem*, p. 221, vezi și N. Iorga *Istoria românilor prin călători*, vol.II, p.269-270.

⁵⁰ N. Isar, *Principatele* p. 222.

⁵¹ vezi și N.Isar, *Principatele*, p. 205.

⁵² D. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 220.

⁵³ *ibidem*, p. 221.

vechiului regim, veșnic în căutarea aventurii între curțile de la Viena, Petersburg, Paris, Berlin, nu putea să lipsească din lucrarea noastră. Într-o discuție cu Grigore A. Potemkin din noiembrie 1788 el îi cere în favoarea Țărilor Române „cel puțin faceți astfel ca aceste două țări să ajungă independente de turci, la pace. Pune-ți să fie cărmuite de boierii lor, sub ocrotirea celor două împărății, după vechile lor drepturi recunoscute de Poartă.

El mi-a răspuns: Vom vedea!”⁵⁴.

Consulul englez la Iași, Wilkinson, în perioada 1814-1818, va reda la înapoierea sa în țară o parte din concluziile misiunii sale în „An account of the principalities of Walachia and Moldavia”, Londra, 1820. Wilkinson cunoaște istoria capitulațiilor și „crede în tratatul încheiat cu turcii de Vlad Dracul”⁵⁵ ca și în închinarea Moldovei lui Bogdan cel Orb.

În 1822 Charles Pertusier publică în „La Valachie, la Moldavie et l'influence politique des Grecs du Fanal”⁵⁶ o relatare asupra supunerii Țărilor Române: „Mohamed II supune țara, dar Valahia cu toată condiția de tributară în care cădea, păstra domniei săi sub sancțiunea suveranului și dreptul de a se administra fără nici un amestec al Porții”⁵⁷.

Pentru Moldova el pune acest moment al supunerii în timpul lui Bogdan III care a cerut însă respectarea deplinei autonomii, a libertății religioase a dreptului de alegere a domnilor. „Actul solemn încheiat ar putea fi opus și astăzi otomanilor – care, trebuie spus, întotdeauna țin să fie observator riguroși ai tratatelor – dacă el nu ar fi fost dat flăcărilor ca un act cu titlu de sclavie, în primele avânturi izbucnite în Moldova odată cu succesele trecătoare ale lui Ioan Sobieski”⁵⁸.

Prima lucrare care a deschis însă anul 1822 din punct de vedere al

⁵⁴ Călători străini despre Țările Române, vol. X, partea II, București, Editura Academiei, 2001, p. 913.

⁵⁵ N.Iorga, *Istoria românilor prin călători*, p. 469.

⁵⁶ vezi N.Isar, *Principatele române*, p. 214, 219, 222, 239-240, 249,256.

⁵⁷ N.Isar, *Istoria modernă a Românilor. Imaginea societății românești în Franța (1774-1848)*, București, Editura Universității București, 1991, p. 70.

⁵⁸ N. Isar, *Principatele Române*, p. 223.

relatărilor despre principate este cea a lui F.G. Laurencon „Nouvelles observation sur la Valachie” Paris. Martor ocular al evenimentelor anului 1821, cu aproape 12 ani de viață petrecute în Principate autorul cunoștea deja destule în momentul redactării lucrării (pe care o începuse în Țara Românească)⁵⁹. Autorul posedă o bogăție de informații despre istoria principatelor, lupta lor antiotomană și încheierea capitulațiilor.

De maximă importanță este însă reproducerea convorbirii sale cu un boier muntean (fie Grigore D. Ghica viitorul domnitor pământean, ceea ce e cea mai probabilă ipoteză, fie cu banul Brâncoveanu) care într-un discurs patriotic cere în virtutea vechilor capitulații un guvern care să ne asigure drepturile noastre, proprietățile și existența noastră, în orice moment amenințate”⁶⁰.

O schiță asupra trecutului istoric al românilor aflăm și în scrierea contelui Lagarde din 1824”⁶¹ (personaj remarcabil) membru al academiilor din Neapole, Varșovia și Cracovia, cavaler a mai multor ordine, cetățean polonez de onoare prin decret al senatului Republicii Cracoviene⁶².

Contele Lagarde cunoaște și el date din existența zbuciumată a Țării Românești și mai ales e familiar cu tradiția încetățenită de Ienăchiță Văcărescu a închinării țării la turci în 1418.

După această dată când începe lungul proces de transformare a țării într-un fief otoman, maxima decădere fiind atinsă odată cu instalarea la domnie a grecilor din țară⁶³.

O altă lucrare publicată după 1821 și conținând prețioase informații despre români este cea a grecului Marc Philipp Zallony, care reia în fond un articol apărut la 5 mai 1823 în *Journal des Débats*”⁶⁴.

Acesta apreciază lupta Principatelor împotriva puterii otomane:

⁵⁹ *ibidem*, p. 214, despre același personaj și opiniile sale despre români alte informații la paginile 220, 223, 240, 249, 257 din lucrarea d-lui N. Isar.

⁶⁰ N. Isar, *Istoria modernă*, p. 73.

⁶¹ N. Isar, *Principatele Române*, p. 78.

⁶² pentru mai multe informații vezi N. Isar, *Principatele Române*, paginile 215, 220, 223, 243, 260.

⁶³ *ibidem*, p. 223.

⁶⁴ vezi N. Isar, *Principatele Române*, p. 223.

„Muntenii și Moldovenii au susținut o luptă inegală, dar plină de fapte eroice, puțin cunoscute de Europa civilizată... umilind orgoliul turcilor”⁶⁵.

„După cucerirea Ungariei românii se înțeleg cu turcii în mod condiționat, având privilegiile obținute”⁶⁶ după aceste lupte. Singura soluție pentru refacerea Principatelor era ca „Poarta să restabilească vechile privilegii”⁶⁷, salutându-se în această direcție gestul revenirii la domniile pământene gest „care stârnea în cele două provincii vii speranțe pentru îndreptarea relor din trecut”⁶⁸.

Pentru perioada protectoratului rus tot mai unilateral de după Akerman (1826) și mai ales după Adrianopol extrem de interesante sunt aprecierile consulului general francez, Lagan care crede că „singurul mijloc de a salva Principatele și a servii totodată interesele Europei, este contrabalansarea protectoratului Rusiei prin suzeranitatea otomană”⁶⁹.

„Poarta trebuie convinsă să acționeze în conformitate cu dispozițiile tratatului de la Adrianopol pentru a determina evacuarea imediată a Principatelor”⁷⁰.

Dacă aceasta se va face „vom putea influența câțiva boieri să facă un demers pe lângă Poartă dacă n-ar fi ca măcar recomande interesele lor și să invoce vechile convenții, care îi interzic ei (Porții – n.n.) dreptul de a înstrăina sau de a ceda Principatele, deoarece ele s-au supus crezând în împlinirea a câteva condiții”⁷¹.

Consulul englez E.M. Blutte (consul al Angliei, la București, din 1826)⁷² nutrește convingerea că „Principatele consolidate prin recunoașterea privilegiilor naționale, ar asigura pacea și liniștea întregii Europe”⁷³⁻⁷⁴.

La rândul său consulul general francez, marchizul de Chateaugrion

⁶⁵ *ibidem*, p. 223, 224.

⁶⁶ N. Isar, *Istoria modernă*, p. 82-83.

⁶⁷ *ibidem*, p. 203-204.

⁶⁸ N. Isar, *Principatele Române*, p. 224.

⁶⁹ *România în relațiile internaționale*, p. 107.

⁷⁰ *ibidem*, p. 107.

⁷¹ *ibidem*, p. 107.

⁷² vezi D. Berindei, *Diplomația românească modernă*, București, Editura Albatros p. 20.

⁷³ *România în relațiile internaționale*, p. 101.

⁷⁴ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, p. 651.

și va prezenta conflictele cu domnitorul Țării Românești ca aparținând luptei pentru capitulațiile economice, care transformau Principatele în provincii ale imperiului otoman, lucru pe care domnitorii nu îl acceptau ei invocând capitulațiile lor, mai vechi decât cele date de Poartă, puterilor occidentale și prezentate de diplomatul francez⁷⁵.

În general reprezentanții diplomați occidentali interesați de lupta antirusă au sprijinit mișcarea națională încercând să-i dea o bază legală invocând „capitulațiile” acordate de Poartă și încercând transformarea lor într-un paravan al luptei de emancipare politică.

Principatele Române trebuiau recunoscute ca entități distincte astfel încât soarta lor să nu depindă de oscilațiile raporturilor dintre Rusia și Turcia. Faptul că puterea suverană era incapabilă să le asigure protecția față de o altă mare putere constituia o încălcare a „capitulațiilor” și deci o justificare a mișcării românești de emancipare⁷⁶.

Așa cum ilustra și N. Iorga o adevărată avalanșă de autori se preocupa de Țările Române și nu omiteau în scrierile lor problema capitulațiilor: Peyssonnel, Regnault, Vaillant etc.⁷⁷

La loc de frunte stau însă Saint-Marc Girardin⁷⁸ (om politic și universitar francez de marcă, locuitor al lui Guizot la Sorbona) ale cărui referințe la capitulații sunt totuși mult mai slabe decât ne-am aștepta de la un om de o asemenea proeminență culturală. Totuși ale sale „Souvenirs de voyages et d'études”, (I, Paris, 1852) cuprind o ilustrativă dezbateră la care a luat parte și în care un boier se întreba retoric „Se spune că noi suntem vasali ai Turciei?”⁷⁹ ceea ce este o poziție neadevărată deoarece capitulațiile ne asigură un statut aparte.

Felix Colson strălucește însă prin magistratul său expozeu din „De l'état present et de l'avenir des Principautés de Moldovie et de Valachie” Paris, 1839, din care dedică un capitol întreg (al IV-lea „Poziției Moldo-Valahilor față de Sublima Poartă.

Apropiat al partidei lui Câmpineanu „în jurul căruia s-a constituit o

⁷⁵ *ibidem*, p. 76.

⁷⁶ *ibidem*, p. 56.

⁷⁷ vezi N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, p. 556 și urm.

⁷⁸ Vezi și N. Isar, *Publiciști francezi și cauza română*, București, Editura Academiei, 1991.

⁷⁹ N. Isar, *Istoria Modernă a Românilor* p. 279.

veritabilă opoziție națională care invocând „capitulațiile cu Poarta” și acordurile ruso-turce ce dobândiseră o consacrare europeană solicitată autonomia țării”⁸⁰ el dovedește o înțelegere deosebită a capitulațiilor beneficiind și de o informație vastă concentrată în grupul Câmpineanu din care făcea parte.

Astfel el are informațiile lui Dionisie Fotino, ale fraților Tunusli (deci cele două variante de scrierilor banului Mihai Cantacuzino), în plus are și informații despre privilegiile Moldovei cele de la 1772 și de la Dionisie Fotino și Dimitrie Cantemir.

Aprecierile sale sunt demne de a fi analizate: „Ei (românii – n.n.) sunt singurii creștini tributari imperiului otoman care au tratate cu turcii și drepturile lor sunt scrise în istorie și tratate”⁸¹.

La fel de interesante sunt și comparațiile pe care le face între cele două sisteme de tratate vizând principatele: „Tratatele Moldovei sunt mult mai avantajoase ca cele ale Valahiei pentru că ei sunt obligați doar să dea un cadou Porții și cred că e în interesul lor să analizeze doar tratatele celei de a 2-a să vorbească despre ele în note și să revendice pentru cele două țări drepturile ce le conțin”⁸².

Colson preia informația de la Kogălniceanu privind tratatele lui Mircea cel Bătrân din 1393, apoi anularea lor până la 1460 când la Adrianopole, Vlad V. semnează un nou tratat.

„Acest tratat de protecție⁸³ ce leagă Moldo-Valahia de Turcia există în alianțele inegale nu poartă nici un atestat la suveranitate, căci nu e vorba decât de un act onorific și de un tribut, iar stipulațiile nu afectează jurisdicția absolută și independentă a principatelor”⁸⁴.

În scopul de a-și demonstra această teză Colson recurge la largi citate din opera juristului elvețian: Emmerich de Vattel cu opera sa „Le droit des gens au principes de la loi à la conduite et aux affaires des

⁸⁰ A. Stan, *Adunările obștești ale Principatelor române în lupta pentru apărarea autonomiei statale (1831-1848)* în *Revista arhivelor*, XXXIX, 1977, nr.1, p. 40-47.

⁸¹ F. Colson „De l’etat present”... p. 269.

⁸² *ibidem*, p. 268.

⁸³ pentru textul exact al tratatului și comentarii vezi și C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei*, p. 35-39.

⁸⁴ F. Colson, *De l’etat*, p. 289-273.

nations et des souverains, Paris, 1835-1838 apreciind că „Vattel arată că o astfel de alianță nu substituie suveranitatea unui stat ci doar atinge demnitatea sa”⁸⁵.

Astfel că „Turcia nu a putut să legitimizeze uzurpările succesive și să își creeze drepturi refuzate de tratate”⁸⁶.

Tot el apelează și la un alt autor juridic: Paul Martens în „Precis du Droit des Gens tome I cap. 1 p. 78 care analizând tratatele de la Kuciuk-Kainargi, convenția explicativă de la Ainali Kavak din 1779 hatîșeriful din 1783 și tratatele de la Iași și București concluzionând că țările române beneficiază de o personalitate juridică.

Prin garanție o putere se angajează să facă o țară să se bucure de anumite drepturi sau să o ferească de o injustitie⁸⁷.

Ca urmare „Turcia nu poate să cedeze nimic Rusiei căci nu are dreptul”⁸⁸.

Concluzii: „Turcia e (ea însăși) interesată să recunoască suveranitatea Moldo-Valahilor deja consacrată prin tratate, suveranitate care le aparține de drept și de fapt”⁸⁹.

Iar în ceea ce privește marea problemă și marea luptă din acel moment a principatelor: respingerea aplicării capitulațiilor europene date de Turcia la teritoriul nostru concluzia ea clară: „Dreptul ginților și istoria răspunde că beratele și capitulațiile (date puterilor europene) nu sunt obligatorii pentru principate”⁹⁰.

Același Felix Colson, implicat atât de adânc în mișcarea lui Câmpineanu încât îl însoțise și în turneul său european redactase anterior o lucrare nu mai puțin interesantă din care va relua ideile principale în lucrarea deja analizată și o serie din opiniile exprimate în „Precis des droits des moldoves et des valaques fondee, sur le droit des gens et sur les traites Paris, 1839 (publicată anonim). Interesante sunt în primul rând

⁸⁵ *ibidem*, p. 270-274.

⁸⁶ *ibidem*, p. 273.

⁸⁷ *ibidem*, p. 274.

⁸⁸ *ibidem*, p. 274.

⁸⁹ *ibidem*, p. 277.

⁹⁰ *ibidem*, p. 277-278.

propunerile privind crearea unui protectorat colectiv al marilor puteri asupra statelor aflate sub suzeranitatea otomană în S-E Europei⁹¹.

Pentru el relațiile dintre Principate și Poartă sunt determinate de capitulații⁹², adică de tratate de protecție ce nu afectează suveranitatea. Dar în urma situației actuale, când Poarta nu le mai poate asigura protecția – lucru pentru care i se plătea tributul și i se recunoștea supremația – aceste legături puteau fi considerate ca rupte, Moldo-Valahia fiind în practică și de drept țări independente⁹³.

Tocmai actele prin care Turcia permisesse protecția Rusiei să intervină rupseseră instantaneu și legătura de secole a Principatelor cu Poarta.

Aceste capitulații, tratate străvechi, erau legalizate prin tratate între Turcia și Rusia, prima avea dreptul la tribut și la supremație doar dacă își exercita dreptul de protecție, iar Rusia trebuia să se limiteze la supravegherea respectării privilegiilor și suveranității națiunii moldo-valahie⁹⁴.

Orice încercare de protecție unilaterală din partea Rusiei este ilegală, doar Turcia având acest drept⁹⁵.

La rândul său J. A. Vaillant⁹⁶ tipărea în 1842, la Paris o interesantă broșură: „Episoade de la question d’orient, Russie, Valachie, Moldove” în care aprecia că „Valahia și Moldova în termenii capitulațiilor lor cu Poarta, capitulații pe care ea însăși le-a recunoscut au o existență politică care le este proprie; ele sunt suverane și au dreptul ginților în întregime; de aici, orice intervenție în favoarea lor este legitimă, necesară, chiar”⁹⁷.

Același personaj, doi ani mai târziu în lucrarea, „La Romanie” publicată tot la Paris, relatează că: „Moldovenii și Valahii nu au de plătit

⁹¹ erau idei pe care Colson le-a susținut și în *Coup d’oeil rapide sur l’etat des populations chretiennes de la Turquie d’Europe*, Paris, 1839 p. 10-18.

⁹² F.Colson, *Precis des droits* p. 7-12.

⁹³ *ibidem*, p. 19-23.

⁹⁴ *ibidem*, p. 23-26.

⁹⁵ *ibidem*, p. 26.

⁹⁶ vezi N.Isar, *Școala națională de la Sf. Sava*, București, Editura Universității București, 1993, p. 60-84.

⁹⁷ N. Isar, *Istoria modernă a românilor*, p. 88.

decât un mic tribut către Poartă” (vol. I) continuând (în vol. II) cu aprecierea că „Poarta trebuie să redea dreptul de autonomie care prin toate tratatele și hațișerifurile sale le-a recunoscut totdeauna Moldo-valahilor”⁹⁸.

În sprijinul acestor idei el aduce argumentul atât al actelor internaționale la care Poarta era parte semnatară cât și al actelor emise chiar de aceasta precum hațișeriful din 1834 al cărui articol 4 prevedea că „Aceste Principate au toate drepturile unui principat independent”⁹⁹.

H.Desprez, un alt personaj de marcă al curentului european, prom român ce se făcea simțit cu tot mai multă putere la această dată, publică și el un vast articol în „Revue des Deux Mondes”, 1848 intitulat „La Moldo-Valachie et le mouvement roumain”.

Desprez arată că „moldovenii și valahii recunosc suzeranitatea sultanului. Fără îndoială, capitulațiile care sunt încă și astăzi adevăratele baze ale dreptului public al principatelor le garantează un guvern liber și național chiar și în aceste condiții de vasalitate”¹⁰⁰.

Totuși această situație a fost grav afectată odată cu intervenția tot mai deschisă a Rusiei și cu instituirea unui protectorat deschis și clar după 1829; „astfel în realitate Moldo-Valahia care părea să își regăsească drumul ca o țară distinctă, pierde această suveranitate parțială (prin Regulamentele Organice) pe care dreptul ginților o lasă popoarelor vasale și pe care Poarta otomană o recunoscuse prin vechile capitulații”¹⁰¹.

Toate aceste opinii răspândite cu insistență în opinia publică franceză, mai ales, dar și în cea engleză își vor face până la urmă simțite efectele, încât chiar și diplomația oficială va ajunge în momente tensionate ca cele de la 1848/49 să vadă în capitulații elemente de bază ale relațiilor otomano-române, dar și elemente constituite ale statutului celor două provincii.

Astfel un „studiu privind cauzele și desfășurarea revoluției de la 1848”, al diplomației franceze prezintă aproape perfect condițiile desfășurării revoluției și rolul capitulațiilor în acțiunea revoluționară.

⁹⁸ *ibidem*, p. 385.

⁹⁹ *ibidem*, p. 387.

¹⁰⁰ *ibidem*, p. 167.

¹⁰¹ *ibidem*, p. 180.

„Regulamentele Organice forțau pe români să recunoască alături de dreptul de autonomie și chiar mai presus de acest drept autoritatea puterii așa zise protectoare”¹⁰².

În aceste condiții revoluția apărea nu numai ca necesară, dar și legală reconstituind un drept vechi și încălcat de o ilegalitate recentă.

Revoluția e deci perfect justificabilă „în fond nimic nu se schimbase, națiunea nu făcuse decât să își modifice administrarea internă în virtutea autonomiei pe care i-o recunosc capitulațiile cu Poarta”¹⁰³. În aceste condiții orice acțiune din partea puterii protectoare sau a celei suzerane sunt ilegale: „Acest fapt al intrării unui corp de trupe otomane pe teritoriul român, fără declarație prealabilă, constituia o încălcare flagrantă a drepturilor Principatelor, garantate de vechile lor capitulații cu Poarta”¹⁰⁴.

Conștienți de această poziție a lor, extrem de precară, din punct de vedere legal, chiar Suleiman Pașa a răspuns la 19/31 iulie că: „este de notorietate publică faptul că Valahia parte integrantă a Imperiului otoman, n-a încetat niciodată să se bucure de numeroase privilegii și instituții avantajoase”¹⁰⁵.

Concluziile pe care acest raport le propunea diplomației franceze asupra evenimentelor de 1848 ne sunt extrem de avantajoase: „revoluția formulând aceste principii n-a creat nimic, ea n-a făcut decât să amintească drepturile istorice ale Principatelor”¹⁰⁶.

La 1848 / 49 toată agitația desfășurată de decenii în jurul capitulațiilor, convinsese până și Poarta otomană de realitatea completă a relatărilor românilor. S-a mers până acolo încât: „unul din ultimii vak' a-nuvis (istoriograf oficial al imperiului otoman) Ahmed Cevdet Pașa (1822-1895) care îl însoțise pe Fuad pașa în misiunea sa de la București în anul revoluției – 1848 – într-un memoriu cu privire la Țara Românească și Moldova, în care înfățișează istoria și starea de drept a celor două țări române, acceptă în întregime concluziile memoriului „Tractatele”

¹⁰² *Documente străine despre români*, București, DGAS, 1979, p. 195.

¹⁰³ *ibidem*, p. 200.

¹⁰⁴ *ibidem*, p. 201.

¹⁰⁵ *ibidem*, p. 202.

¹⁰⁶ *ibidem*, p. 210.

prezentate de delegația boierilor munteni și moldoveni la Kuciuc – Kainargi cuprinzând și „legământul” între Baiazid Ylderim și Mircea cel Bătrân, are deci informații din sursă românească”¹⁰⁷.

Adică, în chiar inima imperiului otoman, realitatea capitulațiilor era acceptată de către chiar primii care ar fi putut-o contesta: istoricii oficiali.

Deși ei cunosc modul de alcătuire specific oriental al „tratatelor” orientale ei acceptă formula occidentală, nu dintr-o eroare și nu atât prin influență. Nimeni nu poate fi influențat fără argumente spre a accepta o poziție defavorabilă țării sale. Dar Ahmed Pașa înțelege că toate informațiile sunt corecte și conform mentalității românești și occidentale aceste prevederi date de Poartă sunt cele din „ahidnamele” inițiale.

Sunt niște tratate și sunt date prin comun acord, prin consimțământ și negociere reciprocă, deci precum tratatele, precum se și păstrase în tradiția occidentală.

Nu e de mirare că în momentul în care „Războiul Crimeii atrage deodată atenția tuturor asupra Principatelor”¹⁰⁸ din partea opiniei publice europene reapar manifestări de simpatie și aderență la cauza română și implicit la problema capitulațiilor – a tratatelor cu Poarta.

Astfel un celebru avocat francez: Thibault Lefebvre (avocat la Curtea de casație, membru în consiliul de stat, membru al Academiei de la Blois, al societății culturale din Berri și al societății de economie politică din Paris)¹⁰⁹.

Scopul său: „lămurirea situației de drept a Țării Românești și prin aceasta a celor două principate”¹¹⁰ (Titlul lucrării apărute la Paris: *Etudes diplomatiques et economiques sur la Valachie*).

Thibault consideră că: „tratatele cu turcii... nu fac decât să codifice bazele de drept ale relațiilor cu Poarta și nu e o cedare de suveranitate ci doar o cedare de prestigiu, prin mărturisirea de slăbiciune, o acceptare de protecție”¹¹¹.

¹⁰⁷ Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 127.

¹⁰⁸ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, p. 556.

¹⁰⁹ *ibidem*, p. 574-575.

¹¹⁰ *ibidem*, p. 575.

¹¹¹ *ibidem*, p. 576.

Ca urmare poporul român îi apare „ca investit cu plenitudinea suveranității”¹¹².

Analizând tratatele vechi ale celor două principate cu Poarta el le judecă astfel: „nu sunt nici acte de încorporare, nici tratate de supunere. Poziția sa (a Țării Românești – n.n.) este absolut aceeași care fusese în evul mediu similara cu cea ce a fost până la finele secolului trecut poziția regatului Napole față de statutul papal”¹¹³.

Cum nimeni nu a încercat să arate statul napolitan ca lipsit de suveranitate sau încorporat Statului Papal la fel nimeni nu poate pretinde aceste lucruri despre Principate.

Astfel de lucrări apărute alături de lucrări românești în perioada războiului Crimeii deschideau o nouă optică diplomatică și juridică: oameni ca V. Boierescu ce redacta lucrarea capitală „La Roumanie apres le traite de Paris” sau Grigore Gănescu („Diplomatie et nationalite”) sau contesa Sturdza (cu „Regime actual des Principates Danubiennes”) arătau începutul unei noi epoci după 1856 și pregăteau drumul pentru realizarea unirii, drum pe care se regăsea încă o dată problema capitulațiilor.

Însăși noul domnitor al Moldovei (de după 1849) Grigore Al. Ghica s-a integrat activ în lupta de popularizare a capitulațiilor în mediile diplomatice.

În corespondența sa cu beiful de Samos – prințul Alexandru Callimachi (personaj din familia fanariotă cu același nume, rămas ca funcționar diplomatic în cadrul imperiului și după 1821, ajuns ambasador la Londra și Paris, bei de Samos (1849-1853), una din figurile ilustre ale politicii franceze și turce a murit la Paris într-un uriaș palat constituit de el)¹¹⁴ domnitorul aprecia¹¹⁵ că va încerca a se baza pe Austria spre a susține autonomia și drepturile țării prevăzute în tratatele cu Poarta și în același timp se interesa de adresa generalului Aupick spre ai putea

¹¹² *ibidem*, p. 576.

¹¹³ *ibidem*, p. 576.

¹¹⁴ pentru alte detalii vezi N. Djuvara, *Intre orient și occident*, București, Editura Humanitas, 1996.

¹¹⁵ pentru corespondență vezi Arhivele Naționale, București, fond 1228, dosarele 27/1851, 29/1851, 30/1851, 44/1853.

solicita o impulsie a retragerii trupelor ruso-turcești ce ocupau principatul în virtutea convenției de la Balta Liman, violând capitulațiile¹¹⁶.

Tot în jurul domnului va veni din ianuarie 1855 un alt sprijinitor al popularizării problemei capitulațiilor”. Edouard Grenier¹¹⁷ care în cartea sa „În Moldova” va aprecia principatul „ca liber în seama tratatelor a Capitulațiilor sale cu Poarta”¹¹⁸⁻¹¹⁹. Inclusiv un personaj, care altă dată nu ar fi putut fi omis din analiza unei astfel de probleme, K. Marx considera interesant a analiza problema capitulațiilor din 1393; 1460 și 1511 apreciind în 19 iulie 1854 în *New York Daily Tribune*: „Din aceste capitulații, care continuă să fie și azi în vigoare, întrucât n-au fost anulate prin nici un fel de tratat ulterior, reiese că Principatele Dunărene sunt două state suverane, sub suzeranitatea Porții căreia îi plătesc tribut, însă cu condiția ca Poarta să le apere de toți dușmanii din afară, oricare ar fi ei, și totodată să nu se amestece sub nici o formă în treburile lor interne”¹²⁰.

Dacă un personaj destul de obscur precum Karl Marx era atât de bine informat asupra capitulațiilor putem realiza impactul deosebit pe care l-a avut efortul clasei politice românești de a câștiga interesul european pentru aceasta problemă.

În momentul izbucnirii războiului Crimeii, alături de alți mari prieteni ai românilor din presa occidentală, reia până și mai vechiul nostru cunoscut Saint Marc Girardin. Acesta își începe ofensiva în favoarea românilor prin articolul „Poziția viitoare a Principatelor de la Dunăre” din mai 1854 în care reia discuția despre drepturile principatelor cuprinse în capitulații:” ele au o existență aparte și un guvernământ deosebit; ele au legiurile și așezămintele lor... Hospodarii Moldovei și ai Valahiei ascultă de sultan ca de suzeranul lor... ei sunt o naționalitate distinctă și recunoscută de către puterile europene.”¹²¹

¹¹⁶ vezi, Anton Caragea *Grigore Alexandru Ghica, domnul Unirii (1849-1856)*, București, Editura Universității Populare, p. 20-23.

¹¹⁷ pentru mai multe detalii vezi A. Caragea, *Grigore Alexandru. Ghica...*, p. 32-33 sau Vladimir Ghica, *O carte care ne privește și un om care se interesează*, București, 1909.

¹¹⁸ Vl. Ghica, *O carte*, p. 26-28.

¹¹⁹ N. Bălcescu, *Opere*, vol.I, ed. și studiu critic, G. Zane și E. Zane, p. 182.

¹²⁰ I. Ionascu, *Relațiile internaționale*, p. 330.

¹²¹ Nicolae Isar, *Istoria Modernă a românilor. Edificarea statului național (1848-1866)*, București, Editura Universității, 2002, p. 111.

În noiembrie 1854, S.M. Girardin recidiva în articolul "Principatele Danubiene" notând „ce neliniștește spiritele în Valahia și în Moldova este că ... răzbelul au nimicit toate tratatele făcute de Rusia; ... Moldo-Românii se tem că nimicirea acestor tratate să nu fie vătămătoare neatârării lor ... existența lor națională nu datează numai din tratatele încheiate între Rusia și Poartă de 80 de ani. Ea este mult mai veche și mai legitimă, ea se întemeiază pe credința tratatelor încheiate de însuși Moldova și Valahia în suta a 14-a și a 15-a cu Poarta Otomană. Poarta otomană nu are asupra Principatelor decât un drept de supremația și voievozii nu sunt îndatoriți decât să plătească un tribut sultanului. Iată fundamentele existenței neatârării Principatelor. Tratatele acestea... nu au fost oborâte prin nici-un tratat posterior; ele nu sunt și nici nu pot fi oborâte prin rezbetul de față. Dacă tratatele rusești au pierit în răzbelul de acum, acesta –i dritul răzbelului; dar tratatele lui Baiazid și Mahomed II nu sunt nicidecum de pricină în desbaterea actuală... tratatele muntenești și moldovenești stau în picioare”¹²².

Acest articol este fără îndoială unul din cele mai clare articole pro-românești ce ilustrează legătura între vechile tratate și noul climat politic și diplomatic din sud-estul european după războaiele Crimeii. Prăbușirea preponderenței rusești în zonă lăsa pentru prima oară după 1774 să se manifeste în mod liber legăturile stabilite din vechime între Principate și Poartă. Capitulațiile își recăpătau întreaga lor valoare pentru stabilirea situației Țărilor Române în perioada post-conflict.

În perioada Congresului de la Viena, Girardin reia discuția despre drepturile românilor bazate pe istorie în „Articol privind Principatele Române, prilejuit de deschiderea Conferinței de la Viena”: sperăm că Congresul de la Viena, când o fii să ieie o hotărâre asupra soartei Prințipatelor nu va trece cu vederea dreapta cerere a moldo-valahilor în ceea ce privește naționalitatea consfințită prin vechi tractaturi... când ele s-au văzut silite a se închina armelor sultanilor, chiar atunci au făcut pe învingători ca să recunoască naționalitatea lor, primind suzeranitatea iar nu giugul acestora... Neatârarea și autonomia neamului moldo-

¹²² N. Isar, *Istoria Modernă a Românilor*, p. 118.

valaheste deci un drept vechiu și legiuit... și negreșit că va fi luat în seamă de Congresul Vienei.

Patrioții din Moldo-Valahia aveau toată dreptatea de a se rezema pe acele tractaturi când, anul trecut, cerea arme Turciei și Europei..ca să mute teatrul războiului chiar în sânul Basarabiei”¹²³. Astfel Saint Marc Girardin se arată favorabil tuturor marilor revendicări românești: participarea armatei naționale la campania anti-rusă, desființarea protectoratului rus, recunoașterea autonomiei românești, chiar dreptul la Basarabia și transformarea lor în „Țările de Jos” ale Europei. În aceste condiții putem înțelege de ce Vasile Alecsandri îl numea drept primul dintre „nobili campioni ai dreptului și naționalității noastre”¹²⁴.

Memoriile și protestele trimise în această perioadă vor face ca, fără a avea un succes deplin, tratatul de la Paris din martie 1856 să prevadă pentru Principate la art. 22 că: „Țările Romane și Moldova se vor bucura și pe viitor sub suzeranitatea Înaltei Porți și sub chezașia puterilor tocmitoare de drepturile și scuturile ce le au”¹²⁵.

Fără să fie o victorie completă, acceptarea capitulațiilor într-un tratat general european și punerea respectării lor sub analiza și chezașia întregii Europei le dădeau acestora o sancțiune clară ce deschidea drumul spre realizarea unirii, apoi aducerea prințului străin și în final realizarea independenței. Din acest moment a încălca prevederile actelor redactate de boierii români la 1772, completate la 1818-19 și refăcute în perioada de până la 1848 înseamnă a încălca deciziile Europei, lucru pe care nici o putere nu și-l putea permite cu ușurință.

¹²³ *ibidem*, p. 122-123.

¹²⁴ C.Bodea, *op. cit.*, vol. III, p. 687.

¹²⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, ed. și studiu critic, G. Zane și E. Zane, p. 182.

Rolul capitulațiilor în marea luptă a unirii (1856-1861)

A. Percepții occidentale

Anii de sfârșit ai războaielor Crimeii (1853-1856) s-au arătat denși din punct de vedere al eforturilor diplomatice interne și internaționale, vizând realizarea unirii Principatelor. Astfel la 23 mai 1855 contele Alexandru Walevski trimitea o circulară către Rusia în care aprecia că una din condițiile viitoarei păci este „regimul de independență administrativă a Principatelor, care nu era nici în Valahia, nici în Moldova o cucerire recentă, ci rezultatul unui acord liber încheiat cu mai multe secole în urmă”¹. Același diplomat aprecia într-o discuție referitoare la Congresul de la Viena că „dinspre partea dreptului înscris în tratate, adică din partea suveranității Porții, problema unirii era dinainte elucidată, dreptul fiecărui Principat de a se uni cu celălalt, chiar independent de voința Porții nu poate reprezenta nici urma unei îndoieli”².

Spre a beneficia de atâta siguranță în niște declarații în fond revoluționare la adresa statutului politic regional, Walevski solicitase și primise o serie de evaluări de la specialiștii în drept internațional care concluzionaseră că: „deși obligat la anumite datorii convenționale în raportul cu protectorul său, statul protejat nu rămâne mai puțin suveran”³.

Publiciștii francezi, precum Hippolyte Desprez în „Revoluția în Europa Orientală” obișnuiau și ei publicul cu ideea că „valahii nu voiau

¹ „Românii la 1859”. *Unirea principatelor în conștiința europeană*, vol. II, București, Editura Științifică și pedagogică, 1984, p. 39.

² *Ibidem*, p. 41.

³ *Reprezentanțele diplomatice ale României*, Vol. I (1855-1917), București, Editura Politică, 1967.

decât să scape de corupția și umilințele întreținute cu grijă... și să strângă printr-un tardiv dar real devotament legăturile străvechi prin care erau uniți de soarta Imperiului Otoman”⁴.

Un alt prieten al principatelor, Paul Bataillard aprecia în lucrarea „Principatele Moldovei și Valahiei în fața Congresului” că ele își vor păstra privilegiile și imunitățile sub suzeranitatea Porții. Dar despre ce suzeranitate vrea tratatul să vorbească ? Despre adevărata suzeranitate stabilită prin vechile convenții ale Principatelor cu Poarta sau despre suzeranitatea abuzivă? Chestiunea de drept este foarte simplă... vorbim despre dreptul... care rezultă din conținutul tratatelor. Stipulațiile Principatelor cu Sublima Poartă acordându-i acesteia asupra Principatelor anumite drepturi” însă „angajamentele sale Turcia le-a violat ; în mod firesc și pe bună dreptate contractul este anulat”. În aceste condiții ce este de făcut, se întreabă Paul Bataillard. „Răspundem fără să șovăim: unirea celor două principate într-un singur stat sub suzeranitatea Porții, această suzeranitate fiind clar definită conform vechilor tratate”⁵. Tot Bataillard explica clar ce înțelegea prin „vechile tratate” iar explicația va fi acceptată doi ani mai târziu și înscrisă ca document oficial de către Convenția de la Paris. „Toate raporturile Principatelor cu Poarta sunt reglementate de trei tratate, foarte scurte (1392, 1460, 1513). Clauzele se reduc la aceasta: pe de o parte tribut și jurământ de credință, pe de alta, protecție împotriva dușmanilor și investitură obligatorie”⁶. Baza întregii argumentații franceze la 1855-1856 dar și mai târziu, era regăsită tocmai la textul capitulațiilor, pe care de peste 20 de ani oamenii politici români le făcuseră publice întregii Europe. (ca un singur exemplu, la 1853, emigrația românească la Paris cerea: „arme, unirea Principatelor și recunoașterea imediată a capitulațiilor noastre”⁷).

Paul Bataillard impresionat de această veșnică armă a patrioților români nota că: „autoritatea acestor capitulații, în ciuda vechimii lor, este deasupra oricăror contestări, niciodată ele nu au fost atacate nici de

⁴ *Românii la 1859*, p. 7-8.

⁵ *Ibidem*, p. 32-36.

⁶ *Ibidem*, p. 38.

⁷ *Ibidem*, p. 82.

Rusia, care dimpotrivă, a pretins întotdeauna că apără drepturile legitime ale moldo-valahilor împotriva Turciei, nici chiar de Poartă. Aceste tratate sunt unica bază pe care puterile s-au sprijinit pentru a elucida și rezolva chestiunea Principatelor”⁸.

Înarmat cu astfel de lucrări, Alexandru Walevski declara că: „nu va fi scăpat nimănui că regimul de vasalitate în conformitate cu capitulațiile și întărit împotriva încălcărilor suzeranului se apropie mult de independență”⁹. În fond zecile de ani de acțiune diplomatică românească transformase ideea capitulațiilor într-o obișnuință pentru francezi. Astfel Louis de Naleche aprecia în lucrarea „Modo-Valahia” că cele două țări „au preferat să plătească tribut decât să vadă un turban sau o moschee pe teritoriul lor”¹⁰. Un alt publicist francez, Armand Levy, nota în „Principatele Române și Imperiul Otoman” „când turcii au invadat Europa mai multe popoare creștine au fost cucerite. Românii nu au putut fi constrânși să se închine turcilor. Între domnii lor și sultani s-au încheiat capitulații sau tratate”¹¹. Mai mult, Levy condamnă Sublima Poartă pentru că: „încearcă să denatureze importanța capitulațiilor... Dar ce crede ea că sultanii ar fi mai puțin obligați să-și îndeplinească promisiunile numai pentru că actele ar fi semnate doar de ei? Un stat civilizată trebuie să țină seama de tratate solemne. Își închipuie Turcia că va putea să determine dreptul public european ca un incendiu al arhivelor este suficient pentru a face să dispară drepturile statelor?”¹². Concluzia lui Armand Levy este extrem de favorabilă românilor în preajma Congresului de la 1856: „conform vechilor capitulații și potrivit tradiției, românii au dreptul de a-și alege domnitorul, autohton sau străin, după plac, numai să fie creștin și Poarta este obligată să-l recunoască”¹³. Cu alte cuvinte, unire, independență, prinț străin, toate perspectivele sunt deschise dacă vechile capitulații sunt respectate.

⁸ *Ibidem*, p. 39.

⁹ *Ibidem*, p. 56.

¹⁰ *Ibidem*, p. 66.

¹¹ *Ibidem*, p. 91.

¹² *Ibidem* p. 96-98.

¹³ *Ibidem*, p. 108.

De aceeași părere era și Elias Regnault în „Mistere diplomatice pe malurile Dunării”: „Congresul nu își poate să-și legitimizeze intervenția decât pe stipulațiile încheiate între Principate și Poartă în anii 1392, 1469, 1514, 1526. Iată baza juridică convenită între cele două națiuni contractante”¹⁴.

Istoricii mai puțin cunoscuți precum Alberic Cahuet aprecia în „Problema Orientului în istoria contemporană” că aceste capitulații „sunt acte de alianță veritabilă și nu de supunere”¹⁵.

Nu doar publiciști sau șeful diplomației franceze erau interesați de soluțiile oferite de capitulații la problema Principatelor dar și ambasadorii Franței precum d’Avril care la 9 noiembrie 1854 telegrafia la Paris că: „toată lumea o știe, Rusia și Poarta au recunoscut în toate tratatele lor că Moldova și Valahia sunt state independente, care s-au unit în mod liber cu Turcia prin tratate”¹⁶. Și pe această bază trebuie să ne preocupăm de reorganizarea Principatelor¹⁷.

În timpul Congresului de la Paris (februarie-martie 1856) ciocnirile de interese la nivel european vor obliga diplomația franceză la mai multă prudență în declarații fără a o împiedica însă să prezinte cazul Principatelor prin prisma capitulațiilor. În timpul Congresului revărsau un adevărat potop de lucrări (din care am și citat) spre a influența în mod pozitiv opinia participanților la Congresul de la Paris. Astfel, Edmond Textier lansează acum: „Appel au Congr  en faveur des roumaines”. Paul Bataillard scoate „Premier point de la question d’Orient. Les Principautes de Valachie et de la Moldavie devant la Congres” și „La Moldo-Vlachie dans la manifestation des ses efforts et ses voeux”.

În timpul Congresului, la rugămintea lui Vasile Boerescu, marele jurist francez Royer Collard făcea și el publică opinia Facultății de Drept de la Paris asupra problemei Principatelor: „dreptul public al românilor se constituie pe tratatele din 1393, 1460, 1513, 1529 pe care Moldo Valahia le are cu sultanii Baiazid I, Mahomed al II-lea, Selim I, Suleiman

¹⁴ *Ibidem*, p. 126.

¹⁵ *Ibidem*, p. 402.

¹⁶ *România la 1859*, vol I, p. 47.

¹⁷ *Ibidem*, p. 49.

al II-lea. Tratatul de la Paris nu a făcut decât să confirme și să garanteze aceste vechi tratate care sunt expresia dreptului public al românilor și al autonomiei lor naționale”¹⁸. „Principatele se vor bucura de aceleași avantaje de care se bucurau în timpul lui Mahomed al IV-lea”¹⁹. Ori în această epocă românii se bucurau de suveranitate perfectă. Frumoasa misiune a viitoarelor conferințe este să pună capăt arbitrariului și să precizeze formal drepturile și datoriile reciproce de cea mai mare necesitate”²⁰. Opinia marelui profesor de „drept al ginților” nu va fi fără ecou, doi ani mai târziu, Convenția de la Paris va face exact acest lucru stabilind perfect drepturile și obligațiile reciproce.

Nu putem finaliza analiza uriașului val de entuziasm difuzat de presa și publicității francezi în timpul Congresului de la Paris fără a cita și câteva din aprecierile celebrului Edmond Textier în „Apelul către Congres în favoarea românilor”, apel bazat și el pe celebrele teorii ale capitulațiilor: „cele două principate nu sunt o țară cucerită; când în secolele al XIV-lea și al XV-lea populațiile grecești și slave au căzut sub iataganul otomanilor românii din cele două principate au tratat prin bună înțelegere cu Poarta și au recunoscut suzeranitatea ei”²¹. Principatele au continuat să se bucure de o administrație liberă și independentă, ele au păstrat dreptul de a-și alege principii și de a-și da legile care le conveneau”²². „Drepturile invocate de români sunt consfințite de tratatele lor cu Poarta; până și Rusia nu a intervenit în mai multe rânduri chipurile în favoarea Principatelor moldo-valahe, decât invocând vechile tratate ale românilor”²³. Cu toată această ofensivă publicistică și istorică rezultatele Conferinței de Pace de la Paris sunt relativ modeste și receptate ca atare în țară. Totuși ele deschid drumul unor prefaceri masive și unor posibilități nebănuite pentru Principate. Ferdinand de Cussy într-un „scurt istoric al celor mai însemnate evenimente politice care s-au petrecut începând din anul 1814

¹⁸ V. Boerescu, *România după tratatul de la Paris din 1856*, Paris, 1856, p. 20.

¹⁹ *Ibidem*, p. 33.

²⁰ *Ibidem*, p. 49.

²¹ *Ibidem*, p. 70.

²² *Ibidem*, p. 71.

²³ *Ibidem*, p. 77.

până la 1859” nota că „pacea de la 1856 are rolul de a conferi Principatelor o situație politică de natură să asigure de acum înainte bunăstarea și independența populațiilor moldo-valahe și care să fie în concordanță cu vechile privilegii de care se bucuraseră multă vreme în baza capitulațiilor lor încheiate cu Poarta”²⁴.

Un alt francez, Gaston de Monicault în „Problema Orientului. Tratatul de la Paris și urmările sale” aprecia ca o mare cucerire faptul că la 11 februarie 1856 în Conferința de la Constantinopol „Poarta confirma din nou privilegiile și imunitățile de care subnumitele Principate s-au bucurat sub suzeranitatea sa începând de la capitulațiile ce le-au fost acordate de sultanii Baiazid I și Mahomed al II-lea”²⁵. Cu alte cuvinte presa și puterea de la Paris era ferm convinsă nu numai de realitatea capitulațiilor pe care încercau să construiască noul drept public internațional al Principatelor, dar și de enormele posibilități de manevră pe care le deschideau politiciile franceze în Orient. Astfel înainte chiar ca delegații europeni să se reunească la Paris, consulul general al Franței, Louis Bécларd îi scria lui Walevski că pentru politica franceză în Principate „consider ca un punct capital, ca o necesitate de prim ordin, slăbirea, dacă nu chiar suprimarea legăturilor care unesc Moldo-Valahia de Poarta otomană cu toate vechile capitulații care garantau independența internă a Principatelor. Cu toate capitulațiile de acest gen inserate în tratatele de la Kainargi, București, Ackerman și Adrianopole, această independență nu există. Capitulațiile Valahiei și Moldovei nu acordă Porții otomane decât un simplu drept de suzeranitate la care se adaugă plata unui tribut anual. Acest tribut poate fi răscumpărat sau convertit în datorie națională”²⁶. Cu alte cuvinte independența ar fi cea mai bună soluție din punct de vedere al Franței. „Propunerea pe care o fac nu are nimic excesiv, nici injust”²⁷, își finalizează scrisoarea consulul francez.

Așa cum am văzut aceste planuri ambițioase au trebuit moderate în martie 1856 datorită rezistenței înverșunate a Turciei și Austriei și

²⁴ *Ibidem*, p. 156.

²⁵ *Ibidem*, p. 395.

²⁶ *Independența României, Documente*, vol. II, p. I, *Correspondența diplomatică străină*, București, Editura Academiei, p. 8-10.

²⁷ *Ibidem*, p. 10.

atitudinii șovăielnice, curând negative a Marii Britanii față de problema unirii românilor. Față de această situație nefavorabilă, problema independenței nici nu a mai fost ridicată pentru a nu dezbină complet areopagul european. Cu toate acestea lupta de influențare a opiniei publice europene continua fără încetare. Astfel A. Sarejouand scoate la tipar o interesantă lucrare: „Principatele Române înaintea Europei”, rod, spune el, „al unei lungi șederi și a unui studiu conștiincios asupra stării populației, moravurilor și gradului de civilizație”²⁸. Analizând rezultatele tratatului de pace recent încheiat el arată că „dintre cele trei imperii ce mărginesc Principatele dacă este unul care are anumite drepturi, acela este Turcia, dar aceste drepturi sunt clar definite și limitate în capitulațiile din care își au originea; acestea asigură celor două Principate inviolabilitatea teritoriului, inviolabilitatea religiei, dreptul de a se guverna singure. Poarta a violat (aceste drepturi n.n.) de multe ori în fapt”²⁹. Concluziile călătorului francez „Principatele române sunt autonome, nimeni, nici chiar Turcia care nu este decât suzeranul lor, nu are dreptul de a interveni în afacerile lor interne”³⁰.

Mai vechea noastră cunoștință, Paul Bataillard își exprima îngrijorarea față de textul ce prevedea că „Principatele își conservă privilegiile și imunitățile sub suzeranitatea Porții” și se temea ca aceasta să nu fie „suveranitatea abuzivă care se exercită în fapt de mai mult timp” și vedea ca unică soluție „în virtutea drepturilor scrise în tratate. Chestiunea unirii se găsește clarificată în dreptul pentru fiecare dintre Principate de a se uni cu celălalt chiar independent de voința Porții este, după capitulații, liber”³¹.

La finele unui an atât de încărcat de evenimente pentru principate precum fusese 1856 și atât de fast pentru teoria capitulațiilor Royer Collard dădea noi speranțe românilor într-un larg discurs în care analizând textele juridice romane, pe Cicero și pe juristul Proculus, concluziona că „poziția națiunii moldo-valahe față de Poarta otomană,

²⁸ *Acte și documente relative la Istoria renașterii României*, vol. III, p. 352.

²⁹ *Ibidem*, p. 355.

³⁰ *Ibidem*, p. 361.

³¹ *Ibidem*, p. 399.

ca urmare a capitulațiilor, este inferioară, dar ea păstrează toate atributele suveranității”³². Mai mult, declara el, „acești termeni (suzeranitate și vasalitate) nu se află în capitulații, ei nu există nici în limba turcilor nici în cea a românilor. Rusia este aceea care în Tratatul de la Adrianopol din 1829 introduce termenul de suzeranitate pentru a exprima raporturile neobișnuite ale românilor cu Imperiul Otoman. Dar acest cuvânt cuprindea un pericol. El era împrumutat din limba creștină a occidentului din ierarhia feudală, dar ce ierarhie se poate stabili între un turc și un creștin?”³³.

„Este deci cazul să se declare privilegiile și imunitățile de care se vorbește în articolul 22 al Tratatului de la Paris nu sunt altceva decât drepturile enunțate în capitulațiile sau tratatele încheiate între sultani și domni moldo-valahi, ele nu sunt prescrise și au forță de lege”³⁴. Anul 1856 fusese extrem de decisiv și de dificil pentru oamenii politici din Țara Românească și Moldova care, folosind pe larg teoria capitulațiilor la Conferința de la Constantinopol, apoi la cea de pace de la Paris, și apoi în tot restul anului făcându-le o nesfârșită popularizare prin intermediul presei și al personalităților favorabile românilor, au reușit să obțină un prim acord european în favoarea unirii. Acest larg drum nu ar fi fost posibil însă, fără sprijinul constant al Franței care, convinsă de justetea capitulațiilor nu ezitase nici un moment pentru a se arunca în lupta de folosire a lor în slujba cauzei românești. Astfel diplomația franceză își manifestase acest interes pentru capitulații încă din 1855 când o circulară de la Paris arăta că „regimul de independență administrativă, care s-a cam uitat, nu are nici în Valahia, nici în Moldova o cucerire recentă, ci rezultatul unui acord liber încheiat cu secole în urmă”³⁵. În fond marele succes francez al anului 1856 în problema Principatelor a fost tocmai recunoașterea capitulațiilor ca bază de discuții pentru stabilirea unui nou statut internațional. Dacă în ceea ce privește o eventuală unire progresele au fost modeste, în domeniul capitulațiilor

³² *Români la 1859*, vol. II, pp. 100-101.

³³ *Ibidem*, p. 101.

³⁴ *Ibidem*, p. 103.

³⁵ *Români la 1859*, vol I, p. 626.

pe baza unei enorme documentații furnizate timp de peste 20 de ani de patrioții români diplomației franceze, rezultatele au fost rapide. Încă din februarie 1856 în protocolul Conferinței de la Constantinopol era notat că Poarta confirmă din nou privilegiile și imunitățile de care s-au bucurat numitele principate sub suzeranitate otomană, începând de la capitulațiile pe care sultanii Baiazid I și Mahomed al II-lea arată că textul folosit pentru capitulații era cel al românilor și nu cele avansate de turci care vorbeau neconținut de la 1774 de privilegiile lui Mahomed al IV-lea, mult reduse față de cele din capitulațiile românești.

„Conferința de la Constantinopol refuzase „să întreprindă definirea lor” decidând fie să se rămână la status-quo, adică la textele ce se găsesc la istorici, fie să invite Turcia și principatele de a se înțelege direct asupra drepturilor lor”³⁶.

Tratatul de la Paris a lăsat în suspensie această necesară clarificare, la fel cum a făcut și cu unirea, decidând să lase ambele chestiuni pentru rezolvare după convocarea divanelor ad-hoc, care să se exprime potrivit cu dorințele țării: unire și respectarea întocmai a capitulațiilor românești, sau o mai strânsă legătură cu Poarta. Publiciștii francezi știau deja care va fi direcția în care va înclina alegerea națiunii române. La 6 iulie 1856 J.A. Vaillant scria: „Congresul de la Paris a proclamat justețea drepturilor României ca stat suveran și independent în virtutea celor patru capitulații consimțite de prinții săi: Mircea, Vlad, Bogdan și Petru Rareș, de sultanul Baiazid I, Mahomed al II-lea și Soliman Magnificul. Asta va da dreptul la unirea celor două Principate, la alegerea unui prinț străin, dreptul de a naționaliza bunurile mănăstirilor, dreptul de a avea armată și de a da pământ țăranilor”³⁷. Iată remarcabila prevedere a tot ceea ce va însemna perioada domniei lui Alexandru I. Cuza și a reformelor sale, urmate de aducerea prințului străin și de proclamarea independenței, douăzeci de ani de politică românească condensată în câteva rânduri: publiciștii francezi știau încotro va porni mișcarea națională românească. Surprinzătoare apare în acest moment miopia cercurilor politice otomane de la Constantinopol ce își exprimă poziția față de rezultatele Congresului

³⁶ *Ibidem*, pp. 626-627.

³⁷ *Acte și documente*, vol III, pp. 608-609.

de la Paris și față de ce vor alege românii: „Sublima Poartă a reintrat în drepturile sale asupra celor două provincii care sunt administrate conform hatihumaiunelor eliberate de sultani în secolele XIV, XV și XVI. Astfel a fost făcută anexiunea celor două provincii la imperiul otoman” scria optimist și chiar suprarrealist „Le Journal de Constantinople” la 26 iunie 1856³⁸.

Cât de departe de realitățile moldo-valahe era acest articol, ne-o arată o scrisoare pe care la 16 decembrie 1856 un grup de moldoveni o trimite lui Edgard Quinet la Bruxelles: „Prin Pacea de la Paris noi ne recăpătăm complet drepturile noastre, privilegiile și imunitățile pe care vechile noastre tratate solemne cu Turcia ne dau dreptul de a le recuceri”³⁹. Discrepanțele între poziția românilor și cea a Porții ilustrează convulsiile anului 1857 în problema alegerii divanului ad-hoc și a recunoașterii rezultatelor sale. Se prefigura încă de la finele anului 1856 că noul an va fi hotărâtor pentru Principate.

Ca urmare, abia trecute sărbătorile de iarnă și românii obțineau din nou atenția presei franceze care găzduia în „Le Constitutionnel” din 12 ianuarie 1857 un „Studiu asupra Principatelor” semnat de Amédée de Cesena: „dreptul public (al Principatelor n.n.) are originea în acte care sunt de o dată atât de modernă încât nu lasă în spirit nici o neclaritate. Aceste acte autentice, bază oficială și solidă a privilegiilor Valahiei și Moldovei sunt tratatele încheiate în 1397, 1460, 1513 și 1529 de diferiți prinți cu sultani Baiazid I, Mahomed al II-lea, Selim al II-lea, Soliman al II-lea. Aceste tratate sunt baza privilegiilor de care se bucură populațiile celor două provincii”⁴⁰.

În timp ce ofensiva publicistă franceză renaște, începe și contraofensiva otomană care în *Moniteur* anunță că „adevăratele texte ale capitulațiilor” fac din Principate parte integrantă a Turciei. La aceste aserțiuni va răspunde într-un viguros articol Saint Marc Girardin în *Journal de Debat's* la 9 februarie 1857: „Cele două Principate sunt supuse suzeranității Porții și această suzeranitate nu are nimic vag și nedefinit, ea

³⁸ *Ibidem*, p. 566.

³⁹ *Ibidem*, p. 982.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 1047-1048.

este determinată de tratatele din secolele XV și XVI, tratate pe care nota din „Moniteur” are grijă a le reaminti, pentru că sunt fundamentul însuși al existenței naționale a principatelor danubiene”⁴¹.

Lupta de presă va curge paralel cu convocarea alegerilor pentru divanul ad-hoc, cu samavolniciile lui Teodor Balș și apoi urmașului său în ale cămăcămiei Nicolae Vogoride, până la întâlnirea de la Osborne și compromisul anglo-francez în privința unirii Principatelor și în final până la deschiderea adunărilor ad-hoc în octombrie 1857⁴².

Unul dintre cele mai importante momente ale acestei confruntări de presă va fi un articol al lui Edmond Textier care aprecia că „în virtutea acestor capitulații consimțite de Turcia când se afla la apogeul puterii sale, Principatele au continuat să se bucure de o administrație liberă și independentă. Poarta nu trebuia să exercite nici un amestec în treburile lor, numai cu această condiție expresă românilor au depus armele”⁴³. Concluzia articolului era clară: nici acum Poarta nu ar trebui să se amestece în problema divanurilor ad-hoc și a unirii numai sub această rezervă ea poate rămâne suzerană.

Generalul Gheorghe Magheru avea și el, pe malurile Bosforului aceeași atitudine și nu se sfia să declare autorităților otomane: „Drepturile Principatelor se află în clar în tratatele din 1393, 1460 și 1519, ele ne arată ca state sub suzeranitatea sultanului, dar bucurându-se de toate atributele libertății și ale teritoriului nostru. Națiile Europei au recunoscut aceste drepturi și pe ele trebuie să ne facem soarta”⁴⁴.

Elias Regnault în „Mistere diplomatice pe malurile Dunării” era și mai dur la adresa Turciei: „Turcia are drepturile sale decurgând din tratatele anterioare, românii au drepturile lor, dar și Europa are drepturile sale; de a asigura liniștea viitorului, este mult mai important decât drepturile confuz definite ale lui Baiazid și Mircea de care turcii au abuzat totdeauna și de care românii de abia s-au folosit.” Cu alte cuvinte,

⁴¹ *Ibidem*, p. 1119.

⁴² Despre rolul capitulațiilor în această perioadă vezi și C C Giurescu și Dinu C Giurescu, *Istoria românilor*, Vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, pp. 81-82.

⁴³ *Românii la 1859*, Vol. II, p. 71.

⁴⁴ Vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Gheorghe Magheru, dosar nr. 3/1857, fila 3.

Europa are dreptul de a interveni oricând pentru a asigura aici liniștea, adică dând dreptul Principatelor la un viitor⁴⁵.

În urma tuturor acestor luări de poziție tranșante, Poarta începea deja a se replea. Un efect remarcabil l-a avut retragerea ambasadorului francez: Edouard Thouvenel de la Constantinopol ca urmare a falsificării alegerilor din Moldova și a refuzului Porții de a le anula. Thouvenel va nota că sultanul avea ochii în lacrimi și nu îi venea să creadă când a văzut steagul francez coborât. Când Franța a fost urmată de Sardinia, Rusia și apoi de Prusia, Înalta Poartă a realizat că a împins lucrurile prea departe și pe 31 iulie 1857 adresa o circulară puterilor garante „în care expunea intențiile binevoitoare de care Maiestatea sa sultanul era animat față de Principate cărora vrea să le mențină integral toate privilegiile și imunitățile acordate de strămoșii săi”⁴⁶. În momentul în care la Constantinopol se află că Rusia s-ar pregăti, de data aceasta alături de Franța, pentru un nou război cu Turcia, panica devine generală. La 20 martie 1857 Cabinetul Imperial îi scria reprezentantului Rusiei în Principate pe un ton belicos: „guvernul imperial nu va tolera prezența trupelor turcești în Principate, numărul acestor trupe, oricât ar fi de mic, nu schimbă de loc problema. Este vorba aici de respectarea unui principiu; articolul 22 al Convenției de la Paris stipulează în mod expres că Principatele vor continua să se bucure sub suzeranitatea Porții și garanția Puterilor contractante de privilegiile și imunitățile pe care le posedă. Ori printre aceste privilegii și imunități, îndepărtarea forțelor armate turcești. Este unul dintre acele privilegii de care depinde în modul cel mai direct securitatea lor și independența administrației lor interne”⁴⁷. Rămasă singură după ce și Anglia se realiază poziției franceze în august 1857, Poarta va accepta repetarea alegerilor pentru divanul ad-hoc. De data aceasta triumful unioniștilor este atât de clar încât pentru câteva luni lupta de presă se calmează în așteptarea rezultatelor activității

⁴⁵ *Românii la 1859*, p. 128.

⁴⁶ Frederic Dame, *Istoria României Contemporane de la reîntoarcerea domnilor pământeni până în zilele noastre, în Români la 1859*, p. 392.

⁴⁷ *Românii la 1859*, vol. I, p. 102.

divanelor ad-hoc⁴⁸. Deja cercurile diplomatice occidentale cred că Turcia s-a împăcat cu pierderea Principatelor și Legația Belgiei la Constantinopol aprecia la 10 octombrie 1857: „Turcia, exceptând interesul moral, de demnitate și de amor propriu, nu ar suferi o pierdere materială considerabilă, care să îi poată rupe legătura de dependență nominală care mai unește încă Principatele de restul Imperiului”. „Ce interes ar putea avea Imperiul turc să păstreze posesiuni în care autoritatea sa este legal redusă la neant de ultimul tratat”⁴⁹. Opinia era exagerat optimistă; vor trece aproape douăzeci de ani de luptă și un război cumplit până la momentul în care Turcia să accepte evidența. Toate acestea par uluitoare, pentru că dincolo de afirmațiile oficiale, din „Journal de Constantinople” cercurile turcești erau conștiente de voința de unire și independență a românilor. La 28 octombrie/16 noiembrie 1857 Ali Pașa, ministrul de externe scria reprezentantului Porții la Paris despre divanul ad-hoc: „este adevărat că pentru a salva aparențele sau pentru a-și ascunde mai bine gândurile, au vorbit despre dorința lor de a respecta vechile capitulații cu Sublima Poartă, capitulații ale căror originale nu se află nicăieri în lume și care au fost încălcate și nu o dată nesocotite de moldo-valahi însăși”⁵⁰. Adică pentru Aali Pașa era evident că gândurile românilor erau tare departe de strângerea legăturilor cu Poarta și cu toate acestea a ales să se opună dorințelor românilor, opoziție fără șanse dar nu mai puțin obositoare. Odată încheiate lucrările divanelor ad-hoc (decembrie 1857) se intră într-o stare de acalmie până la convocarea puterilor garante în vederea analizării dorințelor moldo-valahe în Convenția de la Paris (iunie 1858) când lupta reîncepe acerbă.

Primele semne despre ostilitatea tot mai marcantă cu care aveau să fie primite cererile divanelor ad-hoc în lumea diplomatică occidentală vor apărea în cadrul dezbaterilor din cadrul comisiei europene care aproape că nu a fost capabilă să ofere un raport unitar, mulțumindu-se

⁴⁸ asupra valorii politice a activității divanurilor ad-hoc interesante sunt aprecierile lui I. Vântu și G.G. Florescu din studiul, *Valoarea constituțională a rezoluțiilor Adunărilor ad-hoc din Principatele Române (1857)* în Studii și cercetări Juridice, 8 (1963), nr. 3, p. 499-517.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 181-182.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 191.

cu o serie de recomandări complet opuse în privința noii organizări a Principatelor. O nemulțumire la fel de mare a fost produsă în lumea politică românească de decizia comisiei de a desființa adunările ad-hoc în care mulți vedeau expresia legalității naționale regăsite⁵¹.

La 1/13 aprilie 1858 Comisia Europeană pentru Principate își prezintă raportul asupra divanelor ad-hoc: 1). „Principatele au respectat întotdeauna legăturile care le unesc cu Imperiul otoman și declară că respectarea drepturilor lor nu poate decât să întărească forța acestui imperiu. 2). Definește legăturile existente între Sublima Poartă și Principate; ele derivă din vechi tratate care le recunoaște deplina exercitare a suzeranității interne și externe; 4). În virtutea capitulațiilor deja invocate, Divanul stabilește dreptul națiunii de a-și alege principii unde vor voi și de a-i declara ereditari”⁵².

Raportul Comisiei Europene odată adus la cunoștința puterilor garante, va provoca furie la Constantinopol, dar și nemulțumire la Viena unde la 10 iunie 1858 K. F. Buol scria ministrului austriac la Berlin A. Kaller: „Nu putem recunoaște nici o altă obligație în afara celor impuse de tratatul de la Paris. Dar acesta vorbește doar despre o revizuire a statutelor aflate în vigoare în prezent și despre menținerea vechilor privilegii față de Poartă”⁵³. Cu alte cuvinte Austria era de-a dreptul șocată față de turnura pe care o luau evenimentele din Principate și pe care o considerau o combinație neliniștitoare care lovește interesele Vienei în regiune. Rezultatele folosirii capitulațiilor erau mult prea îndepărtate față de ce gândise Austria când le acceptase⁵⁴; prima oară la Conferința de la Viena din 1855 când notase la articolul 1 prin redactarea baronului Prokesh Osten că „Principatele Dunărene vor continua să fie supuse Sublimei Porți în virtutea vechilor capitulații și a hațișerifurilor imperiale care le-au fixat și desemnat drepturile și imunitățile de care se bucură”.

⁵¹ vezi Dan Berindei, *Epoca Unirii*, București, Editura Corint, 2000, p. 67-68.

⁵² *Ibidem*, p. 240.

⁵³ *Ibidem*, p. 259.

⁵⁴ vezi N. Corivan, *Renseignements sur la Conference de Vienne (1855)* în *Revue du Sud-Est Europeen*, București, an XIII, nr. 1-3.

Față de această variantă restrictivă cererile divanurilor ad-hoc păreau enorme pentru autoritățile vieneze. Reîncepea astfel lupta pentru capitulații în presa europeană. Ferdinand de Cussy în al său „Scurt Istoric” al perioadei 1814-1859 vedea ca principală realizare a Congresului din 1858 „reluarea problemei capitulațiilor de la sultan Baiazid I, Soliman al II-lea, Selim I, Mahomed al II-lea care constituie autonomia românilor”⁵⁵. Dincolo de enormele lupte din cadrul Congresului propriu-zis, adevărată victorie românească se înscrie în articolul 2 al Convenției de la Paris: „În virtutea capitulațiilor date de sultanii Baiazid I, Mahomed al II-lea, Selim I, Soliman al II-lea, care constituie autonomia lor, reglementând raporturile cu Sublima Poartă, și pe care mai multe hațișerifuri, în special cel din 1834, le-au consacrat, vor continua să se bucure sub garanția colectivă de privilegiile și imunitățile pe care le au”⁵⁶. Imediat întreaga presă europeană a sesizat semnificația momentului. Gaston de Monicault în „Problema orientului. Tratatul de la Paris și urmările sale” arăta: „articolul 2 era de cea mai mare importanță, deoarece, pentru prima dată Turcia recunoaște și consfințește vechile capitulații și se putea vedea că de acum încolo ea nu va mai îndrăzni să le conteste”⁵⁷. (Se îndeplinea astfel o mai veche cerere românească la a cărei justețe presa franceză subscriesese: „este cazul să se declare că privilegiile și imunitățile de care se vorbește în Tratatul de la Paris din 1856 nu sunt altceva decât drepturile enunțate în capitulații sau tratatele încheiate între sultani și domnii moldo-valahi”⁵⁸. Armand Levy). La fel ceruse și Royer Collard, iar Ferdinand de Cussy considera prevederile Convenției de la Paris din 1858 drept „organizarea definitivă a Principatelor Moldovei și Valahiei.” Lunga luptă diplomatică a anului 1858, deschisă la 11 ianuarie de către Al. Walewski când scria că: „Principatele Dunărene au beneficiat întotdeauna de privilegii care ar fi trebuit să le asigure o evoluție liniștită a destinului lor și că Sublima Poartă a recunoscut de bună voie inamovibilitatea Principatelor”⁵⁹. La începutul anului 1859 a urmat surpriza așteptată a

⁵⁵ *Românii la 1859*, vol. II, p. 151.

⁵⁶ *Românii la 1859*, vol. I, p. 283-284.

⁵⁷ *Românii la 1859*, vol II, p. 361.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 103.

⁵⁹ *Românii la 1859*, vol. I, p. 28.

dublei alegeri a colonelului Alexandru Ioan Cuza urmată apoi de conflictul franco-piemontez-austriac și de evoluția rapidă a evenimentelor în peninsula italiană, ceea ce punea în umbră evoluțiile din principate.

Chiar dacă presa pune pe plan secund Principatele, ochii diplomației occidentale rămân ațintiți la malurile Dunării. Astfel, la 16/18 septembrie 1858 L. Beclard îi scria lui Eduard Thouvenel despre problema drepturilor străinilor în Principate: „fără esențialmente creștine unde aceste capitulații și această jurisdicție excepțională nu are nici o rațiune de a fi”⁶⁰.

Tot pe această cheștiune, Alexander Walewski primea la 15/27 iulie 1859 următoarea notificare: „Rapoartele domnului Place stabilesc din ce în ce mai clar pretenția ridicată de guvernământul Moldovei de a i se atribui plenitudinea suveranității și de a-i trata pe străini ca și cum articolul 8 al Convenției și capitulațiile puterilor cu Poarta nu ar exista.”⁶¹ La 26 august/7 septembrie 1859 problema Principatelor apare iar în corespondența diplomatică, de această dată ca urmare a dorinței lor de a bate monedă. Ed. Thouvenel aprecia față de Walewski că „am putea, e adevărat, să sprijinim pretenția Prințului Cuza, referindu-ne la vechii voievozi ai Moldovei și Valahiei care s-au bucurat de dreptul de a bate monedă și de care au uzat după capitulațiile care îi plasau sub suzeranitatea sultanului. În acea epocă, ei exercitau și dreptul de pace și de război, Poarta nu negocia pentru ei și tratatele pe care Poarta le semna cu alte puteri nu aveau putere dincolo de Dunăre”⁶². Primii ani ai realizării unirii (1859-1861) stau nu doar sub semnul provizoratului, dar și al luptei. Astfel, presa franceză anunța în iunie 1860 că Alexandru Ioan Cuza ar redacta un „Memoriu adresat puterilor garante” în care aprecia că: „sentimentele noastre sunt acelea ale părinților noștri. Istoria este proba că națiunea română a considerat în toate timpurile raporturile sale cu Sublima Poartă ca garanția autonomiei și a independenței interioare”⁶³.

⁶⁰ *Documente privind unirea Principatelor*, vol. VI, *Correspondența diplomatică franceză (1856-1859)*, București, Editura Academiei, p. 248.

⁶¹ *Ibidem*, p. 553.

⁶² *Ibidem*, p. 562.

⁶³ *Ibidem* p. 165.

Pentru a menține treaz interesul presei franceze pentru evenimentele din România, Alexandru I. Cuza decidea deschiderea unei agenții de presă românești sub conducerea experimentatului Vasile Alecsandri. Cunoașterea de către acesta a mediului de presă și politic din capitala Franței, relațiile de prietenie stabilite cu familia imperială și simpatia pe care i-o arăta împăratul Napoleon al III-lea și nu în ultimul rând caracterul extrem de plăcut al diplomatului român, toate au contribuit spre a face această numire în una din cele mai de succes ale domniei lui A. I. Cuza.

În jurul acestei agenții se vor stânga mari nume, deja cunoscute nouă de mari prieteni ai românilor: Saint Marc Girardin, Edgar Quinet, Jules Michelet, Paul Battailard,, Leon Plee, Hippolite Desprez, etc.⁶⁴ Pentru Alecsandri rolul acestei agenții era acela de a face un permanent looby în favoarea românilor așa cum se reușise până atunci : noi am cădea într-o greșeală cumplită dacă am crede că este de ajuns de a face să se pomenească de noi, din timp în timp numai la o mare ocazie. Mai întâi că nu suntem siguri de a avea organul presei la dispoziția noastră, și apoi, în acest secol preocupat de atâtea evenimente și griji importante cine... nu este lesne uitat. (...) „O presă amică și devotată este o santinelă neadormită care este gata de a arunca semnalul de alarmă. Izolarea pentru un stat ca România este un pericol permanent”⁶⁵.

Printre ziarele care vor lua contact cu nou creată agenție putem enumera: Le Nord, La Presse, La Revue des economistes, La Revue d Orient, Nouvelles, Annales de Voyages etc.⁶⁶

Se intra deja într-o nouă perioadă în care cunoscutul istoric N. Corivan aprecia că: „sub aspect extern preocuparea principală a domnului a fost lărgirea autonomiei țării, înlăturarea jurisdicției consulare”⁶⁷. Toate aceste obiective erau dificil de materializat, dată fiind opoziția marilor

⁶⁴ vezi pentru detalii Dan Berindei, *Înființarea Agenției Principatelor Unite la Paris (28 august/9 septembrie 1860) în Studii.*, nr. 9, 1960 și Nicoleta Dandu, *Întrarea românilor în modernitatea europeană*, București, Editura Anima, 2002, p. 84.

⁶⁵ N.Dandu, *op.cit.*, p. 85.

⁶⁶ R.V. Bossy, *Agencia diplomatică a României la Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă*, București, 1931, p. 23-67.

⁶⁷ *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 152.

puteri, în special cea a Turciei și cea a Austriei. Un singur exemplu ne va convinge; Prokesh-Osten vedea în programul românesc de reforme nici mai mult nici mai puțin decât: „violarea simultană a capitulațiilor în Principate și Serbia, tulburările din Herțegovina și Bosnia constituie dovezi ale hotărârii luate de cele două popoare de a se revolta contra sultanului”⁶⁸. Cu astfel de opinii înțelegem cât de grea a fost lupta oamenilor politici români, cu atât mai mult cu cât după 1860-1861 marele interes al presei franceze față de cauza românilor se evaporă rapid. Au contribuit la aceasta dificultățile proprii ale Franței (campania din Mexic din 1864), teama că noul stat român va deveni un aliat al Rusiei și nemulțumirile legate de persoana lui Alexandru Ioan Cuza⁶⁹.

De cealaltă parte românii investesc mai puțin timp și bani în relația lor cu presa franceză, ceea ce se observă imediat în atitudinea acesteia. Tinerei Români îi va lipsi în deceniile următoare un ajutor serios, nu dezinteresat, dar eficace al presei franceze. Marea campanie publicitară în care a fost prezentată occidentului, istoria eroică a luptei antiotomane⁷⁰ ajungea la sfârșit

B. Percepțiile românești Ion C. Brătianu și problema capitulațiilor

Încă din 1843 pentru un călător cu simțul observației era clară ideea pe care o luau activitățile naționale în Principate. Astfel B. Wesseleny Miklóstól scria că: „planurile și speranțele lor sunt unirea în viitor într-o națiune și o țară a tuturor populațiilor valahe de origine și de limbă comună. Aceste pretenții ei le întemeiază pe drepturile lor asupra moșiei de odinioară, a proprietății originare, nicidecum pierdute, ci numai îngrădite prin oprimare și uzurpare”⁷¹.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 108.

⁶⁹ vezi și N. Corivan, *Lupta pentru desăvârșirea Unirii și acțiunea diplomatică europeană*, în *Studii și cercetări Științifice, Istorie, Iași*, X (1959), nr. 2, p. 37-80.

⁷⁰ Alexandru Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, Editura Rao, București, 2000, vol. I, p. 412.

⁷¹ *Documente ale Unirii (1600-1918)*, București, Editura Militară, 1984, p. 156.

La 18 iulie 1848 revoluționarii moldoveni refugiați la Cernăuți scriau celor rămași la Iași: „trebuie iară să privim cu nepăsare disprețuirea drepturilor noastre prin acest pas al Rusiei (ocuparea Moldovei în timpul revoluției de la 1848) și să rămânem într-o ticăloasă nemișcare; trebuie să simțim că ne este de sfântă datorie să protestăm în numele drepturilor noastre întemeiate pe tractaturi, împotriva călcării hotarelor noastre.”⁷²

La fel la 1849 revoluționarii munteni de această dată îi scriu sultanului: „foarte recent ați binevoit, sire, să ne dați asigurarea solemnă că vechile privilegii și imunități ale țării sunt și vor fi totdeauna menținute, și că onoarea și grija Majestății Voastre sunt puternic interesate în păstrarea lor.”⁷³

Toate aceste trei acte ilustrează că în momentul izbucnirii războiului Crimeii (1853-1856) situația în Principate era suficient de maturizată spre a permite o evoluție rapidă a românilor spre realizarea unirii și în același timp teoria capitulațiilor era suficient de larg cunoscută spre a putea deveni principalul vehicul al cauzei românilor⁷⁴. La 1853 românii declară la Paris că vor „arme, unirea Principatelor și recunoașterea imediată a capitulațiilor noastre”⁷⁵. Am văzut deja lupta extraordinară în care se încheștează publicațiile franceze după această dată spre a servi cauza românilor. Motorul întregii activități, locul unde se hotăra clar victoria sau înfrângerea românilor, rămânea teritoriul Principatelor. Dacă fiecare moment al istoriei de 100 de ani a luptei pentru capitulații a avut câte un exponent, momentul 1855-1865 îl are ca remarcabil exeget al capitulațiilor pe omul politic muntean Ion Brătianu. Înțelegerea lui asupra problemei capitulațiilor hrănită din studiul operelor lui Nicolae Bălcescu și din lupta pentru capitulații a revoluției de la 1848 depășește pe cea a contemporanilor mai versați decât el în istorie, precum M. Kogălniceanu. Memoriile fundamentate

⁷² Tudor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, 1849*, Sibiu, 1944, p. 81-82.

⁷³ *Românii la 1859*, vol. II, p. 81.

⁷⁴ vezi în privința consensului național privind folosirea capitulațiilor și opiniile lui G.G. Florescu în, *Poziția internațională a Țărilor Române în perioada unirii* în Studii și cercetări Juridice, Academia română, București, 1959, nr. 1, p. 135-178.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 82.

pe capitulații ale lui Ion Brătianu și ale unei întregi pleiade de scriitori, avocați și istorici vor sta la baza ofensivei diplomatice franceze în exterior și la baza ridicării uriașe a românilor la 1857 pentru divanul ad-hoc și 1859 pentru unire. Faptele de viitor ale lui Ion. C. Brătianu din perioada aducerii lui Carol I și a războiului de Independență își au baza acum în teoria capitulațiilor care îi așterne omului politic Brătianu un drum de suferință dar și de izbăvire pentru neamul său, drum pe care nu va ezita să îl urmeze. Începutul acestui drum va fi făcut prin memoriul de la 1853 adresat împăratului Napoleon al III-lea (pe care Brătianu încercase cu patru ani înainte să îl asasineze) care avea la bază tocmai teoria capitulațiilor, teorie care, iată, reușea să îi aducă alături pe cei doi rivali politici. „Cele două principate române, cum știe Majestatea Voastră”, nota Brătianu, „nu sunt o țară cucerită: străbunii noștri au recunoscut suzeranitatea Sublimei Porți de bună voie un contact ne leagă cu viitorul, cu datorii și drepturi reciproce, Cererile noastre, Sire, sunt foarte drepte, căci tratatele noastre, constituie singurul drept public între Principate și Poartă”⁷⁶

Ce propunea fostul revoluționar împăratului pe care voise să îl asasineze ? Nici mai mult nici mai puțin decât constituirea unui stat român unificat și supus Franței.

Franța va putea interveni în favoarea acestui proiect folosind capitulațiile: „Rusia însă, tot în virtutea acestor vechi tratate ale românilor, intervenea în favoarea Principatelor, tot în dreptul acestor tratate, oștile turcești au fost nevoite a deșerta Principatele după ocuparea din 1821”⁷⁷.

Un an mai târziu el va relua ideea drepturilor românilor în baza capitulațiilor, scriind: „Noi, românii, n-am fost niciodată cucerți de turci, și dacă am recunoscut suzeranitatea sultanilor, tratatele ce consacră această suzeranitate ne asigură, în schimb, atâtea avantaje încât pozițiunea noastră poate fi socotită ca o pozițiune privilegiată”⁷⁸.

⁷⁶ Ion C. Brătianu, *Acte și Cuvântări*, București, Cartea Românească, 1938, vol. I, pp. 29-3.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 31.

⁷⁸ *Din scrierile și convorbirile lui Ion C. Brătianu*, București, 1903, p. 35.

Finalizarea războiului Crimeii și Congresul de Pace de la Paris provoacă o adevărată explozie de entuziasm în rândul românilor. Reunită într-o uriașă manifestație la Iași, reprezentanții partidei naționale îi scriu domnitorului Grigore Al. Ghica, el însuși un unionist convins: „Marile puteri ale Europei care muncesc la opera grandioasă a pacificării s-au ocupat de viitorul Principatelor Române și au pus ca principiu respectarea vechilor privilegii și imunități ale acestor țări. Aceste privilegii sunt bazate pe capitulațiile încheiate de strămoșii noștri în secolele XV-XVI cu Sublima Poartă (16/28 februarie 1856)”⁷⁹. Aceeași speranță pe întreg teritoriul țării: în sfârșit, privilegiile înregistrate în capitulații vor deveni pe deplin operaționale.

Logofătul Vasile Ghica își împărtășea opiniile politice într-o: „Adresă către români” din 16 aprilie 1856: „Să ne menținem în suveranitatea noastră garantată de capitulațiile noastre cu sultanul suzeran, ceea ce ne va recomanda respectului lumii”⁸⁰.

În aceeași zi vedea lumina tiparului un „Proiect de formulă a dorințelor României” care aprecia și el „în virtutea dreptului suveran la autonomie, poporul declară pe cale legală că dorința lui cea mai netedă este de a forma un singur cap politic, un stat indivizibil”⁸¹.

Două luni mai târziu la Londra, Dimitrie Brătianu apreciază la o conferință ținută în onoarea maiorului Filipescu (care refuzase să trimită artileria Moldovei în Rusia) că: „Dorința unirii și a respectului suveranității naționale, care este înscrisă în tratatele românilor și care le asigură dreptul de a-și da ei înșiși legi și de a lua pe șeful statului de oriunde ar voi”⁸², trebuie impusă. Cea mai bună cale pentru aceasta este de a-i face pe toți românii să aibe conștiința drepturilor lor înscrise în capitulații. Așa cum arătau și alți istorici, „cererile românești se întemeiau pe faptul că însuși firmele Porții recunoșteau Principatele române ca detașate de celelalte posesiuni sau provincii aflate sub dominația sa”⁸³, opinie corectă cu

⁷⁹ *Acte și documente*, vol. III, p. 427.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 439.

⁸¹ *Ibidem*, p. 445.

⁸² *Ibidem*, p. 516.

⁸³ *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, București, Editura Militară, 1987, p. 5.

diferența deloc neglijabilă că românii nu voiau să audă nimic de firmele Porții, ci doar de capitulațiile lor încheiate în vechime.

Ion Brătianu va spune aceasta mai bine ca oricine: „Ceea ce ziserăm (în adunarea ad-hoc din 1857) a fost pentru dezrobirea drepturilor străbune ce ne sunt garantate de capitulațiile ce le avem încheiate cu Înalta Poartă”⁸⁴. Valul de entuziasm al momentului războiului Crimeii îi cuprinde pe toți: „Și spune-mi, te rog, cum se poate lăsa să treacă un moment ca acesta fără să fi cercat voi a vă folosi de el pentru a cere, a câștiga tot ce e cu putință și anume și mai întâi după ce puterile 'au declarat susținerea capitulațiilor cu Poarta și le-au pus sub garanția lor și cine are mai mare datorie decât dumneata care ești înzestrat cu capacitate atât de-nsemnată și cunoști istoria, drepturile, toate relațiile țărilor mai bine decât orișicine”⁸⁵. Aceste rânduri înfocate de dragoste de țară și pătrunse de însemnătatea clipei, erau așternute pe hârtie de la Cernăuți de Alexandru Hurmuzacki nu mai puțin celebrului Mihail Kogălniceanu.

Ceasul e mare și trebuie folosit grabnic, aceasta este opinia tuturor în clipele din timpul congresului de pace de la Paris. Efervescența nu încetează nici după publicarea tratatului, din contră, acum este momentul faptelor. La 11/23 iunie Dumitru Brătianu scrie în țară: „Faceți să se manifeste neîncetat, în tot locul, sub toate formele și prin toate chipurile legale, ceea ce este săpat în inima fiecărui adevărat român: dorința unirii și a respectului suveranității naționale, care este scrisă în tratatele românilor, și care le asigură dreptul de a-și da ei înșiși legi”⁸⁶.

Deși textul propriu-zis al tratatului de la Paris interesează în cea mai mare măsură pe revoluționarii români, interes pe care ei îl vor materializa în anul ce va urma în câteva lucrări fundamentale pentru teoria capitulațiilor, totuși, perioada anului 1856 este consumată cu contracararea acțiunilor antiunioniste ale Porții. Astfel, aceasta va trimite în iunie 1856 două firme: unul fostului domnitor Alexandru Ghica

⁸⁴ Dimitrie A Sturdza, *Domnia Regelui Carol I*, vol. I, Bucuresti, Editura Academiei, 1906, p. IX.

⁸⁵ *Documente privind Unirea*, vol II, p. 15.

⁸⁶ *Documente ale Unirii*, p. 192.

devenit caimacan, în care promitea „să păstreze și întemeieze privilegiile acordate din vechime de Înalta Noastră Poartă locuitorilor Valahiei.” Celălalt firman trimis în Moldova, la Teodor Balș, spunea că „Sultanul dorește ca privilegiile ce au fost hărăzite din vechime de către Înalta Poartă, să fie menținute și întărite.”⁸⁷ Ambele firmele vor stârni nemulțumirea partidei naționale prin unilateralismul lor ce amintea doar de Înalta Poartă, nu și de capitulații. Gheorghe Crețianu îi scria lui A. G. Golescu cu o mânie nereținută „cum să explicăm limbajul folosit de Poartă de ceva timp și ingerințele ei în afacerile interioare ale țării. Suntem indignați și de pretențiile de suveranitate. Trebuie mărturisit că este de altfel și vina guvernului nostru, care se supune la astfel de prostii, când ar putea să li se opună cu tratatele în mână”⁸⁸.

Aceeași supărare o avea și Constantin Hurmuzaki, care la 15 iulie 1856 nota:

„Dacă capitulațiile nu sunt literă moartă, nu sunt hârtii răsuflete, dacă dritul gintelor nu este o cruntă minciună, atunci Principatele pot încheia tratatul pentru unirea acestor două state”⁸⁹. *Steaua Dunării* în nr. 45 din 12/24 iulie 1856 aprecia în articolul „Unirea Principatelor de un unionist federalist” că „Principatele cer unirea potrivit cu stipulațiile capitulațiilor *ab antiquo* și cu tratatul de la Paris doresc unirea lor sub suzeranitatea Înaltei Porți sub a cărei umbră au viețuit până acum politic”⁹⁰.

Dimitrie Brătianu lua asupra sa sarcina dificilă de a da glas public și în cercurile diplomatice, nemulțumirii românilor față de firmele de numire a noilor caimacani în Valahia și Moldova și față de politica Porții față de Principate după tratatul de la Paris. „Problema rezidă”, spune el, „în necunoașterea la Constantinopol a singurelor tratate ale românilor cu Turcia care consacră prerogativele pe care Poarta le poate revendica de la Moldova și Valahia și care constituie dreptul public al acestor Principate; vis-a-vis de Turcia, de Rusia și de alte mari puteri aici trebuie

⁸⁷ *Acte și documente*, p. 648.

⁸⁸ *Documente privind Unirea Principatelor*, p. 144.

⁸⁹ *Acte și documente*, p. 667.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 708.

căutate privilegiile și imunitățile Moldovei și Valahiei”, după care, republică textele tratatelor din 1460 și 1529. Punerea la punct este clară, Poarta nu are nici un alt drept în afară de acelea pe care românii i le-au dat; privilegiile sunt obținute prin lupta românilor, nu prin mila Porții⁹¹.

În aceste momente tensionate, Dimitrie Brătianu lansează un proiect care chiar dacă nu s-a materializat niciodată este revelator pentru tendințele ofensive ale unioniștilor români. Astfel el propune realizarea unui „Jurnal Românesc”, în franceză (titlul original al documentului „Programme d’un Journal Roumain”) menit a agita la nivel internațional speranța unei independențe românești și mai ales să facă publice istoria românilor și argumentele lor juridice: capitulațiile⁹².

Interesant este că această idee încolțea și în mintea lui Ion Ghica, care nota și el în însemnările sale că se simte necesitatea unui jurnal care să susțină cu argumente istorice și cu capitulațiile, cererile românilor. Spre deosebire de Dimitrie Brătianu, Ion Ghica dorea ca ziarul să fie publicat nu atât în limbi de circulație (accepta franceza) cât în turcă și limbi balcanice spre a arăta chiar Imperiului Otoman, rădăcinile drepturilor noastre⁹³.

Convocarea adunărilor pentru divanul ad-hoc stârnește noi nemulțumiri pentru modul în care este redactat firmanul din 6 octombrie 1857. Acesta vorbea de „dedicația guvernului otoman în toate timpurile spre a proteja în întregime privilegiile speciale acordate din vechime de Poarta otomană fiecăreia dintre provinciile Valahia și Moldova, care fac parte din Imperiul nostru”⁹⁴. Trei aspecte îi nemulțumeau pe români: acel *fiecare*, mențiune clară a separării celor două Principate și a sentimentului antiunionist al Porții, apoi veșnica dorință a Porții de a prezenta capitulațiile ca dovezi ale mărinimiei ei și, în final, mențiunea că cele două Principate ar face parte din Imperiu, aspect ce anula autonomia pe care Tratatul de la Paris obliga Turcia să o acorde. La finele anului 1856 Ion Brătianu avea să explice perfect ce însemna Tratatul de la Paris și perioada imediat următoare pentru viitorul

⁹¹ vezi și Bucur Marin, *Pagini inedite din arhiva lui Dumitru Brătianu, privitoare la unire*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D.Xenopol, XXVI/1, Iași, 1989.

⁹² Biblioteca Academiei Române, Arhiva „Dimitrie Brătianu”, mapa 1, manuscrisul 4.

⁹³ Biblioteca Academiei Române, Arhiva Ion Ghica, mapa I, manuscrisul 23.

Principatelor: „Deosebirea de vederi ce subzista de secole între Constantinopole și București în privința legăturilor care uneau România cu Turcia avea să fie acum desăvârșit lămurită. Înalta Poartă ale cărei perpetue silințe fuseseră de a denatura caracterul acestor legături înfățișându-le ca rezultat al supunerii umilite, al cuceririi cu sabia, credea să învedereze și de această dată teza sa favorită a vasalității”⁹⁵, ori rolul românilor era de a nu-și permite aceasta.

Anul 1857 urma să se dovedească crucial în această direcție și publiciștii români nu scapă prilejul de a se arunca în vârtoarea luptei spre a răspândi conștiința faptului că acum este timpul propice pentru unire. Pe 5/17 februarie 1857 Grigore Serrurie îi scria lui Christian Tell: „Aproposito de cărțile ce circulă acum prin țară venite de afară, sunt două care se zic tipărite la Bruxelu: una este intitulată „Despre cele din urmă pretenții ale Porții asupra Principatelor Moldo-Române” care tratează despre drepturile de autonomie ale românilor și combate citând date istorice pe „Jurnalul de Constantinopole”⁹⁶ țintind tot la unire, și alta intitulată „Dezvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma Tratatului de la Paris din 30 martie 1856”. Această broșură, mai voluminoasă decât cealaltă, tratează istoricește și foarte bine despre autonomia țărilor române: spune, analizează, dezbate și face cunoscut în adevăratul lor înțeles tratatele românilor cu Poarta otomană, scoate prin deducțiuni pe Turcia numai o simplă epitropă sau apărătoare a suzeranității românilor și o condamnă judecătorește ca pe epitropul ce a abuzat de epitropia ce i s-a încredințat, protestând chiar numele de suzerană ce și-a însușit”⁹⁷ (lucrarea era realizată de Ion Măiorescu și Constantin Hurmuzaki)⁹⁸. Curând aceste două lucrări vor fi urmate de o adevărată avalanșă de texte ce încep cu „o aruncătură de ochiu asupra

⁹⁴ *Acte si documente*, p. 862.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 60.

⁹⁶ pentru informații suplimentare privind rolul Jurnalului de la Constantinopol în această perioadă se pot cerceta cu folos la ANIC, fond Ziare în limbi străine, cota 3/719, rola 77, cele mai interesante materiale privind Principatele sunt: 871, 874/1858, 1119/1859, 1892, 1894/1862.

⁹⁷ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 145-146.

⁹⁸ Textul complet poate fi găsit în *Acte si documente*, vol. III, p. 179-218.

unirii Principatelor Române de un român din București” care amintește de „tratatele acestor țări cu Turcia ce consfințesc românilor dreptul de cârmuire pământească după legi pământene, drept de pace și de război, dreptul de a încheia tratate și alianțe de orice fel, cu orice putere străină, așadar, cu atât mai mult țările române au dreptul de a face alianță între dânsese, adică de a se uni. În privința drepturilor sale, Turcia nu este vătămată prin unirea Principatelor”⁹⁹.

Vasile Boerescu începe și el anul 1857 tipărind la Paris „Firmanul turcesc pentru convocarea divanelor ad-hoc din Principatele Dunărene”. „Prin ce stranie contradicție”, se întrebă el, „puterile garante au permis sultanului să convoace, printr-un firman, divanele ad-hoc care să se pronunțe asupra organizării viitoare a țării? Dacă puterile occidentale ar fi cunoscut mai bine istoria și tratatele Principatelor ar vedea că ele nu au recunoscut acest drept sultanului; firmanul care recomandă românilor respectul drepturilor suverane e puțin demn de un act oficial și deloc în armonie cu autonomia Principatelor și textul tratatului de la Paris”¹⁰⁰.

În 13 ianuarie 1857 când întreg textul firmanelor de convocare a divanelor ad-hoc a devenit cunoscut, au apărut noi nemulțumiri deoarece spunea că „guvernul imperial s-a dedicat în tot timpul menținerii privilegiilor și imunităților acordate de glorioșii noștri strămoși fiecăreia dintre provincii ce fac parte integrantă din imperiul nostru”¹⁰¹ (va mai provoca nemulțumirea românilor și mărginirea mandatelor noilor divanuri ad-hoc „la a revizui regulamentele organice interioare”¹⁰²). Răspunsul cel mai bun la acest text ce reiterează așa-zisa apartenență a Principatelor la teritoriul național otoman, va fi dat în februarie 1857 de „Actul de întrunire a comitetului electoral al unirii din Iași are la punctul I unirea Principatelor Moldova și Valahia într-un singur stat cu respectarea drepturilor Porții în cuprinderea vechilor noastre tratate (capitulații)”¹⁰³.

⁹⁹ *Acte și documente*, p. 294.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 341-347.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 1049.

¹⁰² vezi și studiul lui Alexandru I.Gonța, Firmanul pentru convocarea divanurilor ad-hoc și problema unirii Principatelor Române, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei, 1960, p. 282.

¹⁰³ *Acte și documente*, p. 1107.

Față de toate aceste noi arogări de drepturi, va reacționa și fostul comandant al armatei de la 1848 Gheorghe Magheru care va trimite un memoriu puterilor garante declarând că: „noi nu am fost cuceriiți, noi ne-am supus voluntar, sub rezerva autonomiei și independenței noastre, și aceste capitulații sunt baza raporturilor noastre cu Poarta otomană”, pentru a concluziona după o enumerare a capitulațiilor și a textelor lor „noi facem parte din Imperiu, nu ca provincii, dar ca Principate vasale și tributare”¹⁰⁴.

D. Rallet va scrie și el un material sui generis în versuri despre „România după tratat”, tipărit la Bruxelles și care măcar pentru originalitate merită notat¹⁰⁵; bineînțeles că nici el nu uită să amintească de capitulații: „E prea trist cum turcii astăzi se prefac că au uitat /că ambele Principate au cu ei câte un tratat/ care le îndatorește a plăti o mică dare/ ce o plătiră totdeauna regulat,/ care a noastră autonomie pe rostit o consfințește/ și de noastre sacre drepturi solemne le întărește/”¹⁰⁶.

Pentru cei mai mult familiarizați cu poezia decât cu dreptul și cu istoria, Rallet le amintește că: „vechile capitulații cu Turcia, ca niște tratate de protecție, nu ne ridică dreptul de a trimite reprezentanți; tributul ce datorăm Porții nu ne împuținează autonomia”¹⁰⁷.

Am văzut deja un prim miracol realizat de teoria capitulațiilor, acela al alăturării pozițiilor lui Napoleon al III-lea cu cele ale adversarului său: Ion C. Brătianu, al 2-lea, va fi exploatat peste secole și de Mihai Eminescu, alăturarea pozițiilor viitorilor conservatori de cele ale liberalilor, în aceste zile, în care toți visează să fie români cât mai buni. Astfel, la 8 martie 1857 partida conservatoare își face publice principiile: 1. Respectul suzeranității Înaltei Porți și al integrității autonomiei românilor, potrivit cuprinderii tratatelor încheiate la 1393, la 1460 și 1513 între domnitorii moldo-valahi și Înalta Poartă”¹⁰⁸ Mihai Eminescu va nota și el în articolul „Conservatorii și libertățile” acest moment: „Principiile toate ale constituției actuale (din 1866 – n.n.) au fost votate

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 1194.

¹⁰⁵ vezi și studiul lui T. Vianu, *Literatura Unirii Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei, 1960, p. 46.

¹⁰⁶ *Acte și documente*, p. 281.

în unanimitate de adunarea ad-hoc din Moldova și au devenit programul întregii dezvoltări a statului român, punând la loc de cinste autonomia principatelor în cuprinderea vechilor capitulații de la 1393, 1480 și 1634”¹⁰⁹. La rândul lor unioniștii de orientare liberală puneau la 1/13 martie 1857 ca prim punct al programului lor: „Unirea Principatelor, cu respectarea drepturilor Înaltei Porți, în cuprinderea vechilor noastre Tratatate (capitulațiile)”¹¹⁰.

Astfel, unitatea politică națională în acțiune se realizează indiferent de culoarea politică, roșii și albi, umăr la umăr. Ce una astfel toate partidele, aflăm din scrisoarea pe care fostul domn al Moldovei, Grigore Al. Ghica o trimitea fiului său, generalul Ion Ghica la 8 aprilie 1857: „În această sesiune memorabilă care se deschide, Divanul va avea să specifice drepturile și imunitățile țării, constatate deja prin capitulațiunile noastre”¹¹¹. La 1/13 martie 1857 Comitetul Electoral al Unirii din Iași făcuse deja publice opiniile sale care, conform cu cele exprimate de Grigore Al. Ghica, începeau cu cererea „Unirii Principatelor, cu respectarea drepturilor Înaltei Porți, în cuprinderea vechilor noastre tratate” și la punctul 3 „respectarea drepturilor Principatelor și în deosebi a autonomiei lor, în cuprinderea acelorași tratate”¹¹². La 30 martie 1857, mai harnic, comitetul central al unirii din București, făcea publice și niște „Deslușiri asupra celor 4 baze din programa națională” unde arăta că: „chezășuirea autonomie și a drepturilor noastre internaționale, după cum sunt hotărâte amândouă prin capitulațiile din anii 1393-1460 și 1513 închinată între Țările Române și Înalta Poartă, prin tratatele noastre cele vechi cu Înalta Poartă va putea înceta amestecul străinilor în treburile țării și prin urmare, firmanele...”¹¹³, „drepturile noastre internaționale se cuprind în capitulațiile noastre cu Înalta Poartă suzerană, cunoscute și de dânsa”¹¹⁴.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 287.

¹⁰⁸ Alexandru Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat*, p. 440.

¹⁰⁹ M. Eminescu, *Opera politică*, București, Editura Eminescu, 2000, p. 128-129.

¹¹⁰ *Acte și documente relative la istoria renascerii României*, vol. IV, p. 40.

¹¹¹ D. A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I*, p. XIV.

¹¹² *Documente ale unirii*, p. 196.

¹¹³ *Ibidem*, p. 202, vezi și, *Gândirea social-politică despre Unire*, p. 116-117.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 202.

Tot în martie 1857 unioniștii munteni trimit o adresă comisarilor europeni având ca obiect unirea: „Românii din cele două Principate, ne-am legat destinele, acum vreo 400 de ani, de cele ale Imperiului otoman; am stabilit această legătură pe baza unor capitulații încheiate cu glorioșii sultani Baiazid Ilderim, Mahomed al II-lea și Selim I”¹¹⁵. În baza acestor capitulații, întreaga clasă politică românească viza un singur lucru: desăvârșirea autonomiei și realizarea unirii. Tot în vâltoarea pregătirii alegerilor pentru Divanul ad-hoc, apare o broșură extrem de bine scrisă: „Ce se cuvine să cerem la Adunarea ad-hoc”, care arată la punctul III ca o temelie a refacerii naționale: „Tratatele din 1393, 1460 și 1513, aceste tratate recunosc țărilor toate drepturile ce are o națiune ca persoană politică și nu dau Înaltei Porți decât dreptul de investitură și dreptul de a cere un tribut, iar toate celelalte drepturi firești ale unei națiuni, românii le posedă în virtutea suveranității lor”¹¹⁶. Totuși, cel mai vast și mai complet studiu asupra efectelor teoriei capitulațiilor, asupra unirii și a statului internațional, aparține lui Constantin Hurmuzaki și Ion Brătianu: „Dezvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma Tratatului de la Paris din 30 martie 1856”. Prima idee privind realizarea acestei lucrări a plecat de la cererea pe care Nicolae Golescu, aflat la Paris, o adresase pe 3 martie 1856 contelui Walewski și împăratului Napoleon al III-lea, rugându-i: „să sprijine unirea deoarece ea nu contravine nici unei capitulații și poate consolida echilibrul european”¹¹⁷. Această idee a apariției unei lucrări vast documentate care să susțină aceste opinii, va fi repetată pe 15 martie 1856 într-o întâlnire între Nicolae Golescu, arhimandritul Ioasafat, I.I. Filipescu, G. Cantacuzino și Pericle Ghica, unde subiectul central a fost teoria capitulațiilor și folosirea ei într-o lucrare în serviciul unirii. Ideea a fost ulterior materializată de Hurmuzaki și Brătianu. Pentru ei, rădăcina tuturor dificultăților internaționale ale Principatelor se află în „Ideea că Principatele nu ar avea altă existență politică decât aceea ce rezultă din tratatele încheiate între Rusia și Poartă, uitând chiar că în art. V al

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 205, vezi și, *Gândirea social-politică despre Unire (1859). Culegere de texte*, București, 1968, p. 118.

¹¹⁶ *Acte și documente*, p. 284.

¹¹⁷ N. Corivan, *Din activitatea emigrantilor români în apus (1853-1857)*.

tratatului de la Adrianopole se spune expres că drepturile Principatelor le sunt asigurate pe temeiul convențiilor lor, care le-au fost acordate în virtutea capitulațiilor”¹¹⁸. La 21 ianuarie 1830, arată autorii, principele Lieven (ambasadorul rus la Londra) afirma că „Rusia nu a câștigat Principatelor nici un drept nou pe care să nu-l fi avut *ab antiquo* în virtutea convențiilor lor cu Înalta Poartă”¹¹⁹. Aceasta fiind situația, trebuie văzut ce a adus nou tratatul de la Paris: „Acesta, apreciază autorii, ne dă mai puțin decât conferințele de la Viena, care vorbeau cel puțin de drepturi ce intră în domeniul drepturilor popoarelor și pe care nu le-au concedat sultanii ci le-au recunoscut și garantat”¹²⁰.

Fapt agravant, în protocolul de la Constantinopol, „Poarta își ia dreptul de a regula o mulțime de obiecte curat interne; acest drept e cu totul nou în istoria Principatelor. Nici convențiile cele vechi ale Principatelor, nici tratatele ruso-turcești, nici datinile, nici legile cele în ființă ale țărilor nu dau Înaltei Porți dreptul de a numi caimacami”¹²¹. Revenind la capitulații, autorii arată că potrivit dreptului internațional, „ele cuprind între sine toate atributele suveranității și acestea nu sunt acordate de Înalta Poartă, ci recunoscute, confirmate și garantate Principatelor, precum le-au avut ele mai înainte”¹²².

Analizând mai departe textul tratatului de la Paris, autorii relevă că el intră în contradicție flagrantă cu capitulațiile vechi ale țării : „Convențiile noastre nu cunosc nici suzeran, nici vasal, nici investitură, toate expresiuni dreptului feudal al Europei, cu totul necunoscut la noi, de aici teoria Porții despre integritatea teritoriului său, întinsă până la Principate, e cu totul deșartă, ca una ce este contrarie vechilor noastre tratate și chiar intențiunii puterilor”¹²³. Concluziile lui Brătianu sunt clare: „Dacă ar mai rămâne cuiva vreo îndoială despre suveranitatea Principatelor Românești, ori chiar despre autenticitatea convențiilor lor cu Poarta, istoria e de față ca să convingă și pe cel mai mare sceptic din lume. Ea e

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 104.

¹¹⁹ *Acte si documente*, vol. III, p. 181-182.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 182.

¹²¹ *Ibidem*, p. 183-184.

¹²² *Ibidem*, p. 188.

¹²³ *Ibidem*, p. 190.

martoră că Principatele, și după convențiunile lor cu Poarta, s-au purtat ca state deplin suverane și au fost recunoscute și de puterile Europei”¹²⁴.

„Poarta otomană, până la epoca aceasta, n-a contestat Principatelor niciodată dreptul de a încheia tratate de alianță cu alte state, de a face pace și răzbel, nu există nici un firman ori alt act din partea ei, prin care să fi contestat acest drept Principatelor”¹²⁵. Ce este de făcut în fața ultimelor evoluții și în răspunsul oferit de Brătianu, îl găsim deja pe omul de la 1877: „Poarta otomană a călcat în picioare legăturile cele mai sacre, a frânt pactul încheiat între ea și Principate, a pierdut toate drepturile asupra acestora și statele române nu mai sunt în drept de a denunța pactul ci și de a cere aplicarea dreptului popoarelor asupra călcătorului de tratate”¹²⁶.

După cum putem vedea pentru Brătianu, tunurile de la Plevna începuseră deja să bată. Această lucrare a lui Brătianu și Hurmuzaki este aproape fără egal prin duritatea analizei și a termenilor și de ce nu a soluției propuse. Pentru a înțelege de ce trebuie să analizăm câțiva factori, în primul rând lucrarea nu este destinată publicului larg ci echipei de luptători ai unirii spre a le ilustra situația reală, internațională și istorică a Principatelor. Apoi lucrarea se adresează și diplomaților și urmărește, tocmai prin documentarea istorică serioasă și argumentele dure, să ilustreze lacunele tratatului din 30 martie 1856. Ultimul scop este și de a obișnui Europa cu ideea că cererile, dar și drepturile românilor vor putea duce până la război cu Poarta, dacă aceasta își continuă linia politică antiunionistă. În timp ce marea majoritate a broșurilor destinate publicului intern laudă tratatul de la Paris ca o cheazășuire a viitorului Principatelor, singură această broșură îl desființează; de aici și circulația ei redusă în țară, dar și interesul pe care l-a stârnit în exterior, interes reverberat peste ani, când în cancelariile europene se va vorbi despre „radicalul” și „extremistul” Brătianu care vrea război cu orice preț în orient. De aici, de la această broșură, începea mitul conspiratorului Brătianu. O lucrare la fel de interesantă, la care am mai făcut referiri și care vedea lumina

¹²⁴ *Ibidem*, p. 192.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 194-195.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 198.

tiparului în acest an, este și „România după tratatul de la Paris din 30 martie 1856” de V. Boerescu, cu o introducere a d-lui Royer Collard (din care am reprodus părțile esențiale), profesor de dreptul ginților la Facultatea de Drept din Paris. În această lucrare apare că „dreptul public al românilor nu se constituie pe tratatul de la Paris, ci pe tratatele din 1393, 1460, 1513 și 1529. Noi am fi vrut ca tratatul de la Paris să facă o mențiune expresă că nu a făcut decât să confirme și garanteze aceste vechi tratate.”¹²⁷ Anul publicist se încheia cu „Privire asupra trecutului și prezentului Principatelor Moldo-Române” care aduceau ca element de noutate în ultimul an, citarea celebrului istoric Hammer care apreciașe capitulațiile din 1391 cu Baiazid I, 1416, Mahomed al II-lea, 1516 Soliman și le dăduse girul autorităților sale științifice, incontestabile. Concluziile broșurii erau simple, iar tratatul de la Paris privit cu mult mai puțină înverșunare decât îl vedea, de exemplu, Brătianu: „Astăzi, când Rusia a renunțat la protectoratul său, lucrurile trebuie să revină simplu la starea la care se găseau înainte de tratatul de la Kainargi, fiind reglate de hațișerifuri acordate acestor țări de sultani în secolele XIV, XV, XVI”¹²⁸.

Ion C. Brătianu va mai avea ocazia de a-și mai expune opiniile până la finele anului 1857 într-un „Memoriu asupra situației Moldo-Române după tratatul din Paris”. Și aici accentul demonstrațiilor este pus pe teoria capitulațiilor: „Aceste tratate (și să se noteze că nu posedăm astăzi decât textele acelor pe care sultanii le-au dat Domnilor români, și nu textul pe care românii l-au dat Porții) constată că Principatele nu s-au deposedat de drepturile lor de state independente” Istoria constată că ceea ce se numește capitulațiuni sau imunități și privilegii, sunt pur și simplu adevărate tratate între Poartă și Principate.”

„Congresul de la Paris nu a căzut în această greșală, el nu ne-a violat independența în favoarea Turciei; odată Țările Române organizate, tratatul de la Paris nu recunosc Porții asupra-ne nici unul din drepturile ce constituie suzeranitatea feudală”¹²⁹.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 20.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 260.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 102-110 și *Din scrierile și cuvântările lui I. Brătianu*, p. 100.

Se observă rapid diferența între tonul pesimist, radical și fulminant al lucrării trimise diplomației europene (Dezvoltarea drepturilor Principatelor) și cel optimist și calm prezentat pentru alegătorii din țară care trebuiau să fie siguri că cineva afară ne susține, ne garantează drepturile și așteaptă doar acțiunea noastră. În final, după acest greu tur de forță propagandistic, candidații unioniști reușesc să izbândească în alegerile din Țara Românească – și după anularea alegerilor falsificate stângaci de N. Vogoride – și în Moldova. Deschiderea adunărilor ad-hoc în septembrie 1857 le dă posibilitatea unioniștilor să folosească din nou capitulațiile în luările lor de poziție. Poate cea mai clară și mai argumentată folosire a lor în lucrările divanelor ad-hoc o avem de la M. Kogălniceanu care propune „respectarea drepturilor suverane, în deosebi a autonomiei pe temeiul vechilor capitulații”¹³⁰. Apoi, într-un lung discurs rostit la 7 octombrie 1857, Kogălniceanu arată că toate cererile noastre sunt justificate prin capitulații: „strămoșii noștri au încheiat cu glorioșii padișahi otomani, tratatele sau capitulațiile din anii 1393, 1460, 1511 și 1634,... aceste tratate, după dreptul ginților, n-au șters Principatele din rândul statelor suverane, chiar după încheierea capitulațiilor cu Înalta Poartă. Principatele au urmat a fi privite de către puterile europene ca staturi suverane”¹³¹. În sprijinul acestei idei el aduce tratatul de la Adrianopol, conferința de la Viena (1855) „circulara ministrului treburilor din afară al MSJ Napoleon al III-lea cu data de 23 mai 1855, statornicind că relațiile dintre Înalta Poartă și Principate sunt rezultatul unei alcătuirii liber realizate cu sute de ani mai înainte între Înalta Poartă și Țările de la Dunăre.”¹³² La acestea se adaugă chiar actele Porții și protocolul conferinței de la Constantinopol (februarie 1856) toate recunoscând justetea capitulațiilor și punerea lor la baza dreptului Principatelor. Tot Kogălniceanu arată, de data aceasta la finalizarea lucrărilor adunărilor ad-hoc: „trebuie să sfârșim Adunarea cum am început-o, cu un act de mulțumire către puteri, în care să arătăm, din nou, că respectăm și voim a respecta drepturile Înaltei Porți în cuprinderea vechilor capitulații”¹³³.

¹³⁰ M. Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, București, Editura Politică, 1972, p. 14-15.

¹³¹ *Ibidem*, p. 66.

¹³² *Ibidem*, p. 66-67.

¹³³ *Ibidem*, p. 72.

În divanul ad-hoc, Kogălniceanu nu era singurul care cerea introducerea capitulațiilor ca bază juridică a cererilor întregii națiuni moldo-valahe; la 24 octombrie 1857 Comisiunea de Urgență a divanului ad-hoc din Valahia propunea ca formulă: „desrobirea drepturilor străbune ce ne sunt garantate de capitulațiunile ce avem încheiate cu Înalta Poartă și pentru întruparea Principatelor într-un singur stat”¹³⁴. Ion Brătianu își fixase atitudinea de urmat în Divanul ad-hoc cu mult înainte altora. Într-un număr din *Românul* din 5 martie 1861, în articolul „Partidul național în divanul ad-hoc și adunările electivă” el își amintea că: „Cele 7 mari puteri ale Europei, adunate în Congresul de la Paris, încheiară un tratat prin care... Principatele de dincolo și dincoace de Milcov reintrară în deplina lor autonomie, ce le era încă garantată prin vechile lor stipulări cu Poarta”¹³⁵. Hotărârea lui Brătianu de a fundamenta drepturile românilor pe capitulații și de a acționa rapid pentru materializarea lor, îl împingea și la fapte nesăbuite. Astfel, la 11 februarie 1863, își amintea că în această perioadă a divanelor ad-hoc încerca să îl facă pe caimacamul Alexandru Ghica (fost domn regulamentar între 1834-1842) să se proclame domnitor: „îi ziceam totdeauna: pune-te în capul națiunii, pune-te în capul Divanului ad-hoc, ca să declami că în puterea tratatelor noastre voim să ne facem toate legile și să ne apărăm toate drepturile noastre.”¹³⁶ Ion C. Brătianu nu era singurul exaltat din Divanul ad-hoc; chiar o figură sfântă, precum episcopul Calinic al Râmnicului (sanctificat de Biserica Ortodoxă Română drept Sf. Ierarh Calinic de la Cernica) declara pe 2 noiembrie: „eu, smeritul, din ziua în care am auzit că milostivul Dumnezeu prin slăvitele puteri ale Europei, a binevoit de a-și întinde și către noi mila sa, ca să ne ușureze de multele suferințe care le-am pățimit și a ne bucura pe viitor de vechile noastre drepturi recunoscute prin tratatul de la Paris, am crezut că văd o minune”¹³⁷. Un alt membru al Divanelor ad-hoc, Grigore Ioranu, declara și el pe 25 noiembrie 1853: „de vor cerceta în parte tractatele fiecărui Principat, nu vor găsi nici o deosebire

¹³⁴ *Din scrierile și cuvântările...*, p. 140.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 251.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 298.

¹³⁷ *Documente privind unirea Principatelor*, vol. I, p. 600.

în punctele lor de căpetenie... și în tratatele noastre și ale moldovenilor aceleași principii stau la lumina zilei. Identitatea este completă. Aceasta se poate reduce la două: administrarea dinătru Principatelor și situațiunea lor politică din afară. Astfel ne este regulată ființa noastră națională de către strămoșii noștri: toate convențiunile câte s-au făcut în urmă recunosc românilor dreptul lor de viață națională”¹³⁸.

În ședința din 7/19 octombrie 1857, vornicul Constantin Hurmuzachi, Constantin Negri, Mihail Kogălniceanu, Constantin Rolla, Mihail Jora, Dimitrie Ralet etc. supuneau spre votare Divanului ad-hoc din Moldova o moțiune în care arătau că „ființa politică și națională, dritul de staturi suverane, Principatele pururi și le-au asigurat prin tratatele ce (...) strămoșii noștri au închiat cu glorioșii Padișahi otomani Tratatele sau Capitulațiunile din anii 1393, 1460, 1511 și 1634 (...) chiar după închierea capitulațiilor cu Înalta Poartă, Principatele au urmat a fi privite de către puterile europene ca staturi suverane”¹³⁹. În aceeași ședință spre a întării ideea receptării europene a vechilor tratate se făcea o lungă listă a actelor internaționale ce recunoșteau valabilitatea lor: tratatul de la Adrianopole, Conferința de la Viena, circularele împăratului Napoleon al III-lea, nenumăratele haturi ale Porții Otomane, Conferința de la Constantinopol etc.¹⁴⁰

Extrem de interesant este că chiar și cei care se împotrivesc realizării unirii folosesc tot ideea capitulațiilor, precum logofătul Alecu Balș, „care în mod ipocrit îi avertizează pe deputați că dacă se duce la bun sfârșit proiectul unificării aceasta înseamnă pentru Moldova pierderea unei situații sigure și fără egal în zona balcanică, iar el om cu temă de Dumnezeu și cu grijă față de viitorul copiilor” nu poate dori a da în schimb Moldova cu privilegiurile ei (are și grijă să menționeze că ele sunt recunoscute de către prea puternici Sultani), „ce sunt mai avantajoase decât ale învecinatului Principat, pentru un viitor eventual și necunoscut”¹⁴¹. Pe 8 octombrie 1857 se înregistrează o „propunere

¹³⁸ *Ibidem*, p. 628-629.

¹³⁹ *Acte și documente relative la istoria renasterii României*, vol. VI, București, 1896, p. 64-65.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 67-68.

¹⁴¹ *Acte și documente...*, vol. VI, p. 70-72.

urgentă a d-lui C.A. Kretzulescu” care bineînțeles începe cu obișnuita cerere de „chezășuire a autonomiei (...) cum sunt hotărâte amândouă prin capitulațiile din anii 1393, 1460 și 1513”¹⁴².

La fel în „actul dezvoltător al votului Adunării ad-hoc a Țării Românești din 9/21 octombrie 1857 se pun ca baze ale tuturor cererilor românești” „capitulațiile sau tractatele din anii 1393, 1460, 1511, 1513, 1529 ce recunosc Moldova și Țeara Românească de statură independente”¹⁴³.

Asistăm așadar la o adevărată repetare, până la saturație, a ideii capitulațiilor în toate documentele Divanului ad-hoc. Pe 25 noiembrie 1857, când se votează „Răspunsul la nota Comisiei Internaționale” se vorbește din nou despre capitulații care sunt „constatate de către Rusia în tratatele sale, mărturisite de către Turcia în diferite rânduri, și chiar în protocolul din Constantinopol, recunoscute de Monitorul guvernului francez din 1855... ele sunt de mult de domeniul european”¹⁴⁴. La finalizarea lucrărilor Divanului ad-hoc, când capitulațiile ocupă locul de frunte, chezășuind cele patru cereri ale nației moldo-valahe: autonomie, neutralitate, prinț străin și guvern reprezentativ, toți participanții își exprimă mulțumirea față de rezultat. La 29 noiembrie Ion Ionașcu arată meritul divanului ad-hoc în „exprimarea dorinței de a se garanta autonomia română, bazată fiind pe tractatele ce s-au încheiat din secolii trecuți cu Înalta Poartă”¹⁴⁵. La 7 decembrie, Constantin Haralambie (reprezentantul fostului domnitor Barbu Știrbei) arată că în divanul ad-hoc „Națiunea română, conformându-se spiritului Tractatului de la Paris, prin mandatarii săi, pe temeiul suveranității sale, fiind liberă și independentă, respectă totodată și relațiunile ce o leagă cu Înalta Poartă, a decretat bazele reorganizării sale politice”¹⁴⁶. Odată finalizate lucrările divanului ad-hoc, cererile națiunii române iau drumul Parisului spre a fi discutate într-un nou congres¹⁴⁷.

¹⁴² *Ibidem*, vol. VI/2, p. 29.

¹⁴³ *Ibidem*, vol. VI/2, p. 52-53.

¹⁴⁴ *Documente privind unirea principatelor*, vol. I, p. 146.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 636.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 654.

¹⁴⁷ Pentru atmosfera Congresului din 1858, vezi Albert Cahmet, *Le question d'Orient dans l'histoire contemporaine (1821-1905)*, Paris, 1905.

Comisia europeană de la București aprecia în raportul său ca bază a demonstrației românești capitulațiile și aprecia rapoartele și deciziile divanelor ad-hoc, tocmai după numărul de informații pe care le conțineau din aceste vechi acte „Adunarea moldoveană încearcă să stabilească, în primul rând, că vechile capitulații recunosc națiunii deplina exercitare a suveranității interne și externe (...) totodată, Divanul nu citează în sprijinul declarațiilor sale întregul text al vechilor capitulații, cum a făcut-o citându-le, divanul Valahiei”¹⁴⁸.

În așteptarea rezultatelor acestui nou congres (ce se vor materializa în convenția de la Paris) situația în Principate se detensionează brusc, întreaga suflare așteptând veștile din capitala franceză. Ca urmare, anul 1858 apare, cel puțin în comparație cu predecesorul său, ca un an calm, cuminte, aproape nefiresc de liniștit. Numai Constantin Hurmuzaki umple acest gol cu un discurs inimos în care arată că: „măsura drepturilor noastre trebuie să o căutăm în cercurile drepturilor noastre... ca să știm ce se cuvine să cerem, trebuie să știm mai întâi ce avem. Avem drepturi mari și frumoase, drepturile acestea se întemeiază pe tractate încheiate între ele și Înalta Poartă. Tractatele acestea se numesc capitulații. Tractatele noastre nu numai că nu s-au desființat vreodată, ci încă din timp în timp s-au recunoscut și s-au întărit cu solemnitate de către Înalta Poartă... ele au asigurat Principatelor Române toate drepturile care, după principiul dreptului public al Europei, recunoscut de toate națiile civilizate, constituie deplina suveranitate a statelor. Mai sunt unii, care voină a ne micșora drepturile, ne întâmpină că, la clasificarea statelor, publiciști au pus Principatele Române în clasa statelor semisuverane. Acestora le răspundem că publiciștii, chiar cei mai învățați, n-au avut cea mai mică cunoștință despre capitulațiile noastre, care abia în secolul nostru s-au publicat și ei și au întemeiat opera lor numai pe cunoștința tratatelor ruso-turcești, care nu pot folosi, nici păgubi pe un al treilea”¹⁴⁹. Nu este de mirare că la finele acestui discurs patriotic cei prezenți l-au socotit pe C-tin Hurmuzaki drept „Cercetătorul cel mai ager, învățătorul cel mai neobosit al drepturilor Principatelor.” Frumoasă laudă, bună

¹⁴⁸ *Români la 1859*, p. 242-243.

¹⁴⁹ *Domnia regelui Carol I*, p. IV-VI.

apreciere, meritată fără îndoială, prin buna stăpânire a teoriei capitulațiilor, chiar dacă M. Kogălniceanu s-ar fi considerat mai în drept de a fi astfel laudat. În rest, lumea stă într-o stare de așteptare tensionată. Dionisie Pop Marțian îi scrie lui Gh. Magheru că: „trebuie să cerem reînnoirea tratatelor noastre cu Poarta în sens de aliați, nu vasali ai ei”¹⁵⁰. Cu o ureche ținută spre Paris, Petre Mavrogheni îi scrie la 7/19 august lui D. A. Sturdza că îi „comunică principalele puncte ale viitoarei convenții de la Paris începând cu recunoașterea tuturor vechilor noastre capitulații.”¹⁵¹ Odată făcută publică convenția de la Paris, apar și nemulțumiri. C-tin Hurmuzaki îi scrie lui D. A. Sturdza: „acei care îmi cunosc convicțiunile mele despre natura capitulăciunilor, despre neadeveritatea suzeranității, despre integritatea suzeranității noastre, trebuie să arătăm că capitulaciunile nu vorbesc despre suzeranitate, căci suzeranitatea este o minciună”¹⁵².

Imediat lumea intră în acțiune pentru constituirea adunărilor electivă. Element interesant, principalul aspect abordat în campania electorală este tot cel al capitulațiilor: de exemplu la Giurgiu, Gr. Serrurie le promite alegătorilor că va vota un candidat la domnie care să obțină: „chezășuirea autonomiei și a drepturilor noastre internaționale, după cum sunt hotărâte amândouă, prin capitulațiile din anii 1393, 1460 și 1513 închiate între Țările Române și Înalta Poartă precum și neutralitatea teritoriului Moldo-Român”¹⁵³. Mai interesant este faptul că și câștigase sub această platformă, deci cel puțin alegătorii din Giurgiu știau și ei câte ceva despre capitulații. Votul Adunării Elective din Moldova va fi curând cunoscut și candidatul fără șanse, uitat chiar la notarea listei de candidați, colonelul Alexandru I. Cuza, este ales ca domnitor¹⁵⁴. În discursul de recepție M. Kogălniceanu nu uită să-i amintească de datoria sa sfântă de acum, păzirea capitulațiilor: „după vreo sută cincizeci și patru ani de

¹⁵⁰ *Documente privind unirea Principatelor*, vol. III, p. 319.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 399.

¹⁵² *Ibidem*, p. 415-416.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 313.

¹⁵⁴ pentru detaliile alegerii ca domnitor al Moldovei a lui Alexandru I. Cuza vezi, *Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Adunarea Electivă Legislativă a Moldovei*, nr. 1473, dosar1/1859, fila 16.

dureri, de umiliri și de degradare națională, Moldova a reintrat în vechiul său drept consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pre capul său, pre domnul”¹⁵⁵.

În procesul verbal al Adunării Elective a Munteniei era notat, la dubla alegere a colonelului Al.I. Cuza că alegerea s-a făcut după: „acest principiu al reconcilierii generale și al puterii naționale, grație înaltelor puteri garante care ne arată drumul prosperității și al mărimii noastre, prin recunoașterea și garantarea drepturilor noastre naționale și a vechilor noastre tractate, pe care părinții noștri le apăraseră cu sângele lor și care stăteau ascunse și amortite sub valul uitării și al violării”¹⁵⁶. De îndată ce este finalizată alegerea în Moldova, adunarea electivă trimite la 4 ianuarie 1859 și „un vot de recunoaștință puterilor ce au subscriș tratatul de la Paris, pentru recunoașterea și garantarea drepturilor noastre întemeiate pe capitulații”¹⁵⁷ și lega acestea de dubla alegere. Când se află despre persoana alesului, negustorii și tinerimea din Iași îi rostesc noului domnitor urarea lor și speranța de mai bine bazată tot pe respectarea capitulațiilor: „Măria ta este față la această bucurie, unanim cerul ne este martor și va spune lumii că Moldova este recunoscătoare marilor puteri ce i-au întins mâna și i-au redat vechile ei drepturi, îmbrăcând-o în veșmântul autonomiei sale”¹⁵⁸.

Când vine și rândul adunării din Țara Românească după votul de alegere a domnului Moldovei și pe tronul de la București deputatul Boerescu declară la finele ședinței „această zi este cea mai mare ce au văzut Românii în analele istorie lor! (...) Grație Înaltelor puteri garante, cari ne arătară drmul prosperității și al mărimii noastre, prin recunoașterea și garantarea drepturilor noastre naționale și a vechilor noastre tratate, pe care părinții noștri le apărară cu sângele lor, și care stăteau ascunse și amortite sub valul uitării și al violării!”¹⁵⁹.

Odată realizată dubla unire, începea lupta pentru impunerea recunoașterii ei. I. I. Filipescu, trimis în misiune la Constantinopol¹⁶⁰,

¹⁵⁵ M. Kogălniceanu, *Opere Politice*, p.74.

¹⁵⁶ *Documente ale unirii*, p.219.

¹⁵⁷ Alex. I. Cuza, *Acte și scrisori*, Iasi, Editura Junimea, 1973, p. 383-384.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 396.

¹⁵⁹ *Acte și documente*, vol. VIII, 594-595.

relata la 25 februarie / 9 martie 1859 despre atmosfera creată în jurul dublei alegeri: „Austria s-a compromis prea tare cu ceea ce ea a înscris în protocoalele primului Congres, pentru a mai putea ea singură opune o rezistență serioasă la al II-lea Congres, pentru că unirea efectuată, tributul și suveranitatea fuseseră asigurate Principatelor de o manieră foarte satisfăcătoare. Am spus că cele două țări reunite se găseau în condițiile normale pe care tratatele închiate le asiguraseră și nu înțelegem să slăbim legăturile noastre cu Turcia”¹⁶¹. Capitulațiile asigură acum un statut de autonomie universal recunoscut țării noastre care oferă o impunitate chiar și după dubla alegere¹⁶². La 13 aprilie 1859 I. I. Filipescu raporta încântat ministrului afacerilor externe că găsisse pe cineva care considera încă că în capitulații nu sunt destule drepturi pentru Principate: „Contele de Lallemand și generalul Durando se referă la dezavantajele pe care le conține spiritul tratatelor între Poartă și Principate, dar acesta este un rău care se poate repara cu timpul, totul depinzând de conduita românilor”¹⁶³. De partea cealaltă, la Iași, începuse deja lupta privind impunerea până la ultimele consecințe ale drepturilor prevăzute pentru români în capitulații¹⁶⁴. În acest caz fiind vorba de neimpunerea convențiilor telegrafice între Austria și Imperiul otoman pe teritoriul românesc. Ministerul Trebilor Străine anunța Austria că: „prin capitulațiile dintre Principate și Poarta otomană, Principatele unite și-au rezervat între altele drepturi, și acela de a încheia tratate internaționale, și au exercitat acest drept în timpurile vechi și nouă, după cum o dovedește chiar convenția telegrafică dintre Austria și Moldova din 11 octombrie 1855”¹⁶⁵.

¹⁶⁰ Gheorghe Platon, *Reacții și atitudini în cercurile diplomatice din Constantinopol față de unirea principatelor*, în *Revista de Istorie*, XXVIII (1975), nr. 7, p. 1085-1090.

¹⁶¹ *Documente privind domnia lui Al. I. Cuza*, București, Editura Academiei, 1989, p. 20

¹⁶² interesul extraordinar al diplomației franceze pentru situația din Principatele Unite poate fi observat din cercetarea rapoartelor de la MAE-Paris de la ANIC, Țara Franța, rola 7, vol. 18, p. 520-530.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 37.

¹⁶⁴ Printre alte propuneri bazate pe capitulații, făcute în această perioadă, cea mai interesantă este fără îndoială aceea pentru confecționarea unei monede naționale și contractarea unui împrumut pentru ambele Principate, vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Președenția Consiliului de Miniștri, nr. 299, dosar 2/1859.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 44.

Deși românii se așteptau la o rezolvare rapidă a recunoașterii dublei alegeri, tensionarea situației internaționale prin izbucnirea războiului franco-piemonto-austriac și începutul unificării italiene a făcut ca problema românească să devină una secundară¹⁶⁶. Întreg jocul politic al Franței lui Napoleon al III-lea, atât în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza cât și la începutul celei a lui Carol I poate fi rezumat de cuvintele pe care Napoleon al III-lea i le spune lui Vasile Alecsandri în cadrul uneia din audiențele acestuia din anul 1859: „astăzi poziția politică a Principatelor este asigurată prin diversele interese ale Puterilor, căci Rusia le va apăra contra Turciei, Engiltera și Austria în contra Rusiei și Franța contra tuturor. Organizațivă în liniște dezvoltată resursele voastre financiare, agricole și militare și așteptați cursul evenimentelor”¹⁶⁷. În timp ce în țară începe astfel opera de refacere, singurul care ține vie încă ideea capitulațiilor este Ion Brătianu. În 14 mai și în 16 mai el ține un discurs în Parlament sub titlul de *Situațiunea* în care arată că: „Tratatul de la Paris nu numai că recunoaște în virtualitate anticele noastre drepturi ca state autonome și suverane, dar ne deschide și drumul legal de a ne constitui într-un singur stat cu independență absolută... drepturile noastre sunt clare și ne vor asigura izbânda”¹⁶⁸. La 4 și 6 iunie tot Brătianu va lansa un *Apel la conștiința națională* în care liniștește populația și o asigură de victorie: „Dispozițiunile ce luară între dânsii Sultanii și Domnii români sunt așternute în patru acte cu datele 1393, 1460, 1523 și 1529”¹⁶⁹. „Capitulațiunea nu ar stipula pentru români o mulțime de foloase fără ca otomanii să fi primit o sumă de bani și plăcerea de a-i înscrie între titulari”¹⁷⁰. „Sub acest punct de vedere a fost considerată și judecată cauza noastră în congresul de la Paris și în conferințele ce regulară chestiunea română. De aceea tratatul de la 31 martie și convențiunea de la 19 august vin de pun capăt tuturor călcărilor ce făcuseră drepturilor

¹⁶⁶ vezi și Gheorghe Platon, *Le probleme roumain dans la politiques europeen dans les annees de la lutte pour l'union (1856-1859)*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XIV, (1975), nr. 1, p. 25.

¹⁶⁷ Phillippe Seguin, *Ludovic Napolen cel Mare*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998, 9. 414.

¹⁶⁸ *Acte si cuvântări*, vol. I, p. 306.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 342.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 343.

noastre atât Turcia cât și Rusia. Amândouă aceste acte ce reînnoiesc cele patru capitulațiuni le dau autoritatea tratatelor și convențiilor ce regulează astăzi Europa. Convențiunea nu ne creează un drept ci ne recunoaște dreptul nostru din capitulațiuni”¹⁷¹. Odată finalizată această lungă argumentație bazată pe capitulații, Brătianu atacă rapid fondul problemei, având garantată autonomia, avem garantat și dreptul de a ne alege domn, de a face unirea și de a începe reformele necesare modernizării. La 4/16 mai în Moldova Kogălniceanu își forma primul său cabinet ministerial al cărui program îl apăra în fața adunării, prezentând ca prim obiectiv: „apărarea vechilor noastre trataturi ce sunt consfințite atât prin Tratatul de la Paris, cât și prin documentul din 7/19 august 1858. Rezemându-ne pe drepturile ce decurg din aceste acturi seculare noi vom sprijini autonomia țării, ca o scumpă și neprescriptibilă moștenire”¹⁷².

La Iași, ca și la București, pricipalii oameni politici, chiar dacă aparțineau unor tabere ce se profilau de pe acum rivale, aveau aceeași bază de acțiune – capitulațiile – și aceleași scopuri – modernizarea. Sfârșitul anului 1859 aducea cu el și reglementarea situației internaționale a Principatelor¹⁷³. Franța învinsese în războiul cu Austria și își reconfirmase mai mult ca oricând supremația europeană având cuvântul dominant și în chestiunea recunoașterii dublei alegeri a lui Alexandru I. Cuza¹⁷⁴. Perioada de tensiune și nesiguranță se sfârșea, de acum începea timpul reformelor interne. Bineînțeles, problema statului internațional nu dispărea de pe agenda

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 348-349.

¹⁷² M. Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, p. 77.

¹⁷³ amănunte asupra perioadei se pot găsi la N. Corivan, *Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri a lui Alexandru I. Cuza, în Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei, 1960, p. 387-412.

¹⁷⁴ Rolul lui Costache Negri în această epuizantă bătălie poate fi cel mai bine ilustrat prin studiul rapoartelor sale către domnitor vezi Raportul din 17 aprilie 1859 din Biblioteca Academiei Române, Arhiva C.Negri, t 1, ms 4643, fila 229 la fel de real folos este și Biblioteca Academiei Române „Corespondența Cabinetul Domnesc către Agenția Principatelor Unite La Constantinopol” în Arhiva domnească Cuza Vodă, vol.7, p.430. Din nou el se va dovedi de real folos și în cadrul vizitelor lui Cuza la Constantinopol vezi B.A.R., Arhiva C.Negri, t.1, ms. 4857, 4686, 4859.

oamenilor politici, mai mult chiar, opiniile se radicalizau. Stau mărturie pentru această stare de spirit titlurile unor ziare ce apar în această perioadă¹⁷⁵: la București apare între 1860 și 1862 *Independența* jurnal politic comercial, literar și continuarea lui: *Independența română*. O foaie cu același titlu va apărea în 1870, la Buzău; o alta la Iași (martie 1875), o gazetă *Independența națională* apare la Ploiești (14 februarie 1877)¹⁷⁶.

Alte ziare cu un titlu asemănător sunt „Jurnalul Unirii” al lui M. Kogălniceanu transformat în celebra „Steaua Dunării” și gazeta „Unirea” din București.

Foarte rapid, aproape imediat după 1859, capitulațiile intră într-un con de umbră. Pot exista mai multe explicații pentru acest fapt: pe de o parte ascuțirea luptei politice interne care pune pe planul al doilea teoria capitulațiilor, apoi reformele extrem de stringente ce trebuiesc îndeplinite și care răpesc întreaga atenție a oamenilor politici și de ce nu, acalmia europeană care nu permitea Principatelor să agite noi pretenții¹⁷⁷. Fără îndoială, mai găsim articole, broșuri și discursuri cu referiri la capitulații, chiar și acte oficiale precum adresa Comisiei Centrale de la Focșani, care la 4 august 1860, îi aduce aminte domnitorului că pentru rezolvarea problemei mănăstirilor închinată trebuie folosită „Convenția din 7/19 august 1858 care a consacrat vechile drepturi de autonomie și astăzi este singura lege obligatorie pentru Principatele Unite ale României”¹⁷⁸. Bineînțeles că cel mai interesant răspuns cu privire la această eclipsare a capitulațiilor după dubla alegere, ni-l dă D. A. Sturdza, trăitor al momentului: „Se presimțea de toți că acest Principe (Al. I. Cuza – n.n.) este strâns legat de independența țării și că legămintele seculare dintre România și Poarta otomană, capitulațiile, departe de a fi cum se zicea mai înainte, paladiul existenței noastre naționale, din contră, ele deveneau din ce în ce mai periculoase, pentru că în mijlocul marilor și

¹⁷⁵ vezi și Dan Berindei, *Dezvoltarea presei bucureștene în perioada formării și organizării statului național unitar român (1856-1864) în Studii...*, XV (1962), nr. 3, p. 671.

¹⁷⁶ Nerva Hodos, Al. Sadi Ionescu, *Publicatiunile periodice românești*, vol. I, București, 1913, p. 331-332.

¹⁷⁷ vezi și Dan Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea Unirii (24 ianuarie 1859-24 ianuarie 1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei, 1960, p. 413-449.

¹⁷⁸ *Documente privind domnia lui Al. I. Cuza*, p. 174-175.

decisivelor transformări ale Europei, ele ne împiedicau de a lua la timp o pozițiune asigurătoare pentru viitorul nostru”¹⁷⁹.

Cu alte cuvinte, după perioada lor de aur (anii 1853-1859)¹⁸⁰ odată scos cam tot ce se putea obține din aceste documente, exploatate la maximum, se simțea acum nevoia unei faze cantitative superioare și anume, independența. Ori între capitulații și autonomia largă pe care ele o cuprindeau și ruperea completă a tuturor legăturilor cu Poarta, era o diferență uriașă. Nu trebuie să înțelegem această eclipsare a capitulațiilor ca una totală, demonstrația autonomiei Principatelor continuă a se baza pe ele. Astfel pe 29 august 1860 Adunarea Electivă a Țării Românești i-a în discuție baterea unei monede naționale batându-și dreptul la acest simbol al suveranității pe drepturile conținute în vechile capitulații¹⁸¹. La fel pe 12 ianuarie 1865 guvernul Mihail Kogălniceanu primea autorizația de a contracta un împrumut de 150 de milioane lei turcești pentru soluționarea definitivă a problemei mânăstirilor închinatelor¹⁸². La fel pe 26 iunie 1865 tot pe baza teoriei capitulațiilor guvernul lua în discuție și primea și acceptul parlamentului pentru constituirea unei Bănci Naționale¹⁸³ care să fie concesionată către bancherii Herz și Jackson¹⁸⁴.

Anii care urmau erau ani ai pregătirii prin reforme și modernizare pentru independență¹⁸⁵; capitulațiile mai aveau încă un rol de îndeplinit, acela de a obține impunerea unui prinț străin pe tronul Principatelor. Ultima dorință exprimată de Adunările ad-hoc la 1857. Acesta avea să fie ultimul lor moment de strălucire înainte de anii 1877-1878 și ruptura brutală de Poartă.

¹⁷⁹ *Domnia regelui Carol*, p. XX-XXI.

¹⁸⁰ vezi Gheorghe Platon, „Ecoul internațional al Unirii Principatelor Române”, în *Cuza Vodă in memoriam*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 147-186.

¹⁸¹ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Adunarea Electivă Legislativă a Țării Românești nr. 1469, dosar 36/1860.

¹⁸² vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Adunarea Electivă Legislativă a Țării Românești nr. 1469, dosar nr. 141/1865.

¹⁸³ vezi și Valeriu Stan, *Inițiative de creare a unei Bănci Naționale în timpul domniei lui Alexandru I. Cuza* în Arhiva Românească, 2 (1996), nr. 1, p. 126-130.

¹⁸⁴ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Secretariatul Statului nr. 1331, dosar 92/1865.

¹⁸⁵ Vezi și Constantin Știrbu, *Date noi privind instituirea „Ordinului Unirii” în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în Muzeul Național, I (1974), p. 95-103.

Independența și sfârșitul teoriei capitulațiilor

1. Capitulațiile și problema prințului străin (1866-1878)

Perioada domniei lui Alexandru I. Cuza este una dintre cele mai rodnice în realizări ale istoriei românilor: o constituție proprie adoptată nevoilor românești, „statutul dezvoltător”, reforma agrară, secularizarea averilor mănăstirești, primele împrumuturi, înființarea celor două universități din Iași și București, și lista ar putea continua. După cum aprecia un eminent specialist al perioadei, academicianul Dan Berindei, domnia lui Alex.I Cuza intră într-un dinamism deosebit după lovitura de stat din 2/14 mai 1864 când într-o perioadă scurtă se înregistrează rapid o serie de succese deosebite în special în plan internațional „lovitura de stat, rezolvarea din interior a unei situații au consolidat poziția de autonomie a țării”¹.

Mândria pe care o resimțea chiar în zilele ulterioare recunoașterii europene a loviturii sale de stat și a „Statutului Dezvoltător al Convenției de la Paris”, domnitorul Alexandru I. Cuza se poate observa în chiar proclamația către țară din 2 iulie 1864: „căci Românilor, trebuie să v-o spun, și sigur voi o puteți constata, România numai de astăzi reintră în autonomia sa din lăuntru, cuprinsă în vechile noastre capitulații, încheiate cu Înalta Poartă și garantate prin tratatul de la Paris.”² Zece ani mai târziu marele colaborator al domnitorului, Mihail Kogălniceanu, considera că „autonomia țării, domnilor se datorează lui 2 mai (...) proclamă și revendică pentru țară autonomia deplină, dreptul țării

¹ D.Berindei, *Epoca Unirii*, București, Editura Corint, 2000, p. 114.

² *Mesagii, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza-Vodă*, p. 121.

nemărginit de a-și da și reface guvernul și constituțiunea după voința și după trebuințele sale”³

Ultimul an însă, 1865⁴, devine un an al stagnării și al izolării; despărțirea de M. Kogălniceanu (ianuarie/constituirea unui cabinet fără personalități și ambiții/ N. Kretzulescu), încetinirea ritmului reformelor. Chiar domnitorul începe a-și pierde suflul, în noiembrie și decembrie anunțând atât pe Napoleon al III-lea⁵ cât și Parlamentul, de disponibilitatea sa de a se retrage din prim-planul vieții politice⁶. Domnul Unirii își îndeplinesc menirea.

O ultimă revenire a mândriei și a marilor sale idei legate de destinul neamului românesc o vedem bazată tot pe teoria capitulațiilor, pe care fuseseră bazate cele mai frumoase acțiuni ale domniei sale, în scrisoarea din noiembrie 1865 trimisă marelui vizir spre a apăra autonomia țării. „nu pot pricepe care să fie cauza și țelul scrisorii Alteței Voastre (...) eu, ca Domn care înțeleg ca România să se bucure deplin de drepturile de autonomie și de independență interioară, dobândite țării din vechime, drepturi recunoscute și consfințite (...) să-și arunce ochii Guvernul Imperial în trecut, și să-și aducă aminte care au fost relațiile Înaltei Porți cu întâii domni români, care au căpătat închezășuirea suzeranității lor în suveranitate; va culege mari învățăminte din înțeleapta și pătrunzătoarea politică a glorioșilor Sultani din veacurile al XV-lea și al XVI-lea, va

³ M.Kogălniceanu, *Opere*, vol. IV, partea a II-a București, Editura Academiei, 1978, p. 122-123.

⁴ Printre realizările importante ale finalului de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza putem enumera proiectul de lege privind reorganizarea dorobanșilor din 10/26 noiembrie 1865 care pune bazele acestui eșalon al armatei române care-și va demonstra capacitățile în războiul de independență vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale fond Secretariatul Statului nr. 1331, dosar 350/1865, fila 1-8. La fel pe 4-13 decembrie 1865 se discută și aprobă regulamentul pentru chemarea și instruirea gloatelor, la caz de nevoie, sub arme, pas important pentru democratizarea armatei în spirit liberal, vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale fond Secretariatul Statului nr. 1331, dosar 375/1865.

⁵ Cât de important este rolul lui Napoleon al III-lea în această perioadă se vede din ce îi scrie C.Negri domnitorului „nu trebuie cu nici un chip să lăsăm Franța să se îndepărteze de noi”, D.Berindei, *Epoca Unirii*, p.206.

⁶ Vezi o analiză interesantă a acestei perioade la Sever Mircea Catalan, *La situation internationale des Principautes Unies (1864-1866). Consideres selon sa relation avec le declin du second Empire* în *Revue Roumaine d’Histoire*, 31 (1992), nr. 3-4, p. 235-254.

înțelege cât atunci existența Moldovei și a Valahiei, ca state, era socotită de prețioasă pentru Imperiul Otoman, și pentru... sultanii Baiazid I, Mahomed II, Selim I, SolimanII”⁷.

Ce a urmat, lovitura de stat din 11 februarie 1866, a fost doar o confruntare între două proiecte rivale de aducere pe tron a unui prinț străin: candidatul lui Al. I. Cuza – Sergiu de Leuchtenberg și cel al opoziției – Filip de Flandra, Prințul Jerome Napoleon și în final Carol de Hohenzollern-Singmaringen. Lovitura de stat din februarie 1866 punea însă o problemă de drept internațional. În decembrie 1861 unirea fusese recunoscută doar pe perioada domniei lui Cuza, domnie ce luase acum sfârșit. Avea să fie menținută unirea? Opozanții erau numeroși: Imperiul Otoman, Rusia, Austria chiar și Franța își pierduse din energia de odinioară pentru cauza românilor. Era acum timpul pentru ca teoria capitulațiilor să intervină, ca de atâtea ori în ceasurile de cumpănă, spre a salva drepturile țării.

Ideea folosirii capitulațiilor în acțiunea de aducere a prințului străin a venit în mod natural conspiratorilor de la 1866, deoarece ele aveau marele avantaj de a fi cunoscute și recunoscute de întreaga comunitate internațională. În 28 iunie 1864 ambasadorul englez, Sir Henry Bulwer, discutând cu Nicolae Burdeanu, secretar la Constantinopol (ulterior între participanții la acțiunea din februarie 1866), îi declara: „acum domnitorul, de acord cu organele statutului, poate modifica legile interne după voia sa, după cum ați cerut neconținut la 4-5 ani. Recunosc că numai acum intrați în posesiunea vechilor drepturi de autonomie, căci nimeni nu mai poate, sub nici un pretext, să intervină în administrația internă”⁸.

Apărea natural ca această adevărată comoară juridică să nu rămână nefolosită. Mărturie despre inteligența politică cu care oamenii momentului 1866 au știut să decidă folosirea capitulațiilor, stă Memorialul MAE Francez din 21 martie/ 1 aprilie *Despre capitulațiile moldo-valahe* care aprecia că: „vechile capitulații prin care Moldova și Valahia s-au

⁷ *Mesagii, proclamații...*, 481-486.

⁸ *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 86.

plasat în secolele XIV, XV, XVI de bună voie sub suzeranitatea sultanilor, sunt menționate în mod expres în multe acte diplomatice la care Turcia a participat. Conferința actuală, dacă se referă la ele, trebuie să accepte cererile Principatelor Unite”⁹. Așa cum vor vedea, oamenii politici de la București puseseră deja conferința puterilor garante în dilemă în momentul în care puseseră chestiunea prințului străin pe temeiul capitulațiilor. Pe 3/15 aprilie 1866 delegația Principatelor Unite compusă din Vasile Boerescu, L. Steege, Scarlat Fălcoianu îndeplinea, în memoriul pe care îl pune pe masa Congresului Internațional, cele mai negre temeri ale diplomaților occidentali. „Convențiunea semnată la Paris la 19 august 1858 pentru a stabili bazele organizației sociale a Principatelor, începe în art. 2 prin proclamarea dreptului public al românilor... astfel precum rezultă din tractatele sau capitulațiunile ce au închiat cu Sublima Poartă și pe care convențiunea le menționează”¹⁰.

„Dreptul românilor de a alege, în virtutea capitulațiilor, pe Principele lor domnitor de unde ar voi și de a-l declara ereditar, precum și interesul lor de a o face în împrejurările de astăzi, sunt necontestabile”¹¹. Același memoriu arată că: „principiul eredității fusese proclamat și pus în lucrare de către țară, recunoscut chiar de alte puteri, într-o epocă când legăturile noastre cu Sublima Poartă existau în toată puterea lor... cu toate acestea niciodată Sublima Poartă n-a ridicat nici cea mai mică obiecțiune asupra acestei linii de transmitere a ocârmuirii. Astfel dar, admiterea principiului de ereditare n-ar vida nici un tratat și n-ar schimba întru nimic nici raporturile Principatelor cu Sublima Poartă”¹². Turcia se va arăta mulțumită de acest limbaj ce recunoaște capitulațiile și implicit legăturile Principatelor cu ea. Astfel, pe 23 martie/ 4 aprilie A. G. Golescu, G. Costaforu și Manolache Costache Epureanu, agenți la Constantinopol, îl informau pe ministrul afacerilor externe Ion Ghica despre declarațiile făcute de marele vizir la audiența lor: „Sublima Poartă a menținut neatînse drepturile Principatelor și a respectat autonomia

⁹ *Români la 1859*, vol. I, p. 626.

¹⁰ *Domnia Regelui Carol I*, p. 74-75.

¹¹ *Ibidem*, p. 78.

¹² *Ibidem*, p. 83.

lor în curs de mai bine de trei veacuri; e, deci, un depozit sfânt, să păstrăm deci raporturile noastre seculare, rămânând în legăturile ce vă unesc cu Turcia... legătura ancorei ce v-a scăpat de naufragiu”¹³. Turcia nu se arăta prea sensibilă la aceste declarații de amiciție ale românilor în timp ce considera că faptele lor îi lezează grav prestigiul. Ca atare la Constantinopol se făureau planuri de atac militar la adresa Principatelor (spre a face față acestor amenințări și aș dovedi seriozitatea guvernul de la București și prințul Carol I, au recurs la 9/10 iunie 1866 la chemarea sub arme a contingentelor 1862, 1863, 1864, 1865 care au fost reunite sub conducerea vestitului general de la 1848 Gheorghe Magheru)¹⁴. O corespondență din capitala otomană, din aprilie-mai 1866, avertiza factorii politici de la București de „intenția Turciei de a se opune cu forțele militare sfidării drepturilor sale de suzeranitate și tacticii de fapt împlinită a României”¹⁵. O lună mai târziu pe 27 mai 1866 două telegrame disperate, una trimisă de agentul român la Constantinopol și una de cel de la Paris anunță că „Poarta este decisă să ocupe cu forța Principatele”¹⁶. Față de toate aceste amenințări Vasile Boerescu și Gheorghe Costaforu îi comunică lui Ion Ghica, recomandându-i din partea lui Napoleon al III-lea, ca noul prinț să adopte o atitudine flexibilă față de Poartă: „atitudinea pe care trebuie să o aibă față de Turcia este: vizită la sultan, oferind majorarea tributului”¹⁷. Treptat diplomația română reușește noi victorii, un prim efect al alegerii lui Carol I este sprijinul diplomatic german. Astfel pe 8 iunie V.Boerescu și G. Costaforu raportează despre întâlnirea lor cu Otto von Bismark care le recomandă și se oferă să le faciliteze o legătură mai strânsă cu Rusia „care este nu numai o mare țară vecină, dar și ocrotitoarea ortodoxiei”¹⁸. Ca urmare a susținutei campanii diplomatice bazate în mare măsură pe

¹³ *Ibidem*, p. 60.

¹⁴ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale fond Secretariatul Statului nr. 1331, dosar 532/1866.

¹⁵ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar 23/1866.

¹⁶ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar 34/1866.

¹⁷ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar nr. 31/1866, cuprinzând corespondența din 25 mai de la Paris.

¹⁸ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar nr. 37.

capitulații „puterile decid să facă presiuni la Constantinopol ca Turcia să accepte faptul împlinit”¹⁹, anunță încântați Boerescu și Costaforu. Singura cerință a diplomației europene este făcută publică de ambasadorul francez la Constantinopol, de Moustier, și de ministrul de externe francez Drouyn de Lhuys, care îl anunță pe baronul d’Avril, consulul la București: că „este obligatoriu ca prințul Carol să accepte scrisoarea Sultanului”²⁰.

În final chiar Napoleon al III-lea va interveni pentru ca Domnitorul să accepte a-l întâlni pe sultan, spre a debloca situația²¹.

Temerile reprezentanților Imperiului Otoman nu erau fără bază. Ion C. Brătianu, ajuns acum la guvern expunea din nou luări de poziție belicoase: „Dacă în tratatele noastre cu sultanii avem un drept stipulat în termenii cei mai categorici și expliciti, este acela de a încheia tratate cu celelalte puteri. Este necontestabil că îngâmfarea formei orientale ce domnește în vechile noastre tratate cu sultanii și lipsa de claritate prezintă multe necuviințe; ele au de efect de a face să se nască între Poartă și noi multe neînțelegeri... a modifica deci tratatele noastre cu Turcia ar fi un lucru foarte avantajos pentru ambele țări”²². Momentul era extrem de dificil și de tensionat. Nicolae Iorga analizând anul 1866 în lucrarea „Politica externă a regelui Carol I” vedea: –și vorbesc despre prima problemă fiindcă este în legătură cu însăși alcătuirea și consolidarea statului, cu caracterul pe care acest stat îl câștigă acum, este problema legăturilor cu Turcia. Situația noastră față de Turcia era la 1766 foarte clară, iar la 1866 foarte încurcată. La 1766 lucrurile erau netede: noi nu eram provincii ale Imperiului Otoman, eram țări închinată după concepția noastră, iar după concepția turcilor, deși supuse cu sabia, dar păstrând autonomia întreagă. Nu i-ar fi trecut prin minte nici unui sultan că poate să schimbe această situație de autonomie largă a țărilor noastre”²³.

¹⁹ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar nr. 42.

²⁰ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar nr. 45/1866.

²¹ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar nr. 52/1866.

²² Ion C. Brătianu, *Acte și scrieri*, vol. I, p. 410-403.

²³ N. Iorga, *Politica externă a Regelui Carol I*, București, Editura Glykon, 1991, p. 12-13.

Fără îndoială aici sunt exagerări, situația juridică a Principatelor se îmbunătățise masiv față de 1766, iar garanția colectivă a celor 7 mari puteri permisesse României să evolueze vizibil și marcant. Cu toate acestea capitulațiile începeau să fie considerate ca o piedică în calea dezvoltării țării, ca o legătură neplăcută cu un imperiu bolnav și în proces de dezagregare și ale cărui încercări de salvare a imaginii sale internaționale se făceau pe socoteala mândriei naționale a românilor.

Extrem de interesant este ceea ce gândea și știa despre capitulații noul suveran al Principatelor Unite, tânărul domnitor Carol I. În *Memoriile* sale el își amintește: „Când turcii au supus stăpânirii lor Peninsula Balcanică și au înaintat până la țărnul de miazănoapte al Dunării, Principatele române părăsite de vecinii lor creștini nu au avut încotro și au fost silite să facă pace cu năvălitorii mahomedani: Valahia și Moldova încheiase, fiecare în parte o capitulație cu sultanii turcilor. Această capitulație le asigura neatârnrarea și libertatea în afacerile interioare în schimbul unui tribut în bani, și astăzi la război. Dar mai târziu turcilor nu la mai păsa mult de capitulații”²⁴. Tot Carol I, într-o discuție după venirea sa în țară avută cu Dimitrie Brătianu, care vorbea despre capitulații, prințul îi declara că aceasta nu era pentru dânsul o piedică și n-ar fi fost greu a se rupe această legătură.

Cu toate acestea, formulele de politețe față de Poartă au fost respectate; abia intrat pe teritoriul țării, Carol I a trimis o telegramă de încunoștiințare la Constantinopol. Această inițiativă nu a plăcut prea mult la Constantinopol: I se obiecta de ce a trimis o telegramă ca de la suveran la suveran în care nota că „în ceea ce privește obligațiile sale, ele s-ar rezema, nu pe tratatul din Paris ci pe tratatele seculare care leagă Principatele cu Imperiul otoman, deci cu despărțirea netedă a celor două state”²⁵.

De fapt întreaga Europă era conștientă că sosirea prințului Carol I era o lezare serioasă a prestigiului Imperiului otoman. Ori aceasta fusese și intenția responsabililor români din Principate. Ion Ghica îi scrisese agentului Principatelor la Paris încă de pe 2/14 martie 1866: „convîn,

²⁴ *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. I, București, Editura Roza Vânturilor, p. 31.

²⁵ N. Iorga, *Politica externă*, p. 27.

domnule agent, că suveranitatea acestei din urmă puteri, angajate în chestiune, va primi o oarecare atingere prin soluțiunea cerută. Dar avantajele foarte fictive ale acestei suzeranități iluzorii pot fi ele serios puse în cumpănă cu siguranța ce ar câștiga Sublima Poartă din aceste concesiuni?²⁶ Concesiunile dorite de români sunt oferite însă foarte greu de Poartă. Primul proiect otoman de Convenție ce recunoaște situația creată prin urcarea pe tron a lui Carol I stârnește o masivă dezamăgire în Principate, dar și un contraproiect românesc care vorbește „de vechile noastre legături seculare”²⁷ și în care „Prințul Carol se va angaja să respecte suveranitatea MS Sultanului și să mențină legăturile seculare care unesc Principatele cu Imperiul Otoman”²⁸. În schimb, pe 5/17 iulie 1866 Consiliul de Miniștri respinge cu duritate proiectul turc de convenție, calificându-l drept „în cea mai mare parte inadmisibil și chiar ofensator ca formă”²⁹. În special este vizat articolul 1 care „voiește să oblige pe principe să lase pentru totdeauna neatrinse raporturile de vasalitate ale țării față de Înalta Poartă”³⁰. Cu alte cuvinte, încă de pe acum la București se pregătește dosarul juridic al independenței.

Rezistența cercurilor politice românești bazate pe capitulații devine curând o informație general europeană. Pe 15/27 iulie 1866 reprezentantul diplomatic sârb la Constantinopol relatează despre convorbirea sa cu dl. Golescu: „el mi-a confirmat că nu acceptă condițiile. Singurul lucru pe care îl acceptă românii este majorarea tributului, iar pentru celelalte apelează la constituția lor și la tratate, după care nici un fel de convenții noi încheiate nu trebuie să ducă la conflict cu Poarta”³¹.

Exasperat de duritatea poziției otomane, însuși Carol I îl înștiințează pe Napoleon al III-lea la 26 septembrie 1866 că :”nu ar putea să primească expresia umilitoare de parte integrantă decât cu adaosul în limitele fixate de capitulații și de tratatul de la Paris”³².

²⁶ *Domnia regelui Carol I*, p. 16.

²⁷ *Politica externă*, p. 42.

²⁸ *Memoriile*, p. 87.

²⁹ *Ibidem*, p. 85.

³⁰ *Ibidem*, p. 85.

³¹ *Documente privind unirea Principatelor*, vol. I, p. 637.

³² *Memoriile*, p. 122.

Apelul la – mereu favorabil românilor – împărat Franței va avea succes³³. La 1/13 octombrie Carol I, aflat în vizită la Târgoviște află prin consulul francez că Aali Pașa, ministrul de externe al Porții, „consimte la adaosul, în limitele fixate de capitulații și de tratatul de la Paris”³⁴, deblocând astfel negocierile³⁵.

Spre a mobiliza opinia publică internațională, apare în ziarele franceze și un „Apel al românilor” care reamintește că: „Principatele Moldovei și Munteniei, hărțuite timp de secole de către polonezi, unguri, tătari, turci se văzură siliți să contracteze cu aceștia din urmă, legături întemeiate pe tratate. Sunt niște tratate de protecțiune care nu încalcă întru nimic suveranitatea popoarelor protejate. Fuseseră încheiate tocmai în scopul de a salva independența statelor române.” Apelul se finalizează cu cererea tranșantă: „să se închidă era amestecurilor străine în afacerile noastre interne. Cererile românilor își află puterea în dreptul ce-l consacră tratatele lor cu Sublima Poartă”³⁶. Toate aceste apeluri și activități disperate fac ca în final la 8/20 octombrie să sosească la București scrisoarea de recunoaștere a domnitorului Carol I semnată de Mehmed-Rușdi.

„Sublima Poartă nu se îndoiește că A.V.S. va respecta în chip constant drepturile suzeranității Sultanului asupra Principatelor Unite care fac parte integrantă din Imperiul Otoman și că va păstra cu îngrijire legăturile seculare ce le unesc cu Imperiul”³⁷.

Câtă dreptate avea Sublima Poartă să nu se îndoiască se vede din faptul că domnitorul va refuza să contrasemneze firmanul de investitură, scriind el însuși un nou document ce conținea poziția porții române: „Mă leg în numele meu și în numele succesorilor mei să respect cu scrupulozitate drepturile de suzeranitate asupra Principatelor Unite, care fac parte integrantă din Imperiu în limitele fixate de capitulații și de tratatul de la Paris”³⁸.

³³ *Vezi splendidul volum de Phillipe Segain, Ludovic Napoleon cel Mare*, Bucuresti, Editura Fundației Culturale Române, 1998.

³⁴ *Memoriile*, p. 123.

³⁵ corespondența pe această temă poate fii complet studiată în cadrul Arhivele Naționale Istoric Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar nr. 29/1866..

³⁶ *Ion C. Brătianu, Acte si cuvântări*, vol. II, p. 413.

³⁷ *Memoriile*, p. 125-126.

³⁸ *Ibidem*, p. 126.

Toată relația cu Turcia era dată de „sentimentele binevoitoare ale Sultanului care vor fi un ajutor puternic în silințele ce-mi voi da spre a strânge și mai mult legăturile seculare ce unesc Principatele cu Turcia”³⁹. Odată cu normalizarea legăturilor cu Constantinopolul, urma bineînțeles, și efectuarea vizitei protocolare de investitură. Iată cum se relatea întâlnirea dintre sultanul Abdul Aziz și Carol I: „Sultanul se informează despre călătoria Principelui, îl întreabă dacă a fost mulțumit de vas, cum s-a efectuat călătoria, ce timp era. Ca să dea o altă întorsătură conversației, Principele Carol I spune că vede în menținerea tratatelor existente o garanție pentru România și că pentru acest cuvânt le-a respectat din prima zi. (12/24 octombrie 1866)”⁴⁰.

Aducerea de către prinț în discuție a tratatelor existente, sintagmă incluzând și capitulațiile, făcea parte dintr-o strategie dinainte planificată care urmărea să pună semnul egalității între necesitatea și avantajele acestor tratate și respectarea lor. Însă în momentul când avantajele vor deveni problematice, la fel va fi și cu respectarea tratatelor⁴¹.

Încă din 9/21 octombrie când plecase în călătorie Carol I, își notase: „Prințul se duce la Constantinopol ca să asigure în persoană pe Sultan că românii vor respecta cu credință tratatele vechi ce fixează raporturile dintre țara lor și Turcia”⁴². Rezultatul acestei politici se va vedea în firmanul de investitură ce va fi remis domnului pe 23 octombrie/4 noiembrie: punctul 1 prevedea că „Tu te îndatorezi, în numele tău și în numele urmașilor tăi, de a respecta în întregime a lor drepturile mele de suzeranitate asupra Principatelor Unite care fac parte integrantă din Imperiul Meu, în limitele fixate prin stipulațiile vechilor convențiuni și prin tractatele de la Paris din 1856”⁴³, iar punctul 6 alături obligația „de a menține întotdeauna cu grijă legăturile seculare ce le unesc cu Turcia”⁴⁴.

³⁹ *Ibidem*, p. 126, vezi și *Documente privind unirea*, vol. I, p. 646-647.

⁴⁰ *Domnia Regelui Carol I*, vol. I, p. 347.

⁴¹ pentru o analiză suplimentară a întregii dezbateri privind recunoașterea de către Poartă a lui Carol I ca domnitor și textul complet al proiectelor otomane și al contra proiectului român vezi mai multe detalii furnizate de Emil Picot (secretarul particular al lui Carol I) în Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală, nr. 725, dosar 75/1866.

⁴² *Memoriile*, p. 128.

⁴³ *Ibidem*, p. 358.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 358.

Ca întotdeauna capitulațiile reduseseră simțitor atât cererile cât și formalitățile turcești, obligându-i să le menționeze permanent ca limite favorabile românilor. În Occident lumea era conștientă de dificultățile întâmpinate de Principatele Române Unite în impunerea cererilor lor la Constantinopol. Gaston de Monicault nota în „Problema Orientului” că: „firmanul (de domnie al lui Carol I - n.n.) nu era chiar în întregime satisfăcător. El lăsa să subziste echivocul pe care l-am mai semnalat în majoritatea documentelor relative la Principate. Astfel, el afirmă de mai multe ori că acestea fac parte integrantă din Imperiul Otoman, în limitele fixate de stipulațiile vechilor convenții (art. 3), ori noi am văzut că aceste vechi convenții niciodată și în nici o privință n-au lezat în vreun fel independența Moldovei și a Valahiei. Tot așa art. 4 declara că tratatele semnate de Poartă sunt obligatorii, când în fapt Principatele au uzat totdeauna de dreptul de a trata. De ambele părți se invocau vechile convenții, legăturile seculare, dar Poarta pretindea că aici avea dovada unei legături de dependență. Principatele, dimpotrivă, le invocau în favoarea independenței lor”⁴⁵. Cu alte cuvinte, ruptura de viitor era clară, dar pe moment Carol I trebuia să accepte inevitabilul, să plece puțin capul și să obțină recunoașterea unei domnii, care întreaga lume spera că va aduce cu ea independența⁴⁶. De altfel, curând Carol I va minimaliza importanța tuturor acestor formalități în discursul ținut la deschiderea Parlamentului în 15/27 noiembrie 1866: „A fost destul să preschimb proceduri de politețe cu Înalta Poartă și să declar M.S. Sultanului că dorința mea fermă e de a respecta suzeranitatea sa pe baza vechilor noastre tractate cu Imperiul Otoman”⁴⁷. Adică „politețe și respectarea scrupuloasă a capitulațiilor” nimic mai mult; aceasta oferea România.

La finele anului 1866 situația se calma, Carol I fusese recunoscut de Poartă, situația internațională se detensionase din 1/13 iunie 1866. România își avea propria sa Constituție și pornea mai departe pe drumul

⁴⁵ *Români la 1859*, vol. III, p. 365-367.

⁴⁶ Chiar la întoarcerea sa în țară Carol I nu ezită să scrie o scrisoare de mulțumire sultanului pentru primirea făcută tratând întreaga ceremonie ca pe o vizită particulară și nu drept o ceremonie marcând suzeranitatea turcească, vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar nr. 61/1866, fila 1.

⁴⁷ *Domnia regelui Carol I*, p. 363.

modernizării. Acum avea să se lovească, mai mult ca oricând, de rămășițele legăturilor cu Poarta și de efectele lor asupra economiei și vieții românești.

2/I. Lupta contra regimului capitulațiilor străine și a aplicării lui în România.

Încă din timpul domniei lui A.I. Cuza începuseră a se face simțite pe teritoriul Principatelor efectele negative ale unor acte de privilegii emise de-a lungul timpului de sultanii otomani către diferite puteri străine. Fără a face obiectul studiului nostru, aceste acte sunt numite ca și cele românești, capitulații, fără a avea însă nici o legătură ca termeni și obiect cu capitulațiile românești. Deoarece până acum nimeni nu a mai studiat această suprapunere de termeni, ba chiar au avut loc confuzii nepermise între cele două tipuri de capitulații, ne permitem să propunem spre a le deosebi două denumiri diferite, una de capitulații românești, cuprinzând exact actele pe care le-am analizat în această lucrare și una de capitulații ale puterilor străine, oglindind tocmai aceste acte de privilegii economice, atât de deosebite față de cele de privilegii politice ale Țărilor Române.

Pentru cei care vor să afle mai multe despre aceste acte cu caracter economic, le recomand lectura capitolului „Capitulațiile: puncte de vedere juridice” din prezenta lucrare unde această problemă este pe larg dezbătută⁴⁸. Cum problema luptei contra regimului capitulațiilor acordate de Poartă puterilor străine a fost analizată deja de alți autori și nu are legătură cu subiectul nostru, noi ne vom ocupa doar de un element complet nou al luptei contra acestui regim al capitulațiilor străine și anume folosirea capitulațiilor politice românești contra acestora, pentru limitarea efectelor lor și scoaterea teritoriului Principatelor din zona lor de efect.

⁴⁸ o altă lectură utilă în această direcție este și Stela Mărieș, *Lupta pentru desființarea privilegiilor economice ale supușilor străini în timpul domniei lui A.I. Cuza în Acta moldovis meridionalis, Vaslui, 1(1979), p. 181-187.*

Din sec. XVIII aceste capitulații fuseseră acordate unui număr mereu în creștere de state: Austria în 1718 și 1747, Suedia în 1737, Regatul celor două Sicilii în 1740, Danemarca în 1746, Toscana în 1747, Prusia în 1761, Spania în 1782, Rusia în 1783, Sardinia în 1823, Belgia în 1838, Portugalia în 1843, Bavaria în 1870.⁴⁹ Această avalanșă de state ce solicitau Principatelor privilegii economice, autonomie, instanțe judecătorești separate, întârziiau creșterea economică, aruncau dezordine în justiție, slăbeau autoritatea statului asupra supușilor săi, încurajau cererea cetățeniei străine spre a se bucura de aceste avantaje, creau permanente fricțiuni cu consulatele puterilor străine interesate în a-și proteja până la limitele extreme ale legalității supușii. Lupta contra capitulațiilor străine a devenit extrem de acerbă odată cu reglementarea situației internaționale a Principatelor prin Congresul de la Paris. Julien Green, consulul englez la București, aprecia și el importanța acestui moment și a recunoașterii vechilor tratate ale românilor cu Poarta, în acest domeniu: „Mi-am spus întotdeauna că practic capitulațiile au încetat să mai existe în Principate după Conferința de la Paris din 1858 și că tonul folosit la acea conferință a fost lovitura lor, de grație”⁵⁰.

Puterile străine receptau astfel cu teamă anii 1859/1860 știind că dintr-un moment în altul va urma anularea capitulațiilor străine. În 7 septembrie 1860 același Julien Green nota: „guvernul moldovean neagă principiul aplicării capitulațiilor la Principate... o vreme autoritățile valahe nu au pierdut desigur nici un prilej de a acționa în opoziție totală cu capitulațiile. Guvernul valah se eschivează, refuzând pur și simplu să recunoască autoritatea capitulațiilor”⁵¹.

Și consulul francez avea aceleași intuiții ca și omologul său englez în 6/18 septembrie 1858 Louis Beclard îi scria lui Thouvenel, la Constantinopol: „nu trebuie ignorat că jurisdicția consulară născută din capitulațiile consimțite de Poarta Otomană, sunt în vigoare în Principate, dar Moldo-Valahia, țări esențialmente creștine, aceste capitulații și această

⁴⁹ Jaquest Tobie, *Les Interet's economique, financiers et politiques francais*, tome I, 1973, p. 6.

⁵⁰ *Independenta României, Documente*, vol. II, p. 64.

⁵¹ *Ibidem*, p. 19.

jurisdicție excepțională nu are nici o rațiune de a fi”⁵². Un an mai târziu (septembrie 1859) la Paris se știa că: „în ochii guvernului moldovean aplicarea riguroasă a capitulațiilor poartă un atentat la autonomia Principatului”⁵³. În 8/20 iulie 1859 A. de Lallemand îi scria ministrului francez Al. Walewski de ce refuză românii aplicarea capitulațiilor: „jurisdicția consulară e instituită prin Convenția din 19 august, dar prin capitulațiile Porții cu Principatele ea e necunoscută și în fapt e refuzată de drept de guvernul moldav”⁵⁴.

Chiar și juriștii înțelegeau în ce măsură după Unire capitulațiile străine nu mai puteau fi aplicate Principatelor: „ar fi un spectacol straniu... că toate puterile străine ale Europei se coalizează spre a impune unui mic stat creștin o jurisdicție excepțională pe care au obținut-o de la sultani numai cu scopul de a proteja pe supușii lor în statele musulmane propriuzise”⁵⁵.

La 12/24 ianuarie 1860 ministrul afacerilor externe al Valahiei scria lui Costache Negri la Constantinopol: „așa cum v-am anunțat prin ultima mea scrisoare, trebuie să expuneți prin forma de expozeu pe care v-am trimis-o, principalele chestiuni pe care consulatele persistă a le cere rezolvate conform tratatelor (capitulațiilor străine – n.n.) chiar dacă aplicarea lor în acest caz e incompatibilă nu numai cu liberul exercițiu al autonomiei noastre dar și cu toate principiile de drept public internațional pe care noi ne sprijinim intervenția”⁵⁶.

Domnia lui Alexandru I. Cuza, și mai ales începuturile la cea a lui Carol I, au făcut publică o metodă sui generis de ocolire a conținutului capitulațiilor străine: „era încercarea de a încheia convenții bilaterale consulare cu diferite state în conformitate cu legislația internațională și care să anuleze efectele capitulațiilor”⁵⁷. Când puterile străine protestau față de aceste metode și nerespectarea capitulațiilor străine, li se răspundea clar că a le rezolva cererile ar fi a încălca propriile noastre

⁵² *Documente privind unirea*, vol. VI, p. 248.

⁵³ *Ibidem*, p. 368.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 552.

⁵⁵ D. Berindei, *Epoca Unirii*, p. 200.

⁵⁶ *Documente privind domnia lui A.I. Cuza*, vol. I, p. 165.

⁵⁷ N. Corivan *Relațiile diplomatice*, p. 273.

capitulații. Astfel, la un protest al guvernului francez (mai 1873) în legătură cu jurisdicția consulară, ministrul de externe Gh. Costaforu „răspunse printr-un ton categoric că acceptarea lui ar însemna abdicarea Principatelor Unite de la situația lor de autonomie”⁵⁸. Spre a împiedica repetarea unor astfel de presiuni, statul român a selectat dintr-un Curs de drept diplomatic (de Pradier Fodere) ideea că „statul protejat nu rămâne mai puțin suzeran și, în consecință, în lipsa unei clauze formale, conservă folosirea și exercițiul dreptului de reprezentare diplomatică.” Mai mult, pe 2 aprilie 1873 Monitorul Oficial nr. 64 publica Legea Organică a Ministerului de Externe în care îi dădea ca misiune „reprezentarea și apărarea intereselor statului român, executarea și interpretarea convențiilor și tratatelor”⁵⁹. Lumea diplomatică a interpretat legea ca o încercare „de a depăși caracterul de stat vasal”⁶⁰. Românii arătau tuturor celor care făceau presiuni pentru respectarea capitulațiilor străine pe teritoriul Principatelor că: „Situația Principatelor nu trebuie asimilată celei a provinciilor turcești, că potrivit capitulațiilor moldo-valahe, în vigoare și astăzi, musulmanii nu pot nici măcar să stea un timp în Principate, și cu atât mai puțin să construiască acolo moscheie sau fortărețe ca în timpul șederii lor pe teritoriul românesc; ei sunt sub jurisdicția autorităților și tribunalelor creștine, că în sfârșit, turcii nu guvernează și n-au dreptul să guverneze Principatele”⁶¹. Adică ceea ce nu pot nici măcar, potrivit capitulațiilor, reprezentanții puterii suzerane, nu poate fi condat sub nici o formă altor puteri. Chiar și Austria, deși protesta permanent, la autoritățile române mărturisise că înțelege, în particular, motivațiile românești. Astfel, Conte Zichi scria cavalerului de Kosjek, consilier de legație la Constantinopol: „Dumneavoastră cunoașteți că problema dreptului principatelor vasale de a încheia convenții comerciale cu puterile străine a plecat de la denunțarea tratatelor comerciale de Sublima Poartă. România interpretează în favoarea acestui drept tratatele care-i asigură autonomia. Partea geografică a acestor principate și instituțiile proprii, nu

⁵⁸ *Ibidem*, p. 274.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 54.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 54.

⁶¹ *Independenta României*, vol. II, p. 10.

permit ca ele să fie asimilate altor provincii supuse Imperiului Otoman. Ele se bucură de privilegii speciale și de o autonomie internă, tratatele încheiate cu Turcia recunosc principatelor o administrație vamală separată⁶².

În întreaga luptă pentru eliminarea efectelor capitulațiilor străine – economice de pe teritoriul Principatelor, „drepturile străvechi”, tratatele, capitulațiile au fost folosite din plin și cu efect⁶³. În fața prevederilor clare ale capitulațiilor politice românești, marile puteri au trebuit să renunțe treptat la privilegiile obținute de la Constantinopol, înlocuindu-le cu tratate directe cu Principatele Unite⁶⁴.

3. Capitulațiile și obținerea independenței

Imediat după succesul din 1866 efervescența internațională îi face pe mulți lideri să creadă în posibilitatea unei obțineri rapide a independenței⁶⁵. Drumul rapid spre unitate al Italiei, început odată cu noi în 1859, se finalizase aproape. La rândul ei Prusia învinsese Austria și se pregătea și ea pentru ultimul conflict cu Franța ce avea să îi garanteze unitatea (în 1867, Confederația Germanică sub conducerea Berlinului era deja realizată). În această lume în mișcare și micile state balcanice încep a se gândi la un conflict cu Poarta care să le garanteze independența și realizarea unității.

Serbia și Grecia semnează un tratat de alianță⁶⁶ și în 20 ianuarie 1868 și România semnează un tratat de alianță cu Serbia „unicul și

⁶² *Ibidem*, p. 70.

⁶³ N. Iorga aprecia că: „aplicarea în România a tratatelor Turciei cu puterile străine era condiționată de drepturile stabilite și recunoscute prin acte cu privire la Moldo-Valahia”, în *Politica externă a regelui Carol I*, p. 43.

⁶⁴ vezi și lucrarea Stelei Marieș, *Abolirea jurisdicției consulare în România, parte integrantă a luptei pentru independență națională*, București, Editura Academiei, 1979.

⁶⁵ pentru dificultăți interne și internaționale ale acestei perioade și pentru entuziasmul guvernelor anilor 1867-1870 vezi și Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România (1859-1918)*, București, Editura Albatros, 1995.

⁶⁶ vezi și N. Ciachir „Istoria popoarelor din S-E Europei”, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

singurul scop al tratatului este să favorizeze prosperitatea și progresul țărilor lor, conform drepturilor lor legitime și autonome”⁶⁷. La jumătatea anului 1868 discuțiile între România și Grecia pentru realizarea unei alianțe vizând emanciparea de sub stăpânirea Imperiului Otoman erau suficient de avansate pentru ca cele două părți să realizeze un proiect de tratat⁶⁸. Discuțiile se vor amplifica ajungându-se chiar la realizarea unui tratat de prietenie și alianță între România, Grecia, Serbia și Muntenegru, tratat ale cărui prevederi anti-otomane nu erau un secret pentru nimeni⁶⁹. Poarta privea cu grijă aceste mișcări și nu va întârzia a-i solicita lui Carol I să respecte cu grijă capitulațiile. Astfel, pe 15/27 octombrie 1868 Aali Pașa declara că: „România ar avea cel mai mare interes să mențină cu grijă legăturile ce o unesc cu Turcia, căci ea singură n-ar fi destul de tare ca să-și apere neatârma între doi vecini puternici și nu prea binevoitori”⁷⁰. Între Austria și Rusia ostile tinerii Români numai capitulațiile și armata turcă puteau proteja stabilitatea de la gurile Dunării. Ca răspuns la această inițiativă, Carol I îl trimite pe D. A. Sturdza în misiune la Constantinopol pentru ca „să repete pretutindeni că România se simte asigurată prin legăturile cu Turcia și că totdeauna își va da silința să le întărească”⁷¹.

Același tip de discurs îl avea și George Știrbei, ministrul român la Constantinopol, ce declara: „prin ordin al Alteței sale, declar că în aplicarea constituției nici unul dintre drepturile pe care națiunea română le-a conferit nu va fi exercitat de Alteța sa decât în limetele tratatelor și obligațiilor sale față de puterea suverană”⁷².

Între timp este și rândul Germaniei să afle câte ceva despre țara căreia i-a dăruit un principe. Astfel, în 1869, Heinrich Filek von Wittinghausen scrie în „Principatul România descris din punct de vedere

⁶⁷ N Iorga, *Politica externă*, p. 68.

⁶⁸ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond 725, dosar 57/1869, ce cuprinde integral proiectul de tratat greco-român din 6/18 iunie 1869.

⁶⁹ Vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Consiliul de Miniștrii, dosar 64/1867, filele 1-4.

⁷⁰ *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, p. 137.

⁷¹ *Ibidem*, p. 286.

⁷² Nicolae Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866-1880)*, București, 1938, p. 13.

geografic-militar” că pentru echilibrul european „păstrarea autonomiei Principatelor în cadrul limitelor capitulațiilor încheiate cu Poarta la 1393, 1460, 1511 și 1634”⁷³ este absolut obligatorie (prima informație privind statutul Principatelor ce ajunge în Germania, după alegerea lui Carol I, va fi broșura din aprilie-mai 1866, „Moldova sau scurtă privire asupra Principatelor Dunărene”, lucrare care amintește de capitulații, drept bază a statutului internațional, lucrarea, ilustrativ pentru renumele capitulațiilor, era opera unui obscur preot evanghelic din Moldova⁷⁴). Treptat însă, diferența între tabloul unei Româнии în continuă dezvoltare și cel al unui imperiu muribund devine tot mai vizibil în Occident și mai greu suportabilă la București⁷⁵.

Ilustrative pentru această situație de nerăbdare existentă la MAE al României este și „Instrucțiunea pentru ambasadorii români” din 4/16 februarie 1876 când li se cere fermitate în apărarea intereselor țării deoarece „Europa nu ignoră că România nu a fost nici cucerită, nici abandonată la discreția Turciei, cum Sublima Poartă a vrut să pară. Plasându-se sub protecția Porții ea nu a înțeles niciodată să renunțe la suveranitatea sa”⁷⁶. Ideea capitulațiilor se făcea simțită și între românii din afara granițelor, astfel supușii turci de naționalitate română din Constantinopol trimit un memoriu (semnat de liderul comunității românești din oraș, Constantin Nonelopulos) adresat primului ministru de atunci, I.C.Brătianu în care îi solicită sprijinul pentru ridicarea interdicției de a avea proprietăți în Imperiul Otoman, arătând că „acest drept ne aparține din vechime, românii formând o națiune liberă ce nu intră în categoria raialelor ca urmare a capitulațiilor din veacurile trecute”⁷⁷. Întreg anul 1869 va fi martorul unei susținute ofensive diplomatice românești, care are în centrul ei ideea capitulațiilor, și vizează

⁷³ *României la 1859*, p. 196-65.

⁷⁴ vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală nr. 725, dosar nr. 24/1866.

⁷⁵ Unul din aspectele sub care se manifestă această dorință este înființarea de agenții acreditate la Viena, Berlin, Petersburg, vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, nr. 299, dosar nr. 8/1867.

⁷⁶ Nicolae Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 160.

⁷⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond 725, Consiliul de Miniștri, dosar nr. 48/1868, fila 2.

reconstituirea drepturilor naționale românești. Ofensiva începe cu presiunile pe care agentul român la Constantinopol, Dimitrie A Sturdza le face în vederea îmbunătățirii situației juridice a cetățenilor români cu domiciliul sau doar în trecere prin Turcia. Aceste presiuni vor avea rezultatul scontat la jumătatea anului 1869 Sturdza comunicând de la Constantinopol, domnitorului Carol I, că Turcia „recunoaște ca urmare a capitulațiilor noțiunea de supus român”⁷⁸. După acest deosebit succes obținut ca de obicei prin folosirea cu inteligență a armei capitulațiilor și alți diplomați români încep să copieze metoda lui Dimitrie Sturdza spre a obține satisfacție pentru alte cereri juste ale României. Pe 24 iunie 1869 de la Paris agentul român Ion Strat îi scrie domnitorului Carol I că „în contextul protestului Turciei contra baterii monedelor românești cu efigia lui Carol I și cu inscripția „Principele Românilor” să se folosească drepturile din capitulații spre a forța Turcia la recunoaștere”⁷⁹.

La începutul anului 1871 Ministrul Afacerilor Externe al României Gheorghe Costaforu face o inventariere a problemelor rămase încă în litigiu în relația cu Turcia între care enumeră: dreptul de a avea reprezentanță diplomatică, dreptul de a încheia tratate cu țările străine, problema decorațiilor naționale, problema titlului de România, problema baterii monedelor cu efigia lui Carol I. El apreciază că soluția tuturor acestor probleme litigioase stă în impunerea respectării capitulațiilor cu Poarta care oferă României, în concepția sa, o independență aproape completă⁸⁰.

Pentru a pregăti opinia publică europeană cu ideea drepturilor românilor, inclusiv la independență, secretarul de stat Mihai Mitilineu va scoate la îndemnul regelui Carol I (dar și pentru a pregăti noua generație de diplomați români) una din cărțile fundamentale, care nu vor lipsi din mapa nici unui diplomat român până la 1878: „Colecțiunea de tratatele și convențiunile României cu puterile străine de la anul 1368 până în zilele noastre.”

⁷⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond 725, dosar nr. 31/1869, fila 3.

⁷⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond 725, dosar 61/1869, fila 7.

⁸⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond 725, dosar 19/1871, filele 2-8.

Lucrarea are de la început o direcție clar conturată și dată de reproducerea circularei ministrului afacerilor externe de atunci, Vasile Boerescu unde se statuează clar drepturile Principatelor față de puterile străine: „de unde derivă aceste drepturi, ele derivă din vechile capitulații, din tratatele pe care Principatele le-au încheiat de la secolul XIV până la al XVI secolu cu sultanii Baiazid I, Mahomet II, Selim I și Soliman II. Iată sorgintea adevărată și legitimă a drepturilor suverane, a privilegiilor și a imunităților Principatelor, pe care puterile cele mari au binevoit a le garanta în 1856. Originea acestor drepturi a fost recunoscută în articolul 2 al Convențiunii din 1858, ele fac o mențiune expresă a vechilor capitulații care constituie autonomia României și care reglează raporturile sale cu Sublima Poartă⁸¹. Punctul cel mai important al demonstrației conținute de carte, dar și de circulara ministrului Boerescu, este acela referitor la originea acestor drepturi, origine ce vine din timpul rezistenței eroice antiotomane, ca un atestat de noblețe și consfințite nu din voia puterilor europene ci din recunoștința acestora pentru românii care le-au apărat în secolele XIV-XVI. „Drepturile care constituie autonomia română nu își au originea într-un act de generozitate grațioasă care le-ar putea face revocabile sau reductibile după voință, ci derivă din tratate, deopotrivă obligatorii pentru ambele părți⁸². Cum lucrarea apare exact în momentul în care diplomația românească începe lupta atât pentru semnarea de tratate comerciale cu marile puteri, cât și pentru obținerea recunoașterii individualității noastre ca stat, nu se uită a se sublinia că prin capitulații suntem un stat suveran. „În virtutea acestor vechi capitulații, Principatele au plenitudinea tuturor drepturilor suverane, pe care le posedă un stat autonom, exercițiul acestor drepturi este limitat prin raporturile ce aceste capitulații au stabilit cu Sublima Poartă, dar suntem în drept a aștepta ca și Sublima Poartă să respecte toate drepturile pe care românii și le-au conservat prin capitulațiunile lor. Prin vechile noastre capitulațiuni noi nu am renunțat deloc la dreptul de a trata și l-am exercitat în cursul secolilor... Înțelegem a le conserva intacte și în

⁸¹Mihai Mitileneu, *Colectiune de tratatele si convențiunile României cu puterile străine de la anul 1368 până în zilele noastre*, București, 1874, p. XII.

⁸² *Ibidem*, p. XII.

viitor⁸³. Practic, dacă nu ar fi existat întreaga corespondență diplomatică a timpului și ar fi supraviețuit singură această carte, ar fi fost suficient spre a demonstra importanța pe care capitulațiile au avut-o în lupta tinerei României pentru afirmare internațională. Începând cu ridicarea regimului consular, continuând cu înființarea de agenții diplomatice românești peste hotare, până la semnarea de tratate și convenții poștale, telegrafice sau comerciale, aproape fiecare act are în preambulul său ori în conținut, sau în expunerea de motive aceeași apărare: capitulațiile noastre cu Sublima Poartă ne garantează dreptul la autonomie și cel puțin o suveranitate limitată. „Dacă ambele Principate nu ar fi avut dreptul de a trata, capitulațiunile ce ele au încheiat cu Sublima Poartă în secolele XIV, XV și XVI-lea ar fi nule. Cum ar putea Înalta Poartă să susțină că românii care au contractat cu dânsa într-un mod valabil de la sec. XIV la sec. XVI nu mai au astăzi dreptul de a trata și cu alte puteri? Toate interesele noastre internaționale nu se pot regula decât direct cu guvernul român, fără ca prin exercițiul acestui drept să se aducă cea mai mică infracțiune raporturilor existente în virtutea tratatelor între noi și Sublima Poartă”⁸⁴.

Pentru autorii „Colecțiunii” proba irefutabilă este tocmai cea istorică „de la tratatul din 1529, pe care l-au încheiat românii cu Soliman al II-lea ei au semnat în diferite epoci și alte tratate și convențiuni cu mai mulți suverani ai Europei”⁸⁵. Cum ar mai putea cineva în fața acestor evidențe să mai nege drepturile românilor la un tratament internațional corect și demn? Ca atare scopurile lucrării apar clare încă din preambul:

- să readucă în atenția Europei documentele de bază ce ne garantează autonomia;
- să dovedească prin puterea istoriei, mai vechi sau mai recente, prin zecile de tratate și convenții încheiate de domnii români, după semnarea capitulațiilor cu suveranii străini;
- să ofere prin textul diverselor convenții și tratate moderne, începând cu cel de la Adrianopol și sfârșind cu cel de la Londra, din 1870, o orientare rapidă prin dreptul internațional referitor la țara noastră;

⁸³ *Ibidem*, p. XII.

⁸⁴ *Ibidem*, p. XIII-XV.

⁸⁵ *Ibidem*, p. XIII-XIV.

– în final, prin însuși forma și titlul dat capitulațiilor, de tratate, să acrediteze ideea că acestea sunt acte cu datorii reciproce a căror eventuală nerespectare de către Poartă le anulează și readuce Principatele la starea lor inițială de independență.

În sprijinul ideii ce asimilează capitulațiile cu tratate vine și o interesantă notiță istorică pe care Mitlineu o strecoară ca explicație la prima capitulație din 1393: „Turcia, în vederea principiilor sale religioase, credea altă dată că nu poate consimți decât la capitulații. În acest fel a tratat Francisc I al Franței și a închiat la 1535 prin mijlocirea ambasadorului V. Jean de la Forest un tratat ce poartă tot titlul de capitulațiune”⁸⁶.

La fel de interesantă este și permanenta grijă a autorului „Colecțiunii” de a enumera probele de veridicitate ale textelor capitulațiilor. Astfel, la tratatul din 1391, prezentat după forma dată de Dionisie Fotino la 1819, se precizează că este redactat „după forma prezentată la 1858 la Paris”, despre tratatul din 1511 se menționează că este „o copie după logofătul Nicolae Costin” și se pun și scriitorii occidentali ce îl menționează (Hammer, vol. VI, p. 145, Muradja d’Ohson, VIII, p. 445). Tratatul din 1529 este realizat „după o copie din arhiva Regatului Poloniei scoasă de șambelanul Balș pe când se afla la Varșovia lângă regele Poniatowski. Tratatul este închiat în tabăra lui Soliman sub zidurile orașului Buda prin mijlocirea logofătului Tăutu”⁸⁷.

La 9 iunie 1874 la Petersburg se elaborează instrucțiuni pentru g-ralul Ignatiev, ambasadorul rus la Constantinopol. În capitolul referitor la România se apreciază că: „poziția geografică și politică a Principatelor și instituțiile care le administrează, le creează față de puterile străine și mai ales față de statele vecine, interesele speciale care nu ar putea permite să le asimilăm cu provinciile supuse ale Imperiului Otoman, ele se bucură de privilegii speciale și de o autonomie internă garantată”⁸⁸. Dacă acest lucru începea a fi resimțit și în străinătate, cât de greu trebuie să fi fost el resimțit în țară ne arată ceremonia de dezvelire a statuii lui Mihai Viteazul la 8 noiembrie 1874 care, potrivit lui Carol I, „a avut fericirea

⁸⁶ *Ibidem*, p. 6.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 35-36.

⁸⁸ *Independenta României, Documente*, vol. II, partea I, p. 75.

de a lupta pentru apărarea și autonomia țării.” Între rândurile discursului se vedea nerăbdarea prințului de a avea și el aceeași „fericire” de a lupta cu Poarta. În același discurs Carol I își exprimă intenția de a semna tratate cu puterile străine care „nu ar putea nicidecum să slăbească vreunul din drepturile sultanului... nici să modifice pozițiunea garantată de tractate Principatelor față de Sublima Poartă”⁸⁹.

În țară opiniile erau și mai radicale: Nicolae Ionescu, liderul „Facțiunii liberale și independente” declara la 25 nov./7 decembrie că „turcii nu au dreptul de a cere de la români vreo alianță, fiindcă tratatul din Paris nu ne obligă la aceasta. Când noi vom avea trebuința de ajutor, Sublima Poartă este datoare să ni-l dea pentru sacrificiile ce am făcut rămânând fideli alături de ea în crizele cele mai mari”⁹⁰. Cu alte cuvinte, conform tratatelor și capitulațiilor obligațiile României sunt clare: tribut și recunoașterea suzeranității nu și implicare militară într-un eventual război.

La fel de clar, Mihail Kogălniceanu declara că: „politica noastră externă va fi pasivă, plină de respect pentru tratatele internaționale care statornicesc condițiunea politică a României, care-i asigură independența, care-i garantează neutralitatea”⁹¹. Cuvintele cheie ale acestui text sunt: tratate – independență – neutralitate, acesta era triumphiul aspirațiilor românești. Între timp în Occident campania pro-românească continua, la Bruxelles profesorul Arntz ținea în martie 1877 o documentată conferință și o caldă pledoarie privind situația internațională a României și dreptul ei la independență deplină. Analizând capitulațiile și alte tratate, el concluzionează: „după tratate, România este un stat independent cu restricții mai mult aparente decât reale, de care se poate elibera singură și prin sine însăși. Un stat european de importanța României și având o civilizație ca ea, nu poate fi menținut sub dependența Turciei. Dacă tratatele n-au asigurat pe deplin independența sa, principiile dreptului ginților o reclamă”⁹². (Conferința a fost tipărită în Iași, în 1887 sub titlul de „Despre situațiunea României din punctul de vedere al dreptului internațional”)⁹³.

⁸⁹ *Domnia Regelui Carol I*, p. 725.

⁹⁰ *Independența României*, București, Ed. Academiei, 1977, p. 132.

⁹¹ *Independența României*, p. 132.

⁹² *Independența României*, vol. II, p. XVIII.

⁹³ *Independența României*, vol. I, p. 147.

Treptat această permanentă luptă pentru conștientizarea la nivelul diplomației europene a situației particulare a României începea să dea tot mai des rezultate. Astfel la 19/31 mai 1874 agentul român de la Petersburg, Nicolae Filipescu transmitea la București : „s-au recunoscut aici drepturile României bazate pe vechile tratate”⁹⁴. Între alte documente ale aceluiași an un loc aparte îl ocupă un memoriu al Ministerului Afacerilor Externe Român privind „soluționarea raporturilor româno-turce în baza următoarelor puncte: recunoașterea individualității statului român și a numelui său istoric, admiterea agentului României în corpul diplomatic, reglementarea situației românilor în trecere sau stabiliți în Turcia” toate aceste cereri fiind întemeiate „pe drepturile istorice la independență ale României bazate pe vechile ei capitulații cu Poarta”⁹⁵. Anul 1875 începe cu o controversă diplomatică ce va permite României să obțină o nouă victorie internațională prin folosirea capitulațiilor. La 1/13 februarie 1875 dl. Cipriano del Mazo y Gherard vizitează România și remite personal o scrisoare din partea regelui Spaniei către Carol I și „se întoarce cu o scrisoare de mulțumire și răspuns” către suveranul spaniol. Turcia protestează față de acest gest la toate puterile europene „ca o lipsă de considerație a drepturilor sale și o lovitură dată tratatelor care stabilesc situația României de vasalitate față de ea. (Turcia-n.n.)”⁹⁶. Gh. Costaforu arăta că la Viena se vorbea că: „Poarta considera acest fapt ca o recunoaștere de către Rege a independenței României”⁹⁷. La toată această agitație guvernul român va răspunde că: „în conformitate cu tratatele și capitulațiile, este în poziția de a primi în mod direct ratificări din partea celorlalți suverani”⁹⁸ condamnând Poarta pentru scandalul stârnit. Uriașa notorietate a conținutului capitulațiilor în cancelariile europene a făcut ca toate să respingă protestul turcesc. În final Savfet pașa se va recunoaște învins declarând că nota Porții „nu țintise decât procedeul straniu al regelui Spaniei”⁹⁹.

⁹⁴ Nicolae Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 121.

⁹⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală, dosar nr. 22/1874 fila 8.

⁹⁶ *Arhiva MAE*, col. 260, fila 27-30.

⁹⁷ *Ibidem*, fila 31.

⁹⁸ *Ibidem*, fila 28.

⁹⁹ *Ibidem*. fila 32.

Odată liniștit scandalul spaniol, va începe cel austro-ungar prin care Poarta protesta față de semnarea unui tratat oficial între dubla monarhie și o țară inexistentă în opinia ei. Această notă a stârnit imediat mânia oamenilor politici români. La 29 iunie 1875 Ion C Brătianu reamintește Turciei: „deși gloriosul Mircea, Vlad și Ștefan cel Mare, când era să-și dea sufletul a povățuit pe fiul său Bogdan să facă tratat cu Poarta, să sfâșie puțin din aureola Coroanei ce o aveau principii români atunci, ei nu se gândeau decât să asigure naționalitatea lor”.

Pe 22-23 aprilie într-un manifest către alegătorii din Dorohoi intitulat: „Politica externă și internă a României” se arată că „Tratatul de la Paris recunoaște că dreptul nostru public ca stat decurge din vechile tratate încheiate de domni români cu Înalta Poartă... ele ne asigură o suveranitate absolută”¹⁰⁰. Când se va constitui celebra coaliție de la Mazar Pașa, care îi va răsturna pe conservatori după patru ani de putere, la punctul 1 Brătianu va înscrie: „vom stărui ca în afacerile noastre exterioare să domnească o politică românească, o politică de pace. Asta o voiesc vechile noastre tratate încheiate cu Poarta... așa o voiește interesul României”¹⁰¹. Discuția privind capitulațiile reapare în actualitate pe 23 iunie/5 iulie 1875 cu prilejul discuțiilor provocate de tratatul cu Austro-Ungaria: Ion Strat, raportor pentru tratat „arată printr-o scurtă revistă istorică dreptul României de a încheia tratate comerciale, acest drept rezultă din autonomia sa și nu trebuie să se conteste că timp de 300 de ani nu s-au făcut, nici nu s-a putut face uz de el, deoarece relațiunile României cu celelalte state străine erau reduse la cea mai simplă expresiune”¹⁰². Toate aceste îndelungi discuții arată ceea ce istoriografia română presupusese demult, că tratatul cu Austro-Ungaria a avut în primul rând un rol politic, și mai puțin unul economic. Pentru partea română, cel puțin Tratatul simboliza recunoașterea unuia din drepturile fundamentale acordate prin capitulații, acela de a încheia tratate și de a avea legături diplomatice cu puterile străine. În tot scandalul internațional

¹⁰⁰ *Din ideile și cuvântările lui I. C. Brătianu*, vol. I, partea a II-a, Editura Cartea Românească, București, 1935, p. 471.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 488.

¹⁰² *Memoriile Regelui Carol I*, vol. II, p. 377.

creat de „afacerea spaniolă” și apoi de tratatul cu Austro-Ungaria, diplomații români nu au pierdut ocazia de a anunța Europei drepturile lor. Astfel, la 3 octombrie 1875 C. Esarco, agentul român în Italia scria ministrului afacerilor externe italian: „mai mult decât oricine, guvernul de la București invocă legalitatea și tratatele și în numele acestei legalități și acestor tratate, României nu i se poate refuza exercițiul drepturilor sale de stat suveran”¹⁰³. Când în Parlament se iau în discuție evenimentele din Bosnia și Herțegovina și repercusiunile lor asupra Principatelor, capitulațiile intră în arsenalul politic atât al celor ce cer să trecem la acțiune cât și al celor ce vor neutralitatea. Între nerăbdători baronul D. G. Meitani spune: „nu vă cer să trecem nici Dunărea, nici Carpații ci să afirmăm simpatiile noastre pentru populațiunile creștine, când la 1857 Europa ne-a recunoscut drepturile noastre, când a recitit istoria României, când și-a adus aminte că în veacul Baiazidelor și Solimanilor țara aceasta a fost pavăza creștinătății”¹⁰⁴. Între adepții neutralității stricte, D. Boierescu răspunde acestui apel: „identitatea sau confundarea (cu țările de la sud de Dunăre) nu poate să existe atât din cauza pozițiunii noastre cât și sub raport istoric, ca unii ce avem vechi capitulațiuni între noi și Înalta Poartă”¹⁰⁵. În final va învinge ideea păstrării unei neutralități stricte și a impunerii, eventual chiar cu arma în mână, a diferențelor între teritoriul otoman și cel românesc.

La începutul anului 1876 întreaga țară este îngrijorată de rapiditatea și cruzimea cu care trupele otomane au pus capăt revoltei micilor popoare bosniace, dar și de știrile că aliații credincioși ai Rusiei în Balcani, Serbia și micul Muntenegru se pregătesc de război cu Poarta. Situația noastră apare atât de dificilă încât liderul conservator, Lascăr Catargiu „își arată părerea de rău că opera tratatului din Paris nu a fost continuată liberându-se România, desfăcându-se legături care Turciei nu-i folosesc câtuși de puțin, dar care pentru România erau un fel de neplăcută furie care după ce-o apăruse, ajungea să-i taie în carne. De ce

¹⁰³ *Războiul pentru Independență*, vol. I, partea a II-a, Editura Academiei, București, 1953, p. 29.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 41.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 49.

nu s-a făcut din ea o Belgie”¹⁰⁶. Se lamenta fostul șef de guvern, cu cât România se simțea mai tânără, mai puternică, mai aptă pentru independență, cu atât mai dificile i se păreau condițiile capitulațiilor și cu atât mai grabnică găsirea unei soluții.

Pe 4 ianuarie 1876, Lascăr Catargiu scria agentului român la Constantinopol: „tratatul de la Paris după ce a consacrat propriile noastre capitulații a făcut din România o țară de nepătruns pentru acțiunea diferitelor puteri străine. Europa știe că România n-a fost nici cucerită, nici părăsită la bunul plac al Turciei... când românii au contactat cu turcii ei au făcut o convenție cu îndatoriri reciproce, prin aceasta s-au obligat să-i apere pe primii la nevoie în schimbul unui tribut anual. Dar acest tribut nu atinge cu nimic suveranitatea noastră”¹⁰⁷. Era aceeași dorință exprimată la nesfârșit la adresa Porții, de a înțelege întreaga natură a relațiilor dintre Principate și Imperiu. Apelul pica însă într-un moment prost, spiritul național turc se trezise mai mult ca niciodată, dorința reformelor, dorința de a dovedi vitalitatea imperiului, toate își dădeau mâna spre a respinge orice sfat de toleranță de oriunde ar fi venit.

În ultimii doi la Constantinopol suveran era doar vântul războiului și în perioada imediat următoare Turcia va dovedi o rezistență militară, politică și tenacitate demne de invidiat, care ar fi salvat Imperiul, dacă Imperiul mai putea fi salvat. Acest ultim elan se manifesta însă și sub forma unor permanente șicane la adresa României. de exemplu, pe 31 iulie 1875 ministrul de externe al Porții, Savfet Pașa protesta către generalul Ion Ghica, ministrul de externe român la adresa intenției fortificării orașului Giurgiu. Generalul i-a răspuns că: „a crezut întotdeauna că dreptul nostru de a ridica oricâte fortărețe și lucrări militare dorim este de netăgăduit. Dacă guvernul meu a ordonat construirea unor lucrări fortificate este desigur o precauție pe deplin justificată de către evidenta înclinare a Turciei de a încălca drepturile autonome ale României”¹⁰⁸. Răspunsul dur a avut efectul scontat. Savfet Pașa nu a mai ridicat chestiunea. Cel mai bine definea starea de

¹⁰⁶ N. Iorga, *Politica externă*, p. 138.

¹⁰⁷ *Războiul pentru Independență*, vol. I, partea a II-a.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 7.

nemulțumire la adresa relațiilor bilaterale V. Boerescu: „revendicări de nedefinite drepturi, pretenții care nu se pot susține și toate acele certuri pe cuvinte care nu fac decât să încurce și să învenineze”¹⁰⁹. Cam așa apărea situația atât la București cât și la Constantinopol, ambele părți învinuindu-se reciproc pentru starea de fapt.

Pe 30 ianuarie 1876 ambasadorul rus la Viena raporta despre întâlnirea sa cu reprezentantul român, Costaforu: „a venit să-mi citească o confidențială telegramă a guvernului său tinzând să dovedească conform teoriei oamenilor de stat moldo-vlah, că Moldova s-a plasat sub protecția Porții, păstrându-și drepturile de suveranitate, că există de o parte și de alta un fel de convenție, care creează obligații de ambele părți”¹¹⁰. Stilul este în mod clar sentențios și defavorabil, vorbind clar de „o școală nouă” a oamenilor de stat români. Cum această remarcă acidă se va face simțită și în rapoartele altor ambasadori, trebuie să ne explicăm *de ce*? Răspunsul este simplu, dacă în urmă cu două decenii capitulațiile serviseră de pretext marilor puteri europene spre a alunga Rusia de la gurile Dunării și a reface autoritatea Imperiului Otoman, punând zona în același timp sub controlul lor, acum capitulațiile nu le mai produceau decât neplăceri. Timp de 20 de ani problema românească otrăvise relațiile intereuropene, fusese politizată când în beneficiul unei puteri când în al alteia, șapte congrese internaționale fuseseră convocate având acest subiect pe ordinea de zi. În 1876-1877 era clar că ultima rămășiță rămasă în funcțiune a tratatului de la Paris – recunoașterea capitulațiilor românești – nu mai era folositoare nimănui. Europa era înspăimântată că ar trebui să intervină cu arma în mână pentru protecția Principatelor, eventualitate nedorită de nimeni. Rusia dorea războiul și desființarea completă a actului din 1856 ce îi amintea de umilirea sa precum și reluarea județelor sud-basarabene. Imperiul otoman în delir de grandoare considera că nu mai are nevoie de protecția europeană. În final chiar și românii așteptau cu nerăbdare depășirea cadrului capitulațiilor și proclamarea independenței complete. Aici era rădăcina disprețului față de capitulații al diplomaților occidentali. De acum în zonă armele și vitalitatea

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 11.

¹¹⁰ *Independenta României*, vol. II, partea I, p. 118-119.

popoarelor aveau să vorbească și să decidă dacă și ce fel de Românie va exista, și nu referirile la prinții și actele din alte secole. Dovadă că așa stau lucrurile, la 23 ianuarie același agent român de la Viena se întâlnea cu ministrul de externe al dublei monarhii: contele Andrassy, care îi declara: „știu că nu primiți pozițiunea ce vi s-a făcut prin tratatul de la Paris și că vreți independența pe temeiul teoriilor dumneavoastră asupra modului cum înțelege și legăturile cu Poarta”¹¹¹. Analiza era clară, a merge până la ultimul punct al capitulațiilor însemna a te rupe de ele. Pe 23 ianuarie G. Costaforu, agentul nostru la Viena îi scrie lui Andrassy că toate acțiunile noastre sunt determinate de „nevoia care impune Măriei Sale și guvernului datoria de a face să se respecte drepturile țării, că vom bate monedă, vom da declarațiuni, acestea fiind înscrise în constituțiune și neprohibite de tractatele noastre consacrate prin cel de la Paris”. Această declarație va fi trimisă și ambasadorului turc la Viena, Aarifi Pașa. În fond toate acestea erau cereri vechi de la 1866 și respinse continuu de către Poartă și pe care România nu mai intenționa să le lase în suspensie.

În aceeași ordine de idei pe 15 aprilie 1876 noul guvern condus de g-ralul Ion E. Florescu își prezintă programul în fața Parlamentului: „programa guvernului este dictată, în fața gravelor împrejurări în care ne aflăm, de cele mai vitale interese ale țării. Ele se rezumă în aceste puține cuvinte: observarea scrupuloasă a celei mai stricte neutralități și observarea absolută a raporturilor noastre politice cu Înalta Poartă și cu marile puteri garante bazate pe vechile capitulațiuni și pe tratatul și convențiunea de la Paris”¹¹².

Două săptămâni mai târziu în fața aceluiași parlament Guvernul Manolache Costache Epureanu își prezenta și el propriul program: „politica noastră externă va fi pașnică, va fi plină de respect pentru tratatele internaționale care statornicesc condițiunea politică a României, care-i asigură independența, care-i asigură neutralitatea”¹¹³. În ambele formațiuni de orientare liberală apare clară tendința de a folosi ca bază a politicii

¹¹¹ *Războiul pentru independență*, vol. I, partea a II-a, p. 78-79.

¹¹² *Ibidem*, p. 142.

¹¹³ *Ibidem*, p. 144.

externe din nou principiul capitulațiilor stors până la ultima picătură, care le permitea încă să se agațe de iluzia neutralității și a unei independențe recunoscute printr-un congres internațional, prin negocieri, nu război.

Abia intrat în funcțiune ca ministru de externe, Kogălniceanu va trimite vestita sa telegramă cuprinzând cererile minimale ale României: graniță pe talvegul Dunării, recunoașterea pașapoartelor, recunoașterea individualității statului român și a numelui de România, semnarea de convenții și tratate cu Poarta, adică independența. Totul fără succes. Pe 15 iunie Kogălniceanu va trimite un memoriu privind necesitatea unei reglementări în raporturile cu Poarta: „statul român există în virtutea propriilor sale convenții și a tratatului de la Paris de la 1856. Nu trebuie uitat că guvernul princiar ar fi în drept să refuze instalarea acestor agenți otomani, precum și instalarea turcilor pe teritoriul român, invocând convențiile din 1393, 1460, 1511 și 1529, convenții recunoscute de către puterile garante”¹¹⁴.

La Constantinopol cele două documente sunt primite cu răceală, Serbia și Muntenegru tocmai rupseseră relațiile cu Poarta și începeau preliminariile războiului. Se credea că și România va lua aceeași atitudine¹¹⁵ (N. Iorga regreta ulterior că nu am profitat și noi de acest moment spre a ne obține independența fără ajutorul Rusiei, cu consecințele ce au decurs de aici).

În condițiile dezlănțuirii războiului la Dunăre, la 6 iulie 1876 Kogălniceanu transmite agentului român la Constantinopol să atragă atenția ca trupele turcești să nu intre pe teritoriul nostru căci „România este o țară care-și are individualitatea sa, drepturile ei asupra Dunării, precum și frontiera ei de pe fluviu sunt deplin stabilite de tratate”¹¹⁶.

Vara anului 1876 va trece în tensiunea războiului și a înfrângerii Serbiei și Muntenegrului¹¹⁷. La 1 noiembrie 1876 clasa politică este mulțumită că România a stat deoparte și a evitat înfrângerea, și transmite

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 196-197.

¹¹⁵ această opinie era împărtășită de aproape toate cercurile diplomatice europene, care priveau această variantă cu deosebită neplăcere, vezi ANIC, Țara Franța, cota 012-68-18, rola 18, vol. 39, p. 1170-1172.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 267.

¹¹⁷ vezi Constantin C. Giurescu, *Lupta poporului român pentru independență politică înainte de 1877*, în *Analele Universității București Istorie*, XVI (1967), p. 55-64.

domnului că „Suntem fericiți a vedea că relațiunile noastre exterioare sunt din cele mai bune, politică care corespunde dorințelor țării întregi, singura conformă intereselor noastre naționale și credinței tratatelor”¹¹⁸. Pe 9 noiembrie 1876 și Senatul exprimă speranța că prin folosirea capitulațiilor „dreptul și teritoriul României vor fi respectate și neatinse. Națiunea română va ști a-și îndeplini datoria și se va arăta demnă de pozițiunea politică ce I s-a creat prin Tratatul de la Paris, care a recunoscut drepturile noastre antice”¹¹⁹. Pentru a exploata momentul de acalmie produs după înfrângerea celor două state balcanice și a revoltei din Bulgaria, guvernul îl va trimite pe Dimitrie Brătianu la Constantinopol cu misiunea de a cere o răsplată pentru „atitudinea noastră corectă în fața evenimentelor petrecute peste Dunăre ce ne autoriza a aștepta... o mai mare sollicitudine pentru toate interesele noastre și pentru recunoașterea drepturilor istorice și particulare ale României”¹²⁰. Cu o naivitate cuceritoare guvernul român cerea Dobrogea „în numele Justiției... teritoriu care ne-a aparținut încă de la formarea statului român, teritoriu care se afla în posesiunea noastră în secolul XVI când Turcia și-a așezat denomi-națiunea în Europa”¹²¹. Bineînțeles, la Constantinopol, unde se serba marea victorie contra răscoalei bulgarilor, bosniecilor, sârbilor și muntenegrenilor, cererea nici nu a fost analizată. În schimb, în aceeași lună a căzut ca un trăsnet vestea adoptării Constituției turcești (cunoscută după numele autorului său Midhat Pașa). Mareșalul Teodor C. Văcărescu își amintește nemulțumirile momentului când a citit acest act: „despre drepturile ab antiquo ale acestei țări, despre vechile ei tratate cu Poarta trecute în dreptul public european, nici o vorbă. Uita trupeșul vizir a-și aminti de Mihaiu și de Ștefan, de Mircea și de Vlad”¹²². Mihail Kogălniceanu se va ridica și el cu furie în Parlament contra Constituției turcești ce ne considera doar „o provincie privilegiată precum Tunisul sau Egiptul”¹²³. Supărarea produsă de textul Constituției este enormă și

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 411.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 446.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 515.

¹²¹ *Ibidem*, p. 516.

¹²² T. C. Văcărescu, *Luptele românilor din rășbelul din 1877-1878*, București, 1887, p. 9.

¹²³ *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, p. 596.

se adaugă dificultăților de alegere ale României: să părăsească o stare de drept, intolerabilă, dar ce îi oferă o existență de stat sigură în favoarea unei aventuri riscante. Încă din 10/22 octombrie 1876 Carol I își pusese această problemă într-o scrisoare către tatăl său: „din Apus ni se repetă fără încetare că n-avem nimic de temut, câtă vreme vom rămânea neutri și vom observa cu tărie tractatele. La Răsărit, din contră, ni se spune că suntem parte integrantă din Turcia”¹²⁴.

Aflat în misiune la Constantinopol în momentul publicării Constituției, D. Brătianu scrie la București că această Constituție încalcă „tratatul de la Paris și Convențiile care i-au urmat recunoscând drepturile suverane ale românilor, recunoscând capitulațiile încheiate de Principii lor cu sultanii otomani dorind să facă din România un pion de pace în orient”¹²⁵ acum însă toată această muncă este călcată în picioare de actul lui Midhat Pașa. Reacția părții române nu se va lăsa așteptată pe 17/29 decembrie 1876 Ministerul Afacerilor Externe dă dispoziție agentului diplomatic român la Constantinopol „să clarifice situația României ca urmare a prevederilor articolului 7 din noua constituție a Turciei”¹²⁶.

Pe 18 decembrie 1876 sosesc instrucțiunile oficiale de la București, seci și dure: „vă rog, domnule agent, să binevoiți a sublinia atingerea gravă pe care enumerarea (între provinciile privilegiate – n.n.) o aduce tratatelor și altor acte internaționale care au garantat existența noastră politică”¹²⁷. Prezentând această notă pe 22 decembrie 1876 ministrului de externe Savfet Pașa, g-ralul Ion Ghica are parte de un schimb tăios de replici: „Principatele nu pot susține nici deschis, nici implicit cauza independenței suveranității lor” declară ministrul otoman.

Ion Ghica i-a „amintit rând pe rând de faptele istorice ce stau mărturie că România nu a fost cucerită niciodată, de capitulațiile noastre atât de precise în prevederile lor, de realitatea incontestabilă, deși atât de des contestată a drepturilor noastre întemeiate pe teorie și pe practică”¹²⁸. Față de pretențiile susținute de Savfet Pașa și de lipsa

¹²⁴ *Domnia Regelui Carol I*, p. 732.

¹²⁵ *Războiul pentru independență*, p. 535, vol. I, partea a II-a, p. 530.

¹²⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond 725, dosar nr. 25/1876, fila 1.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 535.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 539, importanța acestei discuții pentru cabinetul de la București și pentru evoluția următoare a relațiilor româno-turce poate fi observată din analiza telegramei pe

oricărei reacții la primul protest român, N. Ionescu, ministrul de externe trimite un nou protest, mai lung și mai dur: „Aceste declarații au făcut o impresie dureroasă guvernului. Capitulațiile principilor României cu sultanii otomani au stabilit raporturi bine definite care nu au vătămat nicidecum situația lor de state suverane. Aceste Capitulații fac parte astăzi din dreptul public european. Charta Constituțională nu poate absolvi individualitatea noastră politică garantată prin Capitulațiile noastre și prin tratatele europene. Guvernul își îndeplinește o sfântă datorie declarând ca nule și neavenite toate dispozițiile Cartei otomane privind România și protestând în chipul cel mai formal împotriva încălcării drepturilor noastre garantate de tratate”¹²⁹. Vâlva pe care o va stârni acest material în lumea diplomatică este lesne de înțeles. De la Berlin I se scrie ministrului român de externe N. Ionescu: „guvernul otoman a găsit cu cale a atinge prin articolul 7 al Constituțiunii Sale, drepturile de suveranitate ale statului român consacrate prin tratate și tradițiune. România nu se poate clasa între provinciile Turciei și românii nu se pot numi otomani”¹³⁰. Cu alte cuvinte, susținere completă. Chiar Conferința de la Constantinopol protestează la adresa Constituției turcești. Față de aceste reacții, oficialitățile otomane încep a da înapoi emițând o declarație verbală prin care declară că toată agitația este doar o neînțelegere. Pe 29 decembrie MAE comunică la Constantinopol că „numai o declarație formală *emanată* de la Guvernul M.S.J. Sultanul și comunicată Guvernului A.S.P. Carol I ar fi de natură să ne mulțumească. Această declarație ar cuprinde următoarele: România nu este socotită printre provinciile otomane despre care vorbește Charta că legăturile care unesc România de Imperiul Otoman provin exclusiv din vechile capitulații și consfințite de tratatele încheiate de curând între Turci și marile puteri europene”¹³¹. În așteptarea răspunsului de la Poartă, ministerul de externe începe o campanie publică de proteste în care

care generalul Ion Ghica i-o adresează în aceeași zi lui Mihail Kogălniceanu, relatându-i înfierbântata convorbire avută cu Savfet Pașa vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond 725, dosar nr. 27/1876, fila 1-3.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 542.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 545.

¹³¹ *Ibidem*, p. 544.

argumentul principal este mereu același. Capitulațiile ne arată ca o țară independentă în legături de protecție cu Poarta, nu cucerite, nici măcar supuse. Astfel, la 30 decembrie 1876 Ștefan C. Șendrea, trimis special la Paris relatează despre discuția sa cu Salignac de Fenelon: „i-am expus conținutul art. 1, 7 și 8 ale Constituțiunii turcești prin care se transformă cu desăvârșire raporturile seculare ce am avut cu Înalta Poartă. N-am fost niciodată o provincie turcească. Toți autorii care au scris asupra dreptului gintelor, cei mai nefavorabili chiar, ne-au calificat de state semisuverane iar nu de provincii turcești”¹³². Într-o altă descriere cu Sadig Pașa, ambasadorul turc recunoaște că „expresiunea de provincie privilegiată dată României este necorectă”¹³³. Lordul Lyons „îi citi art. 9 din capitulațiunea încheiată între Petru Rareș și Soliman în care se zice că le va da Moldovei în toate scrierile emanate de la Poartă titlul de țară independentă”¹³⁴.

Contelui Wimpfen, ambasadorul Austriei i se declară: „am pretins un drept față de Înalta Poartă, ne-am bazat pe ceva, și anume pe vechile tratate încheiate mai înainte”¹³⁵. La Roma agentul G. Gheorgiani comunică contelui Tornelli că „România, în virtutea tratatelor Sale cu Turcia este suverană, că convenția din 1858 a recunoscut aceste tratate”¹³⁶. Finele anului 1876 găsea diplomația română prinsă în acesată luptă uriașă pentru salvarea existenței naționale. Ca întotdeauna în ultimii 30 de ani capitulațiile asigurau fundamentul juridic al argumentației noastre, cu ele erau convinși scepticii, înarmați cei favorabili României și învinși opozanții. Ele figurau în mapa oricărui diplomat român, ele constituiau greutatea finală, fiecare articol scris acum 100 de ani de strămoși servea din nou nepoților spre a le garanta drepturile. În schimb lumea înainta în mod inexorabil spre război.

Turcia, îmbătătită de victoriile sale și de bucuria unei noi constituții a cerut la Conferința de la Constantinopol, special adunată pentru dezamorsarea situației, să își închidă lucrările. În decembrie 1876 prin

¹³² *Ibidem*, p. 556.

¹³³ *Ibidem*, p. 556.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 557.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 557.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 559.

Convenția de la Budapesta, Rusia capătă mână liberă din partea Austriei în atacarea Turciei. Trupele porneau deja spre Dunăre. Între timp chiar și Turcia devenea ostilă României; Sarkiș efendi declara: „la Constantinopol noi știm, foarte bine, că românii vor să împingă foarte departe revendicarea drepturilor lor. Spiritul conciliant care prezidează conduita guvernului român nu este în fond decât formal, căci, guvernul român nu vrea să obțină doar câteva drepturi ci emanciparea deplină și întregă”¹³⁷. Aici era rădăcina opoziției turcești la orice propunere venită de la București, în conștiința faptului că mai devreme sau mai târziu o ruptură era inevitabilă și era mai bine pentru Turcia ca această ruptură să se petreacă acum, cât se afla în plinătatea forțelor, decât mai târziu.

La 8 ianuarie 1877 g-ralul Ghica relua ofensiva la Constantinopol: „ministrul român mi-a trimis textul unui protest prin care atestă obligația imperioasă de a se da relațiilor României cu Imperiul Otoman adevăratul lor caracter, așa cum este stabilit prin capitulațiunile încheiate din vechime între Sultanii otomani și Principii români, sub garanția colectivă a marilor puteri ale Europei”¹³⁸. În acest moment Rusia, care își vedea în mod nesperat netezit drumul spre Constantinopol de obtuzitatea turcească, face primul pas în întâmpinarea României publicând pe 8 ianuarie o declarație în care cerea: „o grijă deosebită trebuie să se depună pentru a fi păstrate intacte vechile privilegii și imunități acordate comunităților creștine”¹³⁹. Adică o mână întinsă plângerilor românești că Turcia le încălca imunitățile și privilegiile. Protestele României cu referire la constituția turcească stârnesc interesul cercurilor diplomatice europene. Astfel la 3 ianuarie 1877 consulul Fava scria ministrului de externe italian L.A. Melegari în legătură cu protestul României: „guvernul Alteței Sale (domnitorul Carol I –n.n.) începe prin a releva că cele patru capitulații (tratate) încheiate cu sultanii și admise în dreptul public european prin articolul II al convenției din 1858 ca și în tratatul de la Paris din 1853 asigurau României o existență aparte față de Turcia”¹⁴⁰.

¹³⁷ *Istoria militară*, vol IV, p. 492.

¹³⁸ *Războiul pentru independență*, vol. II, p. 15.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 22.

¹⁴⁰ *Independența României. Corespondență diplomatică străină. Documente*, vol II, partea I, p. 242-243.

Diplomații italieni continuă a urmării disputa româno-otomană înregistrând răspunsul liniștitor pe care Turcia îl adresa la protestul părții române, conform căruia „constituția otomană nu poate modifica cu nimic acele tratate care reglementează poziția Principatelor Unite care fac parte din Imperiul Otoman”¹⁴¹. La fel era trimis la Roma și răspunsul român care solicita Turciei o declarație oficială asupra: „următoarelor două puncte: 1) că România nu este cuprinsă între provinciile de care vorbește constituția otomană, 2) că legăturile care unesc România cu Imperiul Otoman decurg din capitulațiile intervenite între domitorii români și sultani, recunoscute prin articolul doi al convenției de la Paris”¹⁴².

În 6 martie 1877 Bălăceanu aflat în vizită la Andrassy îi declară că a accepta cererile turcești „ar însemna să se rupă capitulațiunile cu Poarta pe care tratatul din Paris le-a recunoscut și garantat”¹⁴³. Se ajunsese practic la un punct mort. Turcia era complet opacă la orice modificare de comun acord a legăturilor seculare ce o uneau cu România. La rândul ei România, prea slabă pentru a acționa singură aștepta rezultatele negocierilor cu Rusia și acțiunile ei militare spre a da cuvânt sabiei, singura care putea vorbi acum eficace.

De la Berlin agentul Degre scria la 29 aprilie că „aceste barbarii (ale Turciei – n.n.) încep a lua proporții înspăimântătoare. Împing pe români irezistibil a nu neglija datoria lor... aceea de a apăra țara, în contra încălcărilor drepturilor României, consacrate prin tradițiuni necontestate... și prin tratatul de la Paris”¹⁴⁴.

Acest tip de apel *vă înțelegem, apărați-vă cu arma în mână drepturile din capitulații* va fi des auzit în lunile ce vor urma. La 3 aprilie 1877 în Consiliul de Coroană se va decide declararea independenței în cazul unui atac turcesc sau a intervenției ruse. Alexandru G. Golescu va spune că „după tratate noi trebuie să concentrăm apărarea țării cu turcii. A face o convenție de regulare a Turciei cu rușii ar fi a înlătura tratatele și a dărâma neutralitatea noastră”¹⁴⁵.

¹⁴¹ *ibidem*, p. 259.

¹⁴² *ibidem*, p. 260.

¹⁴³ *Războiul pentru independentă*, vol II, p. 65.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 490.

¹⁴⁵ *Politica externă*, p. 202.

Contra acestui punct de vedere se vor ridica toți cei prezenți arătând că nimeni nu s-a arătat gata a ne recunoaște neutralitatea, că Europa ne-a lăsat în voia rușilor și a turcilor; Capitulațiile pe care ei le-au încălcat ne dau dreptul de a lupta contra lor. Nouă zile mai târziu trupele rusești treceau Prutul. Războiul începuse. Pe 9 aprilie a avut loc o conversație extrem de relevantă față de succesul pe care teoria capitulațiilor îl avea ca receptare internă, între consulul francez Fred Debaines și baronul Stuart. Acesta din urmă se minună: „că aproape întreaga Europă acuză fără încetare Rusia că vrea să-și formeze o clientelă în orient. Eu vă întreb unde este clientela noastră în aceste țări pe care le-am emancipat de jugul turcesc? Există numai în generația tânără un grup de oameni puțin importanți care își amintesc de pacea de la Adrianopol? Nu vedeți toți publiciștii repetând cu insistență că Principatele își datoresc independența capitulațiilor din secolul al XV-lea și Tratatului de la Paris”¹⁴⁶. Între timp trupele ruse mășăluiau spre Dunăre, iar cele turcești ocupau poziții pe malul fluviului și începeau bombardarea orașelor românești sau, cum plastic declara Kogălniceanu „prin bubuitul tunurilor lor ne-au cerut divorțul.” În discursul care va deveni pagină de istorie din 9 mai 1877, același Kogălniceanu nu uita să amintească de capitulații, de actele care timp de sute de ani ne garantaseră existența: „Mai înainte de toate domnilor, să ne facem întrebare: ce-am fost înainte de declararea răzbelului?

Fost-am noi independenți către Turcia?

Fost-am noi provincie turcească?

Fost-am noi vasali ai Turciei?

Avut-am noi pe Sultanul ca suzeran? Străinii au zis aceasta, noi nu am zis-o niciodată. Noi nu am fost vasali. Sultanul nu a fost suzeranul nostru. Însă era ceva. Erau niște legături sui generis, niște legături care erau slabe când românii erau tari, niște legături care erau tari când românii erau slabi”¹⁴⁷.

În momentul în care capitulațiile erau rupte, când românii și turcii se prezentau din nou pe câmpul de onoare, apărea în mod paradoxal

¹⁴⁶ *Independența României*, vol. II, partea I, p. 292.

¹⁴⁷ *Războiul pentru independență*, vol. I, partea II, p. 667.

poate rod tocmai al detașării, cea mai frumoasă și mai completă definiție a capitulațiilor. Odată proclamată independența, armele urmau să aibă cuvântul și mai puțin diplomația. Totuși, pe 22 iunie 1877 MAE român trimitea o circulară agențiilor române condamnând bombardarea porturilor românești de la Dunăre: „toate aceste fapte atrag de la sine atenția noastră asupra regretabilelor urmări ale situației care a fost creată României prin tratatele anterioare. Împotriva drepturilor noastre vechi, malul stâng al Dunării a fost dat pradă agresiunilor de pe malul drept”¹⁴⁸.

Intenția tuturor acestor proteste era clară, aceea de a culpabiliza la maximum Imperiul Otoman pentru situația creată, demonstrând că o reîntoarcere la situația de dinainte de mai 1877 era imposibilă. La 15 mai 1877 agenția consulară a SUA avea cuvinte de înțelegere pentru România: „Politica României a fost perfect conformă tratatului din 1856 menținând neutralitatea, recunoscând supunerea ei față de Poartă, consfințită de vechile capitulații; ea s-a reținut de la tot ceea ce ar fi putut fi interpretat drept o încălcare a Tratatului de la Paris”¹⁴⁹. Aceste declarații ale consulului Adolph Stern arată succesul ofensivei diplomatice românești bazate pe capitulații și pe o respectare permanentă a lor, ceea ce ne putea crea o reputație de demnitate în lume. Despărțirea de Turcia după sute de ani nu era ușoară și mai dificil era de a face ca această ruptură să nu pară ingratitude și trădare, „felonie” ci un act istoric impus atât de dezvoltarea proprie cât și de evoluția Imperiului Otoman. Odată cu alăturarea armatelor române la cele ruse apăsarea necesară o explicație pentru ruperea capitulațiilor chiar pentru românii care auziseră de atâtea ori că ele erau „paladiul existenței noastre.” Astfel, la 27 august la Poradim, Carol I arăta: „În fața acestei dureroase stări de lucruri, corpurile noastre legiuitoare s-au rostit în unicul mod potrivit cu demnitatea, cu drepturile și cu interesele țării, am rupt vechile legături rău definite cu Înalta Poartă, am proclamat independența absolută a României”¹⁵⁰. Ca schimbare față de anii 1856-1859, acum ele deveniseră „legături rău definite” nu numai pentru că evoluase România; dar întreaga

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 163-164.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 389.

¹⁵⁰ *Războiul pentru independență*, vol. V, p. 626.

lume civilizată își schimbase opinia și accepta aceasta. La Berlin la 17 mai 1877 se știa că „neutralitatea României era fatalmente imposibilă. Înclinarea în aceste condițiuni către Rusia nu implică nicidecum o violare a dreptului formal, o felonie în contra suzeranului”¹⁵¹. La Viena (27 mai 1877) se arăta că nimeni nu credea în varianta turcească „că ea (Turcia - n.n.) a respectat întotdeauna drepturile ce noi deținem din tratate”¹⁵². Iar din Italia ne venea „o promisiune că se va recunoaște independența României și că nu se va merge până la a impune iarăși României legăturile cu Turcia” (30 mai 1877). Elementul decisiv avea să fie însă, armele; numai ele decideau la cine va fi dreptatea.

După epopoea războiului, Plevna, Vidin, Rahova și marile lupte ale anului 1877 în care armata română s-a distins ca una dintre cele mai brave ale continentului, cauza independenței noastre avea un avocat bun. Armistițiul de la Kazanlâk și tratativele de la San Stefano repuneau pe tapet pentru ultima oară capitulațiile. La 3 februarie 1878 Kogălniceanu se adresa Porții în speranța de a obține de la aceasta recunoașterea independenței, ceea ce ar fi constituit un mare atu pentru noi în perspectiva congresului de pace. „România s-a adresat așadar cinstit Sublimei Porți de care o alăturar legături pe care nevoile istorice, înscrise în capitulările noastre le-au întărit. Ea nu a cerut atâta inovații cât întoarcerea la realitatea vechilor clauze”¹⁵³. Apelul a sunat în zadar.

Între timp, în fața tratamentului ostil al Rusiei, care nu ne acceptase prezența la tratativele de la San Stefano, guvernul Ion C. Brătianu trebuia să înfrunte acuzele adversarilor săi din Parlament. O va face într-un strălucitor discurs în care arăta că încălcarea capitulațiilor de către Poartă nu lăsa României altă soluție decât războiul: „Am sfârșit noi tratatul de la Paris? Apoi ce zice articolul 2 al convențiunii? Că ni se asigură pozițiunea ce am avut după tratatul din 1856. Ea spune în modul cel mai categoric că ni se garantează teritoriul conform tratatelor, și alte nu avem decât cel din Paris și cele cu Poarta”¹⁵⁴. Precum se știe, România

¹⁵¹ *Ibidem*, vol. III, p. 169.

¹⁵² *Ibidem*, p. 347.

¹⁵³ *Războiul pentru independentă*, vol. IX, p. 225; M. Kogălniceanu, Documente diplomatice, p. 227.

¹⁵⁴ I. C. Brătianu, *Acte si cuvântări*, vol. III, Bucuresti, Cartea Românească, 1930, p. 192.

a refuzat să accepte rezultatul tratatelor de la San Stefano, ca de altfel, întreaga Europă. Pe rând, Marea Britanie, Austria și Germania și-au exprimat public opoziția. În pragul izbucnirii unui nou conflict, la care chiar și România se pronunța contra Rusiei, aceasta a trebuit să accepte revizuirea deciziilor sale într-un congres european.

De îndată ce s-a aflat că propunerea Andrassy de constituire a unui congres european care să rezolve situația din Balcani a fost acceptată, România a început să se pregătească asiduu. Kogălniceanu îi scria lui Ion Bălăceanu la Viena „că dosarul nostru trebuie să cuprindă instrumentele europene privind țara noastră care au sancționat toate vechile capitulații ale Principatelor cu Sublima Poartă. Ori aceste capitulații asigură Principatelor o suveranitate de prea multe ori neluată în seamă”¹⁵⁵. Când adversarii noștri încep a agita ideea că nu ar trebui să fim invitați la Congres, tot Kogălniceanu îi cere lui Bălăceanu să anunțe pe ceilalți reprezentanți diplomatici că „nu ne putem ralia la teoria conform căreia nu am putea fi admiși la Congres înainte de a ni se recunoaște independența.

Vechile noastre capitulații cu Poarta, pe care tratatul de la Paris le-a consfințit, ne acordă dreptul de a face război și pace, de-a încheia tratate”¹⁵⁶. O notă identică era trimisă și reprezentantului nostru la Berlin¹⁵⁷.

Marile puteri nu erau însă favorabile acestei idei, încă din iunie 1877 contele Andrassy îl avertizase pe agentul nostru – Bălăceanu „că el consideră acest act (independența – n.n.) ca fiind nu de competența camerelor române ci de cea a marilor puteri care în 1856 au constituit și garantat regimul politic al Principatelor Unite și el nu poate să admită că un stat care își datorează existența unor tratate internaționale, să se elibereze de legăturile pe care aceasta i le impun și să rezolve prin autoritatea sa privată o chestiune de drept public european”¹⁵⁸.

Atât de tranșantă era această opinie încât ea nu lăsa României nici o șansă. Părerea lui Andrassy a fost susținută și de Bismark și de

¹⁵⁵ M. Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, p. 234.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 237.

¹⁵⁷ *Independența României*, p. 305.

¹⁵⁸ *Independența României*, vol. II, partea a II-a, p. 22.

Rusia, direct interesată de reparticiparea noastră, de la care spera să ia cele trei județe din sudul Basarabiei. Marea Britanie ne era și ea defavorabilă iar Fred Debains, consulul francez la București, sădise în Franța antipatie și indiferență față de România. Nici o reacție în favoarea noastră. Congresul a decis ca noi să fim auziți, dar nu ascultați - cum va spune trist Mihail Kogălniceanu.

Cu toate acestea delegația noastră a plecat la Berlin cu un dosar perfect pregătit¹⁵⁹: „noi am căutat în toată istoria noastră argumentele cu care să dovedim drepturile noastre, mai mult decât sunt scrise în tratatul de la San Stefano, și am zis: noi cerem această independență în puterea dreptului pe care l-am avut întotdeauna în partea noastră, în puterea capitulațiilor noastre recunoscute și consacrate de tratatul de la Paris... capitulațiuni care asigură dreptul nostru de a face război și tratate și prin urmare și de a lua parte la congresul unde se tratează despre acele tratate”¹⁶⁰.

Dacă la Berlin discuțiile s-ar fi rezumat la cine are dreptate, poate România ar fi câștigat, dar aici mizele erau cu totul altele. Disraeli nu a găsit de cuviință decât să-i îmbărbăteze pe români cu cuvintele: „în politică deseori ingratitudea este răsplata celor mai bune servicii.” iar Bismark a declarat nonșalant că interesul lui față de România este identic cu cel față de o cană de bere goală¹⁶¹.

În final articolul 43 al Tratatului de la Berlin nota că: „Înaltele Părți contractante recunosc independența României, legând-o de condițiunile expuse în următoarele două articole”¹⁶².

Gaston de Monicault a observat că „Tratatul de la Berlin nu făcea decât să consfințească drepturile vechi și să pună capăt abuzurilor și uzurpărilor turcilor. Era însă tot atât de important să facă să dispară

¹⁵⁹ privind întreaga acțiune de pregătire a delegației române ce urma a participa la Congresul de Pace de la Berlin și rolul Carol I în aceste zile de maximă tensiune vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale fond 725, dosar 35/1878, fila 1-12.

¹⁶⁰ I. C. Brătianu, *Acte și cuvântări*, p. 263.

¹⁶¹ interesant de studiat este și memoriul adresat de delegația română la Berlin, al cărui original poate fi găsit la Arhivele Naționale, Țara Turcia, cota 01624, rola 133, microfilm 290-293.

¹⁶² *Războiul pentru independență*, vol. IX, p. 382.

pentru totdeauna motivele de dispută și să obțină de la Sublima Poartă recunoașterea expresă a drepturilor consfințite de acum înainte, fără nici un fel de echivoc, printr-un act internațional”¹⁶³.

Din acest moment capitulațiile intrau în istorie ieșind din domeniul politicii externe românești. Pe ele se fundamentase în ultima sută de ani existența Statalității românești și tot pe ele se ridicau toate speranțele noastre de mai bine. Formidabil instrument creat de imaginația oamenilor politici de la 1760, dar respectând formule politice și adevăruri istorice care i-au dat putere. Teoria capitulațiilor s-a modificat alături de nevoile țării și a putut oricând să le împlinească până la momentul final, al independenței¹⁶⁴.

Odată cu momentul tratatului de la Berlin, ele dispăreau din memoria colectivă la fel de rapid precum apăruseră.

¹⁶³ *România la 1859*, vol. II, p. 368-369.

¹⁶⁴ Pentru atmosfera creată în vremea războiului de independență în jurul capitulațiilor, chiar în mijlocul oamenilor „mărunți”, cum le spunea N. Iorga, este interesantă lucrarea căpitanului *Damian Gheorghe Istoria răzbelului ruso-româno-turc din 1877-1878*, București, 1889, p. 8, care știe că a mers la război spre a „opri călcarea capitulațiilor”. Si unii autori moderni, precum *Constantin Căzânisteanu și Mihail E. Ionescu în Războiul neatârării României, Împrejurări diplomatice și operații militare. 1877-1878*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, înțeleg legătura capitulațiilor cu „incapacitatea lumii creștine de a le acorda asistenta militară necesară” ceea ce i-a făcut „să se supună suzeranității Porții” (p. 18), iar în momentul când lumea creștină și-a redobândit ascendentul, să se rupă de legăturile cu Poarta.

I. Izvoare inedite

Biblioteca Academiei Române.

- Arhiva „Nicolae Bălcescu”, secția manuscrise, manuscrisul nr.5111.
Arhiva domnească a lui Cuza Vodă, secția manuscrise, volumele: nr. 1, nr. 4, nr. 7.
Arhiva „Ion Heliade Rădulescu „volumul I, secția manuscrise,ms.19-46.
Arhiva „Dimitrie Brătianu”, mapa I, manuscrisul nr.4
Arhiva „Ion Ghica”, mapa I, manuscrisul nr. 23
Arhiva „Costache Negri”, manuscrisele numerele: 4875, 4643, 4686, 4859.
Arhiva „Alexandru Papadopol Calimach”, „Amintiri și istorie(1853-1858)”, mss.864.
Arhiva „Ion Bălăceanu”, Souvenirs politiques et diplomatique, t1, mss 1.

Arhivele Naționale Istorice Centrale - București

Fond 1228. (Grigore Alexandru Ghica)

Dosar nr. 1/1833, 2/1834, 6/1839, 8/1842, 19/1848, 20/1848, 22/1849, 27/1851, 30/1851, 39/1852, 44/1852, 60/1860.

Fond Familial Ghica

Dosar nr. III 95/1855, III /2/1855, III 1/1855.

Fond Gheorghe Magheru –1235

Dosar 3/1857

Fond Rosetti – Rosnovanu –256

Dosar nr. 8/1826

Fond Casa Regală – 725

Dosar nr. 11/1866, 23/1866, 24/1866, 29/1866, 31/1866, 34/1866, 37/1866, 42/1866, 45/1866, 52/1866, 61/1866, 48/1868, 52/1868, 11/1869, 31/

1869, 57/1869, 61/1869, 111/1869, 19/1871, 22/1874, 23/1874, 25/
1876, 35/1878.

Fond Adunarea Electivă – Legislativă a Țării Românești (1859-1866) –
1469

Dosar nr. 36/1860, 141/1865.

Fond Adunarea Electivă – Legislativă a Moldovei (1859-1861) – 1473

Dosar nr. 1/1859.

Fond Secretariatul Statului – 1331

Dosar nr. 92/1865, 350/1865, 375/1865, 532/1866.

Fond Președinția Consiliului de Miniștri – 299

Dosar nr. 2/1859, 8/1867.

Fond Ziare în limbi străine, cota 3/717, rola 77.

Cadre nr. 871, 874/1858, 1119/1859, 1892, 1894/1862

Țara Turcia, cota 01624, rola 133

·Microfilm nr. 290-293

Țara Franța, cota nr. 012-68-6, rola nr. 6, Arhivele Diplomatice.

Volumul 15/1855.

Țara Franța, rola 7, vol. 18/1859, rola 18, vol. 39/1876.

II. Izvoare edite

- Aaron Florian, *Idee repede de istoria principatului Țării Românești*, București, 1835
- Acte și Documente Relative la Istoria Renascerii României*, București,
- Alecsandri Vasile, *Scrisori către Ion Ghica*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998
- Idem, *Călătorii – Misiuni Diplomatice*, Comentate de Alexandru Marcu, Ediția a II a, Craiova, Editura Scrisul Românesc, f.d.
- Idem, *Extras din istoria misiilor mele politice*, București, Convorbiri literare, anul XII(1878), nr.5
- Aricescu D. Constantin, *Istoria Revoluțiunii de la 1821*, București, Editura Scrisul Românesc, 1996.
- Idem, *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluției de la 1848*, București, 1873.
- Bataillard Paul, *Premiere point de la question d'orient. Les principaute de Valachie et de Moldavie devant le Congres.*, Paris 1856.
- Bodea Cornelia, *1848 la români – O istorie în date și mărturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982
- Bălcescu Nicolae, *Opere*, vol.I-IV, București, Editura Academiei 1974
- Brătianu C. Ion, *Acte și Cuvântări*, București, Editura Cartea Românească, 1938
- Idem, *Din Scrierile și Cuvântările lui Ion C. Brătianu (1821-1891)*, București, 1903
- Cronici și povestiri românești versificate*, Editura Dan Simionescu, București, Editura Academiei, 1967

- Cronicari munteni*, Editor Liviu Onu, București, Editura Științifică, 1970
- Cantacuzino Mihai, *Genealogia Cantacuzinilor de la banul Mihail Cantacuzino*, București, Institutul de Arte Geografice și Editura Minerva, 1902
- Călători străini despre Țările Române*, vol. X partea I și II, București, Editura Academiei, 2000
- Colson Felix, *De l'etat present et de l'avenir des Principautes de Moldovie et de la Valachie*, Paris, 1839
- Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866-1880)*, București, Editura Institutului de Istorie Universală, 1938
- Cantemir Dimitrie, *Descriptio Moldavie*, București, 1973
- idem, *Istoria Imperiului otoman. Creșterea și scăderea lui*. București, Editura Societății Academice Române, 1876
- idem, *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*, București, Editura Enciclopedică, 1976
- Cronicari munteni*, Editura Mihail Gregorian, București, 1961
- Corfu Ilie, *Însemnări de demult*, București, Iași, Editura Junimea, 1975
- Candiano Popescu Alexandru, *Amintiri din viața-mi*, București, Editura Eminescu, 1998
- Cuza Al. Ioan, *Acte și scrisori*, Iași, Editura Junimea, 1973
- Documente turcești privind istoria României*, București, Editura Academiei, 1983
- Drăghici Manolachi, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani până în zilele noastre*, vol. I-II, București, 1998-1999
- Documente ale Unirii (1600-1918)*, București, Editura Militară, 1984
- Documente străine despre români*, București, Dir. Gen. a Arhivelor Statului, 1979
- Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza*, vol. I (1859-1861), București, Editura Academiei, 1989
- Documente privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei, 1959

- Documente privind istoria militară a poporului român*, București, Editura Militară, 1986
- Documente privind istoria româniei. Războiul pentru independență*, vol. I-VI, București, Editura Academiei, 1959
- Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, București, Editura Academiei, 1987
- Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, București, t. ed 1859
- Eminescu Mihai, *Opera Politică*, București, Editura Eminescu, 2000
- Erbiceanu Constanin, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, Tipografia cărților Bisericești, 1888
- Georgescu Vlad, *Memoires et projets de reforme dans le principautes roumaine (1769-1830)*, București, Editura Academiei, 1970
- Gândirea social-politică despre Unire (1859)*, București, Editura, 1966.
- Idem, *Din corespondența diplomatică a Țării Românești (1823-1828)*, București, Muzeul Româno-Rus, 1962
- Gheorghe Damian, *Istoria rezelului ruso-româno-turc din 1877- 78*, București, 1889
- Ghica Ion, *Opere*, București, Editura Minerva, 1985
- Hașdeu P. Bogdan, *Ultima cronică română din epoca fanarioșilor*, București, 1884
- Hurmuzacki, *Scrieri și documente grecești privitoare la istoria românilor din anii 1592-1837*, București, 1914
- Ionașcu Ion, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, București, Editura Politică 1971
- Iorga Nicolae, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, București, 1896.
- Idem, *Mesagii,proclamații,răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza-Vodă,Văleni de Munte*,1910.
- Independența României*, București, Editura Academiei, 1977
- Istoria Țării Românești (1290-1690). Letopiseșul Cantacuzinesc*,București, Editura, 1960

- 1848 în România, București, Institutul de Arte Grafice Carol Grobl, 1898
- Josefus Flavius, *Războiul iudeilor împotriva romanilor*, București, Editura Hasefer, 1998
- Kogălniceanu Mihail, *Scrisori*, București, Editura pentru literatură, 1967
- idem, *Opere*, București, Editura Academiei, 1976
- idem, *Documente diplomatice*, București, Editura Politică, 1972
- idem, *Cronicile României*, București, t ed. 1874
- Maior Petru, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Iași, Editura Junimea, 1990
- Maxim Mihai, *Culegere de texte otomane. Izvoare documentare și juridice. Secolele XV-XIX.*, București, Editura Universității București, 1974
- Memoriile regelui Carol I al României. De un martor ocular (1866-1879)*, vol I-III, București, Editura Roza Vânturilor, 1996
- Micu Samuel, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, București, Editura Academiei, 1963
- Mitilineu Mihai, *Colecțiune de tratatele și convențiunile României cu puterile străine de la anul 1368 până în zilele noastre*, București, 1974
- Poezii Văcărești (Iancu, Alecu, Nicolae) Opere*, București Editura Minerva, 1982
- România în relațiile internaționale (1699-1939)*, Iași, Editura Junimea 1980
- Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană.* Vol I și II, București, Editura Științifică și Didactică, 1984
- Rădulescu I.H., *Memoires sur l'Histoire de la regeneration roumaine ou sur les evenements de 1848, accomplis en Valachie*, Paris, 1851.
- idem, *Souvenirs et impressions d'un proscript*, Paris, 1850.
- Rosetti Radu, *Amintiri*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996
- Regnault Elias, *Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene*, Iași Tipografia Buciumul, 1856

- Stoica Nicolae, de Hațeg, *Cronica Banatului*. Timișoara, Editura Facla, 1981
- Stoicescu Nicolae, *Cronici străine despre Vlad Țepeș*, București
- Sturdza A. Dimitrie, *Domnia regelui Carol I. Fapte. Cuvântări. Documente*. Vol. I și II, București, Editura Academiei, 1906
- Idem, *Documente privitoare la istoria românilor (1802-1849)*, București, 1891
- Tăutu Ionică, *Scrieri social-politice*, București, Editura Științifică, 1974
- Textier Edmond, *Appel au Congres en faveur des roumaines*, Paris, 1856
- Urechia A. Vasile, *Documente relative la anii 1800-1831*, București, 1889
- Văcărescu C. Theodor, *Luptele românilor din resbelul de la 1877-1878*, București, 1887
- Vârtosu Emil, *Tudor Vladimirescu. Date și fapte noi*, București, Editura Casei Școalelor, 1927 idem, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932
- Zilot Românul, *Opere*, București, Editura Enciclopedică, 1994

III. Lucrări generale și speciale

Almaș Dumitru

Puiu Manu, *Alexandru Ioan Cuza, domnitorul Unirii*, București, Editura Ion Creangă, 1983

Anderson S. Michael, *The easterne question (1774-1923). A study in international relations*, London, 1968.

Babinger Franz, *Cel dintâi bir al Moldovei către sultan*, București, 1936

Bălan Tudor, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina în 1849*, Sibiu, 1944

Berenger Jean, *Istoria Austriei*, București, Editura Corint, 1999

Bernstein Serge, Milza Pierre, *Istoria Europei, vol.II*, Iași Institutul European, 1992

Berindei Dan, *Diplomația românească modernă*, București, Editura Albatros, 1995

idem, *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București

idem, *Mihail Kogălniceanu*, București, Editura Politică 1970

idem, *Din începuturile diplomației românești*, București, Editura Politică, 1965

idem, *Pe urmele lui Nicolae Bălcescu*, București, Editura Sport Turism, 1984.

Idem, *Epoca Unirii*, București, Editura Corint, 2000.

Beldiceanu Nădejde N., *Problema tratatelor Moldovei cu Poarta în lumina croniciei lui Pecev în Balcania, V.*, 1942, 1 p.392-407

Bodea Cornelia, *Lupta românilor pentru unitate națională*, București, Editura Politică, 1967

Boicu Leonid, *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*, Iași, Editura Junimea, 1975

- idem, *Adevărul despre un destin politic*, Iași, Editura Junimea, 1973
- idem, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, București, 1972
- idem, *Diplomația europeană și triumful cauzei române (1856-1859)*, București, Editura Junimea, 1974
- idem, *Principatele Române în raporturile politice internaționale*, Iași, Editura Junimea, 1986
- Bossy R. V., *Agenția diplomatică a României la Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă*, București, 1931.
- Brătianu Gh. *Adunările de stări din Țările Române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1994
- Bulei Ion, *Scurtă istorie a românilor*, București, Editura Meronia, 1996
- Caragea Anton, *Grigore Alexandru Ghica, domnul unirii (1849-1856)*, București, Editura Universității Populare, 2000
- idem, *Istoria doctrinelor politice*, București, Editura Universității Româno-Americane, 2000
- idem, *Momente controversate din istoria românilor*, Pitești, Editura Pământul, 2002
- Căzănișteanu Constantin
- Ionescu E. Mihail, *Războiul neatârării României. Împrejurări diplomatice și operații militare. 1877-1878*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977
- Cernovodeanu Paul
- Binder Paul, *Cavalerii apocalipsei*, București, Editura Silex, 1993
- Crutzescu Gh., *Podul Mogoșoaiei*, București, 1943
- Corivan Nicolae, *Din activitatea emigranților români în Apus (1853-1857)*, București, 1931
- Idem, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984
- Idem, *La politica orientale di Napoleon III e l'unione dei principati Romeni*, Iași, 1937
- Cornea Paul, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, Editura Minerva 1972

- Constantinescu Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Enciclopedică, 1999.
- Corbu Constantin, *1877-1878. Războiul național și popular al românilor pentru independență deplină*, București, Editura Politică, 1977.
- Crețu Vasile, *Drept Internațional Public*, București, Editura Fundației România de Măine, 2002.
- Cuza Vodă *in memoriam*, Iași, Editura Junimea, 1973.
- Ciachir Nicolae, *Marile puteri și România. (1856-1947)*, București, Editura Albatros, 1996.
- Idem, *Diplomația europeană în epoca modernă (1566-1919)*, București, 1984.
- Dandu Nicoleta, *Intrarea românilor în modernitatea europeană. Presă-Modele-Mentalități-Imagine*, București, Editura Anima, 2002.
- Djuvara Nicolae, *Intre Orient și Occident – Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, Editura Humanitas, 1995
- Decei Aurel, *Relații româno-orientale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978
- Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, Editura Științifică, 1957
- Filitti I.C. *Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1848*, București, 1932, Ed. Georgeta Perelea
- idem, *Opere complete*, editor Georgeta Penelea București, Editura Academiei, 1985
- Câdea Virgil și Giurescu C.C. *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, Editura Politică, 1966
- Giurescu C., *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană, Studiu istoric de Constantin Giurescu*, București, 1908
- Giurescu Constantin C., *Probleme controversate în istoriografia română*, București, Editura Albatros, 1977
- idem, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, București, Editura Academiei, 1957
- Giurescu Dinu C., *Istoria Românilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976
- Georgescu A. Valentin, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Editura, 1980

- Georgescu Vlad, *Din corespondența diplomatică a Țării Românești București*, Muzeul Româno-Rus, 1962
- idem, *Memoires et projets de reforme dans les principautes roumaines (1831-1848)*, București, 1972
- idem, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române (1750-1931)*, București, Editura Academiei, 1972
- Gane Constantin, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, București, Editura Orizontul, 1999
- Gross H., *Empire and sovereignty. A history of public law, literature in the Holy Roman Empire (1599-1604)*, Chicago, 1973
- Hitchins Keith, *Români (1774-1866)*, București, Editura Humanitas, 1996
- Inalcik Halil, *Imperiul Otoman. Epoca Clasică*, București, Editura Enciclopedică, 1996
- Iscru G.D., *Istoria modernă a României*, București, Editura N. Bălcescu, 1998
- idem, *Revoluția de la 1821*, București, Editura N. Bălcescu, 1997
- Istoria militară a poporului român*, vol IV, București, Editura Militară, 1987
- Istoria modernă universală*, București, Ed. univ. București, 1969
- Iorga Nicolae, *Istoria Românilor prin călători*, București, Editura Eminescu, 1981
- Idem, *Politica externă a regelui Carol I*, București, Editura Glykon, 1991
- Idem, *Istoria românilor. Revoluționarii*, vol. VIII, București, Editura Imprimeria Națională, 1938.
- Idem, *Istoria presei românești de la începuturi până la 1916*, București, 1922.
- Isar Nicolae, *Publiciști francezi și cauza română*, București, Editura Academiei, 1991
- idem, *Principatele române în epoca iluministă*, București, Editura Universității București, 1999.
- idem, *Istoria modernă a românilor Imaginea societății românești în Franța (1774-1848)*, București, Editura Universității București, 1991
- idem, *Istoria modernă a românilor (1774-1848)*, București, Editura Fundației România de Măine, 2000

- idem, *Istoria modernă a românilor (1848-1866)*, București, Editura Universității București, 2002
- Istoria dreptului românesc*, București, Editura Politică, 1980
- Istoria Basarabiei. De la început până în 1998*. București, Editura Semne, 1998
- Jordache Anastasie, *Principii Ghica o familie domnitoare în istoria României*, București, Editura Albatros, 1991
- Jordache Anastasie, Stan Apostol *Apărarea autonomiei Principatelor Române (1821-1859)*, București, Editura Academiei, 1987
- Jordache Anastasie, *Principatele Române în epoca modernă*, București, Editura Albatros, 1996
- Lorinț Florica, *Din istoria unui imperiu*, București, Editura Științifică, 1963
- Lăzărescu Dan, *Imaginea României prin călători, vol.I (1716-1789)*, București, Editura Sport-Turism, 1985.
- Lebel Germaine, *La France et les Principautés Danubiennes(du XVI e siecle a la chute de Napoleone I-er*, Paris, 1955.
- Maior Liviu, *1848-1849 Români și unguri*, București, Editura Enciclopedia 1998.
- Marcu Alexandru, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice. 1848-1877*, București, Editura Cartea Românească, 2000.
- Martinescu Pericle, *Costache Negri*, București, Editura Tineretului, 1966
- Mathiez Albert, *Revoluția Franceză*,
- Maxim Mihai, *Culegere de texte otomane. Izvoare documentare și juridice (sec.XV-XIX)*, București, Editura Universității București, 1974
- idem, *Țările Române și Înalta Poartă*, București, Editura Enciclopedică, 1994
- Mărieș Stela, *Abolirea jurisdicției consulare în România, parte integrantă a luptei pentru independență națională*, București, Editura Academiei, 1979.
- Mehmet Ali Mustafa, *Istoria turcilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976
- Meitani G *A acțiunea diplomatică a Europei față de Principatele române în anii 1821 și 1834*, București, 1903

- Mihalache Marin, *Tudor Vladimirescu. Mișcarea de la 1821 și drama conducătorului ei*, București, Editura Militară, 1971
- Mihăilescu Gruiu Constantin, *Moldova (1359-1859)*, București, Editura Semne, 1998.
- Năstase Adrian, Dumitra Popescu
 Florian Coman, *Drept Internațional Public*, Casa de editură și presă Șansa-SRL, București, 1994.
- Neagoie Stelian, *Istoria Guvernelor României (1859-1999)*, București, Editura Machiavelli, 1999
- Neagu Constantin
 Marinescu Dumitru
 Georgescu Radu, *Fapte din umbră*, vol.III, București, Editura Politică, 1977
- Oprîtescu Mihai, *Partidul Național Democrat condus de Nicolae Iorga*, București, 2000
- Oțetea Andrei, *Revoluția din 1821*, București, Editura Academiei, 1945
- Papacostea Șerban, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, București, Editura Corint, 1999
- Pătroiou Ion (coordonator), *Marele Mircea Voievod*, București, Editura Academiei, 1987
- Platon Ion, *Istoria dreptului românesc*, București, Editura Sylvi, 1998
- Philippe Aries, *Timpu istoriei*, București, Editura Meridiane, 1998
- Ploșteanu Grigore *Români în Conștiința Europei*, Tg.Mureș, 1994
- Platon Gheorghe, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985
- idem, *De la constituirea națiunii la marea unire* vol.II, Editura Universității Al.I.Cuza, Iași, 1992
- idem, *Luptele românilor pentru unitatea națională. Ecouri în presa europeană (1855-1859)*, Iași, Editura Junimea, 1974
- Pop Z. N. Augustin, *Pe urmele lui Mihail Kogălniceanu*, București, Editura Sport Turism, 1979.
- Rădulescu Irina-Valasoglu, *Alexandru Ioan Cuza și politica europeană*, București, Editura Academiei, 1974.
- Reprezentanțele diplomatice ale României*, București, Editura Politică, 1971

- Runciman Steven, *Vecerniile Siciliene*, București, Editura Enciclopedică 1991.
- Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei, 1960.
- Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1982
- Sbârnă Gh., Hurezeanu D. *Partide și curente politice în România. Programe și orientări doctrinare 150 de surse originale*. București, Editura Eficient, 2000
- Segain Phillipe, *Ludovic Napoleon cel Mare*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998
- Stan Apostol, *Protectoratul Rusiei asupra Principatelor Române 1774-1856. Între dominație absolută și anexiune*, București, Editura Saeculum I.O., 1999
- Idem, *Putere politică și democrație în România (1859-1918)*, București, Editura Albatros, 1995
- Stoenescu Mihai Alexandru, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. I, București, Editura RAO, 2000
- Șuțu Nicolae, *Memoriile principele Nicolae Șuțu, mare logofăt al Moldovei (1798-1871)* București, Editura Fundației Culturale Române, 1997
- Șotropa Valeriu, *Proiectele de constituție, programele de reformă și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al. XIX-lea*, București. Editura Academiei, 1976
- Ștefănescu Ștefan, *Istoria Românilor în secolul al XVIII-lea. Intre tradiție și modernitate*. Editura universității, București, 1993.
- idem *Țara Românească de la Basarab I Intemeietorul la Mihai Viteazul*, București, Editura Politică, 1970
- Teodor Pompiliu, *Interferențe iluministe europene*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1984
- Teodor Pompiliu, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1970
- Thobie Jacques „*Les interets economiques, financiers et politiques francaise, dans la parties asiatique de l'empire ottoman de 1895 a 1914*, Paris, 1973
- Tucă Florian

- Ionescu Nicolae, *O flacără străbate veacurile. Revoluția română de la 1848-1849*, București, Editura Sylvi 1998
- Urechia A. Vasile, *Memoriu asupra perioadei din istoria românilor de la 1774-1786*, București, 1893
- Urechia A. Vasile, *Istoria Românilor*, volumul I, București, 1891
- Vârzaru Simona, *Prin Țările Române. Călători străini din secolul al XIX-lea*, București, Editura Sport Turism, 1984
- Vântu I., Florescu GG, *Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale și constituționale*, București, Editura Științifică, 1963
- Veniamin Ciobanu, *Statutul juridic al Principatelor Române în viziunea europeană (secolul al XVIII-lea) – Iași*, Editura Univ. Alex. I. Cuza, 1999
- idem, *La granița a trei imperii*. Iași, Editura Junimea, 1995
- Villar Pierre, *Istoria Spaniei*, București, Editura Corint, 1998
- Vitcu Dumitru, *Diplomații Unirii*, București, Editura Academiei, 1979
- Xenopol AD, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, București, Editura Enciclopedică, 1993
- idem, *Războaiele dintre ruși și turci și înrâurirea lor asupra Țărilor Române*, București, Editura Albatros, 1992
- Zallony Marc Filip, *Despre fanarioți*, București, 1897
- Zeletin Stefan, *Burghezia Română (Neliberalismul)*, București, Editura Humanitas, 1997
- Zollner Eric, *Istoria Austriei*, vol. III și IV, Editura,
- Zub Alexandru, *Mihai Kogălniceanu*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984
- Idem, *De la istorie critică la criticism*, București, Editura, 1985

IV. STUDII ȘI ARTICOLE

- Agavilioarei Gheorghe, *Ionică Tăutu (1795-1830) în Analele Științifice ale Universității din Iași, Iași, XII (1966), numărul 2, pag.223-229*
- Almaș Dumitru, *Poziția lui Napoleon I față de Țările Române până la pacea de la Tilsit (1807) în Analele Universității din București (Istorie), IX 1960, pag. 65-84*
- Apostol Stan, *Adunările obștești ale Principatelor Române în lupta pentru apărarea autonomiei statale (1831-1848), în Revista Arhivelor, București, XXXIX (1977), numărul 1*
- Beldiceanu Nădejde Nicolae, *Problema tratatelor Moldovei cu Poarta în lumina cronicii lui Pecev, în Balcania, București, V, 1942.*
- Berindei Dan, *Dezvoltarea presei bucureștene în perioada formării și organizării statului nașional unitar român (1856-1864) în Studii, XV, 1962, nr.3, p.671.*
- Bodea Cornelia, *Actul original al alegerii prealabile a lui Alexandru Ioan Cuza, domn al Principatelor Unite, Studii XII, 1959, București.*
- Idem, *Din acțiunea de pregătire a Agenției diplomatice de la Paris. Înființarea biroului de corespondență. (3 ianuarie 1860) în Studii, nr. 6, XIII, 1960, București.*
- Idem, *Vasile Alecsandri, ctitor de seamă al României moderne în Studii, XXIV (1971), nr.6, București.*
- Brătianu George, *Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională, Revista Istorică Română, București, 1932, II.*
- Bucur Marin, *Pagini inedite din arhiva lui Dumitru Brătianu, privitoare la unire în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A D Xenopol, XXVI, /1, Iași, 1989.*
- Calimah Al. Papadopol, *„Amintiri din vremea unirii” în Magazin Istoric, seria nouă, nr. 1 (274) ian. 1990 pp.23-26, nr.2 (275), febr. 1990, pp.28-31*

- Caragea Anton, *Nașterea capitulațiilor moment de referință în istoria modernă a românilor*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Istorie, București, numărul 3, 2000, p. 79-86
- idem, *Fanarioții: vieți trăite în primejdie*, în *Revista "Magazin Istoric"*, București, serie nouă, numărul 10 (2000), 11(2000), 12 (2000).
- idem, *Călători străini despre istoria românilor*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Istorie, București, nr. 4, 2001
- Catalan Sever Mircea, *La situation internationale des Principautes Unies (1864-1866) considerees selon sa relation avec le declin du Second Empire* în *Revue Roumaine d'Histoire*, 31(1992), nr. 3-4, pp. 235-254.
- Columbeanu Sergiu, *Contribuții privind situația internațională a Țărilor Române între anii 1806-1812*, *Revista de Istorie*, București, III, (1976), pag. 657-676.
- Corivan Nicolae, *Renseignements sur le Conference de Vienne (1855)* în *Revue du Sud-Est Europeen*, anul XIII, nr. 1-3, București.
- Idem, *Lupta pentru desăvârșirea Unirii și acțiunea diplomatică europeană*, în *Studii și Cercetări Științifice*, Istorie, Iași, X (1959), nr. 2, p.37-80.
- Dandu Nicoleta, *Un manuscris olograf al lui N.Bălcescu. Contribuții la gândirea sa privind organizarea statului român modern* în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. XII, Institutul de Istorie N.Iorga, București, 1998.
- Dușu Alexandru, *Mișcarea iluministă moldovenească de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii*, București, numărul 5, 1966
- Florescu G. George, *Rolul și activitatea agenției Principatelor Unite la Constantinopol (1859-1866)*, în *Studii și Articole de Istorie*, București, V, 1963
- Idem, *L'aspect juridique de khatt-i cherifs. Contribution a l'etude des relation de l'Empire Ottoman avec les Principates Roumaines*, *Studia et Acta Orientalia*, București, 1958, I.
- Idem, *Ceremonialul diplomatic în Unele aspecte ale poziției internaționale a Țărilor Române în perioada unirii*, București, Editura Academiei, Institutul de Cercetări Juridice, anul IV, 1959, pp.171-175.
- Idem, *La procedure de l'investiture et le ceremonial de la reception de prince regnant Cuza a Constantinopole* în *Studia et Acta Orientalia*, II, București, 1960, pp. 71-88.

- Idem, *Poziția internațională a Țărilor Române în perioada unirii în Studii și cercetări juridice*, București, Editura Academică, Institutul de Cercetări Juridice, 1959, nr. 1, pp.135-178.
- Idem, *Relațiile internaționale moldo-române în lumina centrelor de putere (secolul XV). Sistem și perspective. În Orient*, București, nr. 1, 1990, pp.48-51.
- Idem, *Unele aspecte ale concepției lui Nicolae Bălcescu despre suveranitatea Țărilor Române*, Studii și cercetări juridice, București, Editura Academiei, 1961, anul VI, nr. 4, p. 606.
- Idem, *Nicolae Bălcescu et la Porte Ottomane*, Studia et Acta Orientalia, București, 1962, IV, p.51.
- Idem și I.Vântu, *Valoarea constituțională a rezoluțiilor Adunărilor ad-hoc din Principatele Române (1857) în Studii și cercetări juridice*, 8 (1963), nr. 3, pp. 499-517.
- Gemil Tashin, *Capitulațiile Transilvaniei de la jumătatea secolului XVII*, în AIIA, XXIII, 12, 1986
- Idem, *Considerations sur le rapports politiques roumaine, ottomans au XVII siecle*, în Revue Roumaine d'Histoire, XV, 1976, 4
- Georgescu Vlad, *Hugo Grotius în cultura juridică română a secolului al XVIII-lea*, în Revista Română de Istorie, București, 1967, nr. 7.
- Giurescu C Constantin, *Lupta poporului român pentru independență politică înainte de 1877*, în Analele Universității București, Istorie, XVI (1967), pp. 55-64.
- Gorovei Ștefan, *Moldova în casa păcii. Considerații pe seama unui secol de relații moldo-otomane*, în AIIA, București, 1980, XVII.
- Gonța I.Alexandru, *Firmanul pentru convocarea divanurilor ad-hoc și problema unirii Principatelor Române*, în Studii privind Unirea Principatelor, București, Editura Academiei, 1960, p. 282
- Ilincă Stancu, *O dinastie de cărturari și sacra cenușă a Unirii*, în Lucrările Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte, seria IV, tom VIII, 1986, pp.145-153.
- Iorga Nicolae, *Les avatars diplomatiques de Descorches a Constantinople*, în Revue Historique du Sud-Est Europeen, București IV (1928), pp. 214-230

- Isar Nicolae, *Mărturii franceze privind revoluția de la 1848 în Țara Românească*, în Revista de Istorie, t 36, numărul 5, 1983, pp. 464-477
- Idem, *Istoria revoluției de la 1848 în lucrările lui Ubicini*, în Analele Universității Spiru Haret, numărul 1, 1998
- Marinescu Beatrice, *Atitudinea Guvernului Englez față de revoluția de la 1848 din Țara Românească* în Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu, București, 1971, pag. 235-261
- Matei Ion, *Quelques problemes concernant le regime de la domination ottomane*, în Revue des Etudes Sud-Est Europeanes, X, 1972
- Maxim Mihai, *Haraciul moldovenesc în opera lui Dimitrie Cantemir*, în Analele Universității din București, Secția Istorie, XXIII, 1974
- Idem, *Înțelegerile de pace româno-otomane din timpul domniei lui Mircea cel Mare*, în Marele Mircea Voievod, București, Editura Academiei, 1987.
- Idem, *Din istoria relațiilor româno-otomane – Capitulațiile în „Anale de istorie” an XXVIII (1982) nr.6*, pp.34-68
- Mărieș Stela, *Lupta pentru desființarea privilegiilor economice ale supușilor străini în timpul domniei lui Al.I Cuza* în Acta Moldavis Meridionalis, Anuarul Muzeului Județean de Istorie Vaslui, 1 (1979), pp.181-187.
- Nistor Ion, *Ocupația austriacă în Principate (1854-1857)*. București, Academia Română, Mem. Secția Istorică, S III, t XX, Mem. VII
- Oțetea Andrei, *L'accord d'Osborne (9 aout 1857) în Revue Roumaine d'Histoire*, 1964, IV.
- Papadima Ovidiu, *Mihail Kogălniceanu și unirea țărilor române „Steaua Dunării”*, în Studii și cercetări de istorie literară și folclor, VII (1958), nr. 3-4, pp. 401-429.
- Platon Gheorghe, *Le probleme roumain dans la politique europeen dans les anes de la lutte pour l'union (1856-1859)*, în Revue Roumaine d'Histoire, XIV (1975), nr.1, pp. 25-29.
- Idem, *Reacții și atitudini în cercurile diplomatice de la Constantinopol față de Unirea Principatelor* în Revista de Istorie, XXVIII (1975), nr.7, pp.1085-1090.
- Stan Valeriu, *Inițiative de creare a unei Bănci Naționale în timpul*

domniei lui Alexandru Ioan Cuza în Arhiva Românească, 2 (1966), nr.1, pp. 126-130.

Știrbu Constantin, *Date noi privind instituirea „Ordinului Unirii” în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în Muzeul Național, I (1974), pp.95-103.

Toma Ion, *Unitatea culturală și lingvistică a românilor în viziunea generației de la 1848*, în Analele Universității Spiru Haret, Seria Istorie, București, numărul 1, 1998, pp. 91-103.

Urechia A. Vasile, *Istoria evenimentelor din Orient cu referință la Principatele Moldova și Valahia din anii 1769-1774*, în Analele Academiei Române, Mem. Secția Istorică, seria II, tom. 10, pp. 315-479.

Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848* în Studii și Cercetări, Secția Istorie, Iași, V, 1954, pp. 1-2.

Idem, *Cu privire la opoziția mării boierimi împotriva lui Ioan Sandu Sturza, domnul cărvunarilor*, în Studii și Cercetări, Secția Istorie, Iași, VIII, 1957, nr. 1.

Vianu Alexandru, *Rusia și numirea primilor domni regulamentari (1830-1834)*, în Analele Universității din București (Istorie), XI (1962), pp.53-64.

Idem, *Cu privire la hatișerifurile de privilegii acordate Principatelor Române în anul 1774*, în Româno-Slavica, București, V, 1962 .

CUPRINS

Predoslovie către cititor	5
Ce sunt și ce au reprezentat capitulațiile	9
Capitulațiile între 1772 și 1821 – armă împotriva dominației fanariote	23
Capitulațiile și revoluția din 1821	79
A. <i>Capitulațiile în epoca renașterii naționale (1822-1848)</i>	103
B. <i>Ionică Tăutu și capitulațiile</i>	108
C. <i>Capitulațiile între 1830–1848, armă împotriva protectoratului rus</i>	119
Capitulațiile în cadrul revoluției de la 1848	129
Generația de la 1848: creatoare și beneficiară a capitulațiilor	158
A. <i>Capitulațiile în opera lui Nicolae Bălcescu</i>	158
B. <i>Ion Ghica și regimul capitulațiilor</i>	167
C. <i>Mihail Kogălniceanu și capitulațiile</i>	173
Capitulațiile: puncte de vedere juridice	180
Capitulațiile în conștiința europeană	200
Rolul capitulațiilor în marea luptă a unirii (1856-1861)	225
A. <i>Percepții occidentale</i>	225
B. <i>Percepțiile românești Ion C. Brătianu și problema capitulațiilor</i>	242
Independența și sfârșitul teoriei capitulațiilor	269
1. <i>Capitulațiile și problema prințului străin (1866-1878)</i>	269
2/I. <i>Lupta contra regimului capitulațiilor străine și a aplicării lui în România</i>	280
3. <i>Capitulațiile și obținerea independenței</i>	284
I. <i>Izvoare inedite</i>	311
II. <i>Izvoare edite</i>	313
III. <i>Lucrări generale și speciale</i>	318
IV. STUDII ȘI ARTICOLE	326

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2017

331
VERIFICAT
2007

DATA RESTITUIRII

5007. ANON L L	15. IAN. 2009	
27. IAN. 2009	24. FEB. 2009	
27. OCT. 2005	12. APR. 2017	
03. FEB. 2009	16. IUN. 2017	
10. MAR. 2009	21. MAR. 2019	
22. MAR. 2009		
24. MAR. 2009	24. MAR. 2023	
24. MAR. 2009		
06. MAI. 2007		

*Tiparul s-a executat sub cda 1060/2003
la Tipografia Editurii Universității din București*

**BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA „CAROL I”**

DE SPIRITU ET ANIMA

Epoca Renașterii Naționale! Așa trebuie numită perioada anilor 1750-1878. Niciodată în istoria românilor saltul nu a fost atât de rapid și atât de complet, aproape nu există spațiu al vieții în care transformările să nu fie nu doar vizibile, dar și uimitoare. Radu Rosetti, care a prins ultimele ecouri ale acestui timp trecut în splendidele sale „Amintiri” devenea conștient de această prăpastie ce se deschidea între România generațiilor trecute și cea a prezentului, notând nostalgic dar și cu mândrie: ”Nu cred să fie altă țară în care toată viața publică și privată să se fi schimbat mai repede și mai desăvârșit decât la noi și mai ales în care orice urmă a unui trecut, relativ foarte apropiat, să se fi stins atât de complet și de repede ca la noi” Fiecare segment al acestei perioade de timp include în el modificări atât de rapide încât se ridică în mod natural o întrebare: cum a fost posibilă o atât de radicală transformare ?

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

ISBN 973-575-767-2

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://unibuc.ro>